

Zaqatala folklor örnəkləri

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun
Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur*

Toplayıb tərtib edən: Zümrüd Mənsimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Redaktor: Mətanət Yaqubqızı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Korrektor: Vüsal Abiyev

Zaqatala folklor örnəkləri. I cild. Bakı: “Sabah”, 2017,
- 504 səh.

ISBN 978-9952-435-30-2

Kitabda Azərbaycanın folklor materialları ilə zəngin olan Zaqatalanın kəndlərindən toplanmış şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri öz əksini tapmışdır.

029 – 2017

© Z.İ.Mənsimova, 2017

ZAQATALA BÖLGƏSİNDƏN TOPLANMIŞ ÖRNƏKLƏRDƏ ÖZƏLLİKLƏR

Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən toplanmış folklor örnəkləri folklorumuzun tərkib hissəsi olmaqla, nəinki ümum-azər-baycan, həm də ümumtürk folklor xəzinəsini zənginləşdirir. Ona görə də bölgələrdən toplanmış bu örnəklərin tədqiqat obyektinə çevrilməsinə həmişə ehtiyac duyulmaq-da-dır. Tədqiqatçı Zümrüd Mənsimova tərəfindən tərtib olunmuş “Zaqatala folklor örnəkləri” kitabı bu baxımdan ol-duq-ca dəyərlidir.

Təqdim olunan kitabda Z.Mənsimova tərəfindən Zaqatala bölgə-sin-dən, xüsusilə də Qımır, Çobankol, Bazar, Muxax, Suvagil, Gözbarax, Yuxarı Çardaxlar, Tala, Qandax, Faldar, Əliabad, Muğanlı, Yengiyan, Car, Mamrux, Zəyəm, Bəhmədli kənd-lərindən toplanmış örnəklər öz əksini tapmışdır. Estetik zövqü, mənəvi aləmi, zəngin dünyagörüşü özündə əks etdirən bu örnəklər Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətidir. Məhz buna görə də informasiya bolluğunda kənar təsirlər söyləyicilərə daha da nüfuz etməmiş bu örnəkləri toplama işində incə məqamları gözdən qaçırmayaraq məqsədimizə nail olmalıyıq. Bu cür problemlərin mövcud olduğu belə bir vaxtda Z.Mənsimova tərəfindən toplanıb illərlə hifz olunmuş bu örnəklərin nəşr olunması çox vacibdir.

Bildiyimiz kimi, Zaqatala həm coğrafi baxımdan, həm tarixi, həm də etnik baxımdan zəngin bir ərazidir. İstər-istəməz bu çalarlar bölgədən toplanmış örnəklərdə özəllik baxımından diqqəti cəlb edir. Bu da təbiidir.

Kitaba daxil edilən rəvayətlər, nağıllar öz məzmununa görə spesifikdir. Nağıllarda özünəməxsus müqəddimələrdən istifadə olunmuşdur. Məsələn, “Yeddi qar-da-şın nağılı” belə bir müqəddimə ilə başlayır:

Yuxarı tabun yuxuluyur,
Çaylax tabun¹ çay içiy.
Aşağı tabun aş yiyi,
Habu işdən xalxa nə var?!

Və yaxud da “Nəsin nağılı”nda belə bir müqəddimə də vardır ki, bu da öz orijinallığı ilə seçilir:

Cincar girs², şor xətv³,
Yesə hər kəs isti-isti,
Candan çıxar ağrısı,
Canı çıxar yoxsulun və s.

Zaqatalada musiqili bayatılar oxunur ki, bu bayatılar işləndiyi yerinə görə, deyilmə məqamına görə seçilir. Məsələn, bir oğlan qızı bəyənmək üçün hansı məkanlara gedə bilərdi? Bu bölgədə iməciliklər keçirilərdi: fındıq təmizləmək, tütün düzmək, qarğı-dalı təmizləmək və s. Oğlanlar buraya

¹ Nəsil

² Gicitkəndən hazırlanan yemək növü

³ Şordan hazırlanan qutab növü

gələr, qızları altdan-altdan süzərdilər. Burada qızlarla oğlanlar ara-sında deyişmələr olardı. Yaxud da qızlar bulaq başına gedəndə oğlanlar buraya gə--lərdilər. Toya hazırlıq zamanı, nişan taxılan zaman, toy zamanı və s. tədbirlərdə bu deyişmələr olardı. Z.İbra-him-qızı bu məkanlarda keçirilən bayatı yarışma-larını da kitaba daxil et-mişdir. Bu bölgədə bayatı-ların bir növü xoyratlardır. Xoyratlar İraq-türkman folklorunda da geniş ya-yılmışdır. Kitabda Zaqatala bölgəsindən toplanmış xoyratlara geniş yer ayrılmışdır:

Ağ şalı var,
Ağ şalın oxşarı var.
Şəhərdən ötən cavan
Qardaşın oxşarı var. və s.

Bu bölgədə bayatıların bir növü də vardır ki, bunlar hay-lalar adlanır və tənbur musiqisi ilə oxunur. Bu bayatılara bayatı-mahnı da deyilir:

Talanın eli gözəl,
Bərəsi, bəndi gözəl.
Vətən yada düşəndə
Danburun bəndi gözəl.

Kitabda aşiq yaradıcılığına xüsusi yer ayrılmışdır. Bundan əvvəl Z.Mən--simova bu bölgədə yaşayıb-yaradan aşiq və el şairləri-nin yaradıcılığını elmi cəhətdən tədqiq etmiş və “Zaqatala aşiq mühiti” kimi dəyərli bir kitab ortaya qoya bilmişdir.

Bu kitaba isə bölgə əra-zi-sində yaşayıb-yaradan aşiq və el şairlərimizin şeirlərini, de-yiş-mələrini və dastanları (“Bəhri-naz-la Aşiq Mədət”, “Tale ilə Aşiq Mədət”) daxil etmiş-dir. Z.İbrahimqızının aşiq yaradıcılı-ğına bu qədər həssas-lıqla yanaşması və bütünlüklə bölgə aşiq mühitinin özəlliyini ortaya qoyması müsbət bir haldır. Zümrüd İbrahim-qızı-nın “Zaqatala folklor örnəkləri” ki-ta-bını Azərbaycan folkloru atlasının yara-dıl-masına yeni bir töhfə hesab etmək olar.

Mətanət Yaqubqızı

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

*Bu kitabı mərhum atam Səmədov İbrahim
Həzrətsoltan oğlunun əziz xatirəsinə ithaf edirəm.*

TƏRTİBÇİDƏN

Füsunkar təbiəti, bərəkətli torpağı, göz oxşayan yaşıl dağları kimi Zaqatalanın folkloru, adət-ənənələri də zəngin və rəngarəngdir.

Azərbaycanın şimal-qərbində, Böyük Qafqaz sıra dağlarının cənub yamaclarında, Qanıx-Əyriçay vadisində yerləşən Zaqatala rayonu cənubdan Gürcüstan Respublikası, şimaldan Dağıstan Respublikası, qərbdən Balakən, şərqdən Qax rayonları ilə həmsərhəddir. Rayonun şimal-şərqində dağlıq, cənub və cənub-qərbində isə düzənlik relyefi üstünlük təşkil edir. Rayon ərazisindən 7 çay axır: Qanıx çayı (Alazan), Tala çayı, Katex çayı, Muxax çayı, Bəkməz çayı və s.

Hələ 1830-cu ildə təşkil edilmiş inzibati rayona 1840-cı ildən şəhər statusu verilmişdir. Hazırda rayonda 1 şəhər, 2 qəsəbə və 59 kənd yaşayış məntəqəsi vardır.

Bu coğrafi mühit maddi-mədəniyyət abidələri baxımından da çox zəngindir. Zaqatala rayonunun ərazisində Dövlət tərəfindən qorunan 100-dən çox abidə mövcuddur. Bunlardan ən qədimi Pəriqala, Armatay qalası, Cingözqala, Şeytan qalası, Zaqatala qalası və başqalarıdır. Rayonun kəndlərində VI-VIII əsrlərdən qalmış 10-dan çox Alban abidələri diqqəti cəlb edir⁴.

Zaqatala toponiminin yaranmasına dair el arasında bir sıra fikirlər mövcuddur. Etimologiyaya görə müasir Zaqatala adı Sakatala (Sak düzü) adının dəyişilmiş formasını təşkil edir. E.ə. VII əsrin əvvəllərində Kimmer-Skit tayfaları ilə Ön Asiyaya düşmüş sak tayfaları Albaniyanın ərazisində də məskən salmışlar və bu ərazi Kür çayının sağ sahilindən Qafqaz sıra dağlarının ətəklərinə qədərki ərazini əhatə etmişdir⁵. Hətta rayonun ərazisində yerləşən Qımır toponimi (əvvəlki adı Qəmərli) kimmer tayfaları ilə əlaqələndirilir.

Maraqlı coğrafi relyefdə yerləşən Zaqatala folklor mühiti etnik baxımından rəngarəng tərkibə malikdir. Belə ki, burada 20-yə yaxın azsaylı xalqın nümayəndəsi – ləzgilər, inqiloylar, udinlər, tatlar, saxurlar, ruslar, avarlar və s. yaşayır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan minilliklər boyu müxtəlif xalqların azad, sərbəst və heç bir maneə ilə rastlaşmadan yaşadığı müstəqil, tolerant ölkədir, o zaman Zaqatalada yaşayan azsaylı xalqların da hüquqlarının Azərbaycan türklərinin hüquqları qədər qorunduğunu, onların dil, mədəniyyət, adət-ənənə və s. mənsubluğunu göz önünə gətirmək asan olar. Ümumiyyətlə, Azərbaycan türkləri mehriban, qonaqpərvər, sülhsevər və humanist olduqları üçün respublikamızda yaşayan digər xalqlar özlərini hərtərəfli ifadə edə bilmişlər. Təkcə Zaqatalada deyil, respublikamızın digər bölgələrində də azsaylı xalqların hüquqları hər zaman qorunub və onlara ana dilini, mədəniyyətini, dinini yaşatmaq üçün geniş şərait yaradılmışdır. Bu gün Zaqatalada yaşayan azsaylı xalqlarla azərbaycanlıların adət-ənənələri bir-birinə qovuşmuş, qohumluq əlaqələri genişlənmiş və proses tarixin bütün mərhələlərində eyni xətt üzrə inkişaf etmişdir. Artıq ölkəmizdə tarixi ənənəyə söykənən və uzun əsrlik tolerantlıq mühiti formalaşmışdır ki, bu mühitə biz, məhz hər zaman beynəlmillətçiliyə meyilli azsaylı xalqların yaşadığı Zaqatala rayonunda daha çox təsadüf edə bilərik. “Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzini olmuş, bu gün isə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir»²deyən ölkə Prezidentinin çağırışları yerinə düşən və əsaslıdır.

Bu kitabın spesifik xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, Zaqatalada yaşayan azərbaycanlılarla yanaşı, müxtəlif xalqların nümayəndələrinin mədəniyyət hüquqları qorunmuş, folklorlarına, məişət mərasimlərinə, adətlərinə, epik ənənələrinə kifayət qədər yer ayrılmışdır. Fikrimizcə, bütün bunları ölkəmizdə müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunmasına, inkişafına və azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmiş bir addım hesab etmək olar. Onu da nəzərə alsaq ki, bu gün Azərbaycan artıq dünyada tanınmış multikulturalizm mərkəzlərindən biridir, humanist və demokratik ideologiya olaraq multikulturalizm tolerantlığı əks etdirir, onsuz humanizm, insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlər,

⁴ (https://az.wikipedia.org/wiki/Zaqatala_rayonu).

⁵ (https://az.wikipedia.org/wiki/Zaqatala_rayonu).

qarşılıqlı anlaşma, dostluq, sülhsevərlik mədəniyyəti mümkün deyil. Akademik Kamal Abdullayev qeyd edir ki, “Xalqımız, onun öncül yaradıcı şəxsləri özündə milli, dini təəssübkeşlik hissləri ilə yanaşı, bəşəri dəyərləri də yaşatmağı bacarmış və «özününkü» saydığını «özgəninki» olandan çox zaman fərqləndirməmişdir⁶.

Bu kitabda verilmiş materiallar Zaqatala ərazisindən hələ 1996-2016-cı illər ərzində tərəfimizdən toplanmışdır. Xüsusən rayonun Qımır, Çobankol, Bazar, Muxax, Suvagil, Gözbarax, Yuxarı Çardaxlar, Tala, Qandax, Faldar, Əliabad Muğanlı, Yengiyan, Car, Mamrux, Zəyəm, Bəhmədi⁷ və s. kəndlərindən toplanılan materiallar öz əksini tapmışdır. Kitabın həcmi nəzərə alaraq, bəzi materialları daxil edə bilməmişik. Kitabda əsasən, azərbaycanlıların, ayrı-ayrı kəndlərdə yaşayan azsaylı xalqların mövsüm mərasim, məişət-mərasim adət-ənənələri, bayatılar, nazlamalar, oxşamalar, xoynatlar, lirik və epik janrlar, tapmacalar, lətifələr, əfsanə və rəvayətlər, nağıllar, dastanlar, aşıqların seçmə şeirləri verilmişdir.

Bayatılar bölməsində müxtəlif zamanlarda Zaqatala ərazisindən toplanmış nümunələr verilmişdir. Burada tənbur⁸ deyilən haylalar, xüsusi önəm kəsb edir. Haylanı bayatıdan ayıran xüsusiyyət birinci növbədə əsasən haylanın danburun adı ilə başlaması və məzmun xüsusiyyətidir. Haylada obrazlılıq daha məzmunlu, daha mükəmməl olur, obyekt daha dəqiq olur. Tənbur⁸ hayla (haraylamaq, haylamaq sözündən götürülmüşdür) demək yalnız bu mühitə məxsus xüsusiyyətlərdəndir.

Əvvəllər aşıqlar danbur⁸ dastan da ifa etmişlər. Məsələn, Əleybadlı⁹ Aşiq Camal tənbur⁸ “Novruz-Qəndab”ı ifa etmiş, amma təəssüf ki, biz onu bu kitaba həcm görə daxil edə bilməmişik.

Kitabda öz əksini tapan mövsüm və mərasim folkloru rəngarənglik, müxtəliflik baxımından maraqlı doğurur. Maraqlı olan budur ki, burada əks olunan toyların böyük əksəriyyətinin şahidi olmuşuq. Qədimdə keçirilən toyların isə söyləyiciləri müxtəlif kəndlərin nümayəndələridir. Burada digər mühitlərdən fərqlənən bir sıra xüsusiyyətlər var. Məsələn, qədim açıq toylarda ağsaqqalların qurduğu düzəngahlarda cavanlar arasında yarışların keçirilməsi, deyişmələri (Buna höcətləmələr deyilərdi), “Qızlarıçı gəzmək”, “Küt-küt” oyunu, oğlan evinin adamlarının qız evinə öz üstünlüklərini göstərmək üçün zarafatyana qız evinin adamlarını itələmələri, halvanın önəmli yer tutması, ərə gedən qızın ayağının özündən sonra kimə düşəcəyini yoxlamaq üçün gül əvəzinə konfet, noğul dolu xüsusi tikilmiş torbada cavanlara atılması, üzduvağı gününün nağara, zurnayla keçirilməsi, mərhuma 40-dan sonra “52 mərasimi”nin təşkil edilməsi, müxtəlif niyyətlərlə bağlı mövludların təşkili və s.

Zaqatala bölgəsində yaranan lətifələr özünəməxsusluğu ilə seçilir. Azərbaycanda hər mühitin tanınmış lətifə ustası – Şəkiddə Hacı dayı, Qarabağda Abdal Talib və s. olub. Zaqatalada avarların

⁶ Azərbaycan Multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. Bakı: 2016.

⁷ Əvvəlki Varxiyan

⁸ Zaqatalada bu alətə danbur deyilir

⁹ Əliabad – Zaqatala rayonunda kənd

yaşadığı Yuxarı Çardaqlar kəndinin sakini Hudul kişini də bu bölgənin Hacı dayıya bərabər lətifəbazı adlandırmaq olar. “Bilet hələ cibimdədir”, “Atasına tapşıraram”, “Can qardaş, sən turpax yolla get” və b. lətifələr onun adına bağlıdır. Zaqatalada bununla yanaşı, Zaydat xala, Muxsa xala, Nurməmməd kişi və başqalarının adına maraqlı lətifələr mövcuddur.

Lətifələr kimi nağıl qəhrəmanları da rəngarəng və maraqlıdır. Kitabda əsasən Aşıq Valehin bahadırlıqla bağlı söylədiyi 2 nağıl və müxtəlif məzmunlu nağıl, eləcə də rayon ərazisində müxtəlif zamanlarda İmran Xəlilov, Xəlil Xəlilov, Umuküs Daşdəmirova, Qəhrəman Məmmədov və digər söyləyicilərdən toplanılan nağıllar öz əksini tapmışdır. Burada diqqət çəkən məqam qara nağıllarla bağlıdır. Bildiyimiz kimi, bu gün yeni nəşr olunan ədəbiyyatlarda qara nağıllara çox az yer verilib. Bu baxımdan Aşıq Valehdən topladığımız cəngavərlik, bahadırlıq motivlərini əks etdirən “Qəhrəmanla Qaytaranın nağılı”, “Hüseyn Çöşkərin nağılı”, “Şahi Cəmşidin nağılları” da az işlənən nağıllar kimi özünəməxsusdur.

Bölgədən toplanmış regional dastanlar da bir sıra baxımdan maraq doğurur. Birincisi, burada buta vermə motivi fərqlidir. Ənənəvi dastanlarda biz bunu ərənlərin əliylə verildiyini görürüksə, “Aşıq Mədət və Bəhrinazın dastanı”nda dağların seyrinə çıxan Aşıq Mədət təsadüfən tut ağacının altında yatır və qeybdən gələn səs ona öz butasının yerini söyləyir. İkincisi, dastanların söylənmə tərzini fərqlidir. Vaxtilə sazla yanaşı danburla da dastan gecələri keçirilirdi.

Danışiq və şivə xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə maraqlı olan bu mühitdə hər kəndin özünəməxsus danışiq xüsusiyyəti, dil, dialekt özəlliyi¹⁰ var. Bu xüsusiyyət əsasən, söz sonluqlarında, isimlərdə, əvəzlilərdə, feillərdə nəzərə çarpır. Belə ki, gəlir – gəliy, gələsindir, gəltdi, gəliyəmdə, bura –havra, haburda, horda, ho, mənə –ma, yimək, yimax-ıçmax, yiyifdi və s. kimi işlənir. Rayonda maldarlıqla, heyvandarlıqla, əkinçiliklə, yemək adları ilə bağlı çoxlu sayda dialekt sözlərə təsadüf edilir. Məsələn, tövlə-ağıl, sığır-naxır, ovara-camış balası, ev-öy, deyə-ev, vut-evin 4 küncü, ayvan-eyvan, eşik-çöl, şəhrə-yol, mülkənə-qoruq yeri, gər-tut ağacı, ura etmək-yığılıb vaxtı bitən məhsulun bostanın, fındıq bağlarının ellikcə yığılması, addamac-doqqaz, uçuncaq-yelləncək, çətmə-tələ, çətənə-bərk qabıqlı qoz, bəlbi-kərki-toxa, palakaş-aşzüsən, kökür-kəfkir, arxara, lay-tütün çölündə bölünmüş yer, qola-çömçə, ton-tütünün ipə düzülüb qurudulmuş forması, tay basmaq-quru tütünün xüsusi formada düzəldilməsi, yahlamaq-hazırlamaq, gilə-balı, məsələn ağ balı, qırmızı balı forması, bet, qüvvətləndici

ədat kimi, “Hələ bet olsa yaxşı olar”, milçək-çivin, “çivin də bir şey deyil, amma ürək bulandırmağı var”, alafa, gülvəngi-kələğayın allı, güllü forması, çalati-qatıq çalmaq üçün istifadə olunur, eləcə də maraqlı yemək adları-sülfülü, tosal çörəyi, balba supu, pencər qovurması, citdər, maxara, buğ xəngalı, yarpax xəngalı, şor girsı, cincar girsı və s. hazırlanmış xüsusi yemək adlarında özünü göstərir. Danbur - tənbur, hayla-tənburda deyilmiş bayatı, şingəm qoparmax - oğlan toyundan əvvəl keçirilən şənlik, mərasim, qulfi çıxartmaq – 40 gün səbh tezdən ellikcə mərhumun qəbrini ziyarət edib üzərində quran ayələri oxumaq, ulu axşamı isə ərəfə axşamı kimi izah olunur.

Bu kitabda Zaqatalanın doğma diyar kimi kənd-kənd gəzdiyimiz, sevə-sevə, zövq ala-ala topladığımız bütün folklor örnəklərindən nümunələr verməyə çalışmışıq. Kitabın ərsəyə gəlməsində söyləyicilərin böyük rolu var. Təəssüflə demək istərdim ki, bu gün artıq əksər söyləyicilər –

¹⁰ **qeyd:** Kitabda üzərində ulduz işarəsi qoyulan dialekt sözlərinin sonda izahı verilmişdir.

Qımırndan İmran Xəlilov, Yusuf kişi, Adilə xala, Umuküs nənə, Xəlil kişi, Əliabaddan Aşiq Məhəmməd, Bəhmədlidən Aşiq Mədət, Qandaxdan Qurban müəllim, Çobankoldan Bayramxatun nənə və başqaları dünyalarını dəyişmişlər.

Bu örnəklərin ərsəyə gəlməsində iki şəxsin adını xüsusi qeyd etmək lazımdır: mərhum İbrahim Həzrətsoltan oğlunun və onun oğlu bu gün də köməyini bizdən əsirgəməyən Elnur İbrahimovun. Bu insanlar kitabın bu səviyyəyə gəlib çatmasına çox böyük dəstək olmuşlar. Eləcə də mərhum, AMEA-nın müxbir üzvü Azad Nəbiyevi minnətdarlıq hissi ilə yad edir, prof. Hüseyn İsmayılova, dəyərli məsləhətləri üçün folklorşünas alim Etibar Talıblıya, folklorşünas alim Elxan Məmmədliyə, folklorşünas Qalib Sayılova və nəhayət, AMEA-nın müxbir üzvü, xeyirxah insan Muxtar İmanova və bu işdə zəhməti olan hər kəsə öz təşəkkürümüzü bildiririk.

Bizdən öncə Şəki-Zaqatala bölgəsinin folklorunu toplayan fədakar xanım, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mətanət Yaqubqızının adını çəkmək yerinə düşər ki, onun xidmətləri də bu sahədə əvəzsizdir. Bu sahədə müəllifin bir neçə kitabı işıq üzü görmüşdür. Zaqatalada yaşayan və bu mühitin folklorunu tanıتماğa xidmət edən Qurban Şabanov, Həşim İsmayılov, Əli Süleymanov, əməkdar jurnalist Əhməd İsayev, tarixçi-etnoqraf Akif Məmmədli və s. xeyirxah insanların böyük xidmətləri olmuşdur ki, onları da yada salmamaq mümkün deyil.

Yaşadığın torpağın, təmasda olduğun doğma elin ucalmağı, qədim tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə tanınmağı, yadda qalmağı, gələcək nəsillərə ötürülməyi üçün atılan hər bir kiçik addım humanistlik, vətənpərvərlik, elə-obaya bağlı olmağı nümayiş etdirmək deməkdir. Bu amala xidmət edən hər kəsə uğurlar olsun!

Zümrüd Mənsimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İNAM VƏ ETİQADLAR

İNANCLAR

Əgər toy günü bəy öz toyunda tufəng atarsa, bəd qüv-vələr mərasim yerindən uzaxlaşar.

Əgər bir adam başqasının taxıl zəmisində sahibsiz mal-qara görüf çıxarmazsa, o adama bədbəxtlik üz verər” – diyir-lər.

Bəd niyyətli adam yoluna çıxarsa, ya ələ daş alif gizlincə yolun kənarına atarlar, yaxud da çuvuğu sındırırlar ki, nəzər bununla yayınsın.

Ölü ölən günü yuyunmaq olmaz, çünki su ölünündü, diyirlər. Əks halda sən də ölən çıxar.

Əgər kənddən ölü çıxarsa, həmin gün Əzrayıl ətrafda yeddi qarıya ölünün qanını paylayar, - diyirlər. Hona görə də həmin gün su qavlarındakı su, çay təzələnməli və yenidən doldurulmalıdı.

Kənddən ölü çıxan gün dəfn mərasiminə kimi hamı hərə-kətdə oluf ayax üstə gəzməli, iş görməli ki, ölünün ağırlığı dirilərin üstünə düşməsin.

Qavırsanlıxdan çıxanda dal-dalı çıxarlar ki, qavır əhlinə hörmətsizlik olmasın.

8. Qulağı cingildəyən adam: torpax, yarpax, qavır, ruh, sən get, mən hələ gələ bilmərəm, yaxşılığım gəlmisənsə, yaxşı, pisliliyim gəlmisənsə, pis ol, diyərsə, qulağının cingil-tisi kəsər.

9. Yağış yağardısa, Sarpir babanın üstündən daş gətirər, tütyə kimi təmiz suyun içinə salıf içərlər və belə diyərlər:

Yağsın yağış, çəmənələr olsun naxış-naxış.

Daş başım, yaş başım,

Yaş oldu üst-başım.

Suda daşım,

Yer daşım,

Gələr - getməz yağışım.

10. Yağış çox yağardısa, incil, zoğal və hayva ağac-larına niyyət edif qırmızı lent bağliyif asardılar.

11. Zaqatalada olan Yel baba adlı ziyarətqahın yiyəsinə övliyaya müraciət edif, honun vasitəsiylə Allah babadan dili-yər-dilər:

Ay Yel baba, Yel baba,

Qurban sənə, Yel baba.

Yağışı kəs, gün olsun.

Hər tərəf əlvən olsun.

12. Zaqatalanın Katex kəndində yağışı kəsmax üçün kürkü tərsinə geyiniylər.

13. Havalar qurax keçəndə oğlan uşaxları dəstələr ha-lında yığışar, qinqalaşdan bir bağlama düzəldər, gənclər-dən biri həmin bağlamanın içinə girər, qapıları gəzif diyərlər:

Lailəhə illəllah!
Yağış yağsın, ya Allah,
Bollux olsun, ya Allah,
Sağlıx olsun, ya Allah.
Hər kəs öyündən onlara pay verərdi.

14. Yaz yağışı yağanda uşaxlar quzuqarnı tapmaq üçün-diyər-dilər:

Quzu qarnı domballan, çıx,
Donballanmasan, qızar çıx.

15. Əgər qavırsanlıqın yanından dua vermədən keçir-sənsə, ho zaman ölümlər bir ağızdan diyirlər ki, ay diri, nə dur-musan mənim kimi, bir vaxt vardı mən də durardım sən kimi, vaxt gələcək sən də duracaxsan mənim kimi.

16. Hər gün tezdən süd bişdixdən sora öy yiyəsi südün üzərindən pıçax çəkəndə bununla “nəfs götürülər” – diyirlər.

17. Səhər mal-qaranı naxıra aparıf gələn bir kəs yol boyu ayağına dolaşan çır-çırpını öyünə gətirif yandırarsa, “başqa-larının bərəkətini öz ocağına çəkər”, – diyirlər.

18. Hacı Mikayıl Əfəndi babanın, Şalburuz babanın ziya-rətinə gedənlər özləri ilə bərabər daş gətiriylər. Suyun içinəsalıf qarışdırır, sora da suyu tütyə kimi içər, daşı bədənin ağrı-yan hissələrinə çəkiylər.

19. Gözünə it dirşeyi çıxan adamın üş tikə çörəyi ayrı-ayrılıxda gözünə sürtüf, sora itin qavağına atıf and dərmanı olsun diyərsə, yara tez sağalar” – diyirlər.

20. Sinəsi xırıldayan uşağı əkiz uşaxlı qadın mal gələn vaxı üş dəfə üç yol ayrıcında təkrar eləmax şərtiylə sinəsin-dən astaca basarsa, xırıltı çəkilir,—diyirlər.

21. Əgər körpə uşağın nədən qorxduğunu aydınlaşdır-max istəyirsinizsə, torbaya un töküf gizlincə başının üstündə divar-lara çırpırlar. Bununla “uşax nədən qorxursa, honun şəkli di-var-da qalıy”–diyirlər.

22. Umsunan adamın umsunğunu götürmax üçün yeddi qapıdan pay yığıf adamın kürəyinə çırpıylar.

23. İnanca görə,əgər məhləyə bayquş gələrsə, honu acılıyif qovmazlar. Məhlənin dörd küncünə yağ-əppək sürtüf qoyarlar ki, bayquş gəlif payını aparsın. Honda belə diyirlər:

Bəd xavarsə, al apar.
Xoş xavarsə, tərgi git.
Xan quşum, bəy quşum,
Gəl olma, bizə naşı.

24. Məhləyə bayquş gələrsə, bir çuvuğa nöyütlü əski sürtüf yandırır, bayquş olan yerə atıf -diyirlər:

Şiş məndən, kabab səndən.

25. Əgər mal örüşdən vaxtında gəlməzsə, ağbirçax nənə--lərdən biri əlinə bıçax alıf. İxlası yeddi dəfə tərsinə çevirif oxuduxdan sora yeddi dəfə pıçağı üfürüf filan vaxtacan qurd-quş ağzi

bağladım diyərsə, mala xətər dəy-məz. Həmin surəni yeddi dəfə oxuyuf qurd-quş ağızını açar-lar ki, günah yiyəsi olmayasan.

Belə bir deyim var:
Sarı telim çöldə qalif,
Daşda-bostanda qalif.
Mən Saritel xətrinə,
Qaşqatəpəl xətrinə,
Qurd-quş ağızı bağlaram,
Yaman gözü dağlaram,
Tez gəl çix, Sarı telim.
Ağlımın* bəzəyi telim.

26. Ayı barmaxla göstərən şəxs barmağını dişliyif aya-ğının alda qoyar ki, ay babanın acığına getməsin.

27. Günəş tutularsa, el-obanı fəlakət gözdəyər, –diyirlər.

28. Yaz vaxı ilk dəfə ildırım səsi eşidən bir kəs ağır bir əşyanı qaldırif, ay Allah, öyümə, elimə-obama bu ağırlıxda bol-bərəkət vər diyərsə, həmin ili, doğrudan da həmin öydə ruzi bol olar, –diyirlər.

29. Açıx qavra yağış düşərsə, ölünün qırxına kimi kənd-dən ölü çıxar, diyirlər.

30. Qurvan bayramında kəsilən heyvanın tükündən ocağa salıf bir ağbirçax nənə yandırarsa, yağış kəsər, –diyirlər.

31. Əgər atı hər gecə kaftar minif yalını hörərsə, atın belinə qır töküf, sancax taxarlarsa, bir də kaftar ata yaxın gəlməz, –diyirlər.

32. Qoyduğun əşyanı yerində tapmayanda astaca “yənə nə istəyirsən məndən, şeytan, mənimlə oynama. Çox keşməz ki, əşyanı yerində görərsən, –diyirlər.

33. Yerə isti su atanda, şeytan, balanı götür, diyərlər.

34. Göyərən gülün üstünə isti su tökməzlər, yoxsa öydən kiməsə zərər dəyər.

35. Yel çərşənbəsi günü sübh tezdən körpə uşağın qorxu-sunu götürmax üçün uşağı təmiz havaya çıxardırlar.

36. Gecə körpə uşağı bar gətirən ağacın altına aparmaz-lar, bəylər toxunar, –diyirlər.

ALQIŞLAR

1. İşin daim avand olsun.
2. Quvat olsun.
3. Günəş ömrünə daim işix saçsın.
4. Hacı Murad baba köməyin olsun.
5. Hacı Mikayıl baba istəyini versin.
6. Qudbi işini rast gətirsin.
7. Soltan Şeyxəmir baba işini avand eləsin.
8. Sarpir baba dadına çatsın.
9. Az ağrın, hasan ölümün olsun.
10. Azar gəlif, bezardan getmiyəm ömür yaşayasan.

QARĞIŞLAR

1. Əllərinə sim yerisin.
2. Ağzına qıfıl yamansın.
3. Səni görüm yeddı qapı sayasan.
4. Yiyənin zəhər, içənin qana dönsin.
5. Ayağım qoyan yeri arzulayasan.
6. Əninə oturuf, uzununa ağlayasan.
7. Soltan Şeyxəmir baba gözündən vursun.
8. Qudbi babanın cəddi səni tutsun.
9. Sənin Yer baba qənimin olsun.
10. Yanın yerdə, gözün qapıda qalsın.
11. Günün dalından doğsun.
12. Ayaqların taxtada yuyulsun.
13. Meyidinə su tapılmasın.
14. Qapın qıfıllı qalsın.
15. Ürəyimdən su içəsən.
16. Qulağına yücü barmağı girsin.
17. Muradın gözündə qalsın
18. Yasına gülüb, toyuna ağlasınlar
19. Dünənki gün adına
Allahı sal yadına.
Hər kim bizi ayırsa,
Çatmasın muradına.
20. Məni yandıran yansın,
Yanan çırağın sönsün.
Artıq qarğış dimirəm,
Həftədə biri yansın.
21. Meyidin düzdə qalsın,
Muradın gözdə qalsın,
Üzün mürdəşir yusun,
Gözün gözlərdə qalsın.
22. Mixəh əkdım tasıynan,
Dərmədim həvəsiynən,
Yarı yardım edənin
Günü çıxsın yasıynan.

MÖVSÜM VƏ MƏRASİM NƏĞMƏLƏRİ

1. QODU-QODU

Havı bizim kənddə də günəşi çıxartmaq üçün uşaxlar “Qodu-qodu” gəziylər. Gəlincix düzəldif honu bəziyir, üzərinə qırmızı parça salırlar və diyirlər:

Bulut, get, günəş, gəl,
Keçəlbaş qızı öydə qoy,
Nazlı göyçəyi götür gəl.

Hər kəs onlara isti yeməyə qonax edirlər ki, Allaha xoş getsin. Hansı qapıya getsələr ev yiyəsi soruşur:

Qodu, nə istiyirsən?
Qodu diyir:
Yumurta istiyirəm.
Qodu, nə istəyirsən?
Süfüllü istiyirəm.
Qodu, nə istiyirsən?
Mən citdər istiyirəm.
Qodu, başqa nə istiyirsən?
Maxara istiyirəm.
Qodu, nə istiyirsən?
Öy yiyəsinin sağlığını istiyirəm.
Qodu, başqa nə istiyirsən?
Gənclərin toyunu istiyirəm.

2. TÛTÛNÇÛLÛK VƏ FİNDİQ YİĞİMİ İLƏ BAĞLI MƏRASİM

Biz tərəflərdə findıx və tütün yığımalarının sona çatması ilə bağlı mərasim nəğmələri varıydı. Sovet hakimiyyəti döv-ründə kolxoz və sovxozların güclü inkişafı zamanı camahat tütün və findıx yığımına imə-cilix ediydilər. Ho məclis qutar-dıxdan sora camaat yerbə-yerdən findıx urasına¹¹ gidiydilər. Tütün yığımı zamanı iş-güzar qızlardan ibarət manqalar təşkil olunuydu. Qızlar hər arxaranın¹² və yaxud layın qutaracağında dəstələnmiş tütünləri arabalara yığıf saraylara gətiriydilər. Soram hər manqanın qızları öz dəstələrinə məxsus xüsusi giyimdə qabaxlarına məzər taxıf, saraya tütün düzmağa gəliy-dilər. Horda iş prose-sində bu manqalar arasında yarış, söz yarış-ı – **höcətləşmə** oluydu:

Birinci dəstə:

Əhməd bağı sulayır,
İt quyruğun bulayır.
Mahnı bilmiyən qızlar
Çakqal kimi ulayır.

İkinci dəstə:

Arabani qoşarix,
İçinə doluşarix.
Sizin kimi qızları
Ala itə qoşarix.

Birinci dəstə:

Ağ almanı alıfdı,
Alıf cibə salıfdı,
İraynanın manqası
Bizdən dala qalıfdı.

İkinci dəstə:

Gedirix gəzə-gəzə,
Oynayıf süzə-süzə.
Biz höcət eyliyirix
Tütünü düzə-düzə.
Sonda hamı bir yerdə:
Çöllər bütün tütündü,
Kimin qəlbi tütündü.
Gəl dostlar, halallaşax,
Dünya ölüm-itimdi.

¹¹ iməcilik

¹² lək

3. QURBAN BAYRAMI

Zaqatalanın ayrı-ayrı kəndlərində Qurvan bayramına bir gün qalmış subh tezdən hər öydə ağbırçax nənələrimiz do-daxaltı zümzümə edərax yumurta boyuyur, analarımız “qəlet¹³, konfet” tədarükü görüylər. Günorta uşax-lar (qız-lı-oğlanlı) əllərində torva, qapı-qapı gəziy, paylarını alıylar. Hər kəs uşax-ların şirni-noğul payını veriy və gülər-üz-lə yola salıy-lar. Zaqa-talanın Muxax kəndində həmin gun uşaxlı-böyüxlü hamı əyninə zər-zibalı, təzə paltar geyinərax qohum-qardaşın, qon-şuların öyünə şən əhval-ruhiyyə ilə təbrikə gediylər. Bayram münasibətilə bir-birilərinə göz aydınlığı veriyələr. Həmin gün hamının öyündə elə yüksək qonaxpərvərlik və səxavət şəraitini hökm sürüy ki, öyə gələn hər bir adam bayram yimaxlarından dadmamış süfrədən uzaxlaşa bilmiyi. Öy yiyə-ləri gələn qonax-ları daha çox qavaxlı aş, xırda lovya aşına, tosar¹⁴ çörəyinə, yarpax, buğ xəngəlinə, toyux şorbasına*, ləpə dolmasına, cincar girsinə qonax ediyələr.

Havı bizim Qımır kəndində bayram özünəməxsus adət-ləri ilə seçiliy. Bayramdan əvvəlki axşam, paylarını kifayət qədər topluyan uşaxlar qaranlıq çökduxda, mal-qara örüşdən qayıdıl ağıllara* doluşduxdan sora yuvaş-yuvaş öz öylərinə çəkiliylər. Hoların əvəzinə böyux oğlanlar (bəzən qızlar, gəlinlər) qadın paltarı geyiniy,üzlərini kömürlə boyuyuf tanın-maz ediy, səslərini dəyişir. Başlarına ya kapron, ya da qadın şallarıyla, gülvəngiyə¹⁵ bağlıyıl tanınmaz ediyələr. Əllərinə yekə çomax götürüf qapı-qapı düşüf gəziylər. Kosa-lar dəstə-dəstə gəziy, hansı qapıya gedirlərsə, horda mütləx gülüş və sevinc oluy. Havı bayramın əsas göstəricisi yumur-tadır. Kosa-lar çox vaxtı yumurta istiyirlər. Əgər kosanın getdiyi qapıda holara vermağa yumurta olmursa, onda səslərini deyişif həvlə oxuyurlar:

Allahuküvər yumurta vər,
Verməsən, xalanın qızını vər.

Və yaxud:

Kim yumurta versə, barışaram,
Kim verməsə, küsərəm.
Ona qarğış edərəm.

Adətən baməzə qızlar, gəlinlər, özlərini tanınmaz gör-kəmə salıl paylarını aldıxdan soram kim olduxlarını nişan veriyələr. Həmin gün kosalar birləşif ən baməzə adamın qapı-sına gediylər. Oyaxsa, hondan xeyli zarafat, maraxlı söhbət ediy, yatıfısa da yatdığı yerdən palaz qarışıx məhləyə düşü-rüy-lər ki, honu oyatsınlar.

Havı bizim Qımır, Bazar, Çobankol kəndlərində Qur-van bayramı günü sübh tezdən böyüxlü-kixıxlı hamı əllə-rində müxtəlif bişmələr (düyü halvası, qoz halvası, tər halva, şirin çörax, cürbəcür şirinyatlar və s.) götürüf ziya-rətlərə gediylər. Ay bala, Zaqatalanın yeganə kəndi Qımır kəndidi ki,

¹³ peçenye

¹⁴ xəmir xörəyinin adı

¹⁵ Butalı qadın baş örpəyi, kələğay növü

havı kəndin yeddi böyüh qavırsandığı var. Hamı birgə öz qohum-qardaşının qavrını ziyarət edif, hona dua oxutduxdan soram cərgə ilə bardaş quruf açıxlıxdə oturuylar. Camahatın gətirdığı şirniyyatlar öncə bir yerə toplanıy, soram qarışix halda otu-ranlara paylanıy və ölənlərin ruhuna ehsan olsun diyirlər. Həmən gün hamı yaşadığı öyün qapılarını açıx qoyur ki, seyrə çıxan ruhlar qapını bağılı görüf inciyif getməsinlər. Həmən gün öylərində bayram xörəhləri hazırlıyan analarımız rəhmətə gedən qohum-qardaşın adına mütləx dua oxuyar, xörəyə duz salarlar ki, ruhları şad olsun. Zaqatalada tezdən qurvan kəsiliy və yeddi öyə paylanıy. Əgər bu bayrama qədər dünyasını dəyişmiş adam-ların yaxınları qara bayram keçirirlərsə, ziyarətdən çıxan adamlar holara gedər, başsağ-lığı verər, honun eh-sa-nın-dan bir tikə dadıf “Allah rəhmət eləsin” diyərax öz öylərinə dönüylər.

Zaqatalanın Muxax, Zəyəm, Əliabad kəndlərində isə fərqli xüsusiyyətlər var. Horada bayram qavağı təkəcə kişilər qəvir üstə gedi, Quran oxudurlar. Bayram günü isə qadınlar bişirdixlərindən götürüf qavır üstə gedi, gətirdixləri payları elə hordaca sədəqə kimi paylayırlar. Payını götürən hər kəs Allah qəbul eləsin, – diyir.

4. MÖVLUD MƏRASİMİ

Mövlud mərasimi bizdə müəyyən niyyətə bağılı keçiriliy. Kimi diyir ki, oğlum əsgərlıxdən salamat gəlsin, öyüm-də möv-lud eliyəcəğam. Kimi diyir ki, Ay Allah, biccə uşağım bu il qavul olsun, mövlud verəcəğam, kimi də ölən atasının, baba-sının uşağını övladına qoyarsa, dilinə mövlud götü-rüy-sə, müt-lax etməlidir. Adətdəndir ki, mövludda ilahilər oxu-nuy, şərbət paylanıy.

5.

Keşmişdə, Sovet hakimiyyəti vaxtında mövlüt eləma-ğa qoymurdular. Ho vaxları Qımır kəndində mövlüt eliyəndə Hacı Yəhya əfəndi babanın yerində keçirirdilər. Hora yol yox idi. Cığırar vardı. Bütün camaat hora yığılıydı, oğul, uşax, möv-lütü horda keçiriydilər. Sovetin qorxusunnan xəl-vət yerdə yığı-lıydılar. Öydən xörək aparıydılar. Yimaxlar-dan sülfülü*, cincar girsisi*, xətf*, tosal çörəyi*, şirinçörax*, cad* və s. nə istəsən, aparaydılar.

6. NOVRUZ BAYRAMI

Bizim aşağı kəndlərin hamısında Novruz bayramı adə-tinə görə bayram ərəfəsində gənc qızlar niyyət edif üş il dalbadal məhlələrində Novruz şənliğı keçiriy. Hona diləh mərəsimi diyirlər. Şənliyi dəvət olunan gənc qızlar özləri ilə birgə yeddi cür ərzax payı gətiriylər. Sonda toplanmış paylar əsasında müxtəlif cür yerli xörəhlər, cıtdər, maxara, tosar çörəyi, qavaxlı aş, cincar girsisi, qavax xətfəvi, və s. bişiriliy. Bu şənlix 4 pillədə aparılıy. Öncə həmin qızlar süfrə işlərinə baxıylar. Uşaxlar isə böyuxlərin göstərişi ilə iş görüylər. Günün ikinci yarısı qızlar və oğlanlar dəstə şəklində yaxınlıxdakı qoruğa, yaxud baxçaya gedi, hündür qoz ağacların birində uçuncax asıf, uçunuyar. Horda gənc oğlanlar öz yarlarını gözaltı edif bəyənirlər. Kimin gözaltısı vardsa uçunduğu zaman qızlardan biri çubuxla honun qıçına vuruf yarının adını soruşardı. Qaş qaralan vaxı Novruz şənliğı keçirilən məhlədə musiqiçilər üçün bir mağar quruluy. Şənliğin şirin, yadda qalan hissəsi də hodur. Adətən, şənliğa musiqiçilərlə birgə xalqın böyüh hörmətini qazanmış el aşıxları da dəvət olunardı. Musiqiçilər məclisin şirin yerində sözü aşıxlara veriylər. Ortaya çıxan hər kəs adətə görə yeddi

oyun havası oynamamış meydanı tərک etmiyi. Hondan soram qəfil-dən məclisə qadın paltarı giymiş, üzləri maskalanmış kosalar gəliylər. Qəribə rəqsləri, hərəkətləri ilə şamanları xatırladan naməlum şəxslər şənliyə toplaşan camahatı əyləndirməyə çalı-şıylar. Niyyət tutuf Novruz keçirən hər kəs həmin axşamı məhləsində tonqal qalay. Başda qadın paltarı geymiş kosalar çomaxlarla qəribə hərəkətləriylə odun üzərindən atdanır. Soram camaata yol veriyilər. Hamı növə ilə odun üzərindən atılıy ki, ağrısız qarşılansınlar yeni ili. Tonqal üzərindən adlayanlar do-daxaltı niyyətlərini söyləyir, ulu təbiətdən bol məhsul ver-məyi, xəbis ruhları və əcinələri eldən-obadan uzaxlaşdırmağı dilə-yirlər

Nə qədər ki, biz sağix,
Tonqal üstəndən adlarix.
Yurdun bərəkətini
Yeni oddan dilərix,
Pis nəfsi təzələrix.

Ağrım-uğrum tökülsün,
Oda düşsün, kül olsun.
Yansın, aloy saçılısın,
Mənim bəxtim açılısın.

Ağrılığım uğurluğum odlara,
Həburda bizdən hopmayan yadlara.

7. TOY ADƏT-ƏNƏNƏLƏRİ

Əvvəllər bu bölgədə oğlanlar qızı daha çox bulax başın-da, çöllərə tütün şitili vurularkən, tütün alası edilərkən, saray-larda tütün düzmə iməcılıxlarında, tay basma iməcılıx-ların-da, barama təmizləmə iməcılıxlarında göz qoyuf göz altı edərdilər. Əvvəlcə çəkişif-bərkişən söygililər öz arala-rında razılığa gəliylər. Hondan sora oğlanın bacısı qardaşının fik-rini öyrənmax məqsədi ilə diyərdi:

Oğlanın bacısı:

Qardaş, qoyun kimindi,
De görüm neçə mindi.
Soruşmax ayıf deyil,
Sən sevən qız kimindi.

Oğlan:

Bacı, qız Muxaxlıdı,
Mənim dərdim çoxludu.
Can bacı, gəl dindirmə,
Ürəyim sınıxlıdı.

İki gənc bür-birini sevdıxdan sora, məsələ aydınlaş-dıx-dan sora, ailənin razılığı alınır. Havı bizim Qımır, Bazar, Çobankol kəndlərində də dədə-babadan üç-dörd dəfə elçi getmə adəti var. Qız öyünə öncə qadınlar söz açdıya gidiyələr. Sora 3 dəfə elçilıxdan sora 4-cü dəfə qız veriyələr.

Adətə görə, Zaqatalanın Aley-bad kəndində valideyn- lərin razılığını almaq üçün oğlan adamı elin sayılıf-seçilən hörmətli ağsakkallarını qız öyünə üç dəfə elçi göndəriy. 1-ci dəfə gələn kişilər doqqazdan içəri buraxılmıy, ikinci dəfə doqqazdan içəri buraxılıy. Nəhayət, üçüncü dəfə qızın razı-lığı alınır və hönun şərəfinə şirin çay içiliy. Razılıx veril-dıxdan sora isə qız oğlana ad olunuydu. Hə adət dimax olar ki, bütün kəndlərdə havı cürə olufdu. Kixix elçilıxdan sora qız rəfiqələri ilə birgə bulax başına gedi. Horada müxtəlif nəğmələr diyiliy:

Dərband üstü barıdı,
Əl çatmır, yuxarıdı.
Sevgilim, çekmə bir dərd,
Canım sağa sarıdı.

Almanı atma yarım,
Təmnan* qopartma, yarım.
Özgə sözünə baxıf
Qanıma batma, yarım.

Bu yolu izdiyirəm,
Tüfəngi gizdiyirəm.
Mən oturuf haburda
Yarımı gözdiyirəm.

Muxax başı Çardaxlar,
Gül dolduran bardaxlar.
Yaman yadıma düşüy,
Yarımnan keçən vaxlar.

Məhlədə siment barı,
Barıya düzdüm narı.
Doqqaz yeri darvaza,
Görə bilmədim yarı.

Ayvan başı mədaxil*,
Car qaladan dərd axıy.
Şeyx oluf bileydım,
Sevən yar kimə baxıy.

Gidirəm Suvagilə,
Ayağım girdi lilə.
Oğlum qız istiyifdi,
Gidirəm elçilığa.

İti Talanın yolları,
Burma-burma kolları.
Yar gələsin bilseydim,

Süpürəydim yolları.
Haburda külək əsiy,
Şaxtası məni kəsiy.
Yarım, səni görmağa
Çox ürəyim tələsiy.

Qızla oğlanın maraxlı deyişmələri oluydu:

Oğlan:

Səni gördüm Zəyəmdə,
Gül budağın əyəndə.
Yarım, səni alaram,
Əlimə pul gələndə.

Qız:

Qonşu oğlu, yad oğlu,
Evinə girsin oğru.
Sevif ala bilmədin,
Qoy aparsın yad oğlu.

Oğlan:

Balakən boran haqqı,
Bu yollar toran haqqı.
Ay qız, səni sevirəm,
Otuz cüz Quran haqqı.

Qız:

Aşağı məhləm getdi,
Əlimdən dəhrəm getdi.
Mən səni çox seviydim,
Gəlmədin, zəhləm getdi.

Oğlan:

Qax başında qala var,
Qaxda karvansara var.
Ay qız, mənim könlümdə
Açılmıyan yara var.

Qız:

Qax başında qala var,
Horda böyük tala var.
Danış görüm dərdini,
Ürəyində nələr var.

Oğlan:

Papirosum yana-yana,

Od düşdü şirin cana.
Vallah, çıxıf gidərəm,
Qalarsan yana-yana.

Qız:

Öyün dalı bağça-bağ,
Heyvaya bax, nara bax.
Mən vəfalı biliydim,
Sən vəfasiz yara bax.

Oğlan:

Cardan gəlir ərəmi,
Harda görmüşdün məni.
Mən dərd əhli deyildim,
Dərdə salıfsan məni.

Qız:

Mən gidirəm, sən də gəl,
Bel götürüf həndə gəl.
Rast ki, məni sevirsen,
Öyümə elçi göndər.

8. Nişantaxtı

Nişantaxtı toyun önəmli və yaddaqalan mərhələlərin-dən biridi. Habu mərhələdə qızın barmağına üzüyü oğlan adam-larından xoş gün görən biri taxıy, oğlan öyünün gətir-dığı şir-niyyatdan məclisdəkilərə paylıy. Havı məə toyumda da helə eləmiş-dilər. Nənən diyərdi ki, həmin xonçalar boş qaytarılarsa, mə-lək-lərin acığına gələr və yeni ailə qura-cax gənclərin ruzisini əlindən alarmış. Bu səvəvdən havlarda da nişan xonçaları oğlan və onun qohum-larına qoyu-lan rəngə-rəng paylarla geri qay-ta-rılıy ki, mələk-lərin acığına gəlməsin.

Nişantaxtı zamanı bəyin bacısının, xalalarının dilindən həvlə mahnılar da diyiliy. Həndi mən diyim, siz də qulax verin:

Oğlanın bacısı:

Car qalanın uzununu,
Çovan, qaytar quzunu.
Ay qız, anana mən qurvan,
Bizə versin qızını.

Göy xaradan* don bıçax,
Limon salıf çay içax.
İlqardan dönəmamağa,
Gal qudalar, and içax.

Darvazamız böyühdü,
Yan-yörəsi söyüddü.
Qardaşa qurvan olum,
Naçalnihdan böyükdü.

Qardaşım birdi mənim,
Gözümə nurdu mənim.
Tay-tuşlar arasında,
Açılan güldü mənim.

Nişandan sora həm qız, həm da oğlan öyündə toya hazır-lıx işləri görülüy. Belə ki, qızın rəfiqələri, qohumları və kəndin ağbirçaxları dimax olar ki, hər axşam holara yığışy. Ho vaxlar hamı günorta tütün alasına gedydix. Günə 37 arxaraya* kərki vuruydux. Bizə hardaydı günorta qonaxlıx gəzmax. Tay basan vaxlar da helə iməcılıx edif gün axşa-macən neçə tom tütünü taya basırdıx ki, axşam ərə gidəsi qızdan qızlar içi gəzax. Meh-ri-bançılıxda ho vaxlar çoxuydu, a qızım.

Qız toyuna on-on beş gün qalmış gəlin köşən qızöz rəfi-qələri ilə birgə qonaxlıx gəziy. Adətən qırx qız hər gün on-on beş öydə qonax oluy. Buna el arasında “Qızlar içi gəzmax” diyiliy. Mənzil başına çatanacan qızlar iki dəstəyə ayrılıf əl çala-çala bir-bilərinə qarşılıyır və “Salam məlik” mahnısıyla bir-birbirilərini salamlıyrlar. Qızlar qonax ol-duğu öydə sə-hərə kimi diyif-güləydilər. Ey ay bala, hindi hardadı həvlə adətlər:

Salam məlik mahnısı¹⁶

I dəstə

Mahnı mahnının başı, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Mahnı bilmiyən naşı.
Mahnı bir elə şeydi, ay dilim dolu,
Qəriflərin yoldaşı.
Tali-mali salico.

II dəstə

Gəl bacı, mahnı diyax, ay dilim dolu,
Limonu salıf çay içax.
Salam məlik, salam məlik,
Tali-mali salico.
Bizə hamısı birdi.
Salam məlik, salam məlik.
Sizə hansından diyax, ay dilim dolu,
Tali-mali salico.

I dəstə

Mahnını qızlar başlar, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Ağ üzlər, qələm qaşlar,
Tali-mali salico.
Diyax-gülax, şənlənax,

¹⁶ Bizdən öncə bu mahnı fərqli formada Azərbaycan folkloru antolo-giyasının XIII cildində verilmişdir.(Şəki, Zaqatala, Balakən folkloru. Bakı: Səda, 2005,səh. 53; Əli Süleymanov)

Salam məlik, salam məlik.
Anam, bacım yoldaşlar,
Tali-mali salico.

II dəstə

Danburun ağılığına, ay dilim dolu,
Üstünün bağılığına.
Biz mahnımı diyirix,
Salam məlik, salam məlik.
Gəlinin sağlığına, ay dilim dolu,
Tali-mali salico.

II dəstə

Açıx toy xatirinə, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Qol götürüf oynayax,
Qardaşımın toyunda, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Canı qurban eyliyax,
Tali-mali salico.

I dəstə

Əzizim necə edim,
Salam məlik, salam məlik,
Gündüzü gecə edim, ay dilim dolu.
Sən mənsiz dolanarsan,
Salam məlik, salam məlik.
Mən sənsiz necə edim, ay dilim dolu,
Tali-mali salico.

II dəstə

Qardaşa bax, qardaşa,
Salam məlik, salam məlik,
Papağı qoyar basa, ay dilim dolu,
Bacının çətin işi,
Salam məlik, salam məlik,
Düşər yaxşı qardaşı, ay dilim dolu,
Tali-mali salico.

I dəstə

Lampa üstündə şüşə, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Gül üstündə bənövşə,
Əziz Allah yolunda, ay dilim dolu,
Salam məlik, salam məlik.
Bizə də sevən yar düşə,

Tali-mali salico.

II dəstə

İsti, isti maxara*
Salam məlik, salam məlik.
Qoyuluf stol üstə,
Haburda sözü qutarax,
Salam məlik, salam məlik.
Gedax maxara yiyax, ay dilim dolu,
Tali-mali Salico.

9.

Çox vaxı bəyin dosları ilə qızın yengəsini bir yerdə qo-nax çağırırlar. Ho zaman həm qızın, həm də bəyin “yançı”ları oluy ki, holar bəyi və gəlini qarşıda gözlənilən kiçix oğur-luxdan qoruyurlar. Həm qızın, həm da oğlanın yançıları səbəb-karlardan soruşuyar ki, (zarafatyana) oğurlux olmasınmı? Əgər qızlar bəyin gizlincə ayakkabısını, ya da qiymətli bir əşyasını oğurlasalar, bəy honun əvəzinə cərimə olarax pul ödi-yir. Oğlan tərəfdən qızın qiymətli əşyasını oğurlasalar, müəy-yən şərtlər qoyuluy. Beləlxla, qızlar yığı-şıf qız üçün yorğan-döşax va digər məişət avadanlığı hazır-lıyırlar. Adətən, bu yorğan-döşax işinə övladı olan, hamının hörmətini qazanan qadınlar ediydilər. Həmin gün qızlar qarşılıqlı məqsəd qo-yardılar ki, yatmasınlar. Qədim inanca görə, yatan qız yuxuda şeytanların toyunda olar. Hona el arasında “boş toy” diyirlər. Diyilənlərə görə, şərti pozuf yuxuya gedən qız heləcə yeddi il öz toyuna həsrət qalarmış. Digər tərəfdən isə şərtə əsasən, üç mahını, yaxud da ürə-yindən keçən hər hansı bir şeyiri söyli-yirdi. Əks halda honun əl-qolunu açmazdılar.

10.

Ho vaxlar Qımırda toya üç gün qalmış öy yiyəsi bütün kənd əhlini qohum-qardaşını çağırır qonaqlıx veriy və hoları əyləndirməx üçün çalğıçılar dəvət ediydilər. Ho vaxlar havı adətə zaqatalalılar arasında “Şingəm etmax”, “Şingəm qopar-max”* diyirdilər. Ho adəti camaat gələcəx xata-bəlanın qarşı-sını almaq üçün, sadağa etmax, yeni ailə quran gənclərə xeyir-dua vermax məqsədi ilə ediylər. Şingəm zamanı öncə ağbircəx nenə-lə-ri-miz əllərinə ipək yaylıxlar alarax nağara-zurna hava-sı-nın sə-dası atında öz maraxlı oyunlarını göstəriy və bir ağız-dan oxuyardılar.

Aşix gəlif çalmağa,
Şingəmi qoparmağa.
Yığılsın qohum-qardaş,
Şingəmdə oynamağa,
Xeyir-dua vermağa.

Qədim inama görəbəylər* mərasim yerinə toplaşar, bəyə və gəlinə zərər toxundurarmış. Bu səvəvdən acları, yox-sul-ları doyuruf yeni ailə quracəx gənclərə xeyir-dua qazandıran ağsak-kallar həm də çal-çağır etmaxla camaatı şənləndiriy və bununla bədxah ruhları mərasim yerindən uzax-laşdırmış oluydular.

11.

Havı bizim Muğanlı kəndinə qızın razılığı alındıxdan sora, böyux elçilıxdan sora nişan ediyələr. Qıza üzüh taxıf behliyiylərki*, da havı qız bizimdi. Havı adətə bizdərdə bəlgə diyilir. Toy qavağı alış-veriş də ediyələr. Oğlan öyü qız öyünə 70-100 kilo arasında ət, 1 meşux un, pesox, yağ, qənt və s. veriyələr. Bizdə oğlan öyündən qız öyünə gələn xon-çalara, ərza-ğa ağamməd* diyilir.

12. Parça biçdi

Həvləcə hər iki öydə toya hazırlıx yekunu kimi qız bəy öyündə “boy bişdi” və yaxud “paltar bişdi”* mərasimi ilə ta-mamlanıy. Çağırılar qız öyünnən, oğlan öyünnən adam, öz-dərinin qohum-qardaşınnan kimi isitiyillərsə çağırılar, bişi-düşü-zad oluy, qızın da yengəsi oluy, oğlanın da yengəsi oluy. Parça biçəndə pul töküllər oğlan öyünün adamları. Ho pul da iki yengiyə oluy.

Qız öyünə “boy biçdi”*yə ya bazar ertəsi, ya adna* (cümə), yaxud da xas* (ikinci gün) günü gəliylər. Oğlan adamları gəlin üçün alınmış parça paltar bəzax avadanlığını və s. xonçalarda qız öyünə gətiriy. Horada parça paltar kimi, iynə, mağara (sap) üsküh, qayçı və s. tikiş ləvazimatı da işlənməmiş olmalıdır ki, təzə qurulacax aylədə dava-dalaş, söz-söhbət olmasın. Paltar biçən ağbirçax qadın qayçını əlinə alarax diyir:

– Vəkil bəxşiş verərsə, qayçım kəsər parçanı.

Beləlixlə, bəyin vəkili “Qayçını itiləmax hasandır”- diyarax, həmin qadına bəxşiş veriy.

13.

Muxaxda, Zəyəmdə isə qız toyu günü oğlan öyü gəlini gətirməyə gidəndə qızın xalası qayçını gəlinçün qoyulmuş parçanın üzərinə yaxınlaşdırıf gözdüyür ki, hamı hona nəmər versin. Yığılan pul sonda qıza çatır.

14.

Toya üş gün qalmış nigah mərasimi oluy. Bu mərasim digərmərasimlərdən fərqli olarax həm qız, həm də oğlan öyündə keçiriliy. Oğlan və qız vəkili molla ilə öncə qız evinə gedy, sora isə oğlan öyünə gəlif oğlanın razılığını alıylar. Qədimlərdə qız gedəcəği oğlanın yalnız adını biliydi.

Toyun nikah mərasimində molla mərasimi apardıği müddətdə hər iki vəkil öz aralarında çəkişiyələr. Hər iki vəkil baş barmaxlarını qavax-qavağa tutuy. Adətə görə qız vəki-linin barmağı aşağıda, oğlan vəkilinin isə üstədə oluy. Güc gəlif bir-birlərinin baş barma-ğını dala qatlıya bilən qalif gəlmiş hesaf olunuy. Adətə görə, çox zaman qız öyü basıl-mış olardı. Nikah mərasimi qutar-dıx-dan soram hər iki vəkilə oğlan öyünün adamları xüsusi hür-mət edər, qonaxlıx verəy-dilər. Nikah aşı oluy.

15.

Havı bizim Qımır, Bazar, Çovankol kəndlərində vax-tıyla oğlan öyü qız öyünə kömax üçün 1 meşox un, 1 meşox pesox, çay, qənd, odun və s. verəydi. Toyada qohum-qardaş qızın nəyi çatmırdısa, honu alıf gəliydı. Da həydiki kimi pul yazdırmaq yoxuydu.

16. Xınayaxdı

Toyun yaddaqalan mərhələlərindən biri də xına-yaxdı məراسi-midir. Ho mərasim qız toyuna bir gün qalmış edi-liy. Hazırda isə xınayaxdı qız toyu günü oluy. Həmin gün çal-çağır olar, əllərinə xına yaxan qızlar oynayar, oxuyar, gənc-lərə tanrıdan xoşbəxtlik diliyilər. Helə, ay bala, mənim nenəmin didıxları nəğmələr hindidə yadımdadı. Xınayaxdı məra-si-min-də subay qızların gəlinin tərəfinə söylədiyi nəğ-mələr hindi də el arasında yaşamaxdadı:

Qonşumuzdan qız gedy,
Qız döyil, qızıl gedy.
Yüz min manat versə də,
Yenə də ucuz gedy.

Axşamdı, gün batıfdı,
Gözəl qızlar yatıfdı.
Yox olmuş qız yengəsi
Xınaya şir* qatıfdı.

Xınayaxdı günü muradı gözündə qalan (qız toysuz, qoşuluf qaçan) analar da öz arzu və istaxlarını söylədixləri nəğmələrdə ifadə ediyilər.

Əlimə xına yaxmışam,
Dar yollara baxmışam.
Qızım qoşuluf gedif,
Yaman günə qalmışam.

Sora əllərinə xına yaxan qızlara ayrıca stol açılar, ho-ları milli xöraxlara, aş, qavax xətəfinə, cincar girsinə, cada qonax ediyidilər. Horada ərə gidəsi qızın istəyi xüsusi olaraq nəzərə alınıy.

17.

Ho vaxları havı bizim Qımır toylarında at çapmaq olurdu. Halva bişiriydilər. Gətirib ortuya palaz salıydılar. Bir halva sinisini də qoyuydular. Bir yekə kişini də yatırıydılar. Kim bacarıf çiyindən ho yana aşıra bilsə halva sinisi honun oluydu. Aşıra bilməsə kim yatırsa onunkıydı.

Sora böyük ağacın başında, soğanı fıriğa keçirif bağ-lıyır-dılar. Honu vuruf salıydılar.

Sora oğlan toyu olanda məhlədə oğlanı bəy durqu-zuydular. Bütün xonçalar məhliyə düzülürdü. Oğlanın sağ-dışı, soldışı olurdu. Honun parçasın boynuna töküy-dü-lər. So-ra bəy papağını oğurruyurdular, ayaqqabısını oğurruyur-du-lar. Əvə-zində şirinnıx istiyirdilər. yanındakı yatsaydı, şirin-niyini alır-dılar. Bəyi oğurruyurdular.

18. Gəlingətirmə

Havı bizim saxurlar yaşayan Suvagil kəndində vax-tıy-la həvlə bir adət olufdu: gəlini oğlan öyündən içəri gi-rən-də yüngülvari zarafat edaxmı diyif küt-küt oyununa baş-dıyır-lar. Küt-küt diyə-diyə cavanlar bir-birilərini yıxdırıy, sonda gə-lini yıxıylar, havı məqamda sakitdəşiyələr. Havı daha çox oğlan adamları qız öyündən gələnələrə ediliy. Havı da oğlan öyünün üstünlüyünü göstərməxçün ediliy.

19.

Bizim ata-babalarımızın yaşadıqları Qalal kəndi ki var, haydı Əlibayramlı kəndinə köçüf yaşayırlar. Holarda Dağistan-dan köcuf gəliflər də nəvaxsa. Ho kəndlarda gəlin oğlan öyünə girəndə Küt-küt diyif birinci qoca arvatdar öydə donbalax aşar sora hamı bir-birinə Küt-küt diyə-diyə itələ-şər, gəlini də yı-xıylar.

20.

Bizim kəndə həm də gəlinin və bəyin yançıları oturuf xonçaların yanında keşix çəkiylər. Kim ortalığa qoyulmuş bir sini halvanı belindən aşırif yerə qoya bilirsə,ho halva həmin adama çatır. Otağın qapısından gəlinin yanına kimi qarğıdalı və yaxud findıx qarzağı, çatax*, qırxmıx qırıntıları töküylər, gəlini görmağa gələn oğlan bacıları ayağını həmin qarzaxlara dey-mədən gəlinin yanınacan atdana bilsə, dimax ki, günün qali-bidir. Yox, atdana bilmədisə də cərimələnərdi.

21.

Qədim açix toylarda ağsaqalların və cuvanların işti-rakıyla düzəngah quruluy. El-ovanın iyidləri arasında belə bir yarışma keçirilirdi. Ağsakkallar habı yarışmalara yaşıl çə--mən-lıxda döşənmiş xalılının üzərində bardaş quruf otu-rarax müşa-hidə ediy və yarışçılara qiymət verərdilər. Böyüh fıriğa* soğan bağlayıf yekə bir qoz yaxud çinar ağacının ən hündür budax-larından birinə möhkəm bağlayar, hansı iyid hə-min soğanı tufənglə vuruf yerə sala bilərdisə, dimax ki, günün qəhrəmanı da hodur. Ağsakkallar tərəfindən honu hədiyə gözdüyür. Hona bir sini halva verər və yaxud aş qonax edərdilər. Havı danış-dığım adət Zaqatalanın Qımır, Bazar, Çobankol, Suvagil, Göz-barax və başqa kəndlərində də vaxtıyla havı cürə olufdu.

22.

Havı bizim Muğanlı kəndində digər kəndərdə olduđu kimi, qız toyunda oğlan evinin adamlarıçün xüsusi yer ayrılıy, həy-həyrəmə stola qırmızı lent bağlanır. Oğlan öyü-nə söz verilənə kimi oğlan öyü ortaya çıxmıy.

Oğlan öyünün adamları gəlini gətirməğa gidən vaxı qız öyünün qapıbasdısının nəmərini qız vəkiliinə veriyələr.

Gəlini aparan vaxı yolu kəsiylər yekə daşlardan, kəndi-rnən. Bəyə şərt qoyuylar ya bizim birimizdən güləş-mə--lisən, adınalayix nəmər verməlisən, uduzsan, gəlini qoyuf getmə-lisən.

Havı biz tərəflərin toylarında bi vaxlar at yarışlarında olaydı.

23.

Oğlan toyu günü Zaqatala toylarında təzə gə-linin ayağı ruzili olsun, düşəcəyi evə bol-bərə-kət aparsın deyə qaynana gəlinin başı üzərində çö-rək kəsiy. Havı adət Zaqatalanın Qımır və Ço-ban-kol, Bazar kəndlərində bir başqa cür nəzərə çar-pır. Qız ata öyündən çıxarkən qız anası və ya-xud böyux bibisi qızla oğlanın başı üstündə çö-rax bölüy, yarısını qıza veriy, özü ilə oğlan öyünə ruzi-bərəkat aparsın, yarısını da ata öyündə saxlıyırlar ki, qız öyünün bol- bərəkatının hamısını özüylə aparmasın. Balakəndə isə bütöv bir çö-rağın bir ucundan gəlin, digər ucundan isə qayınana tutuf dartır. Hansı tərəf daha çox çö-rax dilimi qo-par-sa, öydə honun sözünün keçəcəği güman ediliy. Adətən gəlinlər hörmət xatirinə daha az dilim kəsiylər.

24.

Zaqata-lada əvvəllər toylar üç gün çalınar, istər qız, istərsə də oğlan toyları açıx şəkildə keçiriliydi. Havı bizim Qımırda açıx toylarında qaş qaralanadək gələnələrə yimax-içmax hazırlıy, toya gələnələr oyuna dəvət olunay-dı-lar.Vax-tıyla havı bizim kəndə toya dəvət xüsusi olardı. Oğlan, həm də qız öyündən xüsusi atlar hazırlanar, oğlan öyündən olan atın boynuna ağ, qız öyündən olan atın boynuna isə qırmızı kəlağayı bağliyar-dılar. Camahat bəzənmiş atların tamaşasına çıxardı. Oğlan yengəsiylə, oğlan vəkili hərdən də qız yengəsi qız vəkili, atdarın üstə camahatı toya çağırıy-dılar. Mal-qara, ovara*, kəlcə mülkənədən* gələn vaxı dəvət qutarardı. So-ram holara, yimax-içmax veriliy. Çalğıcılarla oğ-lan öyündən xüsusi yimax pəy qoyulardı.

25.

Oğlan toyunun əvvəlki günü çalğıcılar gəti-riləydi. Na-ğara, zurna olardı. Toyun səhərsi isə adətə görə holar “Səhər muğami” çalar və honunla camahatı bir daha xəbərdir edəy-dilər.

26.

Adilə xalanın canıyçün, vaxtıyla elə toylar olardı. Oy-nuyan cavanlar ortalıxdan çıxmax istəməzdilər. Oğlan adam-ları qız öyinə gedər, qız paltarını giyin-məz-dən öncə bir sini düyü halvasını gəlinin başı üs-tündə doğ-rayıf hamıya payla-yardılar ki, şirinlixi olsun. Horada maraxlı olan hodu ki, oğ-lan adamları gələndə qız öyünün vəkili adətə görə darvazanı bağliyardı. Yalnız oğlan vəki-lin-dən toyux, arax və yaxud pul aldıxdan soram qapını açardılar. Qız yengəsi öyün qapısını tutar, qızın sağdişi sandığın üstündə oturur, oğlan adamlarından pul aldix-dan soram sandığı götürməğə icazə verərdi. Havı adət bizim Azərbaycanlılar yaşayıyan Qımır, Bazar, Çobankol kəndlərində Muğanlı kəndində olduğı kimi, Zaqa-ta--lanın zaxurlar yaşayan Suvagil, Gözbarax, avarlar yaşıyan Yuxarı Çardaxlar, Aşağı Çar-daxlar kəndlərində həv-lə-di.

27.

Havı bizim Carda isə həvlə bir adət varki, azərbaycanlı--larda olduğu kimi avarlarda toylarında halvaya üstünlük veriylər. Azərbaycanlılarda olduğu kimi əvvəllər avarlarda 2-3 gün toy çalınardı, toyun 2-ci günü bəy sağdışlarıyla oturur hona məxsus ayrılmış kürsüdə. Bütün qohum-qardaş, yaxınlar gəlinlə birgə gəlif oğlandan əvvəlcədən qızın sandığında ata evindən gətirdiği halvanı alıy, bir-bir hamının ağzına veriy ki, şiriliş olsun, mehribanlıq olsun. Sora da kim halvanın dadına baxardısa, gəlinə nəmər verərdi. Hamı yerli havaya oynuyardı. Həm də Carda əvvəllər gəlindən oğlan evinə gələn subay qızlar, oğlanlar olurdu ki, hərəsinin öz vəzifəsi oluydu, biri xonça, digəri samavar aparardı, biri ata baxan, düyəni tutan, və s.

Zaqatalanın dimax olar ki bütün kəntdəində oğul atası toy günü ya düyənin qulağını kəsər, qoyardı oğlanın adına. Yeni ailə quran gənclərə kömək etmək üçün. Heşnə olmuyanda bir xoruz da olsa verərdilər. Gəlin aparın günü qızın sağdaşı, gəlif oturuy qızın sandığının üstündə, oğlan vəkilindən pul almamış durmuydu. Sandıxdə əvvəllər qızın əl işləri qoyulurdu. Soralar qız anası partıxdı, ləpədi, qorğadı şirinçörax bişirif qoyardı. Gəlin aparanda cuvan qızdar, gəlinlər “Maral xanım” mahnısını oxuyardılar:

Maral xanım¹⁷

At gəlir aparmağa,
Ay Maral xanım.
Toz-torpax qoparmağa
Ay layli-lay-li lay.
Yığılsın qohum-qardaş,
Ay Maral xanım.
Gəlirlər aparmağa,
Ay layli-layli lay,
Ay Maral xanım,
Can li-lay-li-lay-li-lay.
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.
Ay Maral xanım,
Aynalı fayton gəlir,
Gəlini aparmağa.
Ay layli-layli li lo,
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.
Gözü yolda qalan var layli-lay-li-lay.

Bülbül mənəm, gül mənəm, Maral xanım.
Bülbül dili bilmənəm, ay layli-lay-li lay.
Dərdinin təsnəsiyəm, ay Maral xanım.
Söylüyərəm, gülmənəm ay lay-li-layli-lay.

¹⁷ (Bizdən öncə bu mahnı fərqli formada Azərbaycan folkloru antolo-giyasının XIII cildində verilmişdir (Şəki, Zaqatala, Balakən folkloru. Bakı: Səda, 2005, səh. 39, Əli Süleymanov).

Aslan bağı aşdım gəl maral xanım.
Hicran dağı keşdim gəl li-lay-li-lay-li lay.
Şimal boylu qardaşdan Maral xanım,
Vallah, dərdə düşdüm mən, gəl ay lay-lilay.

Sandix üstə qalan var, ay Maral xanım,
Sözü-sözdən alan var layli-layli-lay
Gəlini vərən gedax, Ay Maral xanım,
Gözü yolda qalan var, Ay lay-li-lay-li-lay

Ay maral xanım, ay layli-layli lo.
Məhlədə atınız var, Maral xanım.
Sağ gözüm səni gözdər li-lay li-lay-li-lay
Eşqindən sevən yarın, ay Maral xanım,
Açılan gülə bənzər.
Ay lay-li-lay-li-lay.
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.

Qara at xalı neynər, ay Maral xanım,
Xalı butağı neynər,
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.
Sən təki yar olanlar, Maral xanım,
Malı-döyləti neynər, Maral xanım.
Ay-lay-li-lay-li-lay.

Siz gətirən kastymun, ay Maral xanım,
Düyməsi üzülüfdü,
Ay layli-lay-li-lay
Siz gətirən kəmərin, ay Maral xanım
Qubası üzülüfdü.
Ay lay-li-lay- li-lay.
Siz gətirirən duflinin, ay Maral xanım,
Davanı üzülüfdü,
Ay layli-lay-li-lay.
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.

Bu gələn aprel ayı, ay Maral xanım,
Yühlənir tütün tayı, ay li-lay-li-lay.
Tələsmiyin bacılar, ay Maral xanım.
Oluceh Hitler vayı,
Ay layli-layli-lay.
Ay lilay-lilay balam,
Ay can lilay-lilay gülüm.
Bakılısan Bakılı, ay Maral xanım!

Paltar aldım tikili, ay Maral xanım.
Ay layli-layli-lay.
Ay qız sənın şəkilin,
Sevən yarıdan çəkilsin,
Ay layli-layli-lay.
Ay lılay-lılay balam,
Ay can lılay-lılay gülü

Havı mərhələdə oğlan tərəfdən böyuxlardan biri üzünü gəlinə tutuf diyərđi:

Toy başlanan üş gündü,
Ərə gəldiyin gündü.
Doslar varsa şad olsun.
Düşmənlərə düyündü.

Və yaxud:

Dam budu,
deyə budu,
Unut dedən evini
Sən düşən deyə budu.
Gəlmişix sizin toya,
Baxmıyın bizim boya.
Çox şad oluf gəlmişix,
Mübarək olsun toya.
Qımırđan qız almışix,
Çaya limon salmışix,
Qardaşımın toyudu
Arzumuza çatmışix.

Oğlan evi:

Arışarix gül-gül,
Barışarix gül-gül.
Arşa tökən şərbət olsa
Biz içarix gül-gül.

Qız evi:

Arışmarix gül-gül
Barışmarix gül-gül.
Arşa tökən şərbət olsa
Biz işmarix gül-gül.

28.

Adətə görə havı bizim kəndə olduđu kimi ho biri kən-dərdə də oğlan öyündə bəyin anası gəlini lampanın ətrafında üş dəfə dolandırır və bəylə gəlinin ağzına bal veriy ki, bal kimi şirin olsunlar.

Səlmiz nenənin canı ölməsin mən havı yaşa çatmışam bütün kəndərdə toy görmüşəm hər yerdə həəvi cürə ediylər. Ho zamanlar halallıx almaq vardı böyux-kiçixdən, mü-qəddəslərdən. Oğlan anası tanrıdan, mü-qəd-dəs övliyalardan xeyir-dua istəyərək belə diyərdi:

Talada yeddi oba,
Kənarı qızıl quba,
Şəhərdən qız alırx,
Sultan Şeyxəmir baba.

Sən özün bizə yar ol,
Bu gənclərə kömax ol,
Gəl xeyir duanı ver,
Sultan Şeyxəmir baba.

Ho zaman çöldə ya bəy özü, yaxud da honun vəkili tü-fəng atıy ki, bəd qüvvələri mərasim yerindən uzaklaş-dır-sın, şəri məhv etsinlər. Zaqatalanın Əliabad kəndində isə gəlin gətir-mağa gidən zaman oğlan vəkili tufəng atmazsa qız öyü-nün adamları hoları içəri buraxmazdılar. Gəlin oğlan öyünə gələndə mütlax boşqaf sındırif pis gözdəri qırmalıdı. Boş-qafın qırıntı-larını suvay qızlar götürüf axşam yatanda baş-darının altına qoyarlar ki, yuxuda gələcax qısmatdarını gör-sünlər. Diyilənlərə görə “gəlin gətirəndə honun ayağı altına qoyulmuş boşqaf sını-mazsa, tufəng açılmazsa, lampə sönərsə, bədbəxtlik olardı”. Gəlini oğlan öyinə gətirəndə xoş gün görmüş ağbırçaxlardan biri gəlinin başına xüsusi tikilmiş al əlvən parçadan olan torvaya noğul-nabat düyü töküf gəlinin başına atardılar ki, şirinliş, bollux olsun. Ho mərasim vaxtiylə Suvagil kəndində xüsusi olaraq keçiriy. Suvay qızlar gəlinin arxasına düzələr al-əlvən parçanı kim tutsa dimax ərə getmax növbəsi honundu. Habu adət hindiki gül atma mərasimini əski forma-sı-dır. Havı bizim kəntdərdə Bazarda, Qımırda, Çovankolda oğlan anası qızın başına boşqafda təkcə, qelet*¹⁸, kanfet-noğul atıy. Gəlin bəy öyünə gələndən soram qızlar yığışif şən nəğmələr diyir rəqs ediylər. Sora da bəyin anası bəylə gəlini lanpanın ətrafında 3 dəfə fırladıy ağızdarına bal veriy. Mən havı canımdan hər toya da çatmı-şam. Hər kəndə var havı adət. Havı bizim aşağı kənt-dər-də həvlə diyirlər:

Daram-daram toy gəlir,
Üş dənə fayton gəlir,
Gəlin çıxdı çardağa,
Gül qoyufdu bardağa,
Gəlinə söz diməyin,
Gidər deyər yarına.

Sora oğlanın bacısı qızların səsinə səs qatarax həvlə oxuyur-du:

Qımırda qız almışix,
Çaya limon salmışix,

¹⁸ peçenye

Qardaşımın toyudu
Arzumuza çatmışix.

29. Bəy boynuna parça salma, bəy durquzma mərasimi

Havı bizim Qımır, Çobankol, Bazar və aşağı kənd oğ-lan toyunda icra olunan maraxlı adətlər-dən biri də oğlanın boynuna kələğayı salmaqdı. Ağbirçax nənələr kələğayı sal-dıxca Allah babadan holara xoşbəxlixi istiyir-lər. Havı adətə çox vaxı el arasında, “parça saldı”, “bəy durquzdu” da diyir-lər. Bütün qo-hum qardaş, kənd əhli gəlif oğlanın və onun yançılarının boynuna parça salırlar, bəyə və onun əzizlərinə gözaydınlığı veriyilər.

Bəy durunuf alındı,
Boyuna parça salındı.
Gəlin gələn axşamı,
Şənlik-süfrə salındı.
Bu dağlar aşdı getdi,
Dərələr qaşdı, getdi,
Muştulux bicilərə*,
Bəylər barışdı getdi.

30.

Havı bizim Yuxarı Çardaxlar kən-din-də toydan əvvəlki günü parçabiçdi olurdu. Hindi o adətlər azalıfdı. Qızların ya-nına tay-tuş qızlar yığılırdılar. Halay kimi xornan mahnı oxu-yurdular. Oğlan tərəfdən gətirirdilər parçaları bir-bir göstə-rirdilər. Həmin o günü qız tərəfin toy günü sayılırdı. Amma qız tərəfin toyu çalınmırdı ho vaxı. Oğlan tərəfin toyu çalınırdu. Soradan başlayardı qız tərəfin toyu çalınmağa. Səksəninci illər-dən başdadı. Səksəninci illərə kimi sakitcə keçirdi, xınayaxdı kimi bir şey olurdu. Sonrakı günü qız köçürdü, oğlan tərəfdə toy olurdu.

Oğlan tərəfdə də gəlin gətirməyə gedincə bəy du-rur-du. Oğlanın sağdışı, soldışı cərgəynən dururdular. Hansı stol-lardakı bəy oturasıydı, sağdış, soldış oturasıydı, balaca oğlan uşaqları orda cərgəynən oturar-dılar, əlində kabab gətirirdilər, o kabab-dan özdərinə nəmər götürməmiş hordan durmurdular. Oğlanın bacısı, ya yengəsi başında xonçaynan, xonçanın içində bərə-kət rəmzi olan tər halva, çörək, şirniyyat olardı. Başda bəyin bacısı fırlanırdı, arxa-sında da bəyin sağdışı, soldışı “Vağzalı” sədaları altında 3 dəfə dövrə eliyir-dilər. Cərgəynən dururdular. Ən birinci ata-anası, əmisi, bibisi, kişilər bir-bir gəlif pul qoyur-dular bəyin, sağdışın, soldışın civlərinə. Qadınlar isə ipək par-çalar, baş yaylıqları, şərflər, gülvəngilər bəyin boynuna və sağdış-soldışın boynuna salırdılar. Kim boy-nuna şərf salırdısa, elə bil ki, öz şadlığını biruzə verməkdən ötrü ortada oynu-yurdular. Zurna, nağara çalır-dılar. 3 gün də toy olurdu. Əvvəlki günü qız tərəfdə toy olurdu, sonkı günü – gəlin gətirən günü oğlan tərəfdə toy olurdu. Üçüncü günü də üzəçdi olurdu. Üzəçdida da çox qohum-qardaş iştirak eliyirdilər. Gəlin qohum-qardaşa şirin çay verirdi. Səhər gəlinin

üzündən qaynata duvağı açır, qırağa qoyur, əlinə də xələt verir. Ata ölüfsə əmisi, ya böyük qardaş onu əvəz eliyir. Honnan sora gəlin həyəətə çıxıy, gələn qonaxlara çay veriy. Qohum-qar-daşların içindən kim ho çayı içirsə, stəkanın içinə pul qoyur, gəlinə kömax eliyənnər pulu yığıf gəlinə veriylər. Hindi havı adət bizdə qorunuf saxlanıy. Honnan sora axşama kimi çalırdılar. Havırda bəyin oğur-lanması adəti qorunuy. Adətə görə, bəyin dosları vəkil-dən bəxşiş aldıxdan sora honu məclisə gətiriyələr. Əgər uzaxdan qız alınırsa, gəlini gətirən vaxtı adət ediliy.

31.

Havı saxurların yaşa-dığı Gözbarax kəndi varha, mən ho kəndin gəliniyəm. Ho kəndə oğlan toyu günü sübh tezdən əmisi bəyi dəlləyə aparıy, honu hazırladıxdan soram çalğıyla mağara gətiriy. Bəy məclisə gələnə kimi, dosları honu ya özünü, ya da paltarını, ayakkabısını oğurluyur. Yalnız vəkil-dən bəxşiş aldıx-dan soram geri veriyələr. Digər tərəfdən də bəy oturduğu stuldan duran kimi gözdə-qulaxda olan dosları bəyin yerində oturur, bəxşiş aldıxdan soram duruyalar. Oğlan toyunda bütün Zaqa-talanın kəntdərinə höcətləşmələr cox oluy. Kim-kimi yıxdı, kim-kimə qalib gəldi və s. Ay bala, hindi hardadı hələ adətlər. (Restaran çıxandan ho gözəl adətlərimiz də sıradan çıxıy). Bir sini halvanı və yaxud ma-xa-ranı ortalığa qoyur, bəyin dosları isə hona keşih çəkiylər. Kimsə sinini oğurlaya, yaxud siniyə əl dəymədən ağzı ilə onu arxasından aşıra bilsə, halva hona çatıy.

Zaqata-lanın kəndərində əvvəllər toylar üç gün çalınır, istər qız, istərsə də oğlan toyları açıx havada keçiriliydi. Açıx toylarda qaş qaralanadək gələnələrə yimax-içmax veriy-lər, qonaxlar oyuna dəvət olunardılar.

32.

Oğlan toyunun səhərsi “üz aşdı” – “üzduvağı”* günü keçiri-lərdi. Qədimdə həmin gün münasibəti ilə çalğıçılar dəvət olunur, şənlix edərdilər. Havı bizim kənddə olduğu kimi, rayonun bəzi kəndlərində Aleybatda, Suvagildə, Mosulda, Çovankolda, Bazarda və başqa kəndlərdə də adətə görə gəlin üç-yeddi gün sübh tezdən duruf məhlə-bacanı süpürər, samavar qaynadar, gələn qonaxlara çay verərdi. Çay süfrəsinə gələn qohum-qardaş bölmənin içinə pul qoyar, gəlinə və honun ailəsinə göz aydınlığı veriyələr. Əksər kəndlərdə isə (Qımır Bazar, Çobankol, Muxax) ərə gedən qıza üç gün ata evindən xörax aparıylar. Əvvəllər qız anası qırx gün sora qızını qonax çağırardı ki, düşdüyü ocağa öy-rəş-sin. Xeyli vax gəlin qaynataya görükmüyü* hörmət əla-məti olaraq.

33.

Zaqatalanın Car kəndində toyun 2-ci günü gəlinin üzü-nü qaynata açıf əlinə pul qoyur, habunu heş kəs görmə-məliydi. Gəlin bir neçə gün böyuxlara hörmət əlaməti olaraq üzü örtülü gəziy.

34.

Havı bizim azərbaycanlılar yaşayan kəndlərində üç gün oğlan toyundan sora qız öyündən oğlan öyünə gəlinə yimax aparılıy. Yimaxlarda də əksərən milli mətbəxi əks etdiriy. Yimax aparmax funksiyasını qız yengələri, qızın yaxın qohum-ları həyata keçiriy. Qızın düşdüğü aylə böyux olanda hər gün iki qavda yimax gəliy.

35.

Havı adət bizim avarların yaşadığı Carda havı cürədi. Yalnız oğlan toyunun 3-cü günü yengələr tərəfindən yimax və şirinyat aparılıy.

Car kəndində gəlin öz yengələriyə birgə güzgü, lanpa, samavarın ətrafında fırlanıy, bəydə öz sağdışları ilə gəlinin arxasınca gediy, havı arada bəy gəlinin əlindəki yaylığı almağa çalışıy ki gələcəkdə üstünlük honda olsun. Zaqatala toylarında təzə gəlinin ayağı ruzili olsun, düşəcəyi övə bol-bərəkət aparsın diyə qaynana gəlinin başı üzərində çörax kəsiy. Havı adət Zaqatalanın Qımır, Çobankol, Bazar, Muxax kənd-lərində bir başqa cür nəzərə çarpıy. Qız ata öyündən çıxarkən qız anası və yaxud böyük bibisi qızla oğlanın başı üstündə çörax bölüy, yarısını qıza veriy özü ilə oğlan öyünə ruzi bərəkət aparsın, yarısını da ata öyündə saxlayırlar ki, qız öyü-nün bol-bərəkətinin hamısını özüylə aparmasın.

Vaxtıyla toylar iki, yaxud üç gün davam edərdi. Nəmər vermə adəti Zaqatalanın müxtəlif kəndlərində fərqli nəzərə çarpır. Avarların yaşadığı ərazilərdə (xüsusən Carda) belə bir adət var ki, toyun 2-ci günü bəy sağdış-ləriylə ona məxsus ayrılmış kürsüdə oturur. Bütün qohum-qardaş, ya-xın-lar gəlinlə birgə gəlib oğlandan əvvəlcədən qızın san-dığında ata evindən gətirdiyi halvanı alıy, bir-bir hamının ağzına verir ki, şirinnik olsun, mehri-banlıq olsun. Sora da kim halvanın dadına baxardısı, gəlinə nəmər verər-di. Sora hamı yerli havaya oynayırdı. Halva ümümiy-yətlə, Zaqata-lanın həm toy, həm də yas mərasim-lərində geniş istifadə olunur. Məsələn, azərbaycan-lılar yaşayan kəndlərdə ölünün 40-da düyü halvası* paylanılır. Toylarda gəlin özüylə halva aparıy və s.

36.

Böyüxlərimiz diyərdilər ki, Suvagildə vaxtıyla həvlə bir adət olufdu. Horda oğlan toyunun səhəri bəy oz yan-çıları qonum-qonşu, 50-60 adamla nağara, zurna, danburla çala-oxu-ya böyük bacısığıldə qonax oluy. Öncə horda səhər yimağını yiyif-içdixdan sora qayırdırdılar. Sora bəy çıxar-max mərasimi oluydu. Qonşudan gətiriydilər bəyi ata öyünə, yekə qavax stollarının üstü dolu xonçalar oluydu, bəyin şərəfinə qurulmuş ho xonçaları bəyin yaxınları qohumlar, qonşular gətirərdi. Öncə ata gəlif bəyin toyçün hazırlanmış papağının altına pul qoyurdu. Sora bütün kişilər pul veriy-dilər. Axırda da cərgəylə düzölmüş qadınlar bəyə xələt ve-riy-dilər. Qadın-larda xələt kimi parça veriydilər. Ho vaxdı qız öyündən böyux badyada zəhər aşığı gəliydi ortalığa. Bəyin qavağında badyanın ağzı açılydı. Diyilydi ki, qiymət versin aşığı. Bəylə bərabər sağdışlə soldışı nəmər veriydilər. Sora həmən aşdan oturanlara veriydilər. Axırda da bir cuvan əlin-də podnusla nəmər yığırdı. Ho pul, qız öyünə çatırdı.

37.

Havı bizim saxurlar yaşa-yan Mamrıx kəndində qız oturacağı kürsüyə öncə bəxti gətirmiş ağbirçax nünələrimizi otuzdururlar ki, tezə gəlin də uzunömürlü, bəxti gətirən ol-sun.

Gəlin oğlan öyünə gəldixdan soram honun öz diliylə söylədiği nəğmələr var:

Hündür öydə gəzirəm,
Əldə limon əzirəm.
Ağır yerin qızıyam,
Ağır-ağır gəzirəm.
Dağdan yorğun gələndə,
Səhər tezdən duranda,

Çobankolu görəydim,
Gün dağlara vuranda.
Qızıl üzük qaşa mən,
Barmax çaldım daşa mən.
Uşax idim, bilmirdim,
Hindi düşdüm başa mən.

Sora da qonax getdixləri öydə yiyif-içəndən soram cu-van qızlar söhbətə yığışardılar. Gecə səhəri kimi söhbət-söhbət dalından gələrdi. Kim yatardısa, kim çaşif horda kir-pix qırpar-dısa, honu yatdığı yerdəcə döşəğa tikərdilər. Bax, həvlə adətdər vardı.

Havı Salam-məlix mahnısını Qaxlılar Tunqay məlix kimi də oxuyurdular.

38. BEŞİYƏ SALMA

Bizdə uşağın 40-ı çıxası günü beşiyə salma ediylər. Bü-tün qohum-qardaşı, qonşuları qavaxkı gündən çağırıylar ki, ay flankəs, savaxları flankəsin uşağının beşiyə salmasıdır, gələr-siz. Beşiyə salma gününün savaxsı uşağı yaxşıca çimiz-diriyələr, paklıyıylar, qoyuyylar beşiyə. Hamı gələn hona hədiyə gətiriy. Havı məə nüvəmin beşiyə salmasına o qədər adam gəlmişdi ki, otağın biri paltarla dolmuşdu.

39. YAS MƏRASİMİ

Havı bizim kəntdərdə yas adətdəri əvvəllər fərqliydi. Soram imkana görə hər şey dəyişdi. Bizlərdə yas bir qayda olaraq, 3,7, adnalar Qırx və 52-dən ibarətiydi.

Hindikimi kimi təmtərax yoxuydu. 52-də qırx çıxannan sora diyillər rəhmətdiyinin sümükləri bir-birinnən ayrılır. Bu-ğum buğum-nan ayrılır. Ho gecə 52 oxudullar. Mövlud eli-yirdilər. Basdıran günnən heyvan kəsilir, ehsan vərilir. 3 gün dalbadal. 4 adna, 7 gün. Şiələr 7 günü dalbadal vərillər. On-nan sora qutarır. Amma bizimki ara-ara yeddi gün olur. Sora 40 olur.

Mərhumun 52-də mövlud mərasimi* təşkil ediyələr, ilahilər oxunur, şərbət paylanır. Camaat 40 gün sübh tezdən (yəni kişilər) qəvr üstə gediylər. Havı adətə el arasında “Qulfı çıxarmax”* da diyiliy. Ho vaxlar bütün kəndin kişiləri yığılıf qəvr üstə gidir-dilər. Müəyyən dualar edilif, zikir oxu-nuydu. İxlas surəsi oxunulur. Soram da mər-hu-mun öyünə gəlif ehsan çörəyini kəsiylər. Havı adət öy yiyəsinə əziyyəət olmasın diyə soralar yığışılsa da ama hindi yenə də mərhumun yaxınları havı adəti qoruyuf saxlıyırlar. Qadınlr yalnız mərhumun 40-da gedə biliylər. Hona kimi getmax günahdı. Ölü utanar, – diyirlər. Ho günü bütün qohum-əqrava öyündə bişirdiği tosal çörəyindən, qiyacdən, şirin-çörəhdən gətirər, dua edər. Helə qavırsan-dıx-daca gətirilən şir-niy-yatlar paylanıladı. Ağıları ad-lar-da yasa gələn ana-bacılarımız aşaxlar kimi deyışirlər. Daha ağının, oxşamanın ardı-arası kəsilmir.

Nərdivanı götürün,
Dar küçədən ötürün.

Qərivin ölümünü
Anasına yetirin.

Otaxda yatan oğlum,
Yastığı kətan oğlum.
Bilseydim ölüm vardı,
Özüm gidəydim, oğlum.

Çox zaman yasdarda qarşı-qarşıya oturmuş qadınlar dey-i-şirlər:

Ay bacılar, başlıyax,
Dərdimizi aşlayax.
Qürbətdə ayrı düşən
Qardaşlardan başlayax.

Çaya saldım qaşığı,
Dindirməyin aşığı.
Qardaşsız bacıların
Olmayır yaraşığı.

Ürəyim, ay ürəyim,
Bitir Allah, diləyim.
Həmişə geysin qara,
Düşməni, sənini diləyin.

Daş üstə quş otursun,
Quş-quşa tuş otursun,
Kim bizi istəməsə,
Yurda bayquş otursun.

Göydə uçan qazdımı,
Qənədləri saz dımı,
Yaman günə qalasan,
Fələk, dərdim az dımı.

Dağlarda, meşələrdə,
Şam yanır şüşələrdə.
Sən ho qızın dərdindən,
Qalmışdın küçələrdə.

Qızılgül oymamışam,
Baş yerə qoymamışam.
Sən məndən doyub gəzsən,
Mən səndən doymamışam.

Gedirəm, yol üstəyəm,
Sərçəyəm, kol üstəyəm.
Azrayıl, alma canım,
Cavanam, kol üstəyəm.

Gedirəm, yolum budur,
Dərd budur, zulum budur.
İstəməyən yar düşsə,
Əcalsız ölüm budur.

Gəmi gəldi, yan gəldi,
İçində bir can gəldi.
Vətən həsrəti çəkdim,
Gözlərimdən qan gəldi.

Yazı yaza bilmirəm,
Qara poza bilmirəm.
Vətən orda, mən burda,
Ayrı dözə bilmirəm.

Baxsız oldum mən özüm,
Balkona limon düzüm.
Eşqiylə sevən yarım,
Səndən necə əl üzüm.

Üt üstündə yumurta,
Ana, məni unutma.
Ana, məni unutsan,
Göz yaşımı qurutma.

Dağ-dağ oldu,
Yağ yandı dağ-dağ oldu.
Keçən gün yadıma düşdü.
Ürəyim dağ-dağ oldu.

Dağda nəvar,
El köçüf dağda nəvar,
Ay Məcnun xəyallı könlüm,
Leylisiz dağda nə var.
Yaralı qoydun məni,
Nar kimi oydun məni,
Nə gölgəndə yer verdin,
Nə bir günə qoydun məni.

Yaralıyam yanımdan,
Quşlar doyuf qanımdan.
Göydə mələklər yatmır,
Mənim ahu-zarımdan.

Əziziyəm, el ağlar,
Yağış yağar sel ağlar.
Mən öldüm qərif eldə,
Qəvir qazan bel ağlar.

Əzizim, yaram dəydi,
Təbib yox, yaram dəydi.
Dərddi qədrini dərddi bilər,
Dərdsiz nə bilər haram deydi.

Bu Məmrixin yoldumu,
Hər tərəfi boldumu.
Getmə-getmə diyəndə,
Hindi yaxşı oldumu.

Gedirsiz uğur olsun,
Yollar dolu gül olsun.
Sora dimax olmaz,
Hindibet dinən olsun.

Ölürəm, üstümə gəl,
Yanıram, tüstümə gəl.
Şad günümdə gəlmədin,
Qavrımın üstünə gəl.

Mən gedirəm oyana,
Bu dünyadan doyana.
Bu dünya haram olsun,
Sevdiyini tək qoyana.
Gedirəm, yolum Şirək,
Şirəkdə qızıl dirək.
Qurvan olum, bacılar,
Sınıfdı cavan ürək.

Gedirəm, yol üstəyəm,
Bülbüləm, kol üstəyəm.
Əzrayıl, alma canım,
Nişanlı toy üstəyəm.

Dağlarda ilan olmaz,
Dərdimi bilən olmaz.
Ağlaram öz-özümə,
Göz yaşım silən olmaz.

Qardaşın adı yaşar,
Su gələr, Qanıx daşar.
Mən dərdimi söyləsəm,
Küllü qardaş ağlaşar.

Mən gedirəm yol eylə,
Yol üstündə gül eylə.
Səninlə yidix çörax,
Ayrıldım, halal eylə.

Əzizim əsən yellər,
Zülfüqar kəsən yellər.
Sizə amanat olsun
Mən ayax basan yerlər.

Məni qardaş ağlasın,
Qursun bardaş ağlasın.
Qardaşım ağlıyanda,
Dağlar, daşlar ağlasın.

Beləmi yarı qalar,
Gözümdə sarı qalar,
Ömür gedər, gün gedər.
Qəlbim yaralı qalar.
Ağ köynəyim tikilir,
Hərdən əlim qurtarır.
Qardaş yada düşəndə,
Şirin dilim tutulur.

Yaralıyam yanımdan,
Quşlar doymaz canımdan.
Elə bezar olmuşam,
Mən bu cavan canımdan.

Yaralıyam yanımdan,
Quşlar doymaz canımdan.
Dünya belə pis gəldi,
Bezar oldum canımdan.

Bacılar bacısıyam,
Şirin can acısıyam.
Harda qərif bacı var,
Mən honun bacısıyam.

Alçalar, ay alçalar,
Yarpaxları göy çalar.
Qardaş itirən bacılar
Görən havaxt dincələr.

Laylay de, dolan, ölməz,
Hər rəngi solan ölməz.
Sonsuzluq yaman şeydir,
Balası olan ölməz.

Laylayım el başına,
Sancılısın tel başına.
Səni kim istəməsə,
Qalmasın il başına.

Mənim gül butam, oğlum,
Ətrinə batam, oğlum.
Bir istəyim varıydı,
Toyunu tutam, oğlum.
Ata yəhər bağladım,
Üstə kəmər bağladım.
Cavan yesir əsir düşdü,
Vay-vay deyə ağladım.
Ördək göl bərabəri,
Ceyran çöl bərabəri.
Həburda bir iyid ölüf,
Cəmi el bərabəri.
Təndiri sən oddadın,
Sən saldın, sən oddadın.
Ölən iyiddən betər,
Qəlbimi sən oddadın.
Ho tayda ağlaşarlar,
Saç-saça bağlaşarlar.
Bu viranə qəlbimdə,
Bayquşlar ulaşarlar.
Qardaş-qardaş, xan qardaş,
Qıyqacı baxan qardaş.
Dərdimə dərt bağladın,
Ay mənim şirin qardaş.
Ağlayan başdan ağlar,
Kırpıhdən, qaşdan ağlar.
Bu iyidin anası,
Duruf o başdan ağlar.
Havırda yaralı çoxdu,
Könlü qaralı çoxdu.
Bostanı dolu döyüf,
Tağı yaralı çoxdu.
Əzizinəm bizə gəl,
Yel götür düzə gəl.
Sağlığımda gəlmədin,
Barı mən öləndə gəl.
Məni qardaş ağlasın,
Qursun bardaş ağlasın.
Qardaşım ağlayanda
Dağlar, daşlar ağlasın.
Mən aşix bu dağıynan,

El getməz bu dağınan.
Sənə yaxşı deməzlər,
Mən olsəm bu dağınan.

Qızılgül buta-buta,
Açıldı buta-buta.
Allahdan bir arzum var,
Qoyulax bir tabuta.

Mən aşix yarı xaldı,
Gözümdə sarı qaldı.
Ömür getdi, gün getdi,
Qəlbim yaralı qaldı.

Çay daşı, çardax daşı,
Çayda qurdum bardaşı.
Ölsə də düşman ölsün,
Heş ölməsin qardaşım.

Çəpərəm qorxuz məni,
Yıxılısam durquz məni.
Hara qoyuf gediysən
Vətəndə yalqız məni.

Bakının böyrü ada,
Düşüfdü anam yada.
Qardaşım gün görmədi,
Bu yıxılmış dünyada.

Adam öləndə ho vaxlar kəfənin üstədən bir dəstə reyhan qoyardılar ki ölülərə pay olsun deyə. Reyanın iyi yaxşı oluy. Ölünü çimizdirmax üçün məhlədə bir yer düzəltdilər. Həmin yerdə 3 gün gecə lampa yandırılırlar ki, ölünün ruhu şad ol-sun.

Ölünü götürən yerə daş qoyarlar, aparanda arxasınca atsınlar. Ölünün üstünə güzgü qoyarlar ki, ruhu insanlara zərər vermə-sin. Öydə olan bütün güzgüləri ağ örtüxla örtər-lər. Çünkü deyilir ki, ölünün yaxınları göz yaşı tökdüyü üçün ruh suyla aşif-daşan sirat körpüsündən keçə bilməyi. Həmin tökülən göz yaşlarından körpünün suyunu artırır. Hona görə mənzil başına çata bilməyən ruh qəzəflənif geri qayıdır. Açıx güzgü olarsa əksi hora oturur. Əgər həmin vaxtı açıx güz-güyə kimsə baxarsa, ruh ho adamı tutuy, – deyirlər.

BAYATILAR

1. Muxax başı Çardaxlar,
Su dolduran bardaxlar.
Yaman yadıma düşüf
Yarımnan keçən vaxlar.

2. İreyhan dəstə durar,
Yan vurar, dəstə vurar.
Kimin anası ölsə
İl boyu xəstə durar.

3. Gün qalxar öz vaxtına,
Gedər çıxar taxtına.
Niyyətin hər nə olsa
Qismət olar baxtına.

4. Dağ başında iz olmaz,
İz olsa da düz olmaz.
Dəvə adamsız otlar,
Sürü çovansız olmaz.

5. Mən aşix buğda gördüm,

Buğdanı tağda gördüm.
Gözəli cançıda*,
İyidi Tuğda gördüm.

6. Muxaxda kimin var,
Oğlan, girmə, həkim var.
Mənim könlüm səndədir,
Sənin könlündə kim var?

7. Palçıx tutdum bən üçün,
Çit aldım tuman üçün.
Allah qızı yaradıf
Bir iyid oğlan üçün.

8. Məmrıx yolu düz gedər,
Bir qəmzəli qız gedər.
Qızın biri yüz tımən,
Yenə də ucuz gedər.

9. Çıxdım Muxax yoluna,
Baxdım divanxanaya.
Mənim yarım komsomol,
Görsə məni tanıyar.

10. Sarı tütün bükünü,
Söylə könlündəkini.
Mənim könlüm nə bilir,
Sənin könlündəkini.

11. Ayvana gün düşüfdür,
Limonlar bürüşüfdür.
Tək qanat əyri plan
Bizim çölə düşüfdür.

12. Bayquş mənəm, bayquş mən,
Bayquşlara tayquş mən.
Oturuf ağlıyırım,
Balam yada düşəndə
Yay, qış mən.

13. Qax başında qala var,
Qaxda karvansara var,
Dindirmə ürəyimi,

Açılmayan yara var.

14. Bu bulax oyma bulax,
Suyundan doyma, bulax.
Bu gün yarın gəlifdi,
Getmağa qoyma, bulax.

15. Bulaxı buz bağlasın,
Divin yarpız bağlasın.
Tutsun mənim qolumu,
Yaramı yar bağlasın.

16. Yar, yar dimə, ayıfıdı,
Yar Gəncədə zayıfıdı.
Yarın şirin dilləri
Məndə canımı qoyufdu.

17. Yarımın yarı çoxdu,
Məndən əzizi yoxdu.
Hamını gözdən salsa,
Məni saldığı yoxdu.

18. Yarım gediş oyana,
Bu dünyadan doyana.
Bu dünya haram olsun,
Səni əldən qoyana.

19. Bağça bağa amanat,
Hayva nara amanat,
Uzaxda üş balam var,
Allah, saa amanat.

20. Əziz naçannix ağa,
Dərdimi diyim sağa.
Saa bir minnətim var,
Nüvəmi göndər mağa.

21. Bakı yolu xilasa,
Havax gedif gələrsən?
Aşşam xiyal eyləsən,
Bəlkə məni görəsən.

22. Əsgərlər gidir qatar,
Yuvada laçın yatar.

Ay mənim əziz nüvəm,
Havax vətənə çatar.

23. Qazanda qaymax olmaz,
Qaymağı soymax olmaz,
Sevgi çox şirin paydı,
Sevgidən doymax olmaz.

24. Toy başdanan on gündü,
Təyin olan bu gündü.
Dostlar varsa şad olsun,
Düşmənlərə dügündü.

25. Taladan qız almıyın,
Yarı yada salmıyın.
Doktora aparmıyın,
Gedif dolu almıyın.

26. Talada yeddi oba,
Kəmərdə qızıl quba.
Arzumu yerdə qoyma,
Sultan Şeyxəmir baba.
27. Qoç dimişəm qurvana,
Yarım gəlsin imana.
Ol Xuda kömax olsun,
Yarım təki cavana.

28. Əzizim necə yaram,
Sızıldar gecə yaram.
Ay oğlan, bilmirsənmi?
Mən sağa necə yaram.

29. Bakıda bülvar oğlan,
Ağızda xal var, oğlan.
Anam saa vərməyir,
Allaha yalvar, oğlan.

30. Ləngəridə* üzüm var,
Üzüm, səndə gözüm var.
Bir öydə iki bacı,
Kiçiyində gözüm var.

31. Qızıl üzüh qoşa mən,

Barmax çaldım qaşa mən.
Uşax idim, bilmirdim,
Hindi düşdüm başa mən.

32. Qızıl üzüyün qaşı,
Ortada zümrüd daşı.
Durum başına dönüm,
Yarın kiçih qardaşı.

33. Aynadan baxdı yarım,
Könlümün taxtı yarım,
Üzündə göz izi var,
Saa kim baxdı, yarım.

34. Ayvan başı midaxil*,
Aynalardan dər axır.
Şeyx oluf bileydim,
Sevən yar kimə baxıy.

35. Hündür öydə gəzərəm,
Əldə limon əzərəm.
Ağır yerin qızıyam,
Ağır-ağır gəzərəm.

36. Payız qışdan əzəldi,
Yarpax tökən xəzəldi.
Vətən viran olsa da,
O cənnətdən gözəldi.

37. Nəlbəkiddə üzüm var,
Dimərəm bir sözüm var.
Kəfənə bağlamayın,
Ürəyimdə sözüm var.

38. Qavırsanlıx kənd oluy,
Gedən hora bənd oluy.
Ana yol gözləmaxdan
Gözlərinə qan dolur.

39. Qalyanın başı yandı,
Od qoydum, başı yandı.
Bir dənə oğlum öldü,
Ürəyim başı yandı.

40. Sarı armud miyanə,
Halal olsun yiyənə.
Mən bəxtəvər deyirəm,
İstəyinə gedənə.

41. Toy başlanan üç gündü,
Ərə gəldiyim gündü.
Dostlar varsa şad olsun,
Düşmənlərə düyündü.

42. Çovan çöldə durufdu,
Tüfəngi doldurufdu.
Mənnən balam arası
Sıra dağlar durufdu.

43. Saf su gedir dağlara,
Yayılr yaylaxlara.
Canım qurvan olsun,
Dəf çalan barmaqlara.

44. Qarabağda qalan var,
Qol boynuna salan var.
Qoyma gəlim vətənə,
Gözü yolda qalan var.

45. Yazını yazan bilər,
Yazını pozan bilər.
Tərən quşun yuvasın
Çöllərdə gəzən bilər.

46. Əziziyəm, Göyçəm hey,
Sənsiz keçir ömür, hey,
Qürbət eldə yer tutdum,
Ünüm çatmaz Göyçəm, hey.

47. Dağda bitər yasəmən,
Endim gəldim düzə mən.
Nə ana var, nə bacı,
Səsim qatam səsə mən.

48. Bir öy tikdim dəyirmi,
Çubuxları iyirmi.
Gəlin, hara gidirsən,
Bu öy sənə deyilmi?

49. Sandıx üstə çil fərə,
Gedin diyin Cəfərə.
Cəfər, yarın uşaxdı,
Qoyuf getmə səfərə.

50. Əzizinəm be çara,
Beçarəyə nə çara.
Qanım qıfıllı qaldı,
Gedim kimə açara?

51. Əzizim zəmisinə,
Su düşmüş gəmisinə.
Tutun bu cocuxları,
Tapşırım əmisinə.

52. Təbriz üstü güneydi,
Şüşələr dolu meydı.
İncitməyin qəlbimi,
O, bir yaralı neydi.

53. Mən aşix orax ilə,
Gül bişdim orax ilə.
İtirdim söygilimi,
Gəzirəm sorağıyla.

54. Durnalar qatar gedər,
Mənzilə çatar gedər.
Vəfalı daim gözlər,
Vəfasız atar gedər.

55. Ayrılıxdı, amandı,
Ayrılıx çox yamandı.
Görmürəm vəfalımı,
Düzü xeyli zamandı.

56. Ocax yanar, tüstülər,
Yayda düşər istilər.
Yaxşılar yaxşı olur,
Pislər elə pisdilər.

57. Karvan yola düzələr,
Qara gözlər süzülər.
Mən yarı istəməsəm,
Əlim yardan üzülər.

58. Dağ başında sar gedər,
Tərlandı pusar gedər.
Zəhləm gidir o yardan,
Hər sözdən küsər gedər.

59. Əzizim gül üzündə,
Gül ətri gül üzündə.
Səhərin al şəfəqi,
Açılıf gül üzündə.

60. Mən aşix gülə bir də,
Şeh düşmüş gülə bir də.
Qurvan olum ho yara,
Ağlaya, gülə bir də.

61. Arazam, axmağım var,
Qızıldan çaxmağım var.
Ölkə tufana dönsə,
O yara baxmağım var.

62. Əziziyəm, yaralı,
El xanı, ova xanı.
Dalda bir yer olaydı,
Açaydım gül yaxanı.

63. Mən aşix üzüm sarı,
Yetişmiş üzüm sarı.
Tuteydim ağ biləhdən,
Çəkeydim özüm sarı.

64. Dağların sal buzları,
Sal daşı, sal buzları.
Hər gün səni gözlərəm,
Bir bizə də gəl barı.

65. Yolun dağlı, qayalı,
Hər şeydən oldum halı.
Canımı oda salır,
Üzdəki qara xalı.

66. Dağın qarıyam, ellər,
Bağın gülüyəm, ellər.
Yalnız bu gen dünyada,

Yardan yarıyam, ellər.

67. Əziziyəm o yan dur,
Aç gözünü, oyan, dur.
Dost olsan, vəfalı ol,
Yoxsa bizdən o yan dur.

68. Mən aşix budax atar,
O dağı bu dağ atar.
Torpaxsız yerdə bitif,
Yarpaxsız budax atar.

69. Əzizim qana bular,
Qan könlüm qana bular.
Qanlıya yoldaş olma,
Səni də qana bular.

70. Əziziyəm buz bağlar,
Qışda çaylar buz bağlar.
Aşix bir hikmət görüf,
Od içində buz bağlar.

71. Mən aşix gözüm aza,
Diridən gözüm aza.
Qorxuram mürgüləyəm,
Gözündən gözüm aza.

72. Bu dərə başdan gəliy,
Tökülüy daşdan gəliy.
Mən çovana getməyəm,
Yatıf obaşdan gəliy.

73. Əziziyəm, xal səndə,
Bəstə boy, qamət səndə.
Görən gözlərdən irax,
Ağ billur, buxax səndə.

74. Mən aşix ala koldan,
Gəlirdim Ala koldan.
Tülək-tərlan gərəhdi,
Ovunu ala koldan.

75. Söz açma qan adından,
Qan axar qanadıynan.

Xəyalım gəzən yeri
Quş gəzməz qanadıynan.
76. Aşix, yaza nə qaldı,
Xalın yaza nə qaldı?
Ülkər yolnan sallanır,
Görüm yaza nə qaldı?

77. Pis keçəndə zamana,
Baxmaz yaxşı, yamana.
Aclıx əymiş yoxsulun
Qəddi dönər kamana.

78. Əlində badyası var,
Badyanın qaydası var.
Sonrakı peşmançılıx,
Onun nə faydası var?

79. Tüfəng atma, səs çıxar,
Ovu daşdan gəz, çıxar.
Yaman günə səbr edən,
Yaxşı günə tez çıxar.

80. Əzizim düşəndə gül,
Budaxdan düşəndə gül.
Bülbül hey qan ağlayar,
Yadına düşəndə gül.

81. Mən aşix oyanasan,
Qəflətdən oyanasan.
Yardan mənə bir xavar,
Sən məndən o yanasan.

82. Aya bax necə gediş,
Dolanır gecə gediş.
Bir əli yar qoynunda,
Bir əli haqqa gediş.

83. Sən gələndə qış idi,
Yollar hamı quş idi.
İstədim məhtuf yazım,
Barmaqlarım üşüdü.

84. Alma atdım alasan,
Çamadana salasan.

Mən ki getməli oldum,
Sağlıx ilə qalasan.

85. Qara at nalı neylir,
Qaragöz xalı neylir.
Ərim yaxşı oğlandı,
Dünyanın malın neylir.

86. Min dənə yabı gərəh,
Yar-yara babı gərəh.
Neylərəm göyçəh yarı,
Ağlı-kamalı gərəh.

87. Stəkanın paxırı,
Şüşə saxlar çaxırı.
Məni sənə verməzlər,
Bu da sözün axırı.

88. Oturmuşdum Tiflisdə,
Üşdəsər dizim üstə.
Yardan mənə bir xavar,
Muştulux gözüm üstə.

89. Mixək əkdim tasiynan,
Dərmədim həvəsiynən.
Mənim naləli könlüm
Keşmədi gülüşüynən.
90. Oğlan, adın Mirağa,
Nöyütü tök çırağa.
Qardaş, məni yola sal,
Mənzilindir irəğa.

91. Məmrinxin yollarında,
Gizləlif kollarında.
Bir cüt bazbend olaydım,
Yarımın qollarında.

92. Qarağat qıraxdadı,
Gözləri qıraxdadı.
Qardaş, bacı sal yola,
Mənzili uzaxdadır.

93. Əzizinəm gül alma,

Gül satandan gül alma.
Öz bağçan, gülün olsun,
Özgəsindən gül alma.

94. Əzizim bircə sənsən,
Dünya qədər gözəlsən.
Yüz qızların içində
Gözümdə bircə sənsən.

95. Əzizim aya doğru,
Gül baxar aya doğru.
Mən yazıx yatanda da,
Baxıram yara doğru.

96. Gülü əkdim divara,
Bülbül gələ suvara.
Qışı sənle qışladım,
Yazı qaldım avara.

97. Mən aşıx bir-bir düşə,
Şeh yerə bir-bir düşə.
Cavan ömrüm günləri
Yadıma bir-bir düşə.

98. Ay doğar, tək-tək doğar,
Gün doğar, tək-tək doğar.
Sənin kimi oğulu
Analar tək-tək doğar.

99. Qızılgüllərin olsun,
Tökülüb yerə solsun.
Arzum-muradım hodur,
Qızların toyu olsun.

100. Dağlar dağlara baxar,
Aradan sular axar.
Bizim yerdə adətdir,
Sevən sevənə baxar.

101. Göydə uçan quş mənəm,
Mən havadan düşmənəm.
Bu dərd canıma qalsa,
Qəbrimə sığışmaram.

102. Bulax başı lilli yar,
Al dəsmalın güllü yar.
Söylətdim, söyləmədi,
Dili şirin dilbər yar.

103. İreyhan əkdim cıza,
Cücərif çıxdı dizə.
İreyhan boylu yarım,
Niyə gəlmirsən bizə?

104. Küsən yarım, barışax,
Aç qolları, sarışax.
Gedən yolundan qayıt,
Birki kəlmə danışax.

105. Göy üzünün ölkəri,
Maşınların təkəri.
Mən sevən ölkərim
Sevənlərin sərəkəri.

106. Ağac altında yarpız,
Yar gəlir yapa-yalqız.
Çiyində beşaçılan,
Kim deyər yara yalqız.

107. Əzizim Göyçə məndə,
Gül bitib göy çəməndə.
Mən Göyçədə doğuldum,
Yurd saldı Göyçə məndə.

108. Əzizim Göyçə məni,
Gün döyər göy çəməni.
Göyçəyə həsrət qaldım,
Axtarır Göyçə məni.

109. Mən aşıq ağlar məni,
Bağçalar bağlar məni.
Mən burda qərib ölsəm,
Bəs kimlər ağlar məni.

110. Mən aşığam ad olar,
Qavırım dolu od olar.
Mən burda qərib ölsəm,
Ağlıyanım yad olar.

111. Ho yar gülü əkdimi,
Hondan gülab çəkdimi,
Zöhrənin ərə köçməyi
Doğrudan gerçəkdimi?

112. Mən sevdim, ho da məni,
Qıymazdım yada səni.
Zöhrə deyən insafsız,
Sən saldın oda məni.

113. Mən vurğunam bu çölə,
Bu çəmənə, bu çölə.
Bir sonanı sevirdim,
Ho da uşdu yad gölə.

114. Məhlədə reyhan olsun,
Gül hona qurvan olsun.
Kim əhdini pozufsa,
Ho bədən viran olsun.

115. Qəmlinin üzü gülməz,
Gözünün yaşı silməz.
Sevgi vuran yaranı,
Heş kəs sağalda bilməz.

116. Canımda od qalandı,
Yerbəyerə dolandı.
Xəstə Əhməd hər ildə
Yüz dəfə soyulandı.

117. Məhəbbət yanmasaydı,
Min hava çalmasaydı,
Hər dərsdən beş alardım,
Bu qızlar olmasaydı.

118. Kimdir bu qapı açan,
İstəkəndən su içən.
Yeddi qat yerə girsin,
Balamın sirtin açan.

119. Göydə uçan quşa bax,
Qanadları düşə bax.
Aləmə yaz gələndə
Bizə gələn qışa bax.

120. Qarabağda qalan var,
Qol boynuna salan var.
Qoy mən gedim vətənə,
Gözü yolda qalan var.

121. Sevgilim, ay sevgilim,
Sən mənim təzə gülüm.
Gül güldən gözəl olur,
Güldən gözəl sevgilim.

122. Qızılım axım-axım,
Qızıl üzüyüm taxım.
Qardaş, səni görmağa
Hansı dağlara baxım?

123. Quru çay axar,
Qoyun gəzən yaylaxlar.
Tikan bitsin, gül bitsin,
Balam gəzən yaylaxlar.

124. İki bacı bir boyda,
Bir toyda, bir bayramda.
İki bacı oynasın
Əziz qardaş toyunda.

125. Qardaşım, ay qardaşım,
Mənim əziz qardaşım.
Ölsə də bacın ölsün,
Heç ölməsin qardaşım.

126. Samalyot yerdədi,
Göydə deyil, yerdədi.
Allah, balamı saxla,
Balam uca yerdədi.

127. Qarpız kəsif yiyən yox,
Niyə kəsif diyən yox.
Əsgərdən balam gəlif,
Gözün aydın diyən çox.

128. Ho qız səsə gəlməyir,
Gül həvəsə gəlməyir.
Uzaxdan səs gələndə

Yaxşı səsin gəlməyir.

129. Tütüncülər tütündə,
Sarı sünbül içində.
Qapqara qaralılar
Qara tütün içində.

130. Qoyun gəldi qaxlara,
Yayıldı yaylaxlara.
Ox, bacı, qurban olum,
Saz çalan barmaqlara.

131. Sazı çala bilmirəm,
Əldən sala bilmirəm.
Uzaxdakı qardaşı,
Yaddan sala bilmirəm.
132. Suda balıx yan gedər,
Yaramı açma, qan gedər.
Doxtor-moxtor neynərəm,
Cavan canım vay gedər.

133. Qızılgüllər yoldadı,
Əl çatmamış koldadı.
Qız anaya muştulux,
Oğlan gözü yoldadı.

134. Suda mindim gəmiyə,
Söygülüm diyə-diyə.
Yar, öyümü sən yıxdın,
Alıram diyə-diyə.

135. Mənim adım Məryəm,
Qəlbimdə doludu qəm.
Qayğı nədi bilmədim,
Qayğıya düşmüşəm mən.

136. Bağlarda üzüm canım,
Axtarır gözüm canım.
Hər səhər açılarda
Axtarır gözüm canım.

137. Stol üstə piyalə,
Hindi düşdüm xiyala.

Sən mənimsən, mən sənin,
Düşmə özgə xiyala.

138. Çay kənarı kəndə bax,
Mən baxıram, sən də bax.
Qurvan olduğum, Allah,
Maa verən dərdə bax.

139. Kəndə bir aşıx gəldi,
Oxudu, yaraşix gəldi.
4 nüvəmi görəndə
Gözümə işix gəldi.

140. Pəncərədən, aynadan,
Asıf qazan qaynadan.
Dala durma, ay cavan,
Dövür sürən dünyadan.

141. Çöldəki qoşa çinar,
Qoşa yanaşı çinar,
Qardaş gəlif çatanda ,
Yarpağı düşə çinar.

142. Çovan çöldə durufdu,
Tüfəngi doldurufdu.
Məndən balam, arada
Sıra dağlar durufdu.

143. Su gidir dağlara,
Yayılrı yeylaxlara,
Of canım qurvan olsun,
Dəf çalan barmaxlara.

144. Qardaş qoyunan gidər,
Baxar boyunan gidər,
Elimdə kilim çatdı,
Qızdar toyuna gidər.

145. Göydə uçan quş mənəm,
Mən havadan düşmənəm.
Bu dərd canımda qalsa,
Qəvrimə sığışmanam.

146. Maxara yağlıyırım,
Stola bağlıyırım.

Qardaş yada düşəndə
Həmişə ağlıyırım.

147. Şamama istiyirəm,
İstiyif bəsdiyirəm.
Ay mənim Hafsət gəlinim,
Səə çox istiyirəm.

148. Bağ içində quzu,
Quzuya vərdim duzu.
Min illərlə yaşasın,
Qardaşın ceyran qızı.

149. Mən gidirəm Tiflisə,
Dəryalar üzə-üzə.
Üş gözəl oturufsuz,
Gəlmiyəsiz siz gözə.

150. Qaşların qələm-qələm,
Pulum yox səni alam.
Səni gürcü aparsın,
Gürcüdən satın alım.

151. Mənim yerim hayandı,
Hər yan daşdı, qaladı.
Sağ böyrümdə yat, qardaş,
Sol böyründə yaradı.

152. Bu bizim Qımır kəndi,
Su gəlif basdı bəndi.
Balalarım olmuyan yerdə
Neynirəm belə kəndi.

153. Əslim Qandaxlıdı,
Sinəm çarpaz dağlıdı.
Nə gələn yox, nə gedən,
Aleyvat yolu bağlıdı.

154. Qardaşım qaladadı,
Kağızı taladadı.
İsmarladım, gəlmədi,
Gözəllər aradadı.

155. Zaqatala yolu budumu,

Küçələri sudumu,
Şəhərdəki gül nüvəm,
Sənin nənən budumu.

156. Köynəyim sarı taxta,
Yuyuf sərdim otaxda.
Əziz anam, neyniyim,
Allah vermiyəm baxta.

157. Qızılgül bütəm olsun,
Dərd məndən irax olsun.
Atmasın qərif elə,
Əlimdən tutan olsun.

158. Qızıl üzüh laxladı,
Verdim anam saxladı.
Anama qurvan olum,
Yarı qonax saxladı.

159. Hündür öyün üstüyəm,
Kiçih yarın dostuyam.
Quran gətir, and içim,
Sən gəlincə xəstəyəm.
160. Qaradı qaşın sənin,
Yaşın on beşdi sənin.
Həmişə cüt gəziydin,
Hanı yoldaşın sənin?

161. Su səni, suda səni,
Saxlasın xuda səni.
Bir öpüm gözlərinnən,
Şirin yuxuda səni.

162. Bacımız adı Fatma,
Dərdim üstə dərd atma.
Muradımı sən bitir,
Ziyarət Babaratma.

163. Məhlədə qazan asın,
Altına çırpı basın.
Mən haburda mahnı diyim,
Siz horda qulax asın.

164. İstəkanı ağ olsun,
İçi dolu yağ olsun.
Mən mahnını diyirəm,
Eşidənlər sağ olsun.

165. Mən gedirəm şəhərə,
Əlim dəydi yəhərə.
Körpü başda iki cüyür,
Bacarmadım keçmağa.

166. Muxax başı Çardaxlar,
Su dolduran bardaxlar.
İndi də yadımdadı
Keçmişdən qalan vaxlar.

167. Haralıyam, haralı,
Düşdüm sizdən aralı.
Ay erməni əsgəri,
Hamınız olun yaralı.

168. İki dağın arası,
Dağda maral balası.
Bircə səə görəydim,
Qardaşın gül balası.

169. Dağlarda bitən ala,
Su gəlir lala-lala.
Qızılgülə bürünüdü,
Bu bizim Zaqatala.

170. Üstündə var dörd ayax,
Sözü dimişəm bayax.
Yüyürdüm, yetişmədim,
Qurusun belə ayax.

171. Armudam, qaxla məni,
Qaxlıyif saxla məni.
Qardaş gəlincə ölsəm,
Tabutda saxla məni.

172. Əsgərlər qatar-qatar,
Giyifdi güllü paltar.
Nüvəm öyə gələndə
Nənəsi murada çatar.

173. Gedirəm Çardaxlara,
Qoz, şabalıd yığmağa.
Yolları çınqıl, kəsəhdi,
Bacarmadım keçmağa.

174. Mən gedirəm Zəgənə,
Gül butağın əgənə.
Oğluma qız alacam,
Qarpız-yemiş dəgənə.

175. Zəyəm yolu uzaxdı,
Getdiyim yol Çaylaxdı.
Zəyəmə dönən döngə,
Döngə yeri Muxaxdı.

176. Zəgənin daşdı yolu,
Su gəlif basdı yolu.
Mən gedirdim Zəyəmə,
Keçə bilmədim yolu.

177. Divarda sazım qaldı,
Üstə qotazım qaldı.
Torpaxlar əldən getdi,
Dalınca gözüm qaldı.

178. Qurvan olum adına,
Xuda çatsın dadına.
Niyə məktuf yazmırsan,
Düşmürəmmi yadına?

179. Qarabağın düzü var,
Çöllərində quzu var.
Oğul, nişannın gəlir,
Bəlkə diyən sözü var.

180. Maşın üstə mağara*,
Zülfün gəlmir darağa.
Gecə-gündüz dalınca,
Gəzdim sorax-sorağa.

181. Ay qardaş, paşa qardaş,
Suyu tamaşa qardaş.
Tez böyü, başa yetiş,
Aparax işə, qardaş.

182. Dağlar daşa amanat,
Gözdər qaşa amanat.
Əsgərdəki qardaşım,
Xuda, saa amanat.

183. Bu dağlar Zeyəm dağlar,
Başa-başa deyən dağlar.
Arsızlıx eləməsəm,
Ürəyim vərəm bağlar.

184. Sular arxa dolanıy,
İpək çarxa dolanıy,
Yad məhləyə gidən qız,
Qorxa-qorxa dolanıy.

185. Məhlədə üzüm səni,
Stola düzüm səni.
Hər yola çıxanda
Axtarır gözüm səni.

186. Ələkdəki barama,
Əl dəyməyin yarama.
Atam tutsun qolumdan,
Qardaş baxsın yarama.

187. Köynəyi yaşıl oğlan,
Geyim yaraşır oğlan.
Keçmə bizim şəhrədən*,
Anam dalaşır, oğlan.

188. Əziz ana, can ana,
Dərman istiyiram cana.
Dərman tapıların
Anadan ayrılana.

189. Uşaxların anası,
Hər dərdinə yanası.
Mülkənəyə*təhkimdi
Cavad xanın danası.

190. Ləngərədə* üzüm var,
Üzüm, səndə gözüm var.
Parçalaçan* hardadı,

Rəhmət, sənə sözüm var.

191. Hündür dağdan buz gəlir,
Əyilməyib düz gəlir.
Şimal boyda qardaşa
İncə belli qız gəlir.

192. Bu yolun bərəsinə,
Çiyələk dərəsinə.
Bu canım qurvan olsun
Qardaşın balasına.

193. Qardaşa bax, qardaşa,
Papağı qoyar başa.
Bacının çətin işi
Düşər yaxşı qardaşa.

194. Qardaşın ağ üzü var,
Sürmə tək sözü var.
Qardaş, nişanlın gəlir,
Yenə diyəsi sözü var.

195. Kərə yağı nəhrədədi,
Qız-gəlin şəhərdədi.
Qardaşa istiyən qız
Yuxarı məhlədədi.

196. Dağlarda qoyun-quzu,
Burma-burma buynuzu.
Qardaşa söz verifdi,
Çaylax tabunun* gül qızı.

197. Akuşkanın işığı,
Oldum dillər aşığı.
Səni görüm min yaşa,
Dünyalar yaraşığı.

198. Güllər diyər də məni,
Stol üstə sər məni.
Sən ki məni sevirsen,
Mən də sevirəm səni.

199. Yol üstə xırman olar,
Sovursan saman olar.

Qardaşdan məhtuf gəlsə,
Bacıya dərman olar.

200. Gülü əkdim ləyəmdə,
Gül boynunu əyəndə.
Bacılar şaddıx eylər,
Qardaş öyə gələndə.

201. Otağa vurdum polu,
Üstə qoydum stolu.
Anan sa qurvan olsun,
Ay ananın əziz oğlu.

202. Otağa gün düşüfdü,
Limonlar bürüşüfdü.
Ağlamıyım, neyniyim,
Vətən yada düşüfdü.

203. Bu gəlin boyu bəstə,
Əlində gülü dəstə.
Gəlin iş qayıranda,
Qaynana düşdü həvəsə.

XORYATLAR

1. Gül alma,
Gül satandan gül alma.
Öz bağçan, gülün olsun,
Özgəsindən gül alma.

2. İçində,
Biz də olax içində.
Əriyif yağa döndux,
Gözbarağın çölündə.

206. Daş qaradı,
Divi daşdan qaradı.
Mənim bu qara baxtım
Əzəl başdan qaradır.

3. Əkildi,
Əkmə muncux əkildi.
Əziz qardaş oğluma
Toylux parça biçildi.

4. Çoxludu,
Mənim dərdim çoxludu.
Dindirmə, yanar ürək,
Ürəyim yanıklıdı.

5. Ötəri,
Heyva, nardan ötəri.
Qızlar sizi yaradıf
Oğlanlardan ötəri.

6. Vallah,
Oxudu qulfuallah.
Mən kiçih, qardaş kiçih,
Saxlasın əziz Allah.

7. Əzəl ağlar,
Altında gəzən ağlar.
Qardaşım əsgərdədi,
Bacın tək gəzər, ağlar.

8. Dağdı,
Bu nə meyvəsiz bağdı.
Çəkirəm balam dərdi,
Çəksəm də canım sağdı.

9. Getməmə,
Ağ donu yellətməmə.
İki dünya bir olsa,
O dünyaya getməmə.

10. Al oğlan,
Al boynuna sal, oğlan.
Mən sevənə mən gedim,
Sən sevəni al, oğlan.

11. Qumuxludu,
Mənim dərdim çoxludu.
Dindirmə, gül ağlaram,
Ürəyim suluxludu.

12. Yaz göndər,
Payız göndər, yaz göndər.
13. Kağız-qələm tapmasan,
Sinən üstə yaz göndər.

14. Köş gedər,
Cavan ömrüm boş gedər.
On beş ilin ərzində
Altı günüm xoş gedər.

15. Köndələn yar,
Mənə gül göndərən yar.
Gülün yarpıza dönsün,
Mənə üz döndərən yar.

16. Ağ şalı var,
Ağ şalın oxşarı var.

Şəhərdən ötən cavan,
Qardaşın oxşarı var.

17. Ağlıyar,
Sinəsini dağlayar.
Atamın gül öyşüyü
Yiyə diyif ağlıyır.

18. Bağladı,
Zincir dağladı məni.
Düşmüşəm qərifliyə,
Yetən ağladı məni.

19. Sizin toya,
Baxmayın bizim boya.
Çox şad olub gəlmişəm,
Mübarək olsun toyun.

20. Şaftalı çiçəklədi,
Çiçəyi göyçəklədi.
Sevirəm diyə-diyə
Sevməyin gerçəklədi.

21. Qızılgülü al hindi,
Stol üstə sal indi.
Sevdin, ala bilmədin,
Yana-yana qal indi.

22. Paprusu yandırırısan,
Urusca qandırırısan.
Çox da gözəl döyülsən,
Nə məni yandırırısan.

23. Təndirə aş qoymuşam,
Üstə lavaş qoymuşam.
Yarım gəlir desələr,
Muştuluğa pul qoymuşam.

24. Əzizinəm ho xandan,
Ho paşadan, ho xandan.
Olaydım bir dəstə gül,
Asılaydım yaxandan.

MAHNILAR

1. Leyla

Gəl ikimiz dost olax, Leyla,
Şəraf içax, məst olax, Leyla.
Aşkarda olmasın, Leyla,
Xəlvətdixda dost olax, Leyla.

Atlas məzərin zəri, Leyla,
Yarın xumar gözləri, Leyla,
Sənin bircə kəlmənlə, Leyla,
Qavağında mən ölüm, Leyla.

Bura Turat düzüdü, Leyla,
Əlim dolu üzümdü, Leyla.
Bu şənliyi yaradan, Leyla,
İraykomun özüdü, Leyla.

Zahı verənə qalsın, Leyla,
Güllər dərənə qalsın, Leyla,
Yara qismət olmuyuf, Leyla,
Qismət olana qalsın, Leyla.

2. Gəl, yarım, gül, yarım

Bu çaydan su axır,
Sular dərəyə baxır.

Mən yarı çox istirəm,
Yarım özgəyə baxır.
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.
Dağ başında qış durmaz,
Yaz gələndə qış durmaz.
Mağa dəli dimiyin,
Mənim dilim dinc durmaz.
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.

Axşam olası vaxdı,
Bülbül qonası vaxtdı
Yağış yağma, yel əsmə,
Yarım gələsi vaxdı.
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.
Aş bişirən qazandı,
Molla dua yazandı.
Ay oğlan, mən neyniyim?
Qədir mövlan yazandı.
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.

Getmə, yollar uzaxdı,
Əlindəki çiraxdı.
Vər qızını sevənə,
Mal verəsi Allahdı.
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.

Sim üstə durarsanmı?
Dindirsen dinərsənmi?
Yarım məktuf yollasa,
Dərdimi bilərsənmi?
Gəl, yarım, gül, yarım,
Mənim nazlı ceyranım.

Tənburda ifa olunan haylalar

1. Talanın eli gözəl,
Bərəsi, bəndi gözəl.
Vətən yada düşəndə
Danburun bəndi gözəl.

2. Danbur çalan beş barmax,
Beşi də qızıl qarmax.

Hər kəsin işi deyil
Danbur çalılıf-oxumax.

3. Danburun yaşa dolsun,
Sürmə çək, qaşa dolsun.

4. Səni məndən ayıran
Nə gülsün, nə şad olsun.

5. Danburun üç telinə,
Yar gəlifdi elinə.
Əziz can qurvan olsun,
Bir həyalı gəlinə.

6. Qulfidə oldum Allah,
Oxudum Qulfi Allah.
Mən kiçi, qardaş kiçi,
Sax-la-sın əziz Al-lah.

7. Eləmi qudbiyə gəl,
Qurbanda qudbiyə gəl.
Şərbət iç, gözün tutsun,
Qiyqac sal, qudbiyə gəl.

8. Ordan gələn Qaxlıdı,
Gözləri Qandaxlıdı.
Bu mahnını oxuyan,
Bu Məryəm Muxaxlıdı.

9. Nəhrə içində ayran,
Mənəm onu çalxıyan.
Bu mahnını oxuyan,
Məhəmmədin qızı Məryəm.

10. Tərəcədə qaxlar,
Yimiyif qalan vaxlar.
Sizinən görüşmüşəm,
Xoş gəlifsiz, qonaxlar.

11. Danbur çala bilmirəm,
Əldən sala bilmirəm.
Törpaxlar külə döndü,
Gecə yata bilmirəm.

12. Danburun iki bəndi,
Şəhərdən aldım qəndi.
Oğlun Rusyata getdi,

Boş qaldı Muxax kəndi.

13. Dambur çaldım sinədə,
Üç il qaldım binədə.
Üç belə də qalsam,
Unutmanam genə də.

14. Dambur çala bilmirəm,
Əldən sala bilmirəm.
Bir gözələ tuş oldum,
Gözdən sala bilmirəm.

15. Danbur çalan beş barmax,
Beşi də qızıl qarmax.
Yar, necə layıx gördün,
Məni habu dərdə salmax.

UŞAQ FOLKLORU

NAZLAMALAR

Oğlan uşağı üçün

1. Sinəsi at meydanı,
Minif çapmağım gəliy.
Burnu şəhər fındığı,
Sındırif yimağım gəliy.
Dodağı süd qaymağı,
Qapıf yimağım gəliy.
Qaşları qara qələm,
Götürüf yazmağım gəliy.
Gözləri qaynar bulax,
Üfürüf içmağım gəliy.
Ay dombili, dombili,
Darambuli, dombili.

Qız uşağı üçün

1. Balama, balama baxsana,
Balama muncux taxsana.
Oba-oba g zdirs n ,
Qızlara g rk zs n .

Balamda var almalar,
Qızlar onu qarmalar.
Balamda var  rihl r,
Qızlar onu  rihl r.
Balamda var muncuxlar,
Qızlar honu cımcıxlar.
Ay dumbuli, dumbuli,
Darambuli, dumbuli.

2. Bu balam birdi mənim,
G z m  nurdu mənim.
Tay-tuşlar i ersind 
Açılan g ld  mənim.

3. Obalar, keçin yurdumuzdan,
Balam da d şs n ardınızcan.
 k z n z  hiş desin,
Toyu unuza kiş desin.

4. Obalar obanız olsun,
Bir belə balanız olsun.
Hər  yd  beş olanda,
Bizim  yd  on beş olsun.

5. G z m n qarasından,
Yaş axar arasından.
Adam da  l  ek rmi?
 z doğma balasından.

6. Bala dadı bal dadır,
Bala adamı aldadır.
Yaxşısına mən qurban,
Pisi yenə bal dadır.

7. Göydə ulduz naşıldı,
Kişi balamın yaşıldı.
Qız gözümün qarası,
Oğlan  r h başıldı.

8. Qaranquş cürə-cürə,
Uçar gedər hündürə.
Nüvəmi tanımadım,
Hamı əsgər bir cürə.

9. Laylay didim həmişə,
Çiçəh yağsın üstünə.
Yastığına gül düzüm,
Yorğanına bənövşə.

10. Laylay didim yatsana,
Qızılgülə batsana.
Qızılgül gölgən olsun,
Gölgəsində yatsana.

11. Vətənin döyül bura,
Ağızdan didim ura.
Məndən çox salam olsun,
Balaca balam Elnura.

12. Əzizim şirin-şirin,
Söhbətim şirin-şirin.
Dünya aləmə dönsə,
Qardaşa bacı şirin.

13. Qardaş, qardaş, xan qardaş,
Boyu tamaşa qardaş.
Tez böyü, tez başa yet,
Aparax nişan, qardaş.

14. Bu nəvəm birdi mənim,
Gözümə nurdu mənim.

23 nəvəm içində
Açılan güldü mənim.
15. Laylay balam, can balam,
Mən sənə qurvan, balam.
Ağlayıban könlümü,
Gəl eyləmə qan, balam.

16. Balam yatır beşixda,
Yırğalaram eşixda.
Şirin yuxuya gedi,
Mən qalırım keşixda.

17. Qara qızım, qəndim qızım,
Şah Abbasın gəlini qızım.
Savax saa elçi gəliy,
Ənliynən kirşan gəliy.
Aparmağa soltan gəliy,
Hər dərədən bir dağ gəliy.

18.

Ho vaxlar uşaxlar orucdux ayında da qapı-qapı gəzif pay alar və diyərdilər:

Orucun 15-dir, gəldik sizə,
Orucun niyazını verin bizə.
Xanım, ayağa dursana,
Boşqavı doldursana.
Rəbbi gəlir, dinmə gəlir,
Boşqavı dolduruf gəlir.
Verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun,
Düşsün təndirə kül olsun.

UŞAQ OYUNLARI

1. Ana minmə

“Ho vaxlar “Ana minmə” oyunu oynuyardıx. 4 nəfər oğlan uşağı həvlə-həvlə dururdıx, qavax-qavaxa duruf dayrə şəklində əllərini bir-birinin boynuna keçirif başdarını diriyər-dilər. Daldan digər uşax gəlif hoların hər hansı birinin beli-nə miniydıx. Növbəylə hamının tək-tək bellərinə hop-panıf oturardıx. Kim dözə bilməsə, oyundan çıxardı. Bu oyundan da görün-duyü kimi, hər bir uşağa cəldlıx, iradə, dözüm, səbir, güc, özünü isbat etmə kimi mənəvi-əxlaqi dəyərlər aşılır. Oyunun şərtləri düzgün hopmanmax əsas şərt kimi götürülüy.

2. Topqalaq

Zaqatalanın Qımır kəndindən olan söyləyiciyimiz Mura-dov Camaləddin tərəfindən “Topqalax” oyunu belə təsvir olunur: İki dəstəyə ayrılmış uşaxlar rezinin üstündə viclə* bər-kidilmiş topu ortaliğa qoyurlar. Qalın ağacdən hazırlanmış top-qalağın uc hissəsi havı əlimin içi kimi yonulardı. Dəstələrdəki uşaxlardan biri irəli çıxıf təpiklə nişangah olunmuş yerə atmalı, həmin yerdə topqalaxı da götürüf Pendir Süleyməngilin qorux-larında oynuyardıx. Havı oyuna özüdə qavaxcadən hazırlaşır-dıx, məğluf olmuyax. Dəstələrin içində kim uzağa atardısa, topqalağa tuş gəl-məzdisə, hoda qalif sayıladı. Horda əsas olan uzağa atma bacarığıydı. Biri topu atar, digəri əlində tutduğı topqalaxla vuruf salardı yerə.

3. Quyuya salma

“Quyuya salma” bir quyuyu qazılıy, honun hər tərəfində bir uşax duruy. Qıraxda duran 3-cü uşax isə topu atıf quyuya sal-malıydı. Ho quyununbaşında duranlar da qoymamalıy-dılar ki, top quyuya düşsün.

4. Yorğan-döşək

Uşaxlar iki dəstəyə ayrılıylar. Hər dəstədən bi uşax ç1-x1f, arxa-axaya qollarını keçirif biri digərini belinə mindirif həy-riyi. Sora obiri uşax təkrarlıy1. Kim yoruluf belin-dən salsa qalib oluy. Sora da axırda qaliflər mükafatlanıylar.

5. Dabanbasma

Qızdar bi dəstə halında yığış1f torpağın üstə davan-narıyla balaca quyular edıylər. Sorada həməən quyulara su töküf da--vanlarını quyuya basıf fırlanıylar. Ho vaxa kimi fırlanıylar ki, artıx başdarı fırlanıy. Kim çox fırlanıysa, ho qalif hesaf olunuy. Fırlandıxca quyular dərinləşiy özüdə. Mən balaca qız olanda davanımla həvlə ho qədər fırlanmış-dım ki, başın fırlanıf yıxıl-mışdım yerə.

6. Yaylıq salma

Hamı cərgəənən otururdu, birisinin əlində yaylıx fırla-nıy həy-həyrəmə uşaxların ətrafında. Kim tapsa, duruf ho oynu-yar-dı. Tapmasa bunu buruf içəri salardılar. Ocax yanır, su qaynayır, – deyir, yaylığı salır, qaçır. Hərə öz dalına baxır. Gö-rür ki, dalında hec nə yoxdu, tapmıyanda dalın-nan vuruf salıllar içəri.

TAPMACALAR

1. Göydən bir qazan girs düşdü.
Qazanı yidilər, girs tulladılar. (Xurma, çəyirdəkləri)
2. Hazar, hazara gedər, Arvadı bazara gedər. Anası üç yaşında, Oğlu bazara gedər. (Üzüm)
3. Yaz gələr ağa bürünər.
Payızda qara geyinər. (Böyirtkən)
4. O nədir ki, bazarda satışda görmənəm, görsəm də al-ma--ram, alsam da geymənm. (Kəfən)
5. Ayağa dolaşar, yanğı verər.
Axtararsan, başı yox.
Xəstələr, honu yiyərlər,
Yaxına gedərsən, ayağı yox. (Kirpi)
6. İki qardaşın bir papağı var. (Öy üstü)
7. Öyümüzdə bir qul var, iki başı var, səkkiz qulağı, ağzı birdir. (Nəhrə)
8. Şirəsi şirin deyil,
Tüstüsü dərd ələdir.
Yığıf düzsən əl ilə,
Getməz əldən qarası. (Tütün)
9. Bizim öydə bir qoçu var,
Cır-cır cırıldayır, saxlamasan dayanmaz. (Cəhrə)
10. Atası mehri qoca (Kötük)
11. Anası yayma xatın (Yarpaq)
12. Qardaşı dəli divanə (Budax)
13. Bacısı şirin, şəkər (Üzüm)
14. Yol üstə gombul arvad (Təndir)
15. Gedən leyli, gələn leyli (Ayax)
16. Üstə duran leyli (Qapı)
17. Bir balaca hil daşı, yandırar dağı-daşı (İstiot)
18. O nədir ki, saymax olmaz,

ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

1. Gözəgörünməz adam

Diyilənlərə görə, Nuh peyğəmbərin altı oğlu olufdu. Nuh peyğəmbər oğlanlarını dünyanın bir çox yerlərinə göndərif ki, müsəlmançılığı qəbul etdirsin. Beş oğlunun hərəsini bir ölkəyə göndəriy, kiçix oğlu İsmayılı isə öz yanında saxlıyır. Diyi-lənlərə görə, uzun müddət İsmayılın övladı olmuydu. Hona diyirlər ki, bir yaxşı bilici var, honun yanına getmax məslə-hətdi. İsmayıl soraxlaşa-soraxlaşa gəliy həmin bilicinin yanına göriy ki, bilici bağda oturuf yeri eşə-eşə nəsə fikirləşiy. İsmayıl ədəflə salam veriy. Bilici başını qaldırmadan diyi ki, sənin havra niyə gəldiyini bilirəm. Çox keşməz mətləbinə çatarsan. İki əkiz oğlun olacax. Birinin adını Nəvi, birinin də İsgəndər qoyarsan. Amma özünü qoru. Çox keşmiyi bilicinin didiği kimi də İsmayılın iki əkiz oğlu oluy. Uşaxlar böyüyəndə ataları rəhmətə gidiy. Anası oğlanlarını çağırır diyi ki, oğul, hindi siz atanızın yerini tuta bilərsiniz. Amma əvvəlcə sizi bir səfərə göndərə-cəğam. Kim ho səfərdən uğurla qayıtsa, atasının yerini ho da tutacax. Uzun yolu tutuf gedərsiz, qavağınıza iki dağ arası yol çıxacax. Biriniz dağətəyi yolla gedin, digəriniz dağın içində salınan tunellə. Ancax qayıdan başı ayrıldığıımız iki yol ayrıcında birləşif gələrsiz. Qardaşlar analarının didiği kimi də ediyələr. Gedif analarının didiği iki yol ayrıcına çatıylar. Nəvi-nin yolu qaradix tuneldən düşüy. Yol qaradix olsa da, Nəvi ətrafi yaxşı görüymüş. Az gidiy, çox gidiy, Nəbi möhkəm susuydu. Diyi ki, ay Allah, nolaydı, yaxşı sərin su olaydı, içəy-dim. Helə ho vaxı ayağının altından öz başına su qaynadıgını görüy. Doyunca su içif yola düzəliy. Çox keşmiyi tuneldən çıxıf, gəlif həmin yol ayrıcına çıxıy. Görüy ki, qardaşı İsgəndər honu gözdiyi. Nəvi uzaxdan qardaşını salamlıyır diyi ki, qar-daş, sən məndən qavax çatmısan ki... Qardaşı səs gələn səmtə baxanda heş kəsi görmüyü. Diyi ki, Nəvi, hardasan, mən səni görmürəm. Nəvi, mən sən

yanın-dayam, iynə-zad deyiləm ki, görməyəsən. Nəvi qar-daşına diyi ki, bəlkə tuneldəki köpünlü sudan işmişəm, hona görə gözəgörünməz olmuşam. Qardaşdar söhbət edə-edə anala-rının yanına gəliylər. Anası gorüy ki, İsgəndər qar-daşının adını çəkə-çəkə, honunla söhbət edə-edə gəliy. Amma özü görünmüyü. Qardaşdar analarıyla salamlaşır əhvalatı danı-şır-lar. Anası Nəviyə diyi ki, Nəvi, bilirsen nə var? Sən qiymətli adamsan. Allah da səni hona görə belə edif ki, sən darda qalan insanlara köməx edif, holara doğru yol gös-tərəsən. Sən dünya durduxca yaşayacaxsan. Ho vaxtdan Nəvi nə qədər darda qalan, yolunu itirən adam varsa, hoların komə-yinə çatıy.

2. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz

Gənc oğlan yol ilə gedərkən bir qarı ilə rastdaşır. Oğlan qarının əhvalını xəvər alıy. Qarı gəncə: “Yaxşıyam, elimin xanı” – diyə cavaf veriy.

Oğlan ho sözdən çox şad oluy. Belə qərara gəliy ki, evlənsin. Düşünüy ki, ho zaman da “dünyanın xanı” olar.

Bir vaxtdan sora gənc oğlan yenə də qarı ilə rastdaşır. Oğlan qarının əhvalını xəvər alıy.

Qarı gəncə: “Yaxşıyam, evinin xanı” – diyə cavaf veriy.

Gənc qarının bu sözündən çox pərt oluy. Belə qərara gəliy ki, arvadı boşasa, yenə də “elinin xanı” olar.

Arvadını boşadıxdan sora oğlan yenə də qarı ilə rastda-şır. Honun əhvalını soruşduxda: “yaxşıyam, ay keşinin quy-ruğu” – diyə qarı cavaf veriy.

Bu söz oğlana çox təsir ediy. Ho qarıdan bu sözdərin mə-nasını öyrənmax istiyi. Qarı sözlərin mənasını hona başa salıy.

Qarı hona diyi ki, nə qədər ki, öylü deyildin, bütün qız-ların gözü səndə idi. Ho zaman “elin xanı” idin. Elə ki, öy-ləndin, oldun “evinin xanı”. Arvadı boşadıxdan sora hamı-nın ya-nında hörmətsiz oldun. Qohum, qardaş, ana, ata sa pis göz-lərlə baxdılar. Ho zaman oldun “keşinin quyruğu”.

Gənc oğlan qarının sözlərinə qulax asdıxdan sora etdiyi işdən çox peşman oldu.

3.

Bi gün meşəyə diyirlər ki, oğru gəliy. Meşə diyi ki, ola bilməz. Diyirlər inanmırsan, get bax. Özü də əlləri əyridi. Ho sözü eşidən əyri ağaclar çırtır çalır oynuyurlar. Soru-şanda ki, sizə noldu belə sevinirsiniz? Əyri ağaclar diyi ki, həmişə bizi kəsiydilər. Hindi isə düzləri kəsmağa gəliylər, bizə dəymə-yə-cax-lar.

4. Üç gəlin

Diyilənlərə görə bir ananın üç oğlu oluy. Ana üç qar-daşa üç bacını alıy. Qaynana da yaman əzazil oluymuş. Gəlinlərə göz verif işıx vermiymiş. Günlərin bir günü qay-nana toya gi-dəsi oluy. Gəlinlərini çağırır bərk-bərk tapşır-ır ki, baxın, mən gedirəm ha, mən gələnə kimi təhnədə çörax yerindən tər-pən-məsin. Yoxsa sümüklərinizi qıraram.

Qaynana gedy. Gəlinlərə fürsət düşüy. Çoxdandı za-lım qaynananın yanında qarınlarını fərli doyuzdura bilmir-lərmiş. Beləcə uslufca un, xəmir yoğuruf fətir bişi-riylər. Fətiri bişirif elə ki ortalığa qoyuf yimağa başdıyırlar, bir də görüylər qapının dəstəyi itələniy. Bacılar təşvişə düşüylər. Qaynananın həvlə tez gəlmağını düşünmüyüflər. Tez fətiri bağlyırlar kiçix bacının belinə, ortalığı da yığışdıryırlar.

Qaynana içəri girif soruşuy:

– Nölufdu, yamanca pörtüfsüz.

Bacılar özlərini itirmiyif əllərinə dəfi alıf ortalığa düşüy-lər.

Böyux bacı diyir:

– Fətdir bacı, fətdir, bacı,

Ortancıl diyi:

– Görsə qiyamətdir, bacı.

Kiçiyi diyir:

– Bəhdir bacı, bəhdir bacı,

Bağlamışam bəhdir, bacı.

Qaynananı salıf ortalığı başdıyırlar oynamağa. Qay-nana bu vəziyyətdən heş nə başa düşmüyüf tezedən toyuna qayıdır.

5. Bir qocanın ahı

Bi gəlinin qaynanasının gözləri tutuluy. Gəlini hona baxmaxdan tənqə gəliy. Hər gün qaynanasının qavağına qur-vağa ətinin şorvasını bişirif gətirərmiş. Qocanın gözü gör-məsə də, şorvanı içər, ətini yastığın altına yığarmış. Zaman gəlif keçiy. Qoca dünyasını dəyişiy. Honun yastığının altın-dan qurvağanın sümüklərini yığıf tullayırlar. Zaman ötüy. Gəlinin oğlu böyüyür. Hona toy ediyilər. Evinə gəlin gəti-riylər. Bi gün arvad bərk xəstələniy. Gəlini yimax bişirif süfrəyə gətirəndə qaynanasına gətirdiği boşqafın içində ətlərin qurvağaya çevrilif atdanıf-düşdüyünü görüy. Gəlin honu götürüf qaynanası üçün təzədən yimax çəkif gətiriy. Ho, vəzyətin yenidən təkrarlan-dığını görüf pərt oluy. Bir gün havı sirri qaynanasına açıf diyi. Mən sağa ən yaxşı ətdəri töküf gətiriyəm. Sənin qarşına qoy-max istiyəndə ətlər dönüf qurvağa oluf, boşqafın içində atdanıf-düşüylər.

Qarı barmağını dişdiyif diyi:

– Narahat olma, qızım, günah səndə döyül, məndədi. Mən qaynanama qarşı pis olmuşam. Amma Tanrı mənim qar-şıma sənin kimi bir gəlin çıxartdı. Nə olsun,atalar naxaxdan di-miyif ki, nə tökərsən aşına, ho da çıxar qarşına.

MİFOLOJİ RƏVAYƏTLƏR

6. Xortlayan gəlin

Diyilənlərə görə, qədim vaxtlarda pis niyyətli adamlar öləndən sora qırx günə kimi qəvirdən xortdayıf çıxarlarımış. Havı bizim aşağı kəndlərdə Əhmədali adında özündən razı bi kişi yaşa-yırmış. Bi gecə Əhmədalinin dostları gər* ağacının altında bir az dincəlməli oluyar. Əhmədali diyi ki, honda mən gidif bir az yer əkim. Ho təkbaşına gidif Nurqavın çölündə yer əkməyə başlayı. Yer əkə-əkə gəlif Nuru baba ziyarətəgahna çatanda birdə görüf ki, kəllər nədənsə hürküf dayanıy. Başını qaldırif baxanda görüy ki, üz-gözünü tük basmış əcayif qadın kəllərin qarşısında duruf. Əhmədalinı tər basıy. Səhərə kimi nə kəllər, nə də Əhmədali kişi yerindən tərpenə biliy. Səhərə yaxın yer-göy ağaran vaxı əcayif qadın yenidən ziyarətə girif görünməz oluy. Ho hadisə sonkisi günü yenə təkrarlanıy. Əhmədali qadını yaralıy. Tüklü qadın ziyarətə tərəf qaçıy. Əh-mədali honun dalınca axlara-axtara gəlif Nuru babanın ziya-rətəgahına çatıy. Huşu gedif hordaca qalıy. Səhərsi camahat honu axtara axtara gəlif ziyarətdə ho vəzyətdə görüylər. Əh-mədali kişi özünə gəliy gecə havaxt-dan başına gələnləri dostdarına nəql ediy. Kəndin ağsakkaları yığışif həmin xort-dayan gəlini tapıylar. Bellə başını kəsif ayaxları arasına qoyuf tərsinə basdırıylar ki, dirilməsm.

7. Gülgəz və zalım molla

Diyilənlərə görə qədim zamanlarda yoxsul bir kişi yaşı-yırdı. Ho kişinin gözünün ağı-qarası bircə qızı oluy. Rəhmətlix Xəlil baba danışardı ki, həmin kənddə adət vardı ki, hansı qıza kənardan elçi gəlsəydi, honun haqqında məlu-mat almax üçün məsləhətə kəndin ağsakkalı olan Nəbi adlı mollanın yanına gidiydilər. Molla uzax ellərdən Gülgəzə elçi gələn oğlanları yaramaz qızdır, məsləhət görmiyəm diyif pisixdirərdi. Helə-helə, ho vax, bu vax Gülgəz də öydə qalıy. Hona yaxın düşən olmuy. Bi gün zalım molla bərk xəstələnıy. Sən dimə, ho kişi-nin uzax eldə üş oğlu yaşayırımış. Heş biri atasının dəfnində iştirak edə bilmıy. Diyirlər, molla yaman uzaxgören adam olufdu. Hodur ki, ho qavır qazıf təzə basdırılan adamların kəfənini oğurlayıf satmaxla məşğul olan Səfəri çağırif diyif ki, sənın mənım qavırımıla işın olmasın. Mən sənə kəfənin pulunu da, əlavə qızıl da verəcəğım. Amma olmaya-olmaya, qavırımıa yaxın gəlmıyəsən ha.

Molla diyilənləri verif, oğrunı razı salıf göndəriy. Mol-lanı dəfn edəndən qırx gün soram oğrunun qulağına çatıy ki, bəs qavra kəfəndən əlavə böyük bi xalça da qoyuflar. Ho öz-özünə düşünüy ki, mollanın qırxı da çıxıf, bu samat əti də çürüyüf, qurddara qismət oluf. Gedif xalçanı oğurluyuf satım, nə biləcəxlər ki. Ho fikrənən qəvrısən-lığa gəliy. Qəvri qazmağa başdıyanda görüy ki, aşağıya doğru pilləkən gediy. Özünü itirmıy. Birbaşə aşağı düşüy. Qarşı-sına bi yekə qapı çıxıy. Astaca açıf içəri giriy. Görüy ki, zəyif işıxlı bir otaxdı. Molla həmin xalçanın üstündə oturuf namaz qılıy. Çox keşmiyi yekə bi gürzə gəlif kişinin dilindən sancıy. Molla elə köpəşiy ki, gəl görəsən. Çox keşmiyi ki, şışı sənıy. İlan çıxıf gedəndən soram molla Səfəri çağırif diyi: “Ay Səfər, bəs kişi söz verəndə ho sözü tapdalıyarmı?”

Səfər başını aşağı salıy. Molla: Yaxşı, utanma. Gəl otur havırda, maa diqqətlə qulax as. Əvvəlcə söz ver ki, gör-dux-larını heş yerdə danışmayacaxsan.

Oğru söz verəndən soram molla diyir ki, mən hər gün əziyyət çəkiyəm. Günahım hodu ki, Gülgəz adlı qıza elçi gələn olanda yara--mazdı diyif geri qaytarmışam. Ho qızın ahı mənı tutuf. Havırdan gedən kimi oğlanlarımı hansı yolla oluy-olsun vətənə çağır. Holara di ki, yuxuda görmüşəm ki, atan namaz qılan yerdə bi gürzə ilan gəlif honu sancıy.

Oğru hordan gidən kimi kişinin tapşırıqna əməl ediy. Oğlanlarını çağırtdırif kişinin didi-ğını yuxuda görduğı kimi nəql ediy. Sözüün sonunda oğlan-lara diyi ki, atanız ma yu-xuda didi ki, oğlanları hona qızdan halallıx almasalar, qəvirdə rahat yata bilmiyəcəxdı. Böyük oğlu Əhməd diyi, mən gidif Gülgəz qarıdan halallıx alaram. Helə həmin gün xavar tuta-tuta Gülgəz qarının öyinə gəliy. Görüy ki, qarı ho qədər deyingən oluf ki, ho səvəvdən honu zincirə bağlıyıflar. Oğlanı görən kimi başdıyı yenə deyinmaya. “Yenə gəldilər sıfat-sızlar”. Oğ-lan yaxın gəlif salam veriy. Qarı hona macal vermiyif soruşuy ki, ay bala, kimsən, nəçisən, niyə gəlifsən? Oğlan kimliyini nişan verən kimi, qarı başdıyı mollanı söyməğa: “Ay honu görüm dərin getsin, gorbagor olsun. Səsi həmişə qara yerin altından uluya-uluya gəlsin qula-ğma”. Oğlan görüy ki, qarıdan halallıx ala bilməyəcəxdı, kor-peşman öyə qayıdıy. İkinci gün ortancıl qardaş Məhəm-məd qavağa duruy. Diyi ki, mən gidif qarıdan halallıx alaram. Qarı biləndə ki, bu gələn mollanın ikinci oğludu, əsəvindən qarşısına qoyulan tosal çörəyi* nim-çəsini götürüf tuluyu. Ortancıl qardaşı da yaxşıca söyüf qoğuy. Üçüncü gün mollanın kiçix oğlu vəziyyəti belə görüf atı yəhərləyir. Gözəl-göyçax giyinif, əlinə bir dəstə qızılgül alıf qarının görüşünə gidiy. Ehtiyata atın tərkinə bir meşox da atıy. Atı düz qarının qavağına sürüf hona ədəflə salam verif, gülü uzadıy. Qarının hələ cavanlıxdan güllərdən yamanca xoşu gəlirmiş. Güllərə baxıf keşmişini yada salıf kövrəliy. Üzünü oğlana tutuf diyi: Oğlum, kimsən, sağ ol. İlk dəfədi sən bet mənim könlümü aldın. Oğlan diyi ki, mən mollanın kiçix oğlu Aslanam. Atama halallıx versən də sağ ol, verməsən də. Mənim havra gəlmaxda məqsədim sə özümə gəlin etmaxdı. Razısan? Gülgəz qarı on beş yaşlı qızlara məxsus əda ilə qızarıy. Sən nə danışırsan diyif uşax kimi ağlamax istiyəndə qəfil oğlan qarını meşoxa basıf atın tərkinə alıy. Və honu birbaşa öylərinə qaçırıy. Mənzil başına çatanda meşoxun ağzını açıf görüy ki, qarının qocalığından əsər-ələmət qalma-yıfdı. Ho on beş yaşında gözəl bi qıza dönüfdı. Hər iki gəncə yeddi gün, yeddi gecə toy ediylər. Sən dimə, tanrı hər ikisi-nin səmimi, saf niyyətini qəbul edif, həm mollaya halallıx veriy, həm də gəncləri xoşbəxt ediy. Hə, siz də ho cür xoşbəxt olasız. Amin.

8.

Diyilənlərə görə, qadim zamanlarda Dulusman kən-dində toy oluy. Bikə adlı bir gəlin toya getmiyif məhlədə balı* ağacının altında təkçə oturuf sacda maxara bişirəsi oluy. Ho vaxlar işix olmadığından camahat fanardan istifadə ediydilər. Bikə ocağı qala-max üçün daha bir ağacın altına yığılmış odun-lardan xırda qırxmıx* düzaldiy. Helə ki, sac qızıy, Bikə sacı yağlıyif işə başdıyı. Bir də görüy ki, yaxın-lıxdakı qavristan-lıxdan bir hündür boy tükü adam buna sarı gəliy. Gəlin honun xortdayan adam olduğunu anlıyif səsinə çıxara bilmiyi. Görüy ki, həmin adam da buna nə etsə, ho işi görüy. Gəlin məcbur oluf hiylə işdədiy. Ho yalandan əllərinə, üs-başına yağ sürtüy. Xortlayan adam da ediy. Ho nə eləsə xortdayan adam da ho işi görüy. Bikə qəsdən əlini ocağa sarı tutuy. Ho adam da işi tkrarladıxda bədəninin tüküleri od tutuf alışıy. Tükü adam ziyarətə tərəf qaçıy. Diyi ki, “ay aman Allah, öz-özümə elədim, külü gözümə elədim” “ay aman Allah, öz-özümə elədim, külü gözümə elədim”. Səhərisi günü kəndin böyuxları yığışıf qəvrisanlığa gəliy və xortlayan adamı birtəhər tutuf bellə kəsiy, soram lazımı qaydada yenidan dəfn ediylər. Helə ediylər ki, tezədən xortdamasın. Babamın babası diyərđi ki, öz gözlərimlə görmüşəm.

ŞƏXSİYYƏTLƏR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

9.

Diyilənlərə görə, İsgəndər öləndə arvadına diyi ki, məni basdıranda sağ əlimi çöldə qoyarız. Gətirdiyiniz bay-ram pay-larını götürüf yiyəcəyəm. Honun didiği kimi də ediylər. Bir gün honun arvadı qavr üstə gəlif çağırır:

– İsgəndər, ay İsgəndər, gəl payımı apar.

Görüy ki, İsgəndərdən səs gəlmiyi. Lap qavrın divinə gəlif bərkdən çağırır. İsgəndər hay veriy. Arvadı soruşuy ki, harda qalmısan havı vaxtadək? İsgəndər diyi ki, havırda 40-dan çox İsgəndər var. Mən nə bilim sən kimi çağırıysan. Bu gündən sora mənim payımı gətirəndə İsgəndər deyil, İsgəndər Zül-qədri diyə çağır.

Ho vaxtdan arvadı İsgəndərə pay aparanda İsgəndər Zül-qədri diyif çağırar, ho da sağ əlini uzadıf payımı götürüf gi-dərmiş.

10.

Diyilənlərə görə bir gün Şeyx Şamil döyüş yoldaş-larıyla birlıxda bir varlı-karlı kəntxudanın qonağı oluy. Şeyx Şamil və dosdarı çox ac oluylar. Kəntxuda biləndəki qonağı Şeyx Şa-mildi, hona özünü göstərməx üçün stola hər nə var düz-dürüy. Şeyx bir tikə çörəyi kəsir, əlini süfrədən çəkiy. Döyüş yol-daş-ları ac olsalar da Şeyx Şamilin bu hərakatında bir hikmət oldu-ğunu anlıyif holar da süfrədən əllərini çəkiylər. Bular yollarına davam ediylər. Axır gəlif bir üstü-başı unlu dəyir-mançıya rast gəliylər. Addamaşdan* duruf Şeyx Şamil soruşuy, bir tikə çö-rə--yə qonax edərsənmi, ay dəyirmançı?

Dəyirmançı Şeyx Şamilə tanıyif diyir ki, qonax Allahın qonağıdı. Buyurun, nəyim var qoyacam süfrəyə, kasıfın ola-nından. Dəyirmançının süfrəyə qoyduğı şor çörəyi Şeyx Şamil çox iştahla yiyir. Halallaşif ayrılıandan sora. Dostdarı soru-şuylar: Şeyx, niyə birinci qonax olduğumuz zəngin süfrə-dən əlini çəkdin. Amma dəyirmançının qoyduğı şor çörəyi iştahla yedin. Şeyx Şamil diyir ki, çünkü birinci qonağı olduğumuz kəntxuda süfrəyə bütün var-döylətini düzmaxla özünü göstə-rirdi,

amma dəyirmançı qonax Allahın qonağıdı diyif bizə bir loxma çörəyini yidizdirmaxla xoş səmimiyyət göstərmiş oldu. Kasıf qonağına son tikə lox-masını qoyar, təbəssüm göstərər, amma varlı var-döylətini düzər, özünü göstərər, – diyir.

DİNİ RƏVAYƏTLƏR

11. Sehrli hasa

Diyilənlərə görə, qədim zamanlarda Qımır kəndində mü-qəddəs övliyalar yaşayırmış. Qımır kəndi qədim kənddər-dən olduğu üçün hindi havı kənddə 7 ziyarət var. Ho ziya-rətdər övli-yaların adınadır.

Həmin övliyalardan biri olan Qüdbi baba həm namaz qılıf oruc tutar, həm də boş vaxtlarında mal-qarasını otlağa apararmış. Bir gün Daşdıbos-tan-lılar çölündə mal-qara ota-randa honu bərk

yuxu tutuy. Qəfil yuxuda görüy ki, bir ağ paltarlı, əlində bəzəhli hasası olan müqəddəs şəxs bunu durquzuf diyi ki, nə yatmışan, görmürsən ki, namazının vaxdı ötüy. Bu hasa-nı sa bağış-ladım. Ürəyin istəyən bi yerə vursan, horadan su çıxacaq. Ho sözdəri diyif kişi qeyvə çekiliy. Qüdbi baba yuxu-dan ayılıf görüy ki, doğrudan da, günorta na-mazının vaxtı keçiy, dünya od tutuf yanıy. Bilmiyi neynəsin, susuzluxdan da dodaxları çat-çat oluy. Bir vaxı heybəsini götürüf getmax istiyəndə görüy ki, yuxuda həmin müqəddəs şəxsin bağışdadığı hasa heybənin altına qoyu-lufdu. Əvvəl-əvvəl Qüdbi baba yerin-dəcə donuf qalıy. Həmin şəxsin sözü yadına düşüy. Tez çölün qoşa dağda-ğanlar olan yerinə gedif üş dəfə hasanı yerə vuruf Allaha yalvarıy ki, ay Allahbaba, nə olar, havırda elə su qaynasın ki, ayağı 10 metirdən aşağı getməsin ki, mal-qara çöldən gəlif-gedəndə batırmasın. Ho sudan bütün camahat xeyir götür-sün. Doğru-dan da, helə oluy. Hasanın deydiği yer-dən su qaynamağa başlayır. Qüdbi baba dəstəmazını alıf tez məscidə gediş. Camahatı başına yığıf əhvalatı danışıy. Diyi ki, gedin bulağın həndəvərinə hasar çəkin. Helə ho vaxtdan da bulağın suyu malicəvi əhəmiyyət daşdığından Hamam bulağı adla-nıy. Camahat qoz qavığından hamam vannaları düzəldif içini suyla dolduruf daşla qızdırıylar ki, uzaxdan gələnlər və kənd camahatı bulağın suyundan yuyunuf şəfa tapsınlar. Ho bulağın eynisi Aleybad kəndində də var.

12.

Diylənlərə görə, Hacı Mikayıl Əfəndi baba müqəddəs olduğu üçün honun yanına gələn xəstələrin hamısı şəfa tapardı. Günlərin bi günü Hacı Mikayıl Əfəndi baba arvadına diyir ki, bir az hazırlıx gör. Balatıynan* xəmir elə çörək bişir. Uzax yoldan gələn olacaxdı. Çox keşmiyi, görüylər ki, bir neçə nəfər əl-qolu bağlı halda cuvan oğlanı gətiriylər. Diyirlər ağılı* göstərin salax havını ağıla. Uşaxlar da ki, honun ətrafına yığışif oğla-nın dəli-dolu hərəkətlərinə şahqanax çəkiş gülüşüylər. Ho zaman Hacı Mikayıl Əfəndi baba içəridə namaz qılıydı. Çox keşmiyi, na-mazını qılıfçölə çıxıy va aravaya doğru gəliş. Hamı hona sakitcə yol veriy. Baba oğlanın yanına çatanda diyi ki, tez ha-bunun qollarını açın. Heş kəs cürət eliyif dəliqanlıya yaxın durmuy. Hamı diyi ki, honun qollarını açsax, havırda heş kəs salamat qalmıyacax. Baba isə diyirəm, açın oğlanın qollarını. Qorxa-qorxa oğlanın qollarını açıylar. Dəlinin əvvəlki hərəkə-tindən əsər-ələmət qalmıy. Baba nə disə sakitcə hamısına əməl ediy. Soram cuvanın qavağında, balı* ağacının altında qardaşlarının gətirdixləri qur-vanı kəsiylər. Mikayıl Əfəndi baba, adətə görə qurvandan yed-di qapıya pay göndəriş. Dala qalanını isə aclara yedizdiriy. Uzax-dan gələn qonaxlar yiyif-içdixdən soram arabanı yanlıyif babaya dua edə-edə yola düzəliylər.

13. Nəfsin bəlası

Diylənlərə görə bi gün Nəvi adlı birisi yoldan keçəndə Hacı Mikayıl Əfəndi baba gilin məhəlləsindən yola əyilən incil ağacının budaxlarını sındırif incil yiyirmiş. Bunu Hacı Mikayıl Əfəndi baba görsə də əhəmiyyət vermiyi. O biri gün Nəvi kişi tamahını saxlaya bilmiyif barının üstünə çıxıf hordan incil ağacının budağını sındırıy. Ağacın üstündə ye-rini rahatdayıf, incil üzüf

yimax istiyində əli göyda aslı qalıy. Nəvi nə ediyə əlini tərpedə bilmiyi ki, bilmiyi. Honun səsi-nə öyün yiyəsi Hacı Mikayıl Əfəndi baba gəliy. Bircə honu diyi ki, ay kişi, sizdərdə böyük-kiçiyə hörmət eləmirlər. Əgər sən məndən soruşuf ağaca çıxsaydın, sənə qadağan edəcəkdin? Nəvi kişi tutduğı iş peşiman oluy. Diyi: “Baba, bağışla, bir də etmərəm, izin ver düşüm”. Baba isə diyi ki, hindi istədiyən qədər yiyif düşə bilər-sən. Nəvi kişi diyi, axı əlim-ayağım tərpenmiyi. Baba honda “yaxşı tərpet, icazə verdim”. Nəvi ağacdən düşməx istiyəndə baba hona “sa didim ki, doyunca ye, sora düş”. Kişi belə də ediy. Babanın mərhəmətli hərəkətini görə Nəvi ho gündən sora tutduğı işdən xəcalət çəkiy. Nəfsinə sahib olmağa çalışıy.

14. Şalburuz babanın sehri

Diyilənlərə görə, övliyalar səhər namazını Böyük Qaf-qaz-dakı Şalburuz baba ziyarətga-hında – dədə-baba yerində qılar-larmış. Belə nəql olunur ki, Hacı Mikayıl Əfəndi baba da hər səhər namazını qılmağ üçün Şalburuz gedərmiş. Şalburuz Böyük Qafqazda olan hündür bir dağ zirvəsidir. Həmin zirvədə Hacı Mikayıl Əfəndi babanın da babaları dəfn olunuf. Bir yay günü baba-nın həyat yoldaşı səhər şübhə ediy ki, yəqin bunu qara basıy. Ho, yay günündə qar baş-maxda hardandı diyə düşü-nüy. Ancax maraxlı olsa da ba-baya bir söz dimiyi. Yeddi gün həmin hadisənin şahidi oluy. Axır dözmüyüf babanı çağıruf məsələni xəvər alıy. Ba-ba hona diyi ki, adam çox şey görər, amma hər şeyi dilinə alıf danışmaz, gördüm deməz. Babanın arvadı didiğı sözə peş-man oluy və başa düşüy ki, ho hər səhər yerindən duruf Şalburuz babanın ziyarətghına da namaz qıl-maxçün uçar-mış.

15. Oğrunun tövbə etməsi

Qımırlı Hacı Murad Əfəndi babanın adına kənddə bir ziyarət var. Ağır övliyalardan olufdu. Diyilənlərə görə, Hacı Murad Əfəndi baba məh-lə-sində arı təhnəsi saxlayırmış. Bir gün təsadüf Qaxın Həkəri kəndindən oğrular gəluf ho kişinin məh-ləsinə giriylər. Xəl-vət-cə arı təhnələrini bellərinə qoyuf sakitcə aradan çıxmağ istiyində görüylər ki, məhlənin dörd tərəfində hər-hər--ləmə hasardır. Qalırlar mat-məhətəl ki, ho nə olan işdi helə. Səhərə kimi nə qədər fırlanırlar, nə təhnələri bellərin-dən yerə qoya biliylər, nə də ki, bir yol tapıf qaça biliylər. Məcbur oluf bellərində bal təhnəsi qarışx altında bəlbi tayaları ilə dolu olan calğanın*altında oturuy-lar. Səhər tezdən Hacı Murad Əfəndi baba sübh namazına du-randa arvadını çağıruf diyi ki, maxara bişir, samavarı da isti elə, qonaxlarımız gələcax. Baba sora çölə çıxıf oğrulara xoş gəldin eliyi. Diyi ki, nahax yerə əziyyəət çəkmiyin. Arı təhnələrini hardan götürüfsünüz, hora da qoyun. Oğrular diyi ki, təhnələr bizim belimizə yapışuf. Baba – mən icazə verdim, düşürün təh-nələri – diyi. Oğrular helə də ediylər. Hacı Murad Əfəndi baba hoları maxaraya qonax ediy.

Oğruları yediz-dirənnən sora hərəsinə dörd çanax buğda veruf diyi ki, havı buğdanı yimiyin. Aparıf əkin, heş vaxt ruzu-nuz üzülməz. Oğrular tutduqları əməllərinə peşman oluf, geri dönüylər.

Babanın didıxları kimi də hərəkət ediyələr. Necə deyil-mişdisə helə də oluy. Oğrular nəzərdə tutduqların-dan da çox məh-sul əldə ediyələr. Havı hadisədən soram hər il gəlif Hacı Mu-rad Əfəndi babanın buğdasını əkər, biçin vaxtı isə biçər-dilər.

16.

Diyilənlərə görə, bir gün oğrular Hacı Murad Əfəndi baba-nın məhləsinə xoruz oğruluğuna gəliylər.Sən dimə, babanın ho işdən xavarı varıymış. Hona ayan imiş. Yoldaşına diyiki, sən bir yaxşı samavar çayı hazırla, birazdan qonağımız gələcəxdı. Yoldaşı diyi ki, havı vaxdı nə qonax, a kişi, başqa söz dimiyif işini görüy. Səhər namazından sora baba məhləyə çıxıy.Görüyki, oğrular gər* ağacının altında, əllərində xoruz donuf qalif yerlərində. Baba diyi, icazə verdim, əlinizdəkini hardan gö-türüf-süzsə yerinə qoyun, gəlin çay içməğa. Oğrular diyi ki, əli-mi-zi qaldıra bilmirix, di-yir, mən icazə verdim. Sən dimə, gecədən havı vəzyətdə yerlə-rin-dəcə donuf qaliflar.Oğrular babanın didığı kimi ediyələr. Gəlif çayda içif, Allah verəndən yiyif, üzrdə istiyif gediylər.

17. İbrahim babanın ovsunu

Qımır kəndində Hacı Yahya Əfəndi baba adlı “nervili” bir ziyarət vardı. Diyilənlərə görə Hacı İbrahim əfəndi baba hər səhər namazını həmin ziyarətdə atasının qəvri yanında qıllarmış. Bir gün Kebeleba kəndinnən dörd nəfər oğru Aşağı Tala kən-dinnən olan yoxxsul bir kişinin mallarını oğurluyuf həmin zi-yarətin yanından ötəndə qəfil yerlərindəcə mıxlanıf qalıylar. Holar özdərindən fırix* da götürüylər ki, babanın məhləsindəki çətənə* qozun budaxlarını dartıf qoz yığsınlar. Amma səhərə kimi nə oğurlanan mallar, nə də atlılar yerlərindən tər-pənə bilmiylər. Səhərsi Hacı İbrahim Əfəndi baba səhər nama-zına gələndə oğrulara diyi ki, aparıf comuşları ağıla salın, qa-va-ğına ot-ələf qoyun. Oğrular yerlərindən tər-pənə bilmədi-x-larını diyillər. İbrahim baba, mən icazə verdim – diyi. Oğrular malları İbrahim babagilin ağılına salıylar. Otunu-ələfini verif, ağılın ortasında baş-larını aşağı salıf duruyylar. Hacı İbrahim Əfəndi baba holara uzaxda durmayın, gəlin, Allah verəndən yeyif-için, – diyir. Çox keşmiyi, malın yiyəsi də xavar tutuf holara gəliy. Başdarından qalın viclə* hörülmüş kəndiri açıylar. Hacı İbrahim Əfəndi baba hoları barışdırıy. Məc-lis quruluy, süfrəyə süfrilli gəliy. Oğrular süfrə başında söz veriylər ki, birdə oğurlux etmiyəcaxlar. Əgər belə bi iş tutsax, Hacı İbrahim babanın sehrinə tutulax– diyirlər.

18. Möcüzəli əllər

Diyilənlərə görə, Hacı Yəhya Əfəndi babaya gənc yaşla-rında vergi veriliy. 39 gün möhkəm yatıy. Qırxıncı gün ana-sının səvri çatmıyıf oğlunu durquzuy. Ho vaxtdan Yəhya baba əsəvi oluy. Honun başına əl çəkdiği xəstələr şəfa tapıy. İbrahim adlı bi kişinin beş yaşlı gözəl bi qızı oluy. Amma qız ayax tutuf gəzə bilmirmiş. Bir gün təsadüf Yəhya baba-nın yolu hoların doqqazının yanından düşüy. Yəhya babanın diqqəti qəfil tozun-həşin* içində oturuf ayağa qalxmağa can atan qız uşağına sataşıy. Tez uşağın yanına gəlif honu quca-ğına alıy. Ayağının ucuyla cincarlığın* içində olan odun qırxmıxlarına* vurarax qızın başına üç dəfə əl çəkif dodaqaltı nəsə pıçıl-dıyı. Sora ucadan

Allah sa şafa versin, – diyif uşağı anasının qucağına veriy. Hacı Yəhya baba doqqaza çatmamış qız anasının qucağından dar-tınıf fındıx çataxlarının* üstündən addıyıf, düşüy Yəhya babanın arxa-sınca yığıla-dura qaçıy. Uşağın birdən-birə belə qaşması hamını heyrətə salıy.

19. Hacı Mürşüd babanın sehri

Hacı Mürşüd Babanın çoxlu fermaları olufdu. Bizim Ba-zar kəndində, havı bizim məhlədə honun adına balaca ziyarət də var. Babanın fermalarının hamısının böyrü-başı açıx olufdu. Oğru ovara* oğurramağa gələndə çıxmağa yer tapmı-yıf. Görüfdü, hər yer barıdı. Amma barı döyül ha. Baba icazə vərmiyifdi. Səhər açılarda yoldaşına diyifdi, get qonaxları çay içməyə çağır. Həmin babanın horda namaz qılan daşı var. Mənim oğlum var, – diyir, əsgərlıxdan sala-mat gəlsəm, daşın böyrünü setkalyacam. Əsgər pulunnan yı-ğıf gəldi, setkaladı.

20. Sarı Pir baba

Sarı Pir baba diyifdi ki, mən rəhmətə gedəndə mənə yo-lun kənarında bas-dırın. Kimdə sarılıx xəstəliyi olursa, honun üstünə niyyət eliyirsə ho, şəfa tapıy. Diyif ki, kim maa niyyət eliyifpul qoyursa, özgə götürsün. Maa yiyə duran olmasın. Mənim yiyəm olmuyufdu, maa yiyə duran da olmasın. Heş kəs habu pulu mən yığıram, – diyifhorda otur-masın. Kim götürsə, kor olsun. Neçə nəfər oturufdu,hoların axırı olmuyufdu.

21. Hacı Yusif baba

Hacı Yusuf baba Qımır kəndinə gələndə həmişə ovçu Məhəmmədgilə Hacı Murad Əfəndi babanın qonağı oluy-du.

Diyilənlərə görə Hacı Yusuf baba İmam Şamilin məs-ləhətçisi olufdu. Honun köməyi ilə Dağıstandan biz tərəflərə keçif gələ bilifdi.

Hacı Yusuf baba peyğəmbər nəslindəndi. Ho vaxlar İrakdan karvandan gəlif bu tərəflərə. Honun sorağına Aley-bat-dan*, Bazardan* və başqa kəndərdən ziyalılar gəliydilər. Bi gün yenə Hacı Yusuf baba Murad Əfəndi babanın qo-nağı oluy. Hamı yığılıy honun başına, bizdə günorta bəlbi* boşaldan iməcılıx varıydı. Palaz salıf oturuylar yerdəncə. Maraxlı dini söhbətdər ediflər. Səhərsi Hacı Yusif babanı Bazara qonax çağırmax istiyiflər. Öydən çıxmağa macal* ol-mu-yufdu. Ho qədər aşağı kəndərdən honu görməyə gəliy-dilər ki. Gecənin bi yarısı Hacı Yusuf baba Hacı Murad ba-banı durquzuf diyi, dur, ay Murad, yer ayrılıy, dava var. Mən getməliyəm. Hacı Murad Əfəndi baba tez duruf 4 fayton, 4 atla Hacı Yusuf babanı yola salıy. Gəlif Əyriçaya çatıylar. Gəlif yer ayrılan yerdə daya-nıylar. Baba diyi ki, havırda biraz dincəlx. Səhər namazının vaxıdı. Namaz qılıf əllərini göyə götürəndə Hacı Yusuf baba Hacı Murad Əfəndi babaya diyi ki, biz qardaşdan artıx ol-mu-şux. Hacı Yusuf baba diyi ki, sənnən 7 arxabəarxa cavan üzül-məsin. Əllərinən nə

ver-sən axirətində görəsən. Hamının əli duvada oluy. Babanın arzusu çin oluy. Havı bizim nəslidə hər öydə oğlan uşağı oluy.

Xalid baba

22.

Repressiya dövründə bəyləri, ziyalıları tuturdular. Ağ-saq-qalları tuturdular ki, kəndə böyüx qalmasın. Savaddı, dün-ya-görmüş adam olmasın.

Azan çəkilən vaxtı Xalid baba azan çəkiy. Ho vaxı azan çəkmax qadağan idi. Dinməz-söyləmöz Xalid babanı apa-rıylar. Qax yolunun üstə olan Güllük kəndində atdar diya-nır, təpihlərini döyür. Qəfil göyün üzündən qara duman gəliy. Sora qatı qarannıx düşüy. Çar çinovnikləri atdarı o qədər döyüllər ki, atdar getmiyi. Xalid baba faytondan özü düşüy yerə, atdara diyi ki, siz gedın, sizin günahınız yoxdu, mənə görə siz döyül-müyün. Honnan sora atdar başıdıyır yollarına davam etmağa. Sürgündə Xalid babıya bir qoca qadın baxıy, kömax eləmax istiyi hona. Ho qadının da var-döyləti başınnan aşıy diyirlər.

23.

Bi gün İrayna xalanın qızı möhkəm xəstələnıy.15 gün gözünü açmıy. Ölüfdü diyə üstünə ağ çəkiylər. Birdə görüy-lər ki, uşağın səsi gəliy. Tez örtüyü üstündən götürüf görüy-lər ki, qız anasını çağırıy, yavaş səsdən diyi ki, ay ana, baba-ya oxşu-yan birini gördüm, ağ paltarda, ağ əmamədə gəlif başıma əl çəkif didi ki, ay qızım, qorxma, ölmüyəssən. Havı fındıx təmiz-diyən vaxlarıydı. Daldanın altı fındıx qarzağından* doluy-du.

Xalid babanın məə, babama çox oxşarlığı varıydı. Uşa-ğa ayan olufdu.

24.

Xalid baba sürgün olunan yerdə yanğın baş veriy. Hamı qaçıy köməğa. Biri vedrəynən digəri əlinə nə keçiyse, ləyən-dən*, ləngəriynən* yanğının söndürməğa gəliylər. Xalid baba əlində dəstəmaz üçün götürdüyü af--ta-fay--nan su töküf nəsə oxuyu, gəlifbaxıylar ki, yanğın sö-nüf-dü.

25.

Ho vaxlar Qımır kəndi ən çərəhli kənd olufdu. Əkin-çılıxla, biçinçılıxla, maldarlıxla məşğul oluflar. Hamı çörəyə, buğdaya gələrdi havı bizim kəndə.

Xalid babanı qonax çağırıylar. Bu da harasa gediş. Qo-nax çağırana diyi ki, sən yaxşı dovşan çığıtmasından aş bişir, mən gəlif özümü çatdıracağam. Nəsə Xalid baba gecı-kəsi oluy. Öy yiyəsi gözdüyü.Uşaxlarda analarından aş istiy-lər. Gülsə-nəm nənə diyi ki, Xalid baba gəlməsə qazanın ağzını açmax olmaz. Məhəmməd babaya diyi ki, noldu gəlmədi? Diyi harada olsa gələcəxdı. Yalan danışan döyül. Gülsənəm nənə də kefli arvad olufdu. Uşaxların dözmədiyini görüf yavaşdan diyif

ki, ay Hacı Xalid baba, hardasan? Gəl çıx da. Nəsə səs oluy. Xalid baba gəlif çıxıy, diyi helə siz aşı çehmiyifsizmi? Görüllər ki, başmaxlarında qar var. Yay vaxdı olur. Xalid baba bunu giz-dət-max istiyi ki, elə şey ola bilməz. Gözünüzə görsənifdi. Sora da ocağın üstən isti sacayağı götürüf qırağa qoyur. Hamı təcüf-ləniy ki, babanın əllərinə heşnə olmuy.

26.

Bir gün uşaxlar keçədən düzəldən topla futbol oynuy-lar. Top təsadüf Xalid babanın ayağına dey. Xalid baba topu götürüf əlində saxlıy ki, həmin uşax gələndə versin hona. Uşax dagəlif başdıyı çığır-bağır salmağa, ver ma topu, ver ma topu. Görmürsən horda ütməc* var. Xalid baba uşağa baxıf yanındakı kişiyə diyi ki, bu uşağın gələcəyi yoxdu. Çünkü ho uşağın valideyin-lə-ri-nin nikahı düz-gün kəsilmiyifdi. Tanıyanlar təsdiq ediyələr ki, həqiqə-təndə həvlə* olufdu.

AŞIQLAR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

Aşiq Məhəmməd

27.

Diyilənlərə görə, bir gün tərəkəmə aşixlarından iki nəfər ulu axşamı* günü Varxiyanlı Aşix Məhəmmədin sorağını eşidif həmin kəndə gəlirdilər. Hoların qarısına çatıf Məhəmmədi səsli-yiyələr. Qarşı-larına altı yaşlı bi qız uşağı çıxıtdı. Ustad aşixlar uşağa diyit-dilər ki, ay bala, havı qədər çağırırax eşitmiy-sinizmi? Uşax cavabında: “ay dayı, məhləmizin qulağı yoxdu. Hona görə də eşitmirix” diyi.

– Atan hardadı?

– Yana* gedıtdı.

– Haa.

– Diyirəm, ay dayı, bərəkətsizə gedıtdı.

– Ho nə olan şeydi helə, ağrın alem?

– Ay dayı, bərəkətsiz meşənin odunudu da. Bir qırax-dan yandırırısan, görüysən yoxdu.

– Nə vaxt gələr, bilmiysən?

– Bilmirəm. Yolu yaxından düşsə tez, uzaxdan düşsə gec gələsıdı.

Gözləri dört qalan aşixlar bilmiylər nə disinlər.

QIZ:

– Əgər babamın qarşısına böyux ağac düşif baltanı ağa-cın qol-budağından vursa, işi tez qurtarar. Aşağıdan başlasa gec.

Aşixlar uşaxdan:

– Bəs anan hardadı? - diyə xavar alıylar.

- Tükənməzə geditdi.
- Ho nə olan şeydi helə?
- Ay dayı, tükənməz bulağın suyudu da. Axdıxca qutar-mıyı.
- Yaxşı, qızım. Bizə od gətirərsənmi, papiros çəkax?

Qız yenə də soruşuy ki:

- Ay dayı, yastısındanmı gətirim, yoxsa yumru-sun-dan?

Aşıqlar yenə də bir şey başa düşmüyüdü.

Qız izah ediy ki, qəlyandırırsa, yastı gətirim, papiros-dur-sa, yumru. Aşıqlar qızın ağlının, fərasətinin qarşısında aciz qalır geri döndülər. Düşündülər ki, havının nəvəsi həvlə olan gör özi necə qüdrətli sənətkardı. Honunla yarışmadan vaz keçit-dilər.

28.

Diyilənlərə görə həmin aşıqlar öz yerlərinə çatan kimi Aşix Məhəmmədin ünvanına yazılı bi məhtuf göndə-ritdilər. Məhtufda yazılı ki, Aşix Məhəmməd, halalını ye, haramını bizə göndər. Aşix Məhəmməd eləmə tənbellix, arvadına yaxşı bir toyux şorvası* bişirdiriy. Ətini yiyi, sümuxlarını torvaya qoyuf Qazax aşıqlarına göndəriy. Məhtufda yazı ki, bəs halalı yidim, haramı sizə göndəriyəm. Aşıqlar ustadın necə məharətlə çıxış yolu tapmasına mat qalırlar.

Bir gün yenə Qazax aşıqları bir məhtuf yazıf göndə-riylər. Yazıylar ki, Aşix Məhəmməd, bizə bir inək al göndər, nə sarı, nə yaşıl, nə qara, nə ala (bütün rəngləri sayırlar), nə də mavi olsun. Aşix Məhəmməd tezcə cavaf yazı ki, bəs inəyiniz hazırı. Tez gəlin aparın, otumuzu-ələfimizi yiyif tər-təmiz qur--tarıtdı. Ağılta ot-ələf qoymıyıtdı. Ama nə yek gəlin, nə bazar, nə bazar ertəsi, nə xas*, nə çərşənbə axşamı, nə adna, nə şənbə, nə də cümə günü gəlməyən. Başqa nə vaxt istəyirsiniz, gəlin aparın.

Aşığın sözlərinə çəş-baş qalan aşıqlar artıxhonun fəra-sətinə şübhə etmüyüdü.

29.

Diyilənlərə görə, bir gün havı camahat tomları* quruduf taya basan* vaxı Aşix Məhəmmədi ot iməci-lığına çağırırlar. Öy yiyəsi Aşix Məhəmmədə diyi ki, səni işləməyə çağırıram. Sazını götürüf, camahatı şənləndirif başdarını qa-tar-san. Aşix Məhəmməd razı olmuydu. Səhərişi dəhrəni də, çini də öziylə bərabər götürüf tarlaya geditdi. Camahat aşığın gəli-şinə söyü-nüy və daha da həvəslə işləməyə başladırlar. Həsən kişi böyüh bi öküz kəsiy. Honun arvadı Qaraxanımla cama-hatdan xeyli aralıda qoz ağacının kölgəsində şorva bişirməxlə məşğul oluy-lar. Çox keşmiyi, şorva qazanının içinə ağacdan quyuğu kəsilməş yekə bir kələz düşüy. Qaraxanımla ərinə diyi ki, ay kişi, biabır oldux, hindi biz neyniyəcəyix. Ho qədər yi-ma-ğı necə atax. Həsən kişi diyi ki, onsuz da bizi heş kəs görmüyüdü. Gəl kələzi çıxarıf, bankaya salıf ho kolun içinə qoyax. Kim nə biləcəydi. Helə də eliyilər. Diyilənlərə görə, Aşix Məhəmmədə hər şey ayan olardı. Camahat yiməyə otu-randa Məhəmməd heş nəyə əl vurmuydu. Süfrəyə duzdaxdan* tutmuş qoyulur. Camaat– ay aşıx, sən niyə heş nə yimiysən?– diyə xavar alıy. Aşix “ma ya bi tikə pendir, ya da soğan başı verin çörəxlə yiyim” diyi. Çoxu aşıxın ho işinə mat qalsa da bir söz dimiyüdü. Çox keşmiyi iməcılıx qutarıy. Həsən kişi aşıxdan yimax yiməməyinin səvə-bini soruştu. Aşix ho şorva qazanına düşən kələz bilər di-yi. Həsən kişi əvvəl-əvvəl özünü bilməməzliyə qoyuf diyi:

– Ay aşix, yəqin sən yuxu görmüsən.

Aşix Məhəmməd:

– Yox, mən həqiqəti diyirəm. Sizdən uzaxda olsam da hər şey ma ayan olutdı.

Ər-arvad aşığa mat qalıylar.

Məhəmməd:

– Əgər mənim sözlərimə inamsız yanaşırsızsa gəlin ge-dax, sizin kələzi bankaya qoyuf tulladığınız tumarlığın* yerini də göstərim. Gidiylər, Qaraxanım banka qarışix tulla-dığı kələzi kolun içində görəndə sözü qalmıyıtıdı disin. Aşix Məhəm-məd pərtliyi aradan götürmax üçün saz əvəzi dəhrəni sinəsinə basıy.

Qara xanım ov vurufdu,
Həsən yanında durufdu.
Məhəmmədə dərd olufdu,
Kök idimi qoda kələz.

Havı rəvayət soralar Zaqatala aşixlərinin dilində ən şirin söhbətə çevrılıtdı.

30.

“Diyilənlərə görə, bi gün Aşix Məhəmmədi ermənilər to-ya dəvət edıtdılar. Aşix Məhəmməd də qardaşı oğlanları Aşix Tamazla Qurvanı götürüf səfərə çıxıtdı. Yola düşəndə Aşix Məhəmməd diyıfdı ki, mən qiyamata gidiyəm. Məclisdə mən yedığımdan siz yimiyın ha. Təmasla Qurvan bu işə mat qalıt-dılar. Holar gəlif mənzil başına çatıylar. Ermənilər qonax-ları qar-şılıyif içəri aparıylar. Ho vaxı məc-lis qızışıy. Kavavçılar sinələrinə məzər taxıf kavav ediy, şişləri əllərində süfrəyə gətiriylər. Aşix Məhəm-mədlə erməni Bağdasar deyişməsi baş-la--yır:

Aşiq Məhəmməd:

Dağı vurar bağ eylər,
İvan Sərkis Bağdasar.
Ərşü-kürşü yol eylər,
İvan Sərkis Bağdasar.

Aşiq Bağdasar:

Görə bilməz dağ, bağı,
İvan Sərkis Bağdasar.
Ərşü-kürşü tanımır,
İvan Sərkis Bağdasar.

Aşiq Məhəmməd:

Cənnətin mehi sərin,
Abi-kövsəri sərin.
Cəhənnəmdi sənin yerin,
İvan Sərkis Bağdasar.

Aşiq Bağdasar:

Cənnətin mehi sərin,
Abi-kövsəri sərin,

Dolu bir dəryadı dərin,
İvan Sərkis Bağdasar.

Soram Aşix Məhəmmədi sınağa çəkiylər. Çaydan yaş balıx tutuf qalın parçaya büküf sandıxa qoyuylar. Ağzını da möh-kəmcə qıfıllıyıllar. Sandıxı məclisa gətiriylər. Məhəm-məd-dən sandıxın içində nəyin olduğunu xavar alıylar. Aşix Mə-həmməd hona bir palaz gətirməxlarını xahiş editdi. Helə də ediyilər. Məhəmməd palazın üstünə bi sərçəni qoyuf üç dəfə fırladıfı. Birinci dəfə sərçə göy rəngdə, ikinci dəfə ağ, üçüncü dəfə isə tam yaş olutdı. Aşix Məhəmməd diyi ki, sandıxa sal-dığınız çaydan tutduğunuz ağ balıxdı. Özü də qarnında bi həftə havından qavax Göyçək adlı bi qızın gölün kənarında uzaxda olan sevgilisinin fikrini edarkan itirdığı üzüyü da var. Sandıxı açıf balığın qarnını yarıylar və hordan üzüyü tapıylar. Göyçəyi tapıf gətiriylər. Aşix Məhəmmədin didixları doğru çıxıtdı. Aşix ho imtahandan da yaxşı çıxıy. Hela ho vaxtı Məhəmməd qar-daşı oğlanlarına işara editdi ki, ortaya gələn aşdan yiməsinlər. Özüdə ortalıxda çaxırın yanında cadar* da qoyulutdu ki qonaxlar içif məst olsunlar. Da dimirlər ki, bu haqq aşığıdı. Axırda Məhəmməd diyi ki, ürəyimdən bi qatar söz keçiy. İcaza verin diyim:

Habı nə yoldu, nə fərmandı bilmirəm,
İzin verin yollar, aman günümdür.
Bülbül oluf öz bağımndan ötmədim,
Saralmıyın, güllər, aman günümdür.

Dərd əlindən hey incəldim, əzildim,
Cavan ikən vətənimdən üzöldüm.
Fələk vurdu, qürbət elə yıxıldım,
Üzülməyin, əllər, aman günümdür.

Məhəmmədin könli ahu-zardadır,
Bəxtim bəd gətirif, işim dardadır.
Heş bilmirəm qohum-qardaş hardadır,
Xavar verin, ellər, aman günümdür.

TOPONİMİK RƏVAYƏTLƏR

31. Pəri qalası

I mətn

Diyilənlərə görəTopal Teymurbu əraziyə hücum ediy. Bütün gözəlləri ətrafına yığıy. Gözəllərin içində bir gözəl oluy ki, şah honun cəmalına gündə yüz dəfə baxsa yenə doymuy. Honu görə gözəl diyir ki, eh, mənim gözəlliyim bacım Pərinin gözəlliyinin yanında heş nədi. Şah bu sözə bəndiymiş. Diyir, yəni səndən də gözəl var? Hər yerə çapar saldıry ki, Pərinə tapıf gətirsinlər. Eşidiy ki, Yuxarı Çardax-larda bir qala var ki, ho Pəri adlı gözəl elinin 40 gözəli ilə qalxıb qalada qorunuy. Pəri gözəlliyi ilə bərabər həm də döyüşkən, mərd qız oluy. Əfsanəyə görə qalanın adı da helə honunla bağlı olmuşdu: elin pərilərini – qızlarını qoruyan qala.

Topal Teymurqoşunununa hay çəkiy, ho qala alın-malıdı. Qo-şunun başındada özü duruy. Gəlif qalanı hər-həyrəmə mü-ha-sirəyə alıy. Ərzax qutarıy, qaladakıların bayırla əlaqəsi kəsi-liy. Aclıx başdıy. Topal Teymur haray çəkiy, hamınızı sağ bu-ra-xacam. Mən birdənə gözəl Pəri ni istiyirəm. Pəri son dam-la qanına qədər vuruşacağını bildiriy. Sonda nələc qaldığını görduxda özünü sıldırımların içində yerləşən qala-dan atıf öl-dürüy. Diyilənlərə görə, Şah Abbas Pərinin ölü-sünə o qədər aşix oluy ki, honu iki gün basdırmağa qoy-muy, öz çadırında saxlıy.

32. Pəri qalası

II mətn

Diyilənlərə görə, dünyanı işğal edən Topal Teymur Azər-baycana gəlib çıxıy. Burda adamlarının döyüşkən olması haq-qında çox eşidən Topal Teymur ən güclü sərkərdələrini hora səfərbər ediy. Son nəfəsinədək vuruşan camahatın içə-risində gözəlliyi və igidliyi ilə seçilən cavan bi qızın xəvəri Teymura da çatıy. Böyük döyüşlərin birində Pəri adlı bu qız Teymurun sevimli sərkərdəsini qılıncı ilə öldürüy. Sevimli sərkərdəsinin ölüm xəvərinə qəzəblənən Teymur Pəriyə xə-vər yollayı ki, xoş-luxla silahını yerə qoysun. Üstəlix, hona arvadı olmağı də təklif ediy. Pərinin “düşməne təslim ol-maxdansa, ölmax yax-şıdı” cavabına qəzəblənən Teymur daha amansız davran-mağı əmr ediy. Nəticədə, çox insan qırılıy, Pəri də döyüşə-döyüşə bu qala-nın olduğu yüksəkliyə qalxıy. Artıx gücünün tükən-diyini hiss ediy. Uduzduğunu anlayınca da özünü qaladan aşağıdakı çaya atıy. Hər yerdə honu axtaran düşməne əsgərləri bi neçə gün sora qızın meyitini çaydan tapıf Teymurun hüzu-runu gətiriylər. Teymur Pəri xanımın cənazəsini bi gecə çadı-rında saxlamağı əmr ediy. Ertəsi gün Teymur qoşununu hora-lardan çəkiş başqa yerlərə hücum keçiy. Diyirlər, ho hadi-sədən xeylax keçəndən sora, Qafqaza yenidən hücum etməyi təklif edən sərkərdəsinə: “Horada qadınlar da kişilər kimi mərdlixlə can veriylər,” - diyə cavaf verifdi. Hondan sora bi daha da horalara ayağı dəymi.

33. Səlminaz bulağı

Diyilənlərə görə, vaxtıyla Qımır kəndində Səlminaz adlı gözəl bir qızın toyu oluy. Adətdənmiş ki, toy günü toyu olan qız tay-tuşları ilə bulax başına gidif səhənglə su gəti-rəmiş. Səlminazda rəfiqələri ilə gəlinliyində səhəng götürüf bulax başına gediy. Qızla bulax başında xeyli diyif-gülüf oynayandan sora səhənglərini götürüf dala qayıdırılar. Səlmi-naz qızdara di-yir ki, siz gedin, məndə daldan gələsiyəm. Razılaşıylar. Qızdar gedir. Səlminaz səhəngi qoyuf, xeyli bu-lağın suyuna baxıf fikrə qər q oluy. Ho bulax düz meşənin başında yerləşiydi. Hər tərəf hər-həyləmə ağacdıxıdı. Bir tərəfdə də pişixlər qoruğu oluy. Helə ho vaxdı qızı hal çağırıy anasının səsinən. Səl-minaz, ay Səlminaz. Səlminaz səse yaxın getdixca səse uzax-laşıy. Axırı həyriyif-fərlıyif hal anasının səsinədən bulağın başına gətiriy. Hordaca gözünə görsəniy, qızı parçalıyır. Diyirlər ho vaxlar hallar gözə görükməmiş. Axırı qızın anası görüy ki, Səlminaz gəlmax bilmirmiş. Qız soracağına bulax başına

gəlif çıxıy. Görüy ki, qızının gəlinni bir yanda, muncuğu atda, bilərziyi da ağa-cın budağında, qanı daşdarın üstə sürtülüfdü. Arvad bilmiyi ney-nəsin. Ho vaxd hal hindi anasını qızı Səlminazın səsindən səsdii. Diyir ki,

Səlminaz bulaxdadı,
Qanı laxta-laxtadı.
Muncuğu daş atdadı,
Alafası budaxdadı.
Anan ölsün, a Səlminaz,
Qızdar oynamaxdadı.

Arvadin ürəyi gedif hordaca qalıy. Diyirlər, a bala, necə əsirlər keşsədə Səlminazın qanının ləkələri hələ də daşdarın üstə duruy, getmiyi. Ho vaxlar bicim* mağa* havı söhbəti danışanda tükələr biz-biz olardı.

İBRƏTAMİZ RƏVAYƏTLƏR

34. Əməllərin bağışlanması

Bir kəndin mollaları hazırlaşılırlar ki, Məhkəyə getsin-lər. Bir məşhur oğru diyi ki, mən də siznən gedəcəyəm. Mollalar diyirlər ki, səni aparmırıx. Oğru buların sözüne fikir vermiyif xəlvətce hazırlıx görüy. Ho vaxtlar Məhkəyə piyada kəsə yol-larla gedərdilər. Hansı kənddə mənzil etsəy-dilər, kəndin adam-ları buları süfrələrinə qonax ediydilər.

Oğru arxadan buların dalınca gəliymiş. Bir kəndin ağsak-kalı mollaları öyünə qonaxaparıy. Oğru qalıy kənardə ac-susuz. Sakitcə gıdif bir qapını döyür. Bir qadın honu ədəf-lə içəri dəvət ediy. Oğru görüy ki, arvad ocağa bir qazan qoyuf qay-nadıy. Uşaxlar da ağlayırlar ki, acımışix. Anası uşaxları aldadıf-oxşayıf yuxuya veriy. Oğru ha gözləyir yimax gələ-caxdı, ho da bi tıkə yiyif yoladüzələcaxdı, görüy arvadda tər-pəniş yoxdu. Diyi ki, ay bacı, yimağın bişmədi? Arvadın elə bil dərdi təzələnuy. Diyi ki, qardaş, uşaxlarım neçə gündü ki, ac-dılar. Yalandan qazana daş asıf qayna-dıram, başlarını alda-dıram. Bacı, kəndinizdə dəyirman yoxdu? Arvad diyi var. Oğru gedif dəyirmandan bir meşox un oğurlayıf gətiriy ki, arvad çö-rəh bişirsin. Soram fermanın yerini soruşuy. Gıdif ordan da kök bir qoyunu oğurluyuf gətiriy. Məhlədə kəsif-bişirif yiyirlər. Ar-vad oğruya dua edif diyir ki, çox sağ ol, qardaş. Allah sənin ürəyinə görə versin.

Səhərisi gün yenə hamı yola düşüy. Məhkəyə az qal-mış qarşılarna, iki dağın arasında dar bi cığır çıxıy. Mollalar bu cığırı bi təhər ürəh-köbəhləri düşə-düşə keçiyələr. Bir də arxaya baxanda görüyələr ki, buların keçə bilmədixləri yolla oğru qaça-qaça gəliy. Mollalar oğruya diyirlər ki, biz ho boyda Allaha dua edirix, amma sənin qaça-qaça gəldiğin yolu biz zorla keç-dix. Havı nə olan işdi? Oğru diyi ki, mən acından ölən yetim-lərə kömax elədim. Hona görə də Allah məni bağışdadı. Sizin hansı xeyirxah əməlləriniz olufdu ki?

Mollallar sakit duruf, danışmağa söz tapmıylar.

35. Qismətindən qaçan adam

Diyilənlərə görə, bi nəfər ayağına çarix giyinif yola dü-şüy. Gedy ki, Allah honun qismətini vərsin. Çox keçmiyi ki, yolda qavağına ağ canavar rast oluy. Canavar diyi, oğlan, hara gediysən? Oğlan diyi ki, mən Allahın yanına gediym ki, qismətimi açsın. Canavar diyi: Honda mənim taleyimi də xavar al. Sağollaşif gidiylər. Çox keşmiyi oğlan bir cütcüyə rast oluy. Cütcü oğlanın hara getdiğini soruşuy. Oğlan məq-sədini bildi-rəndə cütcü oğlana, sən Allah, soruş görüm mənim biçinim niyə yanuy diyi. Hondan sağollaşif gedy, qarşısına kəhər atlı oğlan çıxıy. Oğlan diyi ki, Allahdan soruş, mənim bəxtim necə olacax. Hondan da sağollaşif yola düşəndə qəfil qulağına səs gəliy. Qeybdən gələn səs diyi ki, sənin qismətini verdim. Oğlan qayıdanda atlı oğlanı görüy. Atlı soruşuy ki, noldu? Diyi, mənə didilər ki, o qızdı, arvad paltarı giyif, ərə getsin. Atlı atdan dü-şüf oğlana sarı gəliy. Diyi ki, mənim qismətim sənsən, gəl al məni, xoşbəxt olax. Oğlan diyi ki, yox, Allah mənim qismətini verifdi.

Oğlan biçinçinin yanına gəlif diyi: Allah didi ki, tarlanın altı qızıl küplərilə doludu. Əziyyəət çəkif əkin-biçin eləməsin. Biçinçi diyi, Allah, saa da verif, maa da, gəl bi yerdə çıxarax, yarısı saa olsun, yarısı maa. Oğlan: Yox, Allah mənim payımı verifdi, – diyif yola duzəliy. Qarşısına canavar çıxıy. Soruşuy ki, nə oldu mənim dərdimi Allahdan soruşdunmu? Oğlan diyi, soruşdum. Diyi ki, Allah didi ki, bi axmax adam kəlləsini yesin. Canavar diyi ki, nə didin, eşitmədim. Oğlan yaxın gəlif didiğini təkrar eləmax istəyirdi ki, canavar hona səndən axmağı varımı, diyif parçalayıf yiyir.

36. Haqq verdi, divan yoxdu¹⁹

Diyilənlərə görə, iki qonşu işləməyə gədiy. İki yol ayrı-cına çatanda qonşular sözləşiyələr ki, sən havı kəndə, mən də ho biri

kəndə gedax. Altı ayın tamamında gəlif havırada görüşax. Belə ki, hərəsi bir yolu tutuf gədiy. Altı ayın tamamında gəlif həmin yerdə görüşüylər. Biri diyi ki, bəs mən havı qədər vaxta bir qara qəpik də qazana bilmədim. İkinci diyi ki, bəs mənə qismətə yaxşı bir iş çıxdı. Hindi beş yüz manat pul qazan-mışam. Qonşular bir yerdə yatmalı oluyar. Pullu yatıy. Pulsuz paxıllığından yata bilmiyi. Bıçağı qonşunun boğazına dirəyif pulu istəyir. Qonşu məc-bur oluf diyi ki, götür get. Arvadıma diyərsən ki, oğlum olsa, adını “Haqq var, divan yoxdu” qoy-sun. Qonşunun başını kəsif pulunu da götürüf öyə gəliy. Yalandan qonşunun arvadına diyi ki, ərinə quldurlar öldürüf, pulunu da əlinnən alıflar. Mən canımı birtə-hər qutardım. Amma ərin didi ki, oğlum olsa adını “haqq var, divan yoxdu” qoysun.

Gün gəliy keçiy, arvadın oğlu oluy. Ərinin didiği adı qoyur-lar. Uşax yavaş-yavaş böyüyür. Bir gün Şah Abbas vəzir-vəkili ilə həmin yerdən keçirmiş. Arvad oğlunun adını çəkif çağırıy. Şah atını saxlıyif qulax asıy.

Qapıya gidif çağırıy. Ədəb-arkanla salam verif, uşağa bu adı verməğın səvəvini soruşuy. Şah libasını dəyişdi-yindən ar-vad honu tanımyı. Diyi, sizə nə var, niyə soruşur-suz? Məgər kimsə uşağına ad qoyanda adı niyə qoymağının səvəvini izah etməlidir? Şah özünün kim olduğunu nişan verəndən soram gəlin başına gələni danışıy. Tez qonşudan Əhmədalinı çağırıy-lar. Çox sınaxdan soram cəllad çağırıylar. Əhmədali hər şeyi olduğu kimi danışıy. Şah qonşu malına göz dikən adamı yaşa-masa yaxşıdı diyi. Honun nə pulu, var-döyləti varsa, arvada veriy və tapşırıy ki, uşağın adını dəyişsin.

37. Mətləbsiz söz

Diyilənlərə görə, bir gün şah vəzirini çağırif diyi ki, qırx gün möhlət veriyəm. Mənə bir kəlmə mətləvsiz söz gətir. Gə-tir-məzsən boynunu vurduracağam. Vəzir yola düzəliy. Nə qə-dər gəziyə heş nə tapmyı. Otuz doqquzuncu gün gəlif çölün düzündə bi çovana rast oluy. Vəzir çovana diyi ki, çovan qardaş, diyirlər, acdın çovana, yoruldun sarvana. Nəyin var? Çovan heybəsini açif vəziri qonax ediy. Yimax əsnasında başına gələnləri çovana danışıy. Çovan diyi ki, sən honun dərdini çəkmə, sən paltarını ver ma, daha qalanı ilə sənə işin yoxdu. Helə ki, çovan vəzirin paltarını giyinif şahın hüzuruna gəliy. Şahın yanına gəlif diyi ki, şah sağ olsun, mənə sizə diyiləsi sözüüm var. Şah da diyi de. Ho da vəzirin paltarını geyinmiş çovana diyi. Havırda diyə bilmə-rəm. Belə-belə qırx otağın otuz doqquzunu gəziylər. Qırxıncı otağa çatanda çovan şahdan soruşuy ki, sən tütək çala bilirsənmi? Şah qəzəvləniy ki, havı mətləbsiz sözdən ötrü mənə bu boyda otaxların hamısında gəzdirmisən. Bu zaman çovan qayıdıf padşaha diyi ki, bəs sən niyə, bir mətləvsiz sözdən ötrü vəzirinə dünyanı gəzdiriysən? Şah mətləvi anlayıf, tutduğu işdən peşman oluy.

¹⁹ Qeyd: Bu mətn müəyyən dəyişik formada Azərbaycan folkloru antolo-giyası. XIII kitab (Şəki, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala, Balakən folkloru). (Bakı: Səda, 2005) kitabında verilmişdir.

38. Yalançının haqq yoluna gəlməsi

Diyilənlərə görə, hamam bulağının ətrafında iki haçalı yemişən ağacı var imiş. Əgər kimsə yaxşı niyətnən həməən ağacın altından keçərdisə ağacın budaxları genişlənər, həmin şəxs sanki quş kimi iki ağacın haçasından keçərdi. Yox əgər pis niyətli adam keçərdisə, ho zaman budaxlar ho adamı sıxıf saxlayardı. Hamam bulağının başına bir çirкли adam, pis fikirli şəxs gələrdisə bulağın suyu tez çəkilərdi. Nə vaxt pis niyət adam özü vəzyəti başa düşüf çıxıf gedydisə ho zaman bulağın suyu uslu fca qaynamağa başdıyırdı. Günlərin bir günü yalançı bi kişinin yolu təsadüf hamam bulağından keçiy. Görüy ki, camahat niyət tutuf, qoşa yemişən ağacının arasından keçiy. Heş kəs də ilişif qalmıy. Öz-özünə düşünüy ki, mən camahata bu qədər pislıx etmişəm, əgər doğrudan da, ho ağacla bağlı diyilənlər doğrusa, diməli, honda ağac mənə də tutuf saxlı-yacax. Əgər belə olsa, mən bi də yalanla öy yıxımax sənətindən əl çəkəcəğəm. Oğruya növbə çatanda ye-mi--şən ağacının budax-ları honu tutuf saxlıy. Nə qədər çı-ğırır-sa, köməyə çatan olmu-yu. Hamı diyir ki, cəzandı çək. Axırda yalançı camahata and veriy ki, kənddəki yeddi müqəd-dəs övliyanın adına olan qəvir-sanlığa and veriyəm ki, bi də yalan danışmıyacam. Cama-hat yalan-çıya inanıy. Allaha dua ediyler yalançını hak yoluna qay-tardı. Helə ho vaxt yemişən ağacının budaxları aralanıy, yalan danışan tezcə yerə yıxılıy və ho vaxdan yalan danışif öy yıx-max sənətinə vida diyi.

39. Ağacın şahidliyi

Diyilənlərə görə, biri borc pul götürəsi oluy. Borc verən pulunu çöldə bi ağacın divində sayıf veriy. Borc verən borcunu ala bilmıyif qazının yanına şikayətə gedy. Borc verənlə borc alanı üzləşdiriyler. Qazı soruşuy:

- Sən hona borc vermişənmi?
- Bəli.
- Şahidin varmı?
- Yox.
- Pulu harda verifsən?
- Çölün düzündə bi ağacın altında.
- Elə isə get ağacı çağır gəlsin, şahidlıx etsin.
- Axı ağac gələ bilməz.
- Sən get çağır.

Borc verən ağacı çağırmağa gedəndən xeyli sora qazı borc alandan soruşuy:

- Görəsən gedif çatar?

Borc alan diyi:

- Yox, hələ çatmaz.

Borc verən bir azdan qayıdıf gəliy. Qazıya diyi:

- Qazı, mən ağacı çağırdım, gəlmədi.

Qazı diyi:

– Yox, sən olmayanda ağac gəlmişdi. Gəldi şahidləx elə-di, getdi.

Borc alan diyi:

– Qazı, bu nə olan işdi, ağac nə vaxt gəldi, mən görmə-dim?

Qazı diyi:

– Hə, diməli, sən, doğrudan da borclusan. Əgər belə ol-ma---say-dı, səndən soruşanda ki, mənzil başına çatarmı, sən “yox”, – dedin. Get, kişinin borcunu qaytar.

NAĞILLAR

40. Ağ balıq

Biri varıydı, biri yoxuydu, Allahın gözəl bəndələri çoxuy-du. Keşmiş zama-nələrdə bir qoca padşah varıydı. Ho padşah gözlərinin nurunu itirmişdi. Dünyanın harasından hə-kim gəlirdisə padşahın dərindən dərman tapılmırdı ki, tapıl-mırdı. Axırı bir həkim gəlif şaha didi ki, dünyada yeganə bir ağ balıx var. O balığın qanı sənin gözdərinin dərmanıdı. Padşah əmr verdi, o balıx hansı yolla olur olsun tutulmalıdı. Əyalətin bütün gəmilərini, balıxçılarını bu işə cəlb etdirdi. Dəryanın üzünü üzüh qaşı kimi bağlatdırdı, gəmilərdə balıx tutulmalıdı, vəs-salam. Padşahın aman-zaman bircə oğlu varıydı, onu da rəhbər təyin etdi ki, görax balıx nə vaxt tutulur. Beləcə bir neçə ay axtarış davam elədi.

Bir vaxı padşahın oğluna xəvər gəldi ki, filan yerdə filan balıxçının toruna ağ balıx düşüdü. Padşahın oğlu gəlif balığa baxdı. Didi bəh-bəh, Xudavəndi-aləm nə qədər gözəl məx-luqlar yarada bilirmiş dünyada. Balıx o qədər gözəl oluy ki, lap su sonasına oxşuyur. Padşahın oğlu fikirləşdi ki, vaxtını, güzə-ranını keçirmiş bir qoca üçün bu qədər gözəl məxluğu öldürüf honun qanını çəhməh Allaha xoş getməz. Oğlan dü-şündü ki, balığı öldürməsin, honu yenidən dəryaya atsın. Balıx bilməz, Xaliq bilər. Oğlan fikirləşdi, didi, yox, həkimi çağır-malıyam, həkim balığı görməlidir. Ola bilər səhv edək. Həkimi padşahın oğlunun əmriylə gətirdilər. Həkim balığı görən kimi didi: ay aman, özüdü ki, var, nə yaxşı tapıfınız. Elə ki balığı doğramax istiyəndə padşahın oğlu Cümşüd balığın qoyulduğu qaba bir təpik vurdu, balıx düşdü dərya-ya.

Cümşüd didi:

– Mən bir günü keşmiş qoca üçün bu qədər gözəl balığı məhv eliyə bilmirəm.

Balığı dəryaya atıf didi ki, bunu balıx bilməsə də, xalix biləcəxdı.

Səhərsi padşahın yaltax vəzir-vəkil əyanı şahın hüzu-runa gəlif didilər ki, qıvleyi-aləm sağ olsun, oğlun səninin yerinə göz dikifdi. Balığı atdı dəryaya. Padşah necə qəzəf-ləndisə, cəllad di-yif bağırıldı. Cümşüdün boynunun vurulma-sını əmr etdi. Vəzir-vəkil, şahın arvadı şaha nə qədər dil tökdülər ki, oğlun cavandı, mərhəmət göstərif elə et ki, amandı, daddı, öldürmə, cavan-lığına heyfın gəlsin, olmadı ki, olmadı, padşah tutduğun-dan əl çəkmədi. Axır çox minnət-xahişdən soram ölkədən sür-gün olun-masına razılıx veriy. Cümşüd öydən çıxan vaxı anası gətirif oğlunun heyvə-sinə yol azuqəsi qoyur. Atasından xəlvət pul-para veriy. Oğluna üç şeyi tövsiyə edir. Diyir

oğul, birinci kimmən yol-daş-lix elədiğini yaxşı öyrən. Mərdliyinə bələd ol, tamahkar-lığını bil. Tamahkar adamdan insana yoldaş olan şey döyül. Bir gün gec-tez sənə xata gətirəsidir.

Cümşüd diyir:

– Ana, bəs mən honu necə yoxlaya bilərəm?

Anası diyir:

– Oğul, çörəyə oturuf bir tikə honunla çörex kəsəndə yox-lamax olar. Çörəyi qoy ortalığa, denən dost oldux, çörək kəs, çörəy məndən, kəsməh səndəndi. O, çörəyi kəsəndə gör çörə-yin çoxunu özünə, azını sənə verərsə, bil ki, honda tamah var. Tamahkardan qaç, canını qutar, hondan xata gələr adama. Görsən ki, didiğimin əksi oldu, dimax, o, gözü-könlü tox adam-dı. Yoldaşlıxda adalət sevəndi. Beləsinən həmişə yoldaşlığını elə.

İkinci tövsiyəm odur ki, meşəlix yerdə yol gedəndə əgər yoldaşnan gedirsənsə hondan xeyli aralıda get. Diyir niyə? Diyir hondan kol qopa bilər, sənə xəsarət toxunar. Hona görə də aralı get. Üçüncü də səhrəlix və düzən yerdə olanda heş vaxı yol kənarında, bulax başında gecə-ləmə. Qaçax-quldur çox vaxı gecələməğa yol kənarına gəliylər. Sənin kimi qərifləri görüf soyurlar, pullarını-para-larını əllə-rin-dən alırlar. Yox əyər yol-daş-sızsa bir növbəynən yatın.

Cümşüdü xeyir-duaynan yola salıy. Oğlan az gədiy, çox gədiy, gəlif qərif bir məkana çatıy. Bir vaxı eşidiy ki, arxadan bunu kimsə çağırıy. Qulax asıf görüy ki, arxadan səs getdixca yaxınlaşır. “Ay şah oğlu Cümşüd, dayan, mən də gəlim” deyir kimsə. Bir oğlan buna yaxınlaşıy:

– Ay Cümşüd, noluf sənə, eşitmirsənmi? Səhərdən çağırırəm səni.

Şah oğlu Cümşüd didi:

– Bağışla, o qədir fikirliyəm ki, söz mənə çatmır.

Arxadan gələn oğlan əl uzadıf diyir:

– Mənim adım Məhəmməddir.

Şah oğlu didi:

– Nə yaxşı, mənim də adım Əhməddi.

Diyir, yoldaş olaxmı? Diyir olax.

Məhəmməd soruşuy:

– Hara gədiy-sən?

Əhməd diyir:

– Biməkanam.

Məhəmməd diyir:

– Elə mən də sənin kimiyəm. Yerim-yurdum yoxdu. Hara getdiyimi də bilmirəm. Harda qismətim gətirər, horda yurd-yuva salaram. Bəs niyə elindən ayrı düşüfsən?

Əhməd didi:

– Atam sürgün edifdi – didi.

Məhəmməd didi, niyə?

Niyəsini dimirəm didi Əhməd. Əgər mümkünsə honun səvəvini məndən soruşma. Məhəmməd didi, yaxşı soruşma-ram.

Az gədiylər, çox gədiylər dərə-təpə düz gədiylər. Gəlif yol kənarında bulax başına çatıylar.

Əhməd didi:

– Məhəmməd, gəl çörex yiyax.

Əhməd heyvəsini aşdı, azuqəni ortaya qoydu. Ana-sının sözləri yadına düşür. Diyir, Məhəmməd, dost oldux, gərəh çörex kəsax. Çörex məndən, bölmax səndən.

Məhəmməd diyir:

– Əhməd, çörex müqəddəsdı. Gəl öncə söz verax ki, haburda kəsdiyimiz çörəyi sonacan qoruyuf saxlıyacağıx.

Məhəmməd didi:

– Mənim bir şərtim də var. Mən səndən yaşca böyü-yəm. Gərəh mən nə didim, sən mənim sözümə baxasan. Mənim başım çox bəlalar çəkifdi.

Sözləşirlər.

İkinci şərtim də budur ki nə tapsax, qardaş malı kimi bölməliyix. Əhməd didi oldu.

– Bəs üçüncü şərtin nədir?

– Mən nə vaxt disəm ki, ayrılırix, o gün də ayrılasiyix.

Şahın oğlu fikirləşir ki, Məhəmmədin sözlərində nəsə bir hikmət var. Səbr etməyi qərara aldı. Məhəmməd çörəyi götürüf öncə öpüf gözünün üstə qoyur. Sonra da bölüf ən çoxunu Əh-mədə veriy. Əhməd görüy ki, hə, bu anası diyən adamdı.

Buların yoldaşlıqları davam edir. Az gediylər, üz gediylər, gəlif bir bulağın başına çatıylar. Ətrafında lotu-potu otu-ruf. Görüylər ki, qarşılarında böyük bir şəhər var. Gəlif ədəb-lə salam verif soruşuylar:

– Qardaş, biz qərif eldən gəlirix. Habu şəhərin adətləri haqqında bizə məlumat ver, görax bu necə şəhərdi.

Diyir ki, qardaş, bu şəhərdə hər şey var, ama siz şəhərə girəndə gərəx ki, qara geyinəsiz. Soruşuylar niyə? Diyirlər, kənardə nə qədər istəyirsən yi-iç, eyş-işrətlə məşğul ol, şə-hərdə bu qadağandı. Səvəvi də odur ki, bizim şəhərin aman-zaman bircə dənə qızı var. Ho qız da lal oluf. Hona görə şah elan eliyif ki, qızının dili açılana kimi hamı qara geyinif yas saxlasın. Şah da çox ədalətli, çox insafli bir şahdır. Xalqın çoxu o şahın dərindən şərik olaraq matəm saxlıyır.

Məhəm-məd soruşuy:

– Anadan gəlmə laldı?

Quldurlar diyirlər:

– Yox, bir neçə ildi lal olufdu. Eşidir, nitqi tutuluf, danışa bilmiy.

Buları burda dinləyəndən soram Əhmədlə Məhəm-məd şəhərə daxil oluf, əyinlərinə qara parça alıf büründülər hona.

Məhəmməd aranı xəlvət edif Əhmədə dimədən özünə bir dəst həkim paltarı, Əhmədə bir dəst həkimin köməhçisi paltarı alıf sonra bir yerdə karvansaraya gəldilər. Yiyif-içif xoş-on beş elədilər, kəmərlərinin altını yaxşıca bərkitdilər. Bular oturuf söhbət edəndə Məhəmməd didi, Əhməd. Didi: bəli. Məhəm-məd didi ki, mən bir fikrə düşmüşəm. Diyir, mən həkim paltarı da almışam ikimizə. Mən həkiməm, ama bunu sənə dimə-mişdim. Əhməd soruşuy, havı necə olan işdi? Diyir, bəli, bu dün-yada nə qədər xəstəlik varsa hamısını bili-rəm. Diyir, şahın qızının xəstəliyini bir müayinə edim. Bəlkə honu sağalda bildim. Didilər ki, sağaldana böyüh bir ənam düşüy. Biz də yetim oğlanlarıq, gedif özümüzə bir gün ağı-yarix.

Gəliylər şahın hüzuruna. Şaha xəvər çatır ki, bəs iki hə-kim gəlir qızını sağaltmağa. Şah buyurur ki, hüzuruma gətirin honları.

Şah soruşuy:

– Nə istiyirsiniz, kimsiz, nə məqsədlə gəlmisiniz?

Diyir-lər biz həkimix, gəlmişix qızının dilini sağalt-mağa. Diyir qardaş, habu günə kimi nə qədər həkimlər gəlif ona dərmanlar veriflərsə bir az da pis ediflər. Mən sizə 3 gün vaxt verirəm,

əvvəlcə yoxluyun, qızımın dilini açmaq müm-kündüsə, açın, mümkün deyilsə, həmən tərkin sarayımı. Əgər bu işə girişif açə bilməsəz, boynunuz vurulacax, yox əgər açə bilsəz, nə istəsəz honu da verəcəm sizə.

Məhəmməd didi:

– Şah sağ olsun, mən qızın xəstəliyini yoxluyandan so-ram diyəcəm şərtimi.

Məhəmməd qızı müayinə etdixdən soram gəlif şaha didi ki, şah sağ olsun, şərti mən qoyacam, yoxsa sən?

Şah diyir:

– Həkim sənsən, sən öz şərtivi qoy.

Diyir, şah sağ olsun, sən qızını Allahın əmri, pey-ğəm--bərin sünnəsi ilə səndən istəyi-rəm, üstəgəl cehizini də. Mən sən qızını sağaldıram, sən də qızını mənə verirsən. Ama qızın bizim ikimizdən birimizi – hansını istəsə hona da ver. Əgər qız ikimizdən birimizi istəməsə, biz də heç nə istəmirix.

Şah gördü ki, bular çox ağıllı gənclərdir, didi:

– Siz nə desəniz, mən razıyam. Əsas odur ki, qızım da-nış-sın.

Qızı müalicəyə başlayır. Hona otdardan dərman düzəl-dif veriy. Diyir qoy qız dincəlsin, mən də başıma gələn heka-yədən danışım. Ortağa şamdan qoyulur. Məhəm-məd başladıyır şam-dana nəql etməyə, diyir ki, şamdan qardaş, gecəni keçirməh üçün bir gözəl rəvayət düşdü yadıma. Gəl honu sizə danışım, eşidənlər sağ olsun. Məhəmməd sözə başladıyır. Diyir: Günlərin bir günündə bir şahın üç oğlu oluy. Hoların bir əmi-si qızları oluy. Qardaşların üçü də bu qızı istiyirlər. Üçü də diyirlər bu qızı mən alacam. Qızdan gəlif soruşurlar ki, bəs sən buların hansını istiyirsən? Qızın bir qardaşı olur. Bu oğ-lan-ları çox istəyir. Qız da əmisi oğlan-larının üçünü də qardaş kimi istə-yirdi. Bilmir neyləsin. Hansına hə desin. Qız çox fikirləşdi, vəzir-vəkili yığdı başına, məsləhət istə-di. Axır əmisi oğlanla-rımı çağırif didi ki, mən sizin üçünüzü də eyni dərəcədə istəyirəm. Heş birinizin bircə miskal da olsa fərquiniz yoxdur qəlbimdə. Mənim bir şər-tim var, hansınız yaxşı bir sənət öy-rənif gəlsəniz mən hona gedəcəğəm. Sizə bir il də vaxt veri-yəm. Gedin xəzinədən nə qədər istiyirsiz qızıl götürün.

Qardaşlar yol tadarükü gördülər, yola düzəldilər, şəhər kənarında üç yol ayrıcına çatanda biri məğruba, biri məş-ruqa, biri cənuba, halallaşif, sağollaşif yola düzəldilər. Əv-vəl-cədən də şərtləşirlər ki, bax bir il bitəndə bu ağacın altın-da görü-şürux. 3 gün də gözlüyürux gəlmİYƏni, gəlmədi çıxıf gedə-siyix. Hərəsi bir diyara gedif çıxdı. Bu minvalla böyüh qardaş yaxşı rəmd atmağı öyrəndi. İkinci qardaş yaxşı, gözəl həkim-liyi öyrəndi. Can verməhdə olan ölüyə iylət dərmanı, diril-sin. Üçüncü qardaş öyin balacası olduğu üçün bir az ərköyün idi. O qədər gəzdi o yana, bu yana, heş nə tapa bilmədi. Axırı il tamam olanda qardaşların danışdığı kimi yol ayrıcına yön aldı. Yol gələ-gələ düşündü ki, heyif mənim taleyim, əmiqızı əldən çıxdı, mən heş nə edə bilmədim. Fikir-ləşə-fikirləşə gələndə gördü kü, yolda iki dənə divdi, qılinc-qalxannan qırıylar bir-birilərini. Divlər qorxulu oluy-lar, çoxlu tilsimlər biliylər, həm insan ola bilirlər, həm hey-van. Çox güclü bir məxluqdurlar. Birdən divlərdən biri kiçix qardaşı görcək diyir dayanın, dayanın, havırda bir bəni-adəm övladı var. Biz niyə qırırax bir-birimizi. Bəni-adəm övladları diyirlər çox ağıllı olur. Gəlin honu çağı-rax, ama toxunmuyax hona, qoy bizim davamızı şərh etsin.

Çağırıldılar didilər ki, gəl yaxına, sən bizdən qorxma. Di-dilər bizim atamızdan bizə üç miras qalıfdı. O mirasları ara-mızda bölə bilmirix. Qardaş soruşuy, ho nə mirasdı elə? Diyir bir dənə

süfrədi, bir dənə xalçadı, bir dənə də qamçı. Hoların bir-birindən ayrı heş biri dəyəri olmur. Gərəh üçü də bir yerdə olsun.

Adəm oğlu didi:

– Burda nə var razılaşa bilmirsiniz. Bu mirası bölüşdür-məyin mənası yoxdu. Yaxşı olar bunu biriniz götürəsiniz. Bir-lixda nə istəsəniz edə bilin.

Diyir, bəs honda hansımız götürəh, dava honun davasıdı. Oğlan diyir, çox asan, honun da bir şərti var. Diyir, mən üş istiqamətdə üş ox atacağam. Han-sınız oxu tez gətirsəniz ona çatsın bu miras.

Razılaşdılar. Helə ki, oxu atf divlərə qaçmax kamandası veriy, oğlan xalçanı açf, süfrəni və qamçını da götürüf qamçını xalçaya vuran kimi uçmağa başladı. Divlər gedif qayıdana kimi görüylər ki, adəm oğlu apardı getdi. Divlərin biri diyir, gör-dünüz sizə didim adəm oğlu ağıllıdı. Üş dənə pəzəvəngi aldadıf xalçanı da götürdü getdi.

Oğlan gəlif qardaşların didiği üş yol ayrıcına çatanda gördü ki, qardaşların üçü də bunu gözdüyürlər. Görüşdülər, üş-beş, başlarına gələnı danış-dılar. Rəmd atan qardaşa di-di-lər ki, gəl bir rəmd at görax əmimiz qızının vəziyyəti necədi. Böyüh qardaş rəmd atanda rəngi ağardı. Soruşdular noldu? Didi: nola-cax əmimiz qızı artıx taputdadı. Xeyrat qazanları asılıf. Ho biri qardaş diyir:

– Ay aman, məndə elə bir dərman var bu dəyqə honun burnuna tutan kimi aylacax. Ama yol çoxdu, mən hona necə çatım.

Kiçih qardaş didi:

– Sən dərmanı mənə ver, mən çatdıraram hona.

Oğlan dərmanı verif qaydasını öyrədi. Oğlan xalçaya oturuf, qamçını xalçaya vuruf diyir: “Həzrət Süleyman eşqinə, məni əmim qızına çatdır”. Xalça qalxır. Kiçih qardaş özünü əmisi qızına çatdırıy. Yol verin keçim diyif gəlir əmisi qızına yaxınlaşır. Görüy əmisi qızının ayaxları bağlanıf, çənəsi bağ-lanıf. Qardaşının didiği kimi dərmanı pambığa batıruf qızın burnuna tutan kimi askıruf ayağa qalxır, başladıyır yimax, içmax istəmağa. Ho biri qardaşlar da gəlif çatıylar, bu vəziyyəti gö-rüy-lər.

Bu yerdə Məhəmməd didi:

– Hindi şamdan qardaş, dava düşüy haburda. Böyüh qar-daş diyir ki, mən rəmd atmasaydım, hardan biləsiydiz ki, əmim qızı ölüfdü.

Ortancıl qardaş diyir ki, yaxşı, sən atdığı rəmdnən bildin ki, əmimiz qızı ölüf, bəs mənim dərmanım ol-masaydı, o necə dirilərdi. Əmiqızı mənim olmalıdı, hona görə ki, mənim dər-manım sağaldıfdı honu. Kiçih qardaş da didi ki, yaxşı, mən özümü çatdırmasaydım, qız necə ola-caxdı. Odur ki, qardaşlar arasında yenə dava düşüy. Hər üçü də haklıdı.

Məhəmməd didi:

– Hindi şamdan qardaş, biz qızı hansına verax?

Bu zaman lal qız ordan dillənir diyir: O dərman gətirən oğlana çatmalıdır. Məhəmməd qıza baxmır, şamdana baxıf soru-şuy, niyə kiçih qardaşa çatmalıdı? Diyir ki, ikinci qardaş həkimdi, o həmişə xəstələri sağaldası adamdı. Honun həmişə qazanc yeri olacaxdı. O biri qardaş rəmd atandı. Honun da özü-nə görə peşəsi var. Pul qazanmağın yolunu tapacax. Amma balaca qardaş qeyri-adi biliyə malikdi ki, üç dənə divi aldadıf bu hikmətli şeyləri gətirə bilifdi. Hodur ki, qız balaca qardaşa layıxdı. Hamı gördü ki, qız danışdı. Nağıl qutaran kimi qızın nitqi yenə tutuldu. Şaha xəvər verdilər ki, bəs hal-qaziyə belə-di. Şah gəlif gördü ki, qız yenə danışmadı.

Şah soruşur:

– Bəs bu nə olan işdi elə.

İkinci gecə yenə hamı yığıldı. Oğlan qıza dərman verdi, yatızdırdı.

Məhəmməd didi:

– Gəlin bu gecəni də bir hekayət danışax, vaxt keçsin, qız da dincəlsin.

Hamı bardaş quruf oturdu yerə. Məhəmməd üzünü yenə şamdana tutuf didi:

– Şamdan qardaş, keçəh ikinci rəvayətə.

Günlərin bir günündə padşahın, vəzirin və qazının arvad--ları qaravaşları ilə Gülüstani-irəmi gəzintiyə çıxmış--dı--lar. Gəzə-gəzə gəlif bir qalın meşəliğa çatıylar. Birdən üçünün də qava-ğına çox qiymətli bir boyunbağı çıxıy. Üçü də didi ki, mənim--di. Şahın arvadı diyir: Birinci mən görmü--şəm, mənimdi. Vəzi--rin arvadı diyir, vallah, mən səndən qa--vax çıxdım bunun üstü--nə, mənimdi. Qazının arvadı diyir, mənimdi. Bular başdı--yırlar davaya. Axır ki, qaravaşların içindən bir ağıllısı çıxıf diyir ki, gəlin siz dalaşmıyın, ərləri--nizə məkr (hiylə)göstərin. Hansınız güclü hiylə qura bilsəniz boyunbağı da hona çatsın. Razi--laşdılar. Qazi--nın arvadı düşündü ki, mən necə eliyim ki, mənim məkirim güclü olsun, getdi bir kənkənçi (yer qazan)çağırdı. Didi, nə qədər pul istəsən, pul verirəm. Qazının divanxanasına yer atdan yol açırsan, mən gedif--gələ bilim hora. Diyir, bəs mən honu necə eliyim. Diyir, evimizdə gündüzlər işliyərsən amma qazinin xəvəri olmasın. Kənkənçi gəlir diyir ki, hər şey hazırdı. Bu yolla gedif--gələ bilərsən. Qazının arvadı giyinif--keçinif gedir bazara, görüy ki, bir yaraşxılı oğlan var. Yaxın--laşıf diyir, oğlan, qazanc istiyirsən? Diyir, əlbətdə, istiyirəm. Qazının arvadı diyir ki, honda bir gün vaxtını mənə sərf elə, sənə o qədər pul verərəm ki, ömrün boyu qazandığından çox olsun. Diyir ki, amma bir şərtlə, mənə gedif qaziyə kəbin kəsdirməlisən. Amma kəbin yalançı kəbin ola--cax. Soram kəbin ləğv olunacax. Razılaşıylar. Qazının ar--vadı geyinif--keçinif, üzü--nə də bir niqaf salıf, oğlanın da qoluna girif gəliylər qazinin otağına. Oğlan diyir ki, qazi ağa, biz evlənirix, bu xanımla mənim kəbinimi kəs. Qazi baxır ki, bu öz arvadıdı. Necə mən bunun kəbinini kəsdim. Açıf ağarda da bilmir. Qazi nə qədər fikirləşir, axırı diyir qoy mən gedim öyə, deyim görax arvad öydədimi. Əmin olum soram gəlim. Qazi bəhənəynən çıxıy ki, hindi gəlirəm. Qazının arvadı yeraltı yolla qaçıy, tez öyünə gəlsin. Kəsə yolla gəlir öyə, başdıyır iş görmağa, xalça toxu--mağa. Qazi gəlif görüy ki, arvad öydə öz işinnən məşğuldu. Arvad qazini görəcax soruşuy:

– Xeyir ola, a kişi, sən heş öyə gəlməzdin.

Qazi yalandan diyir, dəftərim yadımdan çıxmışdı. Qazi dəftər gö--tü--rüt qayıdır geri. Arvad duruf, tez özünü düzəldif yeraltı yolla gəlif qazinin otağına çıxıy. Gedir oturur oğlanın ya--nında. Qazi gəlif görüy ki, yenə bu öz halalca arvadıdı. Bu minvalla üş dəfə qazi öyə gedir. Qayıdır. Üçündə də arvadını öydə görüy. Axır ki, buların kəbinini kəsiy. Qazi diyir ki, şərt--lərinizi diyin yazım.

Arvad diyir:

– Mən çox varlı bir kişinin arvadıyam. Amma kişinin mən--dən daha xoşu gəlmir. Özgə qadınlara gedir. Hindi mən də hondan talağımı geri oxut--muşam. Ayrılmışam. Var--döylət ha--mısı mənə qalar. Bu kişinin heş nəyi yoxdu. Kişi mənim öyümə girəndi.

Qazi baxır diyir ki, toşnu bunun taleyi mənim taleyimə oxşuyur. Mən də arvadın öyünə girmişəm. Hindi mənim nəyim varsa bu ortaxdadı. Honu kəbin kağızında qeyd elə. Arvad nə diyirsə, qazi honu da yazır.

Bu minvalla axşam qazi öyə gələndə görüy ki, kəbinini kəsdiyi öz arvadıymış, həmin yaraşxılı oğlan da oturuf honun yanında. Mal--döylət arvadını axı... Qazi diyir, ay arvad, sən mənim başıma

nə oyun aşdın? Başdıyır kişi ağlamağa. Arvad gəlif qazının üzündən-gözündən öpüy, diyir, a kişi, mən sənə heç bir vəfasızlıx etməmişəm. Bu bir oyundu. Qazı soruşuy, ho necə olan işdi? Arvad diyir, məkr eləmişəm sənə. Arvad oluf-keçənlərdən qaziyə xəvər veriy. Qazı diyir, sən nə ağıllı imiş-sən. Hindiyə kimi mən sənə güvənmirdim. Diməli, boyunbağı bizimdi. Bundan böyük məkr ola bilməz. Arvad diyir, a kişi, hindi evimizdəcə kəbini geri oxu, oğlan çıxıf getsin. Qazi kə-bini geri oxuyur, oğlan pulunu alıf çıxıf gedir.

Bu, məkirini elədi qutardı. Hindi qalır vəzirənən vəkilin arvadı. Vəzirin arvadı fikir-lə-şiy neyniyim, necə eləyim. Axırı arvad vəzirə bihuşdarı yedirdiy. Vəzir özündən gedy. Özündən gedən kimi aparıf onu xaraba bir yerə tullayır. Arvad bilir ki, bihuşdarı yeyən kəs dəhşətli dərəcə acır, odur ki, dadlı kökə-lərdən yanına qoyur. Hambal tutuy ki, bunu izdəsin, kökəyə də bihuşdar qatır ki, ayılıf yiyəndə bir də yatsın. Hambala diyir, ikinci dəfə yatanda çiynivə alıf, gətirif öyə qoyarsan. Vəzir xarabalıxdə bir vaxdı ayılır ki, düzü-düzəngahdı, bilmir bu nə olan işdi. Kökələrdən tezədən yiyir, yenə huşunu itiriy. Bu dəfə hambal bunu gətirif qoyur öyə. Səhərsi vəzir yuxudan ayılında görüy ki, yorğan-döşəyin-də yatıy. Düşünür ki, ay Allah, bu yuxudusa necə yuxudu. Çox fikirləşiy, habı işdən baş çıxarda bilmiyi ki, bilmiyi. Bi vaxı arvadı gəlif soruşuy ki, a kişi, niyə qəm dəryasına qər q olufsan?

Vəzir diyir:

– Ay arvad, vallah, bilmirəm, başıma bir iş gəlifdi. Yuxu-du, necə yuxudu, həqiqətdi necə həqiqətdi.

Vəzir soru-şur:

– Ay arvad, axşam sən mənə nə bişirmişdin yimağa?

Arvad diyir ki, qoğal. Diyir o kökələrdən mən yidim. Ge-cənin bir vaxı ayıldım, gördüm bir xarabalıxdəyam. Çox bərk acımışdım. Baxıf gördüm ki, sinəmin üstə həmin kökə-lər-dəndi. Hoları yidim, yatdım, tezədən gözümü aşdım ki, gördüm öz yatağımdayam. Mən başa düşə bilmirəm bu necə yuxudu, necə həqiqətdi. Arvad güldü didi ki, a kişi, bu həqiqətdi. Mən sənə məkr eləmişəm.

Arvad olaydan vəziri xəvərdar etdi. Vəzir didi, ay arvad, çox ağıllı iş görmüsən, boyunbağı bizə çatasıdı. Bundan böyük məkr ola bilməz. Necə ağıllı arvadıymışsan sən.

Bular havırda qalmaxda olsunlar, hindi sizə kimdən danı-şım, padşahın arvadından. Padşahın arvadı çox fikirləşdi. Duruf nökrə-nayibin yaşadığı yerə baxanda gördü ki, çoxlu köhnə baş-maxlar var qapıda. Ağılna gəldi, gedim bazardan pinəçilər-dən köhnə başmax alım, gətirif birini qapıdan içə-riyə, digərini isə çöl tərəfə qoyum. Qoy şahda şübhə yaran-sın bu adam kim-disə arvadının otağına qaça-qaça tələsif girif çıxıfdı. Padşah gəlif görsə ki, honun hərəmxanasında kişi başmağı var. Bu şahı özündən çıxara bilər. Padşahın arvadı fikirləşdiyi kimi də etdi. Padşah axşam öyə gələndə qapıdan içəri baxanda gördü ki, kişi başmağının bir tayı içəridədi, bir tayı çöldə. Şah yamanca qə-zəf-ləndi. Arvadı gəlif padşaha xoş-beş elədi. Gördü yox pad-şahın halı yaman qarışıfdı. Padşah necə qəzəfləndisə qılıncı sıyırdı ki, arvadın başını üzsün. Arvad yalvardı, şahım, əl saxla. Amandı, bir məkr eləmişəm. Şah soruşdu bu nə olan işdi elə, nə məkirdi ho elə. Şahım, sən aman versən mən danışaram. Diyir, danış. Arvad mən sizə nəql etdiyim kimi kişiyyə nəql edir. Padşah arvadına qulax asıf diyir, çox ağıllı tərənifsən, amma çox axmax iş görüfsən. Sən bilmirdin mən qəzəbimdən sənənin boynunu vura bilərdim. Adam da dünya malından öteri öz həyatını qurvan verərmi? Arvad diyir ki, şahım, mən honun qiy-mətinə deyil, necə incəlixlə işlənməyənə vurulmuşam. Elə gözəl düzəldiflər ki, hər bir qadın görsə ağılnı itirə bilər.

Padşah diyir:

– Arvad, sənin məkirin çox qiymətli məkirdi. Ho bo-yun--bağı bizə çatacaxdı.

Axırı hamı yığışır. Buların ara-sında dava düşüdü. Heş kəs diyə bilmir ki, bu boyunbağı kimə çatsın. Elə bu vaxı Məhəm-məd üzünü şamdana tutuf didi, hindi di görüm, şamdan qardaş, boyunbağı kimə çatmalıdı. Bu vaxı qız yat-dığı yerdən dilləndi ki, boyunbağı padşahın arvadına çat-malıdı. Şamdan qardaş, neçün belə olmalıdı? Qız yenə dillən-di ki, vəzir, qazı özbaş-la-rına heş vaxt öz arvadlarını cəzalandıra bilməz-lər. Vəzir qazıya şikayət elə-məlidi. Qazı buna nəşə bir ölüm hökmü oxuma-lıdı. Padşah təsdiq elə-məlidi. Padşah təsdiq elə-miyincə edam oluna bilməz. Qazı da öz arvadını heş vaxt öl-dürə bilməz. Birinci pad-şaha müraciət etməlidi, padşah ver-məlidi işi baş-qa bir qazı-ya. Qazı bu işi araşdırandan soram padşaha xəvər-dar etməli, sonda qərarı yenə padşah verməlidi. Pad-şahın hökmü üstünə isə heş kim höküm qoya bilməz. Qılıncı sivir-dif vura bilərdi arvadının boynunu. Bundan arva-dının qanı batardı. Padşahın arvadı bir boyunbağıya görə həya-tını təh-lükəyə atıy. Hona görə boyunbağı padşahın arvadına çat-malıdı.

Qız bu sözləri diyif yenə də susur. Məhəmməd vəzir- vəkilə üzünü tutuf diyir, eşitdinizmi qızın danışmağını? Didi-lər, eşitdix. Vəzir-vəkil şaha xəvər verdilər. Şah yenə də inan-madı. Diyir bəs danışırsa sora niyə tezədən lal olur?

Axır qərara alırlar şah öz arvadıyla birgə bu nağıl məclisində iştirak edif şahid olsunlar olaylardan. Üçüncü gecə şah öz həyat yoldaşınan birgə gəlif məclisin bir tərəfində oturdular. Məhəmməd gəlif yenə qıza dərman verdi, qız yatdı. Məhəmməd didi ki, şah sağ olsun, bu gecəni də keçir-max üçün bir rəvayət danışım. Siz də qulax asın, eşidin, həm də qızın dərmanının vaxtı keçsin. Üzünü yenə şamdana çevirif başdadı. Didi:

– Şamdan qardaş, günlərin bir günü bir molla, bir dərzi, bir dənə də dülgər, bular yoldaş oldular. Gəldilər bir meşədə gecələdilər. Molla bir az həmişə tədbirli olur. Hodur ki, yol-daşlarına didi: Biz üç nəfərix, haburda yırtıcı heyvan-lar ola bilər, bizə hücum çəkərlər. Hodur gəlin gecəni iki hissəyə bölax və püşk atax. Kimə növbət düşsə o keşix çəksin, digər-lərimiz yatax. Razılaşdılar. Püşk atdılar, öncə birinci dülgərin, ikinci dərzi-nin, axırcı mollanın növbəsi düşdü. Vaxt vəzirə çatdı. Dülgər keşix çəkməyə başdadı yoldaş-larına. Bilmədi vaxtını necə keçirsin. Düşündü ki, mən dülgər adamam. Gö-türdü cökə ağacından gözəl bir qadın fükuru yonmağa başdadı. Qayırif qutardı, ay işığına tutuf baxdı ki, bəh-bəh iki göz istiyir tamaşasına gələ. Fükuru söykədi bir ağacın budağına, gəlif dərzi-ni durquzuf növbə-sini hona verdi. Dülgər yatdı, dərzi də duruf bir az oyna, bir az buyna gərnəşdi. Gəzdi dolandı, bir də gördü bir lüt qadın ağacın altında dayanıf buna baxıy. Dərzi özü-özünə düşündü ki, mən yuxumu görürəm, gecənin bu və-də-sində bu qadın haburda nə gəziy. Yaxınlaşdı, ay bacım, ay qızım, bu nə gündü, sən çılpax durufsan haburda. Naməhrəm yanında niyə belə gəzirsən, ayıf döyilmə sənə. Kimin əlindən qaçıf-san, bir mənə di görüm. Gördü qızdan səs çıxmır. Yaxın-laşıf əl deyəndə anladı ki, ho dülgər öz məharətini gös-tərif. Didi hə, hindi mən də öz dərzi-lə məharətini görsədim. Hey-bəsini töhdü ortaya, xırda-para parçalardan buna gözəl bir pal-tar tikdi. Giyindirdi fükura, söykədi ağaca. Gəlif molla-nı dur-quzdu, növbəsini verdi mollaya. Dərzi yatdı, molla qalxıf həy-rəndi o yana-bu yana, bir ocax da qaladı. Gördü ki, ağa-cın altında bir nazəndə sənəm duruf baxır buna. İki göz istiyir tamaşa edə hona. Molla vahimələndi. Düşündü gecə-nin bu aləmində bu gözəlin havırda nə işi var. Bəlkə hərə-milər var yaxında. Yavaşca yaxınlaşıf soruşdu:

– Ay gözəl, niyə havırda durufsan, nə olufdu sənə?

Axırda tutuf ətəyin-dən dartdı, qız tap yıxıldı yerə. Hə, didi. Görürsən, dərzi-nən dülgər öz baca-rıxlarını göstərdilər. Düşündü ki, hindi mən neyniyim. Dizini qoydu yerə torpaxdan götürüf

təyəmmüm elədi. Üzünü tutdu Allaha, bir neçə rükət hacət namazı qıldı. Əlini açıf Allaha yalvardı ki, mənə bu yoldaşların qavağında biabır eləmə, bu gözələ bir can ver. Allah-tala bunun səsinə eşidif qıza bir can verdi. Qız askırdı, ayılıf gördü naməh-rəmlər var ətrafında, utanıf giz-ləndi. Səhəri duruf üçü də qız üstündə dalaşmağa başladı-yırlar. Dülğər diyir: Mən qızın fiqurunu düzəltmə-səydim, dərzi paltar kimə tikə-cəydi. Dərzi diyir, mən hona paltar tikif formaya salma-saydım, molla canı kimə verəsiydi. Mübahisə uzun çəkdi. Bu vaxı qız yatdığı yer-dəncə dillənif diyir ki, qız mollaya çatma-lıdı. Mə-həmməd soruşuy, ay şamdan qardaş, neyçün ho, nə zəhmət çəkdi, hazırca kökə tapdı. Dülğərin peşəsi ağac yonuf haqqını almaxdı. Dərzinin peşəsi paltar tikif haq-qını almaxdı. Canı isə bircə Allah verə biliy insana. Mol-lanın sidq-ürəklə üz tutuf Allaha yalvarmasına görə Allah hona rəhm edif qıza can veriy. Dülğər getsin yenə də ağac yonsun özüy-çün. Dərzi də həm-çinin. Bəs canı Allahdan başqa kim verə bilər? Milyonlar yığılıf gəlsin bir ağaca can verə bilməz. Hodur ki, qız mollaya çatmalıdı. Məhəmməd şah baxıf didi, şah sağ olsun, eşit-dinmi? Didi, eşitdim. Hindi nədi sözü? Diyir, qar-daş, sözüüm yoxdu daha. Məhəmməd şahnan danışdı ki, hindi neyniyax. Şah didi, hindi diyin görax qızı sizin hansınız alır-sınız. Diyir, şah sağ olsun. Hindi qızı heş birimiz almırıx. O hələlix hər ikimizin bacısıdı. Mən honu burda sağalda bilmi-rəm. Mənim özümün yerim var. Gərax aparım hora. Hona la-zım olan şeylər hordadı. Mən qızı öz həkimxanama aparıf sağal-mağına tam əmin olduxdan soram qızın özündən soru-şarıx, qız kimi istəsə honu da seçəcəhdi. Qız seçimini etdixdən soram biz yenə birgə sənəin hüzuruna gələsiyix. Sənəin bir yega-nə qızın var, biz də ki, bitən adamlarıx. Biz də öz lövbərimizi bura salarıx.

Şah nə tədarük varsa gördü. Buları yola saldı. Bir karvan düzəldif buları yola saldı. Az getdilər, çox getdilər, gedif bir meşədə gecələməli oldular. Çadırları qurdular bir bulax başındadincələməyə. Səhər açılan kimi Məhəmməd Əhmədə didi, qar-daş, biz haburdan ayrılmalıyix. Diyir, necə yəni. Diyir, mən sənə dimişdim ki, bir gün mən nə vaxt disəm ayrılax, honda ayrılacağıx. Burda qazandığımızı da bölməliyik. Bu şərtimizi də unut-mamısan ki? Didi, yox. Bütün mallar bölündü, bircə qal-dı qız. Əhməd didi, bəs qız? Məhəmməd didi, mən qəssav oğlu-yam, elə vuracam ki, honu. Bir miskalı da o yana-bu yana olma-ya-caxdı. Əhməd düşür bunun ayaxlarına ki, etmə, eləmə yazıxdı qıza. Sən hindiyə qədər çox ağıllı işlər gör-müsən, hindi birdən-birə nə oldu sənə? Məhəmməd diyir, mənim şərtim şərt-di, mən nə dimi-şəm, o da olacaxdı. Əgər mənim sözüümü çevir-sən hamımız məhv olacağıx. Bir qız ölməh-dənsə bu qədər mil-ləti qırası deyilix ki, qız da bu söhbətləri eşidif vahimələniy. Ay aman, hindi öləcəm, bu saat öləcəm.

Qızı gətirdi əvvəl-cədən hazır-ladığı ağaclara bağladı ta-rım. Gəldi qılınçı sivirdi. O qədər qızı qorxutdu. Elə ki başın-dan qılınçı endirməx isti-yəndə qız vahimədən vay eliyəndə ağ-zın-dan bir qoşa buynuzlu ilan düşdü yerə. Oğlan qılıncla honu öldürdü. Qız huşunu itirdi, yıxıldı yerə, ağzından qan gəldi. Oğ-lan beləcə 3 gün bunnan məşğul oldu. Qızın rəngi özünə gəldi. Dağ lələsi kimi açılmağa baş-dadı. Məhəmməd didi ki, hindi qızı aparax şahın hüzuruna, qız horda seçimini edəsidi.

Hamılıxla şahın hüzu-runə gəldilər. Vəzir-vəkil yığıldı.

Məhəmməd didi:

– Şah sağ olsun, mən didiğima əməl edif sənəin qızını sa-ğalt-dım. Hindi bax qızın necə danışasıdı.

Baxıf gördülər həqiqətən qız danışıy. Hamı şaddandı, ha-mı sevindi. Qoy hamı sevinisin, bütün həsrətlilər qovuşsun. Və oğlan didi, şah sağ olsun, hindi filan yerdə bir bulax var. Gərəh ellih-nən yığışax hora, vəzir-vəkil-nən bir yerdə qız öz seçimini etsin.

Məhəmmədin didiği kimi gəl-dilər oğlanın didiği yerə. Didi Əhməd, qız sənindi. Seçim yoxdu. Qıza didi ki, ola bilər sən məni seçəsən. Amma mən bəni-insan deyiləm. Sən bu oğ-lanı seçməlisən. Əhmədə deyir:

– Əhməd, sən ho zaman ağ balığı mərhəmət edif bu-rax--dırdın gölə. Atan da səni sürgün elədi. Sən ho balığa nə dimiş-din?

Əhməd didi ki, dimişdim ki, belə gözəl bir məxluqu bir qoca kişiyyə qurvan vermax heyifdi. Balığı atdım dəryaya, di-dim, balıx bilməsə, xalıx bilər.

Məhəmməd didi:

– Bax, sənin bu duanı Xəliq eşitdi və bildi. Bax həməm balıx mənəm. Qanından çəhdi bir şüşəyə didi ki, sən gedəndən ananın da gözləri kor olufdu. Mən Allahın mələyiyəm, 12 cildə girə bilirəm. 72 dil bilirəm. Və Allah-tala atanı sınağa çəhməh üçün gözdərini kor eləmişdi. Mən mələyin qanını da atana dərman buyurmuşdu. Ho münəccim çox ağıllı idi ki, honu bil-mişdi. Və Allah-tala məni balıx cildinə salıf sizi sınağa çəkməh üçün göndərmişdi. Sən də sınaxdan yaxşı çıxdın. Amma atan yox. Hona görə də bu qanı apar get, atannan ananın gözünə sürt, sağalacaxlar və səni bağışdıyacaxlar. Sən də məni bağışla, bizim dostluğumuz havırda bitir.

Kəlləni vurdu gölə, qalxdı, balıx kimi quyruğunu buluyuf gözdən itdi. Çox keşmədi getdilər şahın hüzuruna. Oğlan ba-şına gələnləri padşaha söylədi. Şah bulara 40 gün, 40 gecə toy etdixdən soram Əhmədə didi ki, hindi gedax atan səni gözdüyir. Atan səni bağışlıyif səni oğlu, qızımı qızı kimi qəbul edərsə, iki padşah birləşif qohum olarıx. Etməzsə ordunun gücünə edə-rıx.

Beləcə yığışdılar, az getdilər, çox getdilər, dərə-təpə düz getdilər. Axır gəlif Əhmədin diyarına çatdılar. Padşahın hü-zu-runə elçi gön-dərdilər. Didilər belə bir iş olufdu. Bizi qə-bul elə. Padşah honları qəbul elədi. Vəzir-vəkil şaha didilər ki, şah sağ olsun, sənin öz oğlun Əhməd də burdadı. Şah inanmadı. Didi Əhməd əlini əlimə ver-məsə inanmaram. Əhməd əlini atası-nın əlinə verdi. Padşah didi:

– Oğlum, qəzəfləndim, səni sür-gün elədim. Am-ma çox peşman oldum. Nə yaxşı gəldin. Mən səni bu gündən bağış-da-yıram.

– Ata, mən sənin dər-manını gətirmişəm.

Əhməd ağ balı-ğın qanın-dan anası və atasının gözlərinə çəhdi. İkisinin gözü şəfa tapdı. Bütün korlar şəfa tapıf ağ günə çıxsınlar. İki padşah barışdılar. Burda da tezədən bir toy oldu ki, gəl görəsən. 40 gün, 40 gecə qazanlar asıldı, yimax-içmax ol-du. Holar horda yidilər, işdilər yerə keşdilər, siz də havırda yiyin, için, döyrə keçin. Şahlarda toylar həmişə 40 gün olur. Elə bu zaman göydən neçə alma düşdü? Hamı bir ağızdan didi: üç alma. Bəs kim bölsün honu? Didilər, nağıl danışan. Honda almanın biri mənim, biri dinləyənlərin, biri də nağıl söylüyə-nin...

41. Əhməd pəhləvan

Biri varıydı, biri yoxuydu, Allahın gözəl bəndələri ço-xuydu. Günlərin bir günü keşmiş zamanələrdə şah oğlu Şah Abbas öz vəziri Allahverdi xannan təğyiri-libas oluf seyrə çıx-mışdılar. Buna dərvişi-libas olmax da diyirlər. Ho vaxı şah-lar atdan qıfillanıf üstədən ge-yi---nir-dilər, üstədən qıfillanıf atdan geyi-nirdilər, çıxırdılar əyalətə, görsünlər əhali arasında vəziyyət necədi. Şah Abbasla vəziri bu minvalla birgə sübh çağı çay kənarına gəlif çatdılar. Bu yerdə şah vəzirinə didi ki, vəzir, bir ulduzlara bax karvanqıranmı doğuf, ölkərimi, yoxsa dan uldu-zumu. Beləcə çay kənarında namazdarını qılıf yollarına düzəl-məh istiyəndə gördülər ki, geyimli-keşimli, əlində sivri qılınc,

başında çərkəzi papax, əynində məndurə, çuxa, yarlı-yaraşılı oğlan gəldi. Durdu çayın bu üzündə. İyidin şah Abbas və honun vəzirindən xəvəri olmur. Çox keşmir görüylər ki, çayın o üzündən də nazənin bir gözəl çıxdı, günə diyərsən sən çıxma, mən çıxım, aya diyərsən sən çıxma, mən çıxım. Bular havurda bir-biriləriynən söhbətləş-məhdə olsunlar, Şah Abbasla vəziri də holara qulax asmax-da. QIZ oğlana umu-küsü edif diyir ki, ay etibarsız, neçə gündü hardasan? Səsin-səmirin çıxmır. Mən nə qədər intizar çəhməliyəm. Niyə belə biganəsən? Oğlan da buna diyir ki, yox, etibarsız mən deyiləm, etibarsız sənsən. Mən səni çağı-rı-ram, amma sən vaxtı-vaxtında gəlmirsən.

QIZ diyir:

– Sən niyə başa düşürsən ki, mən ərlə bir qadınam. Hər dəyqə çıxma bilmirəm. Hələ mən ərimdən siğəmi geri götürmə-mişəm.

Oğlan diyir:

– Məni çox sevirsən, ərimi?

QIZ diyir:

– Əşi, nə danışırsan sən, səhərin bu vaxtında mən isti yorğan-döşəhdən, ərimin ağuşundan çıxıf sənin görüşünə gəl-mi--şəm-sə, bunu anlamağa nə var ki. Əlbətdə, səni çox istiyirəm.

Diyir, honu sübut etməx lazımdı. Qadınların məkiri bö-yüh olur. Mən arvad məkirinə aldanan kişi deyiləm. Sən sübut et ki, məni ərimdən çox istəyirsən.

QIZ soruşuy:

– Necə sübut edim?

Diyir ərinlə başara bilmirsən? Diyir ki, yox.

– Ho zaman öldür, canın qurtarsın, gəl mənimlə evlənəh.

Qadın didi:

– Öldürməx asandı elə bilirsən?!

Oğlan didi:

– Dimirsən ərim tənbelədi. Ho necə kişidi ki, arvadı gecə sübhün bu vaxı qoltuğundan sıyrılıf gəlir, onun xəvəri olmur. O nə kişidi saxlıyırsan sən.

Didi, yaxşı.

Oğlan didi:

– Get ba-şını kəs gətir, bilim öldürüfsən.

Qadın diyir:

– Burda gözlə, gedif öldürüf gəlirəm.

Qadın ge-dir, aradan bir neçə vaxt keşməmiş əlində kəl-lə gəlir. Diyir, bu da sənə olan sevgimin sübutu.

Oğlan diyir:

– Tulla başı çaya, mən ayağımı onun üstə qoyum ke-çim sən tərəfə.

Oğlan başı tutur, ay işığına baxır, görür Allah, nə gözəl çöhrəsi var. Xudavəndi-aləm elə bil öz qüdrətindən xəlq eli-yifdi. Oğlan düşünüy ki, bu gün bu gözəl bir məxluqa qıyan bu arvad sabah məni bundan betər edəcəxdı. Oğlan kəlləyə baxa-baxa diyir, ay vay, vay, mən heş bunun əlinə su tökməyə də yaramıram. Gör nə günə qoydu bunu. Savaxları da məndən yaxşısına vurulacax, mənim başıma da bu oyunu gətirəcəxdı.

Oğlan qızı nəlayıx sözlərnən təhqir edif qaytardı ki, ay biqey-rət, ay vəfasız, ay çəpəl, sən belə bir oğlanın başına bu oyunu aşdınsa, savax bu oyunu mənim də başıma açma bilərsən. Tfu sənə, get. Sənnən mənə yar olmaz.

Qız qayıtdı, çıxdı getdi. Şah Abbas bu səhnəni görüf o qədər qəzəfləndi ki, qayıdış taxtına çıxdı. Vəzirə didi ki, get di-van-xanaya. Əyanlarına didi ki, 40 gün vaxt verirəm, beşih-dəki körpə qız uşağından tutmuş cənazəynən yola salınana kimi hamısı qırılmalıdı. Qadın qalmamalıdı. Vəzir Allah-verdi xan baxdı gördü şah bütün insanlığın məhvinə səvəb olur bununla. Qadın yoxsa, insan da yox dimaxdı. Vəzir-vəkil yığılıf nə qə-dər şahı dilə tutdularsa, didilərsə belə şey olmaz, bir axmaxdan ötəri bütün və-falı qadınların ölümünə səvəb olursan.

Şah Abbas didi:

– Yox, mən səhər gördüyümü görmüşəm. Qadın cinsi yer üzündən silinməli. Birinci mənim hərəmxanamdən baş--dı--yır-san. İkinci öz arvadlarımız-dan.

Vəzir baxdı gördü ki, neyniyim, necə edim. Bu bütöv bəşəriy-yətin kökünü kəsməx dimaxdı. Fikirli gəldi öyə. Vəzirin atası çox qocalıf əldən düş-müş-dü. Ayaxları da yer tutmurdu. Vəzir atasına hörmət əlaməti olaraq öyə gələndə heş vaxt ata-sından yuxarı başa keşməmişdi. Bu dəfə o qədər fikirli, o qədər pəjmürdə gəldi ki, ata-sına salam verməyi də unutdu. Elə fikirli-fikirli gəzdi. Qoca baxdı ki, oğlu çox fi-kir-lidi. Di-di, ay oğul, bu gün sən nəsə böyük problemlə üz-ləşifsən. Məndən niyə gəzdə-dirsən? Dərdini di.

Bu vaxı vəzirin yadına düşdü ki, atasına salam verməyi unudufdu. Allahverdi vəzir gəlif atasından üzr istədi. Didi:

– Ateyi-mehriban, sən Allah, məni bağışla, bu gün şah elə bir əmr verif ki, o əmr məni çaşdırıf.

Diyirlər, axı noluf. Diyir, vəziyyət belədi. Vəzirin atası didi ki, sən get şaha di ki, atam diyir, gəlsin, məndən bir az söh-bət edax. Ürəyim onu istiyir, çox qocalmışam. Darıx-mışam onunçün.

Allahverdi xan Şah Abbasın yanına gedif atasının sö-zünü ona çatdırdı. Didi:

– Şah sağ olsun, gedif atamnan bir az söhbət elədim. Düz--dür, bu olanları ona dimədim. Amma gördüm atam çox fikir-lidi. Didim, ay ata, noluf, dərdin nədi? Didi, ay oğul, mən səni istədiyim qədər Şah Abbası da istəyirəm. Axı onun ata-sının mən vəziri və pəhləvanı olmuşam.

Allahverdi vəzi-rin atasının adı Əhməd pəhlivan idi.

Şah kövrəldi didi:

– Mən də çox darıxmışam. Yaxşı gedax bu kişiyənən də məs-ləhət edim, görəh o bizə nə məsləhət veriy.

Şah Allahverdi vəzirlə gəldi Əhməd pəhlivanın yanı-na.

Əhməd pəhləvan didi:

– Ay oğul, adam da atasını unudarmı? Atan rəhmətə ge-dif, amma mən onu əvəz edirəm. Niyə gəlif məni ziyarət etmir-sən?

Əhməd pəhlivan bir az bunu qılıxlıyır, səvrini basır ki, əsəbləri sakitləşsin. Diyir, atayi-mehriban, oğlun sənə bir söz dimiyifdi? Didi, yox. Şah Abbas diyir ki, mən təzə əmr ver-mişəm. Honu sənə dimiyif? Diyir yox. Nə əmr vermişən? Sən helə bir di görüm. Şah Abbas olanları Əhməd pəhlivana da-nışdı. Qadın tayfasına nifrət oyanıf. Əhməd pəhlivan didi:

– Şah sağ olsun, sən bu hərəkətinlə təkcə qadınların kö-kü-nü kəsmirsən, bəşəriyyətə yox diyirsən birdəfəlik. Dün-yanı boş qoyursan. Bir ildən soram insanların kökü kəsi-ləcəh. Sən bunu fikirləşifsənmi?

Şah Abbas soruşdu:

– Bəs mən qadınlardan qisasımı necə alım?

Əhməd pəhlivan didi, qulax as, sənə bir söhbət eliyim, gör qadınların kökünü kəsməh nə diməhdi. Əhməd pəhlivan üzü-nü şaha tutuf didi:

– Ho ocağın sol tərəfində büzüşüf oturan qarını görürsən?

Diyir, bəli.

Əhməd pəhlivan diyir:

– Sən bilirsən də o mənim 1-ci arvadımdı. Sağ tərəfdə otu-ransa 2-ci arvadımdı.

Diyir, bəli, bilirəm.

– Sənin vəzirin də honun oğludu.

Diyir, onu da bilirəm.

Əhməd pəhlivan diyir:

– Honda mən sənə danışım. Sən yüzlərin içində bir sar-saxdan öteri bəşər övladını qırmaq istəyirsən. Qulax as gör sə-nin vəzirinin anası kim olufdu. Əhməd pəhlivan sözə baş-dadı. Didi:

– Şah sağ olsun, mən sənin atanın vəziriydim. Atan Şeyx Abbasın əyalətini mən qoruyurdum. Öz pəhlivan dost-larımnan. Mənim də 40 köməhçim var idi. Hamısı da say-seşmə. Gün-lə-rin bir günündə dəstəmdəki pəhlivanlardan biri gecəyənən yoxa çıxdı. Nə qədər axtarıxsan da tapılmadı. Ara-dan bir neçə gün də keşdi, biri də itdi. Belə-belə mənim pəh-livanlarımın 40-ı da yoxa çıxdı. Nə ölüləri, nə də diriləri tapılmadı. Axır sənin atan məni çağırır didi ki, sən necə pəh-livansan, eşik ağasısan, öz pəhlivanlarını qoruya bilmir-sən, ölkəni necə qoruyassan.

Mən didim ki, şah sağ olsun, düz diyirsiz. Hal-qaziyə belədi.

Beləcə günlər keşdi. Bir gecə qapım döyüldü. Durdum tez-tələsih baxım kimdi qapını döyən. Mənim birinci arva-dım qarşıma keçif didi, a kişi, sən vəzirsən, qapıya niyə tumancax qaçırsan? Belə də kişilix olar. Get əynini geyin, qılıncını qurşa, xəncərini tax, əmudunu götür. Kişinin qava-ğına kişi kimi çıx. Sənin gözünün qavağında pəhlivanların yoxa çıxır, sən çılpax qapı döyənün qarşısına çıxırsan.

Gördüm, nə diyirsə, arvad düz diyir. İçərdən səs elədim ki, hər kimsənsə gözlə əynimi geyinif gəlirəm. Üstən qıfıl-lanif, altdan geyindim, altdan qıfillanif üstədən geyindim. Mü-barizə meydanına gedən bir pəhlivan kimi əlim qılıncın qəb-zəsində qapını açanda gördüm qapının ağzında bədheybət biri duruf səhmi-sələbətindən dünya titriyir. Diyir, göy başı-ma fırlandı. Bildim ki, pəhli-vanlarımı kamına çəkən elə bu-dur. Didi, Əh-məd pəhlivan sənənsənmi? Didim, bəli, mənəm. Didi, əgər kişi-sən-sə, get atını da gətir, mənimlə gedax.

Gedif tez atımı mindim. İmarətimdən kənara çıxanda gör--düm ki, bir atlı dayanıf, atı özündən də bədheybətədi. Pəh-livan atına minəndə elə bildim ki, iki dağı bir-birinin üstünə qoyuflar. Məni bunun vahiməsi basdı. Artıx mən bildim ki, mən ölümə gedirəm. Bu qavaxda, mən də bunun arxasınca gedirəm. Bir qədir gedəndən soram düşündüm ki, mən Əhməd pəhlivanam. Bu qədir ölkəni müdafiə edirəm. Mən niyə bunun böyrünə düşüf gedirəm ki? Yavaşca arxadan qılıncı çıxartdım, honu arxadan vurmaq istədim. Elə qılıncı qəbzədən çıxardanda qavaxdakı bəd-heybət didi ki, Əhməd pəhlivan, yolunu azma. Qılıncı qınına qoy, arxamca gəl. Yoxsa peşman olarsan. Beləcə xeyli yol gedəndən soram yenə istədim bunu öldürüm. Qılıncı rast çıxartdıf onun kəllə-sinə endirmək istiyəndə bədheybət heş arxaya çönmədən biləyimdən elə tutdu ki, qılınc yerə düşdü. Didi ki, pəhlivan-san, kişisən, iyid iyidi arxadan vurmaz. Onsuz da mənə heş nə edə bilməzsən. Əvvəlcədən kişi kimi çıxıfsan qarşıma, axıra qədər kişiliyini göstər. Düş qılıncını götür. Düşüf qılıncımı götürdüm. Bu minvalla az getdix, düz aşdıx, iynə qarış yolla getdix. Ölkədən çıxdıx. Bir meşəyə çatdıx. Düşündüm ki, yəqin bu meşədə hamını aparıf qırır. Məni də havırda öldürəcəxdı. Üçüncü dəfə də qılıncı götürüf ona arxa-dan nətəri şığıdımsa diyir, inan ki, mən qılıncı endirmə-miş at 4 qıncının dördünü də qatdıyif uzandı yerə. Qılıncım boşa keşdi. Atlı düşüf aşağı biləyimdən

yapışf qılıncı əlim-dən aldı. Ata da işarə verdi ki, dur. At durdu. Qaldırdı məni uzunnamasına, qoydu məni yəhərin üstünə, özü də aşırılıf üstümdən mindi. Kişiliyimə sığışdırıf buna bir söz diyə bilmirəm. Amma baxı-ram ki, az qala nəfəsim kəsilə. Elə ki, meşəyə çatdıx. Düşdux atdan, atlı mənə didi, sənə bir də diyirəm ki, qarşıma çıxanda kişi kimi çıxıfsan, mən səni öldürən deyiləm, amma bir də səhf etsən boğazından tutuf cücə kimi üzöf atacam qırağa. Mən səni öldürmax istəsəm, elə qapınızdaca öldürər-dim. Diyir: Mən gedirəm. Mənim səsim sənə çatacax. Birinci Allahu-əkbər na-lə-mi eşidəndə atları yüyənin əlində hazır saxla. İkinci Allahu-əkbər nərəmi eşidəndə atın belində hazır ol. Üçüncü Allahu-əkbər nərəmi eşidəndə isə mənim atımı yüyənindən tut, səsim gələn tərəfə gəl. Yox, gördün birinci nərəm də gəldi, ikinci nərəm də gəl-di, üçüncü gəlmədi, onda atı götür uzaxlaş burdan. Kişiliyini axıra qədər göstər mənə.

Didiği kimi də etdim. Atı ağacı bağ-la-dım. Yavaş-yavaş bu sirr məni yaman narahat etdi. Əhməd pəhlivan düşündü ki, mən nə qədər yol-daşlarımı itirmişəm. İllərcə uğurlarım oluf. Mən bundan bir şey anlamıyıf necə qayıdım dala. Gəldim gördüm ki, bir taladı. Horda bir div yatır. Məni öydən çağırıf gətirən oğlan divə bir təpəh vuruf didi: dur, artıx kişiləh meyda-nıdı. Dur ayağa. Nərilədədi. Didi, dur, mən səni yatdığın yerdə vurmax istə-mirəm. Qılıncı simirdi qoydu qımına. Bu vaxtı elə bir yerin-dən bir dağ qalxdı. Güləşdilər, dalaşdılar. Güləşdihcə diz-lərinə qədər torpağa batdılar. Məni gətirən pəhlivan honu qurşağından yapışf, bir dənə Allahu-əkbər nərəsi çəkif honu çəkdi dizinə. Div nə qədər partdadı yerində, ayağını yerindən tərpedə bilmədi. İkinci Allahu-əkbər bunu qurşa-ğına kimi yerə batırdı. Üçüncü Allahu-əkbər nərəsini çə-kəndə boğazına kimi torpağa batdı. Qılıncı simirif divin başını üzdü. Qan göyə fəvvarə vurdu. Pəhlivan üş dəfə dol-duruf qanından işdi. Didi ki, ey namərd, mən söygilimin qisasını aldım səndən. Hın-di-dən soram ölsəm də daha dərdim yoxdur.

Pəhlivan divin başını götürüf, torvaya büküf, qoltuğuna alıf atdara doğru gəlmağa başladı. Əhməd pəhli-van hondan qavax kəsə yollarınan gəlif atdara çatdı. Pəhlivan soruşdu:

– Əhməd pəhlivan, burdasanmı?

Diyir: Burda-yam.

Pəhlivan didi:

– Üzün ağ olsun, axıra kimi kişiliyini göstərdin. Hələ işi-miz qutarmıyıf. Hındi gedirix başqa yerə.

Səssizcə hər kəs öz atına mindi. Az getdix, üz getdix, dərə-təpə düz getdix, axırı gəlif bir talaya çatdıx. Hava yavaş-yavaş işıxlanmağa başladı.

Pəhlivan didi:

– Əhməd pəhlivan, burda məni gözlə, qayıdıf gəlsəm, apa--rıf səni öyünə ötürəcəm, gəlməsəm bax, atın üstündəki xur-cunda çoxlu cəvahirət var. Atın yəhəri qızıldandı. Hər nə var ha-mısı qızıldandı. Bir padşahın xəzinəsinə bərabərdir. Halal, halal xoşun olsun. Götür, çıx get.

Bu hadisədən soram pəhlivanın səsi incəlif nazıhləş-mişdi. Əhməd pəhlivan gördü ki, pəhlivan öz-özünə layla diyə-diyə gedir. Əhməd pəhlivan didi ki, yox, bu işin içində bir iş var. Axıra kimi izliyəcəm. Görüm, bu nə olan işdi. Əhməd pəhlivan düşündüyü kimi də etdi. Pəhlivanın dalınca getdim diyir, gördüm bir taladı. Talada bir qəviridi. Pəhlivan qəvrin üstündə oturuf o ki var ağladı. Didi ki, ey mənim əziz söygili cananım, mənim bu dünyada arzum, niyətim bircə sənin qisasını almax idi. Onu da aldım. Qisas qiyamətə qalmaqadı. Hındi aç ağışunu gəlirəm. Xəncəri çıxardıf qarnına soxmax istiyəndə diyir giz-lən-dığım yerdən çıxıf arxadan yapışdım. Sınəbəndi dağıldı, töküldü. Bunu çəkif arxası üstə yıxdım, saçı-başı açıldı diyir. Dəbilqəsi düşdü yerə, gördüm bu

cəngavər paltarının içində bir gözəl qız duruf, gözəlliyin-dan utanıf göydə günəş də buludların arxasında gizlənir. Məhəttəl qaldım ki, qadına bax, qadın da belə bir qəhrə-manlıx edərmi? Qız qayıdıf üzümə baxdı didi ki, Əhməd pəhlivan, axıra kimi kişiliğini göstərə bilmədin. Niyə qoy-madın mən yarımə qovuşam. Hindi mənəm sinəm də açıldı, üzümü də gördün. Artıx mən naməhrəməm. Hindi mən daha üzükara-yam, söygülümün yanına da gedə bilmə-rəm. Niyə mənə bu namərdliyi etdin – diyif elə hey ağlıyır, diyir. Didim ki, ay nazənin, mən bilirəm, hindi mən sənnən əlbəyaxa ol-sam sənə gücüm çatmıyacax. Amma bu bir gecədə mənə o qədər zülüm, işgəncə verifsən ki, amma nolar bu sirdən mənə agah elə. Qız didi:

– Əhməd pəhlivan, bu qəvirdəki mənəm nişanlımdı. Mə-nim toy gecəmdə anam ölmüşdü. Mən nişannıma didim, əgər mənə sevirənsə, anamın qırxınacan gözle. Mənəm anam dünən ölüf, mən bu gün necə eyş-işrətlə məşğul olum. Mənəm nişan-nım çox igid, vəfalı biri idi. Nişannım didi ki, mən sənənin ya-nında sənənin həsrətini necə çəkim. Honda icazə ver, mən 40 günlux səyahətə çıxım. Vaxtımı keçirim, soram qayıdıf gəlim. Razılaşdıx. Nişannım 40 nəfər pəhlivanla yaraxlanıf tədarük görüf çıxdı. Beləcə 40 gün tamam oldu. 40 nəfərdən bircəciyi qayıtdı. Nişannımın da qara xəvərini gətirdi. Didi ki, üç qardaş div varıymış, holar mənəm nişan-lımın dəstəsinə hücum çəkif hamısını qırıflar. Nişannım divlərlə döyüşüf ikisini öldürüf haldan düşüf, üçüncü div də nişannımı vuruf öldürüf. Mən də o gün söz verdim nişan-nımın qanını alana qədər başıma yaylıx bağlamıyacığım, dəbilqə qoyacam. Honun qisasını alan kimi də gedif hona qovuşasıyam. Hondan soram ayrı bir kişi cinsi istəmirəm mən. Və mənə də yoldaş lazım idi. Əgər mən ölsəy-dim, mənə dəfn edərdi. Mənəm xurcunumdakı nişannımın ama-nat-larına, toy paltar-larına, qızıla yiyə durardı. Bax sənənin pəhli-vanların mənə hona görə lazım idi. Hər gecə gəldim birini çağırdım, hamısı tuman-köynəhlə çıxdı qavağıma. Boğa-zından tutuf apardım bir yerdə öldürüf tulladım. Bir dənə sən kişi kimi çıxdın qarşıma. Qız didi, hindi Əhməd pəhlivan, sənənin əlin mənə dəydi. Mənəm də sirrim açıldı. Hindi biz neyniyəh? Mən sənənin əlindəyəm, mənə öldür, nişannımın yanında basdır. Əgər hona da əlin gəlmirsə, mən ancax sənə məxsusam.

Bu yerdə Əhməd pəhlivan Şah Abbasa didi:

– Bax o vaxı mənə bu atlının qarşısına kişi kimi çıx-ma-ğı məsləhət görən o ocağın qırağında oturan qarı oldu. İgid-liyin-dən danışıdığım da ocağın sağında oturan qarıdı. Şah sağ olsun, hindi di görüm sən belə analara necə qıyarsan bir axmağın axmaqlığına görə. Holardan törənən qızlar da holar kimi mərd olacaxdı. Bir axmağa görə bütün bəşəriy-yətin kö-künü kəsməh olarmı?

Şah Abbas başını aşağı saldı. Və bu minvalla Əhməd pəh-livanın müdrüklüyü şərəfinə 40 gün, 40 gecə toy elədilər. Siz də yiyin, için, dövrə keçin. Göydən üç alma düşdü, biri mə-nim, biri sənənin, biri də nağıl söyləyənin.

Ey xocəstabani, mən tuti sənə danışıram bunu, get dost görərgəsinə, amma qorxu-ram şah oğlu şah Abbas kimi peşi-man olasan.

42. Balıqçı oğlu

Hamam, hamam içində,
Xəlbir saman içində.
Dəvə dəlləhliləyler,
Köhnə hamam içində.
Hamamçının nəyi var,
Arvadının donunun ortası yox,

Tulasının boynunun xaltası yox.
Nağıl-mağıl bilmirəm,
Xandan qalmış nökrəm.
Nağıl istiyənlərin qavırğasından sökrəm.

Biri vardı, biri yoxuydu. Allahın yaxşı bəndələri çox-xuydu. Günlərin bir günündə alakeçinin hinində keşmiş zamə-nələrdə balıxçı var idi. Allah-tala insanı yaradanda hərəyə bir tale, hərəyə bir ruzi yazır. Bu balıxçı da anadan olandan Allah-tala bunun rizasına iki balıx yazmışdı. Bunun sənəti balıxçılıx edif pul qazanmaqdı. Hər gün gedirdi dəniz kənarına, bir toru vardı. Atırdı dənizə, 10 dəfə də atsa ikicə balıx düşürdü honun toruna. Bu minvalnan balıxçı yarı yaşını keşmişdi. Və övlad sarıdan heş vaxı üzü gülməmişdi. Bir qarısıynan özüydü.

Günlərin bir günündə balıxçı yenə də torunu götürüf getdi dəryaya. Səhər namazını qıldı. Allaha yalvardı, ey Xu-daya, sən bu iki balıxdan savayı mənə ruzi vermiyəs-sənmi? Mənim yarı yaşım keçif bu gün-savaxlığam. Bəs mənə öylad vermədin, vermədin, heş olmaya bir ruzi ver, xoş gün görüm dünyada.

Balıxçı bir dəfə torunu atdı dəryaya, tor boş gəldi. Bir neçə dəfə atdı, tor boş gəldi. Bir də atanda tora uşax gəldi. Didi Xudaya, çox şükür sən dərğahına, maa qeybdən bir uşax yetirdin. Diməli, mənim qismətim bu imiş.

Balıxçı Allaha yalvardı ki, yarəb, elə et ki, habı uşax mən görən günü görməsin. Honun ruzisini özündən ver. Düşündü ki, bir də atım, uşağı verən honun rizasını da verər. Gördü ki, bu dəfə üç balıx gəldi. Diyir, şükür Xudaya, kərə-mətinə. Uşağı götürüf gətirdi öyə. Arvad görüf çox sevindi. Balıxçının arvadı uşağı köynəyindən keçirdi. Oldu halal hümmət. Molla gətirif siğə elədilər. Üş balığı aparıf bazarda satıf lazım olan ərzaxları alıf gəldi. Bu minvalnan uşax 7 yaşına çatana kimi balıxçı gün-də üş balıx tutdu. Bir günləri balıxçıynan arvadı söhbətdəşdilər necə eliyax bu uşağı bir məktəbə qoyax. Səhər durdu namazını qıldı, Allaha yalvardı, bir imkan yarat bu uşax bir elm öyrən-sin. Durdu getdi, dəryaya torunu atdı. Gördü ki, bu dəfə tora beş balıx gəldi. Fikirleşdi, yarəbbi, çox sağol. Mən daha dər-yaya torumu atmıyacağam. Sən mənim ruzimi verdin. İki balıx da bu uşağın ruzisidir. Gəldi öyə, arvadına didi ki, Allah-tala bu gün mənə 2 balıx artıx verdi. Biz uşağı mollaxanaya qoya bilərix. Beləcə gündə beş balıx tutuf uşağın məktəf xərcini ödədi. Uşağı mollaya tapşırıf balıxçı öz işinin dalınca getdi. Uşax təhsilini alana qədər hər gün bu beş balıx tutdu. Gün keşdi, ay dolandı. Oğlan gəldi çatdı 15 yaşına. Oturdular danışdılar. Səhərsi kişi dəryaya torunu atanda gördü ki, bu dəfə tora 6 balıx düşdü. Gəldi arvada didi ki, ay arvad, bu dəfə altı balıx düşdü. Altıncı balıx nə üçünmüş görəsən? Arvadı didi ki, a kişi, ho da uşağın öz ruzisidi. Beləcə dolanmağa başdadılar. Balıxçı oğlu olduğuna görə Hüseyinə heş yerdə iş vermirlər, heş kəs gətirif uşağını buna tapşırır. Bir gün Hüseyin dərđini ana-sına aşdı didi:

– Ay ana, atama yazığım gəlir bütün günü balıx tutuf ailə-mizi dolandırır. Mən də bir iş tapa bilmirəm ki, hona kömax edim. Sən atama di ki, məni də özüylə aparsın, hona kömax edim. Kasıf kişinin oğluyam diyə məni məclislərə, tay-tuşlarım arasına qoymurlar. Atam məni aparsın, öyrənim bu sənəti, bəlkə bu sənətlə özümə çörax qazanaram.

Balıx-çının arvadı axşam kişi işdən gələndə bu söhbəti hona aşdı. Balıxçı əvvəlcə razı olmadı. Didi ki, Allahdan gələn paydı bu oğlan, mən necə honu aparıf çətinlıxlara salım.

Uşax özü xahiş edifdi. Hüseyinin ürəyini sındırma.

Balıxçı uşağı yanına çağırıf bu fikrə düşməyinin səvəvinə soruşuy.

Hüseyin didi:

– Ateyi-mehriban, axı sən işdiyirsən, mən də yiyirəm. Bu mənim üçün xəcalətdi. Artıx mənim sənə kömax etmə məqa-mımdı. Həm də bu bir sənətdi. Mən də sənət öyrənmiş olaram. Nə qədər öydə oturum.

Balıxçı razılaşdı. Səhərsi bunu özüynən götürdü getdi-lər dəryanın qırağına. Balıxçı torunu bir atdı dəryanın dibinə çəkif çıxarda bilmədi. Ata-bala köməhləşif çıxartdılar. Balıx-çı ta-mahlandı, bir də atdı. Beləcə neçə dəfə atdısa tor dolu gəldi. Hüseyin gördü ki, atası nəfsinə sahif çixa bilmir. Didi, ata, nə üçün bu canlını qırırsan? Axı bunu da yaradan Allahdı. Allahın gözəl məxluqudu. Heş biz bunu şəhərə də çatdıra bilmiyəsiyix. İylənəcəxdı. Məgər bunu sən yaratmı-san, səndə qırırsan?

Kişi baxdı-baxdı. Didi oğul, düz diyir-sən. Allah-tala özü bilir kimə nə verdiyini. Allah mənə hər gün bu qədər balıx bəxş etsəydi, bu dəryada bircə balıx qoy-maz-dım, hamısını məhv edərdim. Buların hamısı sənin əmə-linə, sənin rizana görədi. Balıxçı tutduğu əməlinə görə həmən peşman oldu. Lazım olan qədər balığı götürdü. Kişi gedəndə oğlan gördü hələ çox balıx qalıfdı yerdə. Didi: ateyi-mehriban, gələndə bir meşox da gətir, mən də sənə kömax edim.

Kişi şələsini götürüf getdi bazara satdı. Gedif öydən bir meşox da götürüf gəldi oğlanın yanına. Bir yerdə balığı yığış-dırıf öyə gəlmağa başladı. Kişi gördü Hüseyin yolda nə görsə honun dalınca qaçır, bunun belini şələ sındırıy. Didi, oğlum, sən yavaş-yavaş gəl, mən gedim şələmi qoyum, sən qavağına gəl. Balıxçı şələsini qoyuf oğlunun qavağına gələndə kimi Hüseyin şəhərdə öz küçələrini azdı. Çünkü o heç vaxt şəhəri gəzməmişdi. Az getdi, üz getdi, iynə qarış yol getdi, gəlif bir bağa düşdü. Gedif bir imarətin yanında dayandı. Gördü ki, imarət nə imarət, dörd göz istiyir tamaşasına dura. Gölgədə şələsini yerə qoydu. Başdadı dincəlməyə. Sən dimə, bu imarət ölkənin padşahının qızının imarətidir. Şahın qızı sən dimə bu vaxdı küləfrəngə çıxıfmış. Gördü ki, bir üstü-başı cırcındır için-də bir gözəl oğlan meşoxunu da kəna-ra qoyuf özüyün kül-lənir. Qız gördü ki, oğlan elə bir gözəl oğlandı ki, xudavəndi-ələm öz qüdrətindən xələq eliyif, səhmi-salavatında dünya işıxlanır. Qaravaşdarının birini göndərdi ki, görəh bu oğlan kimdi, burda nə axtarır. Qaravaş gəlif Hüseyindən soruşdu: Ay oğlan, sən kimsən, havırda niyə oturufsan? Didi, mən filan balıx-çının oğluyam, küçə-mizi azmışam, gəlif havra çıxmışam. Qaravaş qayıtdı xanı-ma məlumat verdi ki, məsələ belədi. Sən dimə o balıxçını da şəhərdə hamı tanıyırmiş. Didi gedin ho oğlanı mənim yanı-ma gətirin. Meşoxunu götürüf şahın qızının yanına gətirdilər. Şah qızı baxdı meşoxdakı balıxdı. Elə ki, Hüseyini yaxından görəndə şah qızı bir könül-dən min könülə vuruldu. Didi, xudavəndi-ələm, belə bir gözəl-liyi yarada bilirsənsə honda niyə bu gözəlliyə gözəl həyat vermirsən. Sən bunu mənim üçün mü yaratmısan, yoxsa... Şah qızı düşünüy ki, atam mənə buna vermijəcəxdı.

Ho vaxdı hamı dindar idi. Qız da bir namaz qıldı Allaha yalvardı ki, İlahi, sən mənə buna qismət elə. Qaravaşlara əmr etdi ki, oğlanı aparın hamama, onu süd vannasına salın. Elə etdilər. Hüseyini geyin-dirif-keçindirif gətirdilər şahın qızının yanına. Şah qızı Hüseyinə baxıf gördü ki, pəh, oğlan nə oğlan, beləsi dünyaya heş gəlmijiydi. Şah qızı sevgisini oğlana aç bilmədi. Amma qaravaşlara əmr etdi ki, oğlanın meşoxunu da götürün aparın çatdırın balıx-çıya. Şah qızı fürsət tapıf bir mək-tuf yazıf meşo-xun içinə saldı.

Bular Hüseyini balıxçının öyünə apar-maxda olsunlar, sizə kimdən xəvər diyim, balıxçıdan. Elə ki, balıxçı oğlunu tap-madı, başdadı ağlamağa. Allaha üz tutuf didi ki, ey Xudaya, sən verdiyini mənəndən niyə aldın? Balıxçı başı lovlu Hüseyini axtarırdı ki, qəfildən yolda bulara rast gəldi. Baxdı gördü ki, şahın kənizləri bir şahzədə oğlanla gəlirlər. İstədi oğlunu holardan xəvər alsın, kəniz soruşuy:

– Kimi axtarırsan, balıxçı qardaş?

Balıxçı didi:

– Oğlumu.

Kəniz didi:

– Oğlun, budu ha yanımdadı.

Balıxçı üzünü Allaha tutdu, əllərini göyə qaldırdı didi:

– İlahi, çox şükür sənin dərgahına, oğlumu tapdım.

Balıxçı oğlunu da götürüf gəldi öyə. Meşoxun ağzını açan-da məhətəl qaldı. Gördü ki, bu bir padşahın xəzinəsidi, balıx əvəzi qoyulufdu. Hüseyndən soruşdu.

Hüseyn didi:

– Ay ata, biz oğurlamamışıx ki, xanım özü verifdi. Əlbət-də, halal maldı.

Balıxçı ləl-cəvahiratı seçif ayırmax istədxda gördü ki, bir məktuf var. Balıxçı oğluna didi:

– Ay oğul, mən oxumax bilmirəm, bax gör bura nə yazı-lıfdı?

Hüseyn məhtufu oxuyan kimi rəngi saraldı. Atası didi, oğul, nə oldu? Didi, ata, havırda sənin ölümünün fərmanı yazı-lıfdı. Didi xanım yazıf ki, əgər savax gəlif məni oğluna şahdan istəməsən dar ağacından asdıracam. İstəsən də şah səni asdırax. Şah öz qızını balıxçının oğluna verərmı? Qarı da qarışdı bu işə. Diyirlər qadın ağıl kişi ağılından ötkəm olur. Balıxçının arvadı didi ki, ay kişi, Allah nə yazıfsa honu görəsiyix. Madam ki, xanım belə bir fikrə düşüfdü, sən get istə. Verər, nə yaxşı, verməz, öldürər səni, aləm biləcəx ki, cəsaretinin qurvanı ol-dun. Bu bir şərəfli ölümdür. Əgər şahın qızı öldürtsə səni heş vaxt açıqlama verif öldürə bilmiyəcəx. Ho üzdən də səni şərə salacaxdı. Bir qadının məkrinə düşüf ölmaxdansa şahın qəzə-vinə gəlif ölmax daha şərəfli ölüm-dür.

Balıxçı gördü ki, arvadı doğru diyir. Səhərsi duruf üzünü-gözünü qaydaya salıf yola düzəldi. Gəlif şahın elçi daşının üstündə oturdu. Şaha xəvər çatdı ki, belə bir qoca elçi daşının üstündə oturufdu. Şah didi ki, qoca kişidi, gedin soruşun, bəlkə səhf oturufdu. Gəlif soruşdular nə istiyirsən, bəlkə səhf otur-musan. Didi yox, mən elə bu elçi daşının üstündə oturmalı-yammış. Mən şahın qızına oğlum üçün elçi gəlmişəm. Şah didi, gedin gətirin qocanı, elçiyə zaval yoxdu. Balıxçı gəlif şahın qarşısında baş endirdi. Şah didi, eşidirəm. Şah sağ olsun, sənın qızına elçi gəlmişəm. Şahın qəzəvi tutdu. Bıqları titrədi, tükü biz-biz oldu. Düşündü ki, bu kimdi belə mənım qızımı istiyir. Amma qəzəvini boğdu. Baxdı vəzir-vəkilin üzünə, gördü hamının qəzəvi tutufdu kişiyə. Kışiyə didi:

– Get, əgər Allah yazıfsa olacax. Biz də bir fikirləşəh gö-rəh nə qərara gəlirix. Üş gündən soram gələrsən sənə cavaf ve-rərix.

Kışi Allahına şükür oxuya-oxuya getdi ki, helə üş gün də bir ömürdü. Gəldi öyə, olanları danışdı. Oğlu didi ki, ata, qorx-ma, hər şeyi düzəf-qoşan Allahdı.

Üş günün tamamında balıxçı gəlif oturdu yenə həmin elçi daşının üstündə. Şah qərar vermişdi, balıxçının qarşısına elə bir şərt qoya ki, hona əməl edə bilməsin. Ho da bu söydadan əl çəkə. Balıxçı gəlif şahın hüzuna baş endirdi. Didi ki, mən razı-yam. Öyrənmişəm ki, çox ağıllı oğlun var. Amma elin adə-tinə uyğun toy edə biləssənmi? Didi, şah buyursun öz istəhlərini disin, biz də sonrasına baxarix. Şah didi, əvvəla, mənım qızına layix öy tikilməliidi. Get o şəraitı yarat, soram gəl söhbət edə-rıx.

Balıxçı gəldi yenə öyünə, olanları mən sizə nəql etdi-yim kimi nəql etdi. Qızın qasidi tez-tez Hüseynlə əlaqə saxlı-yırdı. Bu dəfə gələndə Hüseyn yazdı qızın üstünə məktuf gön-dərdi. Atan bizdən imarət tələb ediy. Hindi biz neyniyək?

Qız oxudu məktufu, cavaf yazdı ki, sən narahat olma. Get şəhərdən ən dəyərli memarları tap gətir, qalanı mənim işimdi. Oğlan getdi, memarları tapdı gətirdi, şaha göstərdiyi yerdə bir imarət tikildi. Çarhovuzlar hazırlandı. Çıl-çıraxları alışırdılar. Tez bitən, tez tutan çiçəhlərdən saldılar. Həmin imarətdən şa-hın qapısına kimi xalçalar döşəndi.

Bir gün yenə balıxçı gedif şahın hüzuruna didi ki, şah sağ olsun, siz diyən imarət hazırdı. Şah öz əhli-əyalıyla gəlif yox-ladı ki, bəs öz istədiyindən də artıx imarət ucalıfı. Qayıtdı gəldi öz taxtına, vəzir-vəkilinə didi ki, sizin məsləhətinizdən iş gördüm, bu da belə. Vəzir-vəkil didi ki, şah sağ olsun, hindi elə bir başlıx parası istə ki, əməl edə bilməsin. Balıxçı bu dəfə şa-hın yanı-na gələndə şah didi ki, qoca, gördüm ki, bacarıqlı adam-san, dünyagörmüş kişi-sən. Mən diyəni etdin. Hindi qaldı ikinci şərtim. Diyir, buyu-run.

Şah didi:

– Mənə qızımın 7 ağırlığı qızıl gətir.

Balıxçı gəlif oğlana didi, oğlan da qıza xəvər göndərdi ki, atan bu şeyləri istiyir. Didi, narahat olma, 3 günə hər şey hazır olasıdı. Şah qızı 3 günə hər şeyi hazırladı. Dəvə kar-van--ları ilə diyilən şeylər hamısı şahın hüzuruna gəldi. Ağamət* gəldi. Şah gördü kü, kişi nə disə hamısına əməl edir. Vəzir-vəkilinə didi ki, Allah sizin öyünüzü yıxsın. Kişi nə disəm hamısına əməl edir. Vəzir-vəkil didi ki, ver qızını getsin. Şah qızını çağırif xəvər aldı. Ağzını aradı. Qız qara-vaşdarın vasitəsi ilə didi ki, ho oğlan elə mənim istədiyim oğlandı. Allah mənim qızıma da belə toy qismət etsin. Amma məkirnən, hiyləynən yox.

Toy eliyif qızı gətirdilər. Bəy-gəlin otağı bəzəndi. Soltan döşəyi salındı. Gəlini qoydular gərdəyin dalına. Başdadı oğlanı gözləməyə. Oğlan gəldi güzgünü götürdü, darağı qoydu. Da-rağı götürdü, güzgünü qoydu. Başdadı özünü nizama salmağa. Gəlin tərə-fə heş fikir vermədi. Qız gözdədi, xoruzun birinci banı oldu, oğlan buna fikir vermədi, ikinci banı oldu, oğlan buna yaxın gəlmədi. Qız axırda didi ki, ay oğlan, sən çoxmu özünün bəzəyinnən məşğul olasan? Sən bəs gərdəyin dalına nə vaxt gələssən? Hüseyin didi, xanım, narahat olma, hindi gəli-rəm. Hüseyin yenə gəlmədi. Qız axırı cana doyuf didi ki, sən nə özündən çıxıfsan, balıxçının oğlu deyilsənmi, divarın divin-də bürüşüf küllənən sən deyildin? Səni bu dərəcəyə çatdıran mən oldum. Sənin kişiliyin bu idimi?

Hüseyin didi:

– Xanım, bağışla, neynək görməmiş adamam da. Mən ba-lıxçı oğluyam, mən hardan bilirəm mədəniyyət nədir. İstiyi-rəm, gedim bir hamama girəm, gəlim.

Oğlan duruf bəylıx paltarını dəyişif, öz balıxçı paltarını da giyinif, altdan giyinif, üstədən qıfillanıf səssizcə getdi. Oğlan getdi. Qız nə qədər gözlədi, oğlan gəlmədi. Duruf ax-tardı da, xeyri olmadı. Gəlif gərdəyin dalında oturdu. Balıx-çıynan ar-vadı çox gözlədilər, gördülər bulardan səs çıxmıy. Didilər, bu-lar nə qədər yatacaqlar gərdəh dalında. Balıxçının arvadı ya-vaşca gəlif gördü ki, gəlin oturuf gərdəyin dalında qəm dərya-sına qərq olufdu. Xəvər aldı ki, nolufdu. Qız ba-şına gələni da-nışdı. Nə qədər axtardılar, tapmadılar ki, tap-madılar.

Hindi bular burda axtarmaxda olsunlar, mən sizə danı-şım oğlandan. Oğlan ölkədən çıxdı. Az getdi, çox getdi. Gə-lif bir imarətin yanında durdu. Pulu yox. Gələnin qavağına, gedənin dalınca baxır. Axşam oldu, buna göz qoyan tacir nöqərlərini göndərdi ki, görün bu oğlan nə istiyir. Oğlan özünü lallığa qoydu. Qayıdıf tacirə didilər ki, ho oğlan laldı. Tacir didi ki, gedin honu mənim yanıma gətirin. Tacir də bunu başa düşə bilmədi. Lal dilini bilən biri gəlif oğlanın didixlərini tacirə didi ki, kimsəsiz oğlandı. Tacir Hüseyinin gözəlliyinə aşıq oldu. Oğlanı başa saldı ki, mənim

yanım-da qalif işliyərəsənmi? Oğlan başından razılıx verdi. Didi ki, sən ancax və ancax stollardan qavları yığışdırassan. Beləcə oğlan qalif burda işləməğa baş-ladı. Tacir Hüseynin bacarığına aşiq oluf onu xörək paylıyan təyin etdi. Hüseyn ho qədər yaxşı xidmət göstərdi ki, buranın müştəriləri birə-beş artdı. Oğla-nın gözəlliyini, yaraşığıni görən bir də gəlir, gələndə özün-dən dartıf digərini gətiriydi. Bu söhbət gəldi ölkənin şahına çatdı. Şah vəziriyə gəldi oğlanı görməğa. Şah vəziriyə təğyiri-libas oldu ki hoları tanıyan olmasın. Gəldilər bura. Bulara lal Hüseyn bir qullux göstərdi ki, şah baxdı gördü ki, pəh-pəh oğlan bir gözəldi, bir yara-şıklıdı ki, dörd göz istiyir tamaşasına dura. Şah düşünüy ki, İlahi, bu gözəl insanı hayıf lal yaradıfsan. Məclis qutardı. Şah bir namə yazıf oğlanı başa saldı ki, xazeynini göndər mənim yanına. Xazeyn gəl-di. Şah Hüseyni xəvər aldı ki, bu oğlanı hardan tapıfsan. Çox xoşuma gəldi. Və şah çıxdı getdi. Şah taxtına çıxdı, dərhal bir namə yazdırıf tacirin üstünə göndərdi. Dünən sənin qonağın mən idim. Nə xərcin var ödiyirəm. Amma lal oğlanı mənə ver. Şah gəldi Hüseyni ho qədər sorğu-suala tutdu, axırı oğlan hona yazıf bildirdi ki, məndən nə istiyirsən, görürsən lal oğlanam. Məndən əl çək. Axırı Şah gör-dü ki, lal yazı-pozunu da bilir. Şah yazıf Hüseyndən soruş-du ki, oğlum, di görüm sənin dilin anadangəlmə lal oluf, yoxsa sora-dan? Oğlan o dəyqə başa düşdü əgər mən anadan lal olduğumu desəm yalanımın üstü açılacaxdı. Çünkü ho vaxları anadan-gəlmə lallar üçün məktəflər yox idi. Honda şah məndən soruşa-cax ki, əgər belədisə yazı-pozunu hardan öyrənifsən? Yazıf verdi soradan lal olmuşam. Şah loğman-ları tökdü kü, Hüseynin dilini aşdıra, xeyri olmadı ki, olmadı.

Bular burda qalsınlar, sizə deyəh Hüseynin gərdəyin da-lında qalan arvadından. Qız atasına qorxusundan heş nə di-mədi. Didi ki, Hüseyn səfərə çıxıfıdı. Amma səhərsi bir rəs-sam gətirdif honun böyük bir şəklini çəkdirif şəhərin dörd qala divarı qapısının üstündən asdırdı. Keşihçilər qoyuf tapşırdı ki, şəhərə daxil oluf şəklə baxıf bir kəlmə diyən olsa tutun yanına gətirin. Günlərin bir günündə iş elə gətirdi, Allah-tala işi düzüf-qoşanda hər şeyi qaydasına sala bilir. Oğlan lal oluf yaşadığı şahın ölkəsindən bu ölkəyə iki nəfər cavan iş axtarmağa gə-ləndə qala darvazasındakı şəklə baxıf ah çəkдилər. Keşihçilər hoları xanımın yanına gətirdilər. Ho vaxdı niqab altında yaşı-yır--dılar. Üzlərini göstər-mirdilər, pərdə arxasında dururdular. Xa-nım arxadan soruşdu. Siz ho şəklə baxıf nə didiniz? Cavan-lar ağlaşdılar ki, bizim bir günahımız yoxdu, buraxın gedax. Ho bizim şahımızın oğludu, dili laldı, bir kəlmə didix ki, ho gözəl oğlanın dilini niyə lal edifsən, Xudaya? Xanım didi ki, qorx-mayın, sizə heş bir cəza veril-miyəcəxdi. Xanım didi ki, sizə bir ildə qazanacağınızı artıx-laması ilə versəm, gəldiyiniz, getdiyi-niz yolun xərcini də versəm, sizə bir həkim də versəm, o lalın dilini aşmax üçün geri qayıdarsınızımı? Cavanlar gördülər ki, bəxtləri yamanca gətirifdi. Razılaşdılar. Şahın qızı gedif bazar-dan bir həkim paltarı aldırdı, altdan giyinif üstə qıfillandı, üstə qıfillandı, yola düzəldilər. Şahın qızı hə-kim libasında didi ki, mən havırda bir şey qazansam yarısını sizə verəcəm. Hona şahın iqamətgahını göstərdilər. Gəlif elçi daşının üstə oturdu. Keşihçilər gəlif xəvər aldılar ki, nə istiyir-sən. Qız didi ki, şahın oğlunu sağaltmağa gəlmişəm. Gətirdilər şahın yanına. Şah gördü ki, bir gözəl oğlandı, soruşdu niyə gəlmi-sən. Didi ki, şah sağ olsun, oğlunun dilini aşmağa gəlmi-şəm. Əvvəlcə xəstəni görməliyəm didi. Gətirdilər qızı Hü-seynin yanına. Qız buna bir neçə sorğu-sual etdi. Xeyri olmadı ki, olmadı. Axırı qız niqabını üzündən götürdü, oğlan gördüki, öz arvadıdı. Qız didi ki, ay etibarsız, ay bivəfa, səndən öteri mən dəridən-qavıxdan çıxmışam. Atama ağ oldum. Bir sözü-mə görə sən məni qara yaylıxlı qoydun. Mən adam içinə çıxa bil-mirəm. Niyə belə insafsızlıx elədin?

Oğlan yenə danış-madı. Qız nə qədər dil töhdü, yalvardısa da xeyri olmadı. Qız şahın ya-nına gələndə Hüseyn şaha kağız yazıf göndərdi ki, ateyi-mehriban, bu sən göndərən həkimlər məni o

qədər cana doydu-ruflar ki, artıx suda içə bilmirəm. Bundan soram həkimlərə şərt qoy ki, mənim dilimi açə bilsələr istədixlərini ver, bilməsələr boyun-larını vur. Şah oğulluğa gö-tür-duğu Hüseyinin hər şərtinə razı oldu. Qıza didi, hindi şərtim var mənim. Əgər oğlumun dilini açə biləcəhsənsə şərtimiz şərt-di, nə istəsən verəcəm. Yox əgər bacarmasan boynun vuru-lacaxdı. Qız fikirləşdi, kişidi də, qılığına girəcəm, danışacaxdı. Hər halda ho qədər də insafsız olmaz ki, məni dar ağacından asdıra. Qız 40 gün möhlət istədi. Qız 40 gün Hüseyinə yalvardı-yaxardı, daha əməl qalmadı, oğla-nın başına açmı-yan. Qadın məkirliklərinin nə qədər usta-lıxları var idisə hamısını işə saldı, yenə də xeyri olmadı. Vədə tamam oldu. Şah gördü ki, Hüseyinin dili açılmadı. Şah qıza didi ki, hindi sən edam olun-malısan. Oğlumun da istəyi budur. Hüseyin bir namədə yazdı şaha ki, ateyi-mehriban, bu həkim o biri həkimlərdən çox inci-dif məni, ho qədər işgəncələr verif ki, o qədər acı dərmanlar, o qədər mənə azar verif ki, hona görə də honun dar ağacı mənim küləfringimin qavağından asılmalıdı. Ho-nun ölümünü öz gö-züm-nən görməsəm, rahatlıx tapa bil-mə-rəm.

Şah belə də etdi. Cəlladlar gəldi, kəndirlər sabun-landı, il-gəh-lər düzəldi, mollalar gəldi, bunun halallığı aldı-lar, kəndir qızın boğazından keçirildi, ayağının altından stol vurulanda oğ-lan dilləndi ki, durun. Bu ölkənin şahlığının qanunu var idi ki, dar ağacından asılan adamın pulunu kim ödəsə honu ho adama bağışlıyardılar. Bu vaxı Hüseyin bir kisə qızılı səpdı ki, ateyi-mehriban, honun qan pulunu mən verirəm. Honu mənə bağışla. Kəndiri vurdular, tez qız yerə düşdü, başının dəbilqəsi düşdü saçları üzünə töküldü. Gör-dülər ki, bir ay parçasıdı. Baxdılar ki, bu həkim qızıymış ki, şah düşündü haburda nəsə bir sir var. Qızı özünə gətirdilər, qaydaya saldılar. Şah didi ki, xanım, burda bir sir var, sən mənə danış görüm. Didi ki, oğlunun dili açıldı, mənim qan pulumu verdi, bağışladı. Şah sağ olsun, oğ-lu-nun dilini mən aşdım. Hindi qalanını oğlundan soruş.

Şah Hüseyini çağırır soruşdu:

– Ay oğlum, sənın dilin açxımış ki.

Didi bəli, açx idi. Didi, bəs bu nə sirdi? Oğlan didi ki, mən yalnız bu sirri qızın və öz valideynlərimin işti-rakı ilə açə bilərəm. Şah tədarük gördürdü, qızın və oğlanın valideynlərini gətirdi. Yığıldılar bir məclisə, mən sizə necə danışmışdımsa da, Hüseyin də məclis əhlinə eləcə danışdı. Sir açıldı. Hüseyin didi ki, bu şah qızıydı. Birinci gecə mən bunun didixlərinnən, bu-nun nazınnan duruf-otur-saydım ola-caxdım bunun nökeri, bu öz puluynan, şahlıx iddiya-sınnan məni ələ keçirmişdi. Mən istiyir-dim ki, mənim arvadım mənim qazancımnan, mənim istəyim-nən mənim arvadım olsun. Mənim tabeçiliyimdə olsun. Mən honun yox. Yoxsa bu ailədən ailə olmazdı.

Bu yerdə Hüseyin üzünü qıza tutuf didi, mən səni dar ağacından satın almışam, səni istəsəm bazarda qul əvəzi sata-ram, istəsəm kəviz verərəm, istəsəm kiməsə bağışdayaram, nə istəsəm edə bilərəm, düzdümü? Qız didi, bəli, düzdü. Didi hin-di mən səni sənın məni sevdüyindən çox sevirəm. Amma sənın qədər iddiyalı deyiləm. Sən mənim xanımmı, mən də sənın başı-nın tacı olma-lıyam. Razısansa, toyumuzu edax. Qız da elə bunu istəyirdi. Tezədən valideyn-lərin şahidliyi ilə kəbin etdilər. 3 gün toy etdilər və oğlannan qızı ötürdülər gərdəyə. Holar hor-da yidilər, işdilər, yerə keşdilər, siz də burda yiyin, için, mətdi muradımıza yetişin. Göydən üç alma düşdü. Biri qızımın, biri mənim, biri də dinləyicilərin olsun.

43. Gündən qorxan Əhməd

Biri vardı, biri yoxdu, bir qoca padşah vardı. Ho, günlərin bir günündə fikirləşdi ki, mənim bu qədər cahı-calalım, bu qə-dər şöhrətim var. Görəsən öyü arvad öy eliyə bilər, yoxsa kişi? Çox fikirləşdi gördü ki, fikirləşməhdən bir şey çıxmır. Vəzir-vəkilini yığdı başına. Vəziri çağırır didi ki, vəzir, mən istiyirəm ki, mənim bu fikrimi sən aydınlaşdırasan və inandırasan. Vəzir soruşdu:

– Nə buyurursunuz, qivleyi-aləm?

Şah didi:

– Di görüm öyü arvad öy eliyər, yoxsa kişi?

Vəzir fikir-ləşdi ki, ay Allah, hindi mən neyniyim? Diyə-cəm arvad, diyəcəh kişi qazanır gətirməsə arvad necə öyü öy eliyər? Diyəcəm kişi, diyəcəh, qadın yığmasa, yığış-dırmasa, qay-da-sında xərc-ləməsə, necə öy eliyir? Fikirləşiy şahı mən necə razı salım. Bu zaman şah diyir:

– Nə yaman xəyalə daldın. Mən sənə üç gün vaxt verirəm. Sən bilirsən, mən verən suala ya özün cavaf verməlisən, ya da sualına cavab verə biləcəx adamı tap-malısən mənə. Əgər bunu edə bilsən, məsuliyyət səndən gedə-cax, qalacax cavab ve-rənin boynuna.

Şah didi:

– Üç gün vaxt verirəm, üç günə mənə cavaf gətirərsən.

Vəzir çox fikirli dolandı. Şahın qızı vəzirin xətrini öz atası qədər çox istəyirdi. Gördü ki, vəzir divanxanaya doğru fikirli-fikirli gedir. Amma eləcə ayaxları gedir, özü getmir.

Şahın qızı soruşdu:

– Nə olub sizə, üç gündü sizi kefsiz görürəm. Nəsə bir fik-rin, dərdin varsa, soruş məndən. Atalar diyir, nə qədər çox bil-sən, yenə də bir bilməzdən soruş. Bir dərdini di, mən sənə elə bir söz diyərəm, honun sənə köməyi deyər.

Vəzir şahın qızını olaylardan xəvərdar etdi. Qız didi, get atama diynən, öyü arvad öy edər. Disə, niyə, dinən, niyə-sini qızından soruş.

Vəzir şad oldu, canı şahı əlindən qutardı. Gəldi pad-şahın hüzuruna.

Padşah soruşdu:

– Vəzir, noldu, sualın cava-bını tapdınmı?

Diyir, tapmışam. Diyir, nədir? Diyir, öyü arvad öy eliyər. Didi, niyə? Didi, niyə-sini qızından soruş. Eləmi? Didi, elə. Şah qızını hüzuruna çağırır soruşdu:

– Qızım, düzdürmü ki, vəzir səndən söz soruşuf?

Didi, bəli. Honda sən bilmirsənmi ki, şahın qanunu qa-nun-du. Əgər sən fikrini mənə sübut edə bilmə-sən, sən axı-rın yaxşı olmayacax. Qız didi, mən didiğimi sübut etməyə hazır-ram. Didi, öyü arvad öy eliyər. Hona görə ki, kişi seldi, arvad göl. Kişi sel kimi qazanar gətirər, sel kimi də eys-işrətə xərc-liyər, çıxar gedər. Amma arvad bəndin qavağına bənd salma-lıdı, hondon göl düzəltməlididi. Atalar diyir: “dama-dama göl olar”. Öydə arvad lazımdı ki, kişinin qazancını sərfəli yerlərə xərc-ləsin. Şah didi, elədimi? Didi, elədi.

Şah didi:

– Qızım, bizim şəhərdə bir cəhrəci Pərcahan qarı var. Gedir onun-bunun qapısında cəhrə əyirir. Honun-bunun qa-pı-sında günümüzə işdəyir. Honun yeganə bir öyladı var, adı Əhməddi. Uşaxlıxdə nədənsə honu gündən qorxudufur. Hona görə də ho ömründə bayıra çıxmıyır. Gün mənə yiya-cax diyə bayıra çıxmır. Hindi səni verəcəm cəhrəci Pərcahan qarının oğlu gündən qorxan Əhmədə. Get honu öy elə. Görüm necə öy eliyirsən.

Qız didi:

– Qivleyi-aləm sağ olsun, atamsan, qivləgahımsan, ölkə-nin də hökmdarısan. Sən nə disən, ho olmalıdı. Ama sən mənə kimə də versən, mən ho öyə gedif öy eliyəcəğəm.

Didi, yaxşı. Pərcahan qarını çağırif didi ki, mən qızımı sənə oğluna verirəm. Pərcahan qarı qurudu yerində qaldı. Şah qızını mənə oğluma, özü də gündən qorxan Əhmədə verir. Şah qızını cehizsiz, toysuz-düyünsüz, üstündə olan zinyət əşya-ları ilə bir yerdə Pərcahan qarının yanına salıf gön-dərdi.

At ayağı külüng olar, aşix dili yüyərəh olar, – diyirlər. Nağıllarda vaxt tez gəlif ötür. Qız gəldi cəhrəçi Pərcahanın öyünə. Bir qədir burda yaşadılar. Qız oğlanı nə qədər qılıqladı, nələr elədisə çölə çıx, oğlanı başa sala bilmədi. Bir gün Pərcahan qarına didi ki, mən çölə çıxmaq istəyirəm, nə qədər öyün içində qalım. Gəl sənə zinyət əşyalarını verim, apar sat. Qəs-sab-xanada qoyun qılçasında olan aşixlardan bir 10-15 dənə al gətir. Özü də boyaların içinə sal, cürbəcür rəng alsın. Heş ol-maya bunnan öydə aşix-aşix oynuyum.

Arvad şahın qızını çox istiyirdi. Qızın didiği kimi də etdi. Qız-oğlan axşama kimi aşix-aşix oynuyurlar. Bir gün gəlin bir cız çəhdı və oğlana didi ki, hindi sən o başda durursan, mən bu başda dururam. Mən sakkanı atıram. Sən mənə sakkanı mənə qaytarırsan. Mən də sənə sakkanı sənə qaytarıram.

Əhmədə bu oyun çox maraxlı gəlir. Axşamatan oynu-yur-lar. Bir gün qız özü qəsdən uduzmağa başdadı. Əhmədə didi, yox, sənə yerin yaxşıdı, mənə yerim pis. Gəl yerimizi dəyi-şəh. Qız həmişə qapı tərəfdə dururdu. Oğlan qorxusundan içəri tərəfdə dururdu. Diyirdi, gün qapıdan gələr mənə yiyər. Qız cığallandı ki, gəl yerimizi dəyişəh. Əhməd didi ki, yox, mən gündən qorxuram. Gün gələr, mənə yiyər. Qız didi ki, məndən dadlı, məndən ləzətli oldun ki, gün mənə yemədi, sənə yedi? Yimiyicəh, qorx-ma.

Əhməd qorxusundan razılaşmadı. Qızdan qəsdən küsüf getdi. Mən sənə daha oynamıyacam, diyif, gedif bir küncdə oturdu. Oğlan çox duruxdu. Oyun da buna ho qədər ləzzət et-mişdi ki, məcbur oluf keşdi qapı tərəfə. Başdadılar oy-na-mağa. Yavaş-yavaş qız didi ki, ay Əhməd, gəlsənə qapını bir az açax öy qaran-lıxdı. İşix düşsün. Axır bir az qapını açix qoyuf oyna-dılar. Bir gün lap çox aşdılar. Helə-helə bir gün sakkanı elə atdı ki, qapıdan çölə düşdü. Oğlana didi ki, sakkanı gətir. Əhməd didi ki, mən qorxuram. Qız küsüf gedif bir tərəfdə oturdu. Oğ-lan darıxır, aşix oynamax istiyir. Qız didi ki, sən kişisən, gün-dən qorxuf arvadını çölə çıxardırsan, sən nə kişisən. Didi, uzan, yavaş-yavaş əlini uzat, gətir. Oğlan məcbur oluf yavaşca əlini uzatdı. Elə ki, başı çölə çıxmışdı, qız Əhmədin ayaxlarından tutuf Əhmədi aşırdı çölə. Qapını arxadan bağladı. Oğlan qalx-dı, ay aman, gün mənə yedi diyif düşdü şəhərin canına, şəhəri tanımır. Düşdü bir bərri-biyabana. Çox qaşdı, az qaşdı, gəlif bir karvana rast gəldi. Karvanbaşı gördü ki, bir oğlan “ay haray, mənə gün yedi” diyif qaçır. Adamları göndərdi. Əhmədi gətir-dilər. Onu sakitləşdirdilər ki, gün heş kimi yimir, sənə necə ye-sin. Əhməd gördü ki, doğrudan gün var, amma heş kimi yemir. Karvanbaşı gördü ki, bu qoldan qüvvəli, candan cüssəlidi. Yax-şı oğlandı. Amma dünyagörüşü zəyifdi. Didi, oğlum, sən mənə-nim yanımda nöker işdiyərsənmi? Didi ki, vallah, bilmirəm nö-kər nə olan şeydi? Didi sən mənə-nim buyur-duğum işlərə gedər-sənmi. Kişi bunu başdadı başa saldı ki, bir il yanımda işlə, sora gəlif sənə-nin ailəni tapacam holara qovuş-du-ra-cam.

Bular razılaş-dı-lar. Karvanbaşı məşhur tacir idi. Bütün ölkələri gəzirdi. Bir ölkəyə çatanda tacir Əhmədi çağırif didi:

– Oğlum, bu gün sənə-nin ilin bitir. Gəl sənə-nin əmək haqqını verim.

Tacir bir ildə Əhmədin yazı-pozusunun məşğul ol-muş--du. Honu əməli-başlıca oğlan etmişdi. Tacir bunun əmək haq-qını verdi. Didi ki, indi çıx bazara, əyin-baş al özünə. Sorax aparıf səni ananın görüşdürəsiyəm. İstəsən, yenə gəlif mənim yanımda işliyərsən, istəməsən, özün bilərsən.

Oğlan pulunu götürüf çıxdı bazara. Gördü ki, bir qoca oturuf diyir, ay söz alan, söz satıram. Hikmət burdadı. Əhməd düşündü, a kişi, sözü də satarlarmı? Yaxınlaşıf so-ruşdu. Sözü necə satarlar? Diyir, satırlar da. Diyir, neçəyədi? Diyir, filan qədir. Əhməd gördü ki, bu bir ildə işdiyif aldığı əmək haqqı bunu zornan ödüyür. Didi, bəlkə sən o sözün bu pula dəy-məz. Didi, daha nə oldu. Əvvəlcə pulunu ver, soram diyim.

Əhmədi marax bürümüş-dü. Pulu verdi.

Kişi didi:

– Oğlum, qulağın yaxın tut. Amma sənə diyirəm, sən də sözü heş vaxt pulsuz-parasız satma. Sözü qanan adama sat.

Didi ki, oğul, əcəlsiz baş gorda yatmaz. Əhməd didi ki, nol-sun. Qoca didi, necə yəni nolsun. İnsanın əcəli gəlməsə, bəndə heş də öldürə bilməz. Əhməd didi ki, Allah öyünü yıx-sın, bir ildi nökrəçilix edif qazandığım pulu bir sözə aldın. Didi, oğul, bir gün sənə lazım olar.

Əhməd qayıtdı tacirin yanına. Honu aldadıf didi ki, val-lah, çıxdım şəhərə, lotular gəlif məni soydu, pulu əlimdən al-dılar. Dimədi ki, söz almışam. Çünkü söz satan qoca didi ki, heş kimə dimə, öncə özün sınaxdan keçir. Tacir didi ki, bəs yaxşı hindi fikrin nədi? Əhməd didi ki, vallah götürsən, bir il də işliyərəm. Tacir didi ki, əmək haqqını bir az da artırırım. Bir il də götürdü. Bir il də dünyanın hər yerini gəzdirər. Vaxt ta-mam oldu, tacir bunun əmək haqqını verdi. Əhməd yenə bazara çıxdı. Gördü başqa bir şəhərdə söz aldığı kişi hindi bu şəhərdə yenə söz satır. Yenə qışqırır: “Ay söz alan, söz satıram”. Əh-məd fikirləşdi ki, keçən dəfə aldığım sözdən bir şey çıxmadı. Bu sözü də alacam. Gəldi pulu verdi. Didi oğlum, qulağın ya-xın tut. Qulağın yaxın tutdu. Didi ki, oğlum, gözəl gözəl ol-maz, göz tutan gözəl olar. Əhməd didi, elə bu? Didi, bəli.

Əhməd didi:

– Allah öyünü yıxsın, iki ildi məni hambalı-beymuz* eliyifsən.

Didi, oğlum, sənə lazım olar. Əhməd yenə tacirin yanına gəldi. Yenə bir il vaxtını uzatdı. Nağıl dili yüyərəh olar, – diyir-lər. Bir il də beləcə keşdi. Əhməd bu üç ildə əməlli-başdı işdə-di. Artıx tacirin hesabına savadlı bir oğlan olufdu. Beləcə bir il də keşdi, tacir bununməvacibini verdi. Əhməd yenə bu şəhərin bazarına gəldi. Gördü ki, qoca söz satan yenə burdadı. Yaxınla-şıf didi ki, a kişi, sən iki il məni hambalı-beymuz elədin, bu da üç il. İndi nə satırsan? Didi hindi də söz satıram. Əhməd fikir-ləş-di ki, atalar üçəcən diyifdi, bunu da alacam. Pulu verdi. Qoca didi:

– Oğul, qulağın yaxın tut.

Oğlan qulağın yaxın tutdu. Didi, oğlum, bütün elmlərin başı səbirdi. Hər iş tutursan tut, səbrnən tut. Tez nəticə çıxart-ma. Əhməd didi, elə bu? Didi, bəli. Məcbur oldu bir ildə taci-rin yanında işdəməli oldu. Gəzdirər, gəzdirər, dəvələrnən gəlif susuz bir səhraya çıx-dılar. Buların suları qutardı. Buların su ehtiyatı qutardı. Gördülər ki, qəflə-qatır quruyur. Didilər ki, neyniyəh? Didilər ki, hündür bir ağacın üstə çıxıf bax-ın,-h-arada qalmışdıx görsəz, diyin. Nə qədər adam çıx-dısa, xeyri olmadı. Əhməd didi ki, qoy mən də çıxım baxım. Didi ki, bir qaraltı görürəm. Tacirbaşı didi ki, karvanı sürün ora gedax. Gəlif mən-zil başına çatdılar, gördülər ki, bir ağac, dibində də bir su quyu-su var. Ağacın başında yazıf yapış-dırıflar ki, kim bu quyunun dibinə su üçün düşsə, hona geri qayıtmağa yol yoxdu. Canınıza yazığınız gəlirsə, vedrə də salmıyın. Baxdılar

ki, işlər şuluxdu. Çox fikirləşdilər ki, neynəsinlər. Axırı qərara aldılar ki, gəlin bir nəfərə qan pulu yığıf verəh. Yüksəh məbləğdə ki, o quyuya girsin. Axır Əhməd fikirləşdi ki, mən üç il nökrəçilix etdim söz aldım. Mən sözün doğruluğunu nə zaman yoxlu-yacam? Əcəlsiz baş gorda yatmaz. Əgər mənim əcəlim varsa, bu quyudan kə-nar-da da olsa yıxılıf öləsiyəm. Əcəl tanrıdan gəlməsə, quyuya düş-səm, xeyri yoxdu. Didi ağa, o quyuya düşən işte birdən salamat çıxsa hordan, honda da o pulu hona verəcəksiz? Didilər, sağ çıxsa da cəsərət edif, ölümü gözə alif düşüf. Ho pul yenə hona çatacaxdı. Yoxsa kimə vəsiyyəət olun-sa o ada-ma çatacaxdı. Əhməd didi ki, mən salamat çıxmasam, mənim ailəmə çatdırın. Tacir didi ki, dörd ildi sənnən dostdux edirix, mən haram mal yimirəm. Amma sənə heş qıymıram da aşağı düşəsən. Sən mənim ən yaxşı nökrərimən.

Axır razılaşdılar. Əhmədi atdılar quyunun dibinə. Vedrə verdilər. Oğlan öncə doyunca su içəndən soram ved-rə-lərnən yuxarı su dartdı. Qəflə-qatır su işdi. Ehtiyat su götürdülər. Axı-rı qutaranda didilər, daha bəsdir, kəndiri tut, çıx. Oğlan kəndiri tutuf çıxmax istiyəndə quyunun ortasın-dan bir qapı açıldı. Qı-lınc-nan vuruf kəndiri kəsdilər, oğlanı apardılar. Quyunun başın-dakılar gördülər kəndir boş gəldi. Gördülər, səs-səmir yox-du. Getdilər. Oğlanı gəlif aparən Əhmədin özü kimi yaraşılıx oğlan idi. Didi oğlan, lövhənin başındakı yazını oxudunmu? Didi, bəli. Honda necə cəsərət edif girdin quyuya? Əhməd didi ki, millətin susuzluxdan ölməyindənsə bir nəfərin ölməyi daha yaxşıdı. Hona görə mən cəsərət etdim. Artıx mən sənə əlində-yəm, istəsən, öldür, istəsən, burax. Didi, gəl honda. Sənə bir sualım var, əgər ho suala cavap versən, sən salamat qutarassan, cavaf verə bil-məsən, oləcəxsən.

Oğlan Əhmədi gətirdi xəzinənin başına. Əhməd gördü ki, haburda elə cəvahirətlər var ki, 40 göz istiyir tamaşa edə. Keş-dilər bir otağa, qızıldan düzəlmiş bir qurbağadı, insan boyda. Oturuf orda göz yaşı tökür. Oğlan gəldi, diz çöküf qurbağanın qarşısında, başdadı göz yaşı tökmağa. Əhməd hey-rət içində bu səhnəyə baxmağa başdadı. Oğlan didi ki, mənim sualıma cavaf verdin, canın qutaracax, yoxsa edam oluna-cax-san. Di görüm, havı qurbağa gözəldi, yoxsa mən? Əhməd fikirləşdi. Diyəcəm, qurbağa gözəldi, diyəcəh, mən yaraşılıxda oğlanı qoyuf qurbağa-ya gözəl diyirsən. Diyəcəm sən gözəlsən, bəlkə bunun xoşuna gəlmiyə. Soram düşündü ki, mən 3 il işdiyif söz aldım. Birinci sözə görə – “əcəlsiz baş gorda yatmaz” sözünə görə cəsərət edif girdim bura. İkincidə göz tutan gözəl olar. Bax bunu nə dəb-dəbəylə saxlıyır. Diyəcəm ki, qurbağa səndən gözəldi. Nə olar-olar. Oğlan didi ki, nə çox fikirləşdin? Əhməd didi ki, fikirləşirəm ki, necə diyim sənə xətrinə dəyməsin. Didi, sən onun əlinə heş su töhməyə də yaramazsan. İnsanın daxili gözəl olsun. Mən diyərdim bu qurbağa səndən min dəfə gözəldi. Bu vaxı qurbağadan bir bədheybət səs çıxdı. Hər yer dumana bü-rün-dü. Oğlan özünü itirdi. Gözlədilər, duman çəkildə gördü-lər ki, teştin içində bir nəzinin oturufdu, gəl görəsən. Diyir gəl mənə gör, dərdimnən öl, əlini vurma, gendə dur, ürəh basan, zərfə kəsən, qara qızdırmanın dərmanı. Qız horda huşunu itirif yıxıldı, oğlan burda. Əhməd qaldı ortalıxdə. Buların üzünə su vuruf özdərinə gətirdi. Ayılıf bir-birilərinə sarmaşdılar, ağlaş-dılar. Əhmədi qucaqlayıf bağrılarına basdılar. Əhməd didi ki, a qardaş, bu sirdən mənə ağah edin görüm, bu, nə məsələdir. Didi, öncə səbr elə, gəl bu quyunun altını gəzəh. Bular bir yerdə gəzdilər gördülər ki, bəlkə burda 10 padşahın xəzinəsi var. Nələr yoxdu burda. İnsandan başqa hər şey var burda. İkinci mağaraya girəndə gördülər ki, o qədər insan kəlləsi var ki, burda. Əhməd baxdı, əti çimçəşdi. Axırı gəldilər qızın ya-nına. Çörəh kəsdilər. Oğlan didi ki, mən Hindistan padşahının oğluyam. Bu qız da Hindistan padşahının vəzirinin qızıdı. Biz əmi oğlu-əmi qızıyix. Biz köbəh kəsməyih. Biz nişanlı olmu-şux. Həddi-buluğa çatanda bizə toy elədilər. Adətə görə toy günü gəlin zifaf otağında oturur, oğlan zifaf otağına daxil olar. Bizim Hindistanda bu adət əksinədi.

Oğlan oturur, qız daxil olar. Mən də toy gecəsi öz bəylıx taxtımda oturuf qızı gözdü-yürdüm. Qız qapıdan girən vaxdı bir div hardansa peyda oldu, didi, kişisənsə, gəl nişanlımı xilas elə. Mən durdum yerdən, div göydən. Neçə saat yol gəldix, bu quyunun başına çatanda div quyuya girdi. Mən özümü quyuya tulladım. Sən gördüyün bu qapını tapdım. Xəncərin ucuyla yer edif bir təhər içəri girdim. Gördüm div əmim qızının saçından tutuf asıf diyir: “ya mənə tabe olmalısən, ya da burda qalacaxsən”. Mən girəndə qız o qədər ehtiyatsızlıx etdi ki, sevindiyindən didi, ay əmioğlu, mən-ni qutar. Div o yandan gördü ki, mən gəl-mişəm. Axır divnən mən 7 gün, 7 gecə müharibə apardım. Axır Allahım mənim tə-rə-fimə oldu. Mən divə qalif gəlif divi öldürdüm. Divin canı qutaran vaxdı didi ki, ay axmax, sən mənə bir yaşıl qurbağadan öteri öldürdün, get o yaşıl qurbağanı verdim sənə. Çönüf ba-xanda gördüm əmim qızı oluf bir yaşıl qurbağa. Anladım ki, əmim qızı tilsimə düşdü. Mən bilmə-dim honu necə xilas edim. Quyunun altını gəzdim, gördüm divin böyük kitabxanası var. Başladım kitabları oxumağa. Oxuyuf öyrəndim ki, bu qızı bir kəlmə söz qurtara bilər – hansımız gözəlıx. Kimsə desə qurba-ğa səndən gözəldi, tilsim sınır. Ho vaxdan bu quyunun başında gəlif su doldu-rurlar. Mən o adamı gözdü-yürəm ki, özündən ix-ti-yari disin. Su dolduranları tutuf gəti-rirəm. Hamısı qorxusun-dan diyir ki, sən gözəlsən, o yaşıl qurba-ğadan nə çıxacax. Mən də bu adamları çölə buraxa bil-mirəm ki, sir yayılmasın. Hindi sənin Allah bəxtini yeyin elə-sin. Yaxşı gəlif bizi qurtardın. Hindi bir şey qaldı. Didi, nədir? Didi, bu xəzinəni görür-sənmi? Didi, gördüm. Didi, bu xəzi-nənin hamısı sənindi. Amma bir şərtlə. Karvan çox uzaxlaşmış ol-maz, get karvana çat. Hansı yolnan olsa bilmirəm. Get Hin-distan şahının qoşununu çək gə-tir, bizi burdan çıxartsınlar. Bundan soram bu xəzinə sənindi. Atam da nə bağışlıyar, bağışlıyar. Qız oğlana 7 nar verdi sov-qat kimi. Didi oğlan, bu nar hər açılıf paylanan nar deyil. Bun-da sirr var. Ho ancax öydə açıl-malıdı. Hələlix sənə bunu ənam veririh.

Oğlan sağollaşif çıxdı quyunun başına, gördü o de kar-van toz qaldıra-qaldıra gedir. Daldan səs-haray saldı. Səsini eşidif dayandılar. Əhməd özünü karvana yetirdi. Tacirbaşı gördü ki, Əhməd gəldi. Didi, ay oğul, nətər oldu çıxdın hordan? Əhməd didi ki, heş nə quyu dərinidi. Kəndirən çəkirsiz, quyu sorur. Zoru çox verirsiz, kəndir qırılıb düşür, adam qalır horda. Quyu-nun divində nə qədər leş var. Axır karvan gəlif Dehliyə çıxır. Əhməd gedir bazara, qayıdıf tacirə diyir ki, diyirlər, Hindistan bazarı çox ucuzluxdu. Bəlkə gedax hordan mal vuruf gətirif satax. Gəzirlər, axırı tacir Əhmədə inanıf Hindistana çatdılar. Ho dövrün qaydasına görə hansı şəhərə getdin, gərəh ölkənin şahından izn alasan. Tacir şaha layix böyüh bir xonça bəzədi. Bir neçə ağıllı adamnan Əhməd olmaxla gəldilər şahın hüzu-runu. Şah buları qəbul etdi. Süfrə açıldı. Bular söhbətlərini etdi-lər. Bular duruf getməh istiyəndə şah didi ki, siz dünyanı gəzif görən adamlarsınız. Öz başına gələni danışdı. Gəlinimnən oğ-lum toy otağından yoxa çıxıflar. Ho vaxtdan bura gələn tacirlə-rin hamısından xəvər alıram. Bəlkə siz biləsiniz. Hamı bir-birinin üzünə baxdı. Didilər, bizim bundan xəvərimiz yoxdu. Əhməd qalxdı didi ki, şah sağ olsun, əgər səni oğlunla gəlinin olan yerə aparsam nə verərsən mənə? Didi, oğlum, şahlığımda hər nə var, sənə verərəm. Didi, mən bilirəm onların yerini.

Tacir didi:

– Belə zarafat etmə, bu şahdı. Hamımızı qılıncdan keçir-rər.

Əhməd tacirə işarət etdi ki, sakit ol. Mən cavabdehəm bu işə. Əgər mənim sözüüm doğru olsa, mən nə istəsəm, honu ve-rər-sən. Əgər yalan olsa, mənim yoldaşlarıma toxunarsan, yoxsa yox? Amma işdi-şayətədi, qəzavü qədərədi. Yolda başıma bir iş gələr, mənim yoldaş-la-rı-ma toxunulmamalıdı.

Razılaşdılar. Şah böyük orduyanan yola düzəldi. Neçə gün yol getdilər. Karvana yenə su lazım oldu. Axır gəzə-gəzə gəlif o quyunun başına çatdılar. Gördülər, ho lövhə yazılıf. Heş kəs düşmədi. Didilər qan pulu təyin edax, kim düşürsə düşsün. Yenə Əhməd düşdü. Vəzir-vəkil didi ki, Əhməd səni aldadır. Səndən canını qutarır.

Şah didi:

– Oğul, sən mənə firıldax gəlirsən.

Əhməd didi:

– Şahlar hamısı ağıldan kasad olurlar. Sən hamısından be-tərsən. Ölüm ölümdü. Quyuda da ölüm gözdüyür məni, düz-dü-mü? Amma məndən başqa bu quyuya heş kim girmiyir. Mən bir dəfə girif çıxmışam bura.

Əhmədi quyuya salladılar. Su verdi karvana. Qalxmax isti-yəndə, qapıya çatanda Əhməd qapıya bir təpəh vurdu. İçər-dən oğlan kəndiri kəsdi, oğlan düşdü aşağı. Oğlan didi, nətərdi işlər? Əhməd didi gətirmişəm, quyunun başındadılar. Bəs necə edax? Əhməd didi ki, qardaş, əgər səni birinci çıxart-sam se-vinc-dən çox adamın ürəyi partlıyacaxdı. Qızı qavaxda çıxart-sax, yenə belə olacaxdı. Mən çıxsam disəm burda quyudadı, inanmayacaxlar, hamı özünü quyuya tullu-ya-caxdı. Qız ağıllı idi. Didi ki, Əhmədin paltarını qoy mən giyimim çıxım yuxarı. Buları başa salıf sora sizi çıxardarıx. Var-döyləti çıxardarıx. Razılaşdılar. Əhməd çığırdı, kəndiri salın, kəndir qırıldı. Kən-dir saldılar. Qız Əhmədin paltarını giyinif yuxarı çıxdı. Gördü-lər paltar Əhmədir, amma bu gələn Əhməd deyil. Diyirlər sən kimsən? Qız didi ki, məni dinləmax istiyirsinizsə quyunun başına silahlı qoyun. Razılaşdılar. Qız başına gələnə danışdı. Ba-şı-nın dəbilqəsini götürdü. Zülfi yayıl-dı. Baxdılar ki, bu qızdı. Axır nə qədər cəvahirat varsa, hamı-sını çıxartdılar. Qu-yu-nun başında xeyli şadlıx etdilər. Didilər, hindi biz qayıdax Hindistana. Oğlu-mun da sağdışi sən olasan. Hindistana qayı-dıf 3 gün, 3 gecə toy etdilər. Sən dimə, qıznan oğlan itəndən so-ram şahın bir qızı olmuşdu. Əhmədin də gözü ho qızı al-mış-dı. Əhməd başına gələnləri bulara söylədi. Hin-distən şahı didi ki, hindi biz sənə halal arvadını tezədən gedif şahdan istə-mə-liyix. Belə də etdilər. Yol alıf gəldilər Əhmədin öz yaşadığı öl-kə-yə. Əhməd gecənin bir vaxı fikirləşdi ki, mən bu qədər ca-mahatı yığıf hara aparıram. Öyümüzə yer yoxdu. Gedim mən öncə yerimi tapım. Görüm bu qədər vaxtda nələr olufdu.

Gecəyənən bir at minif girdi şəhərə. Gəlif soruşa-soruşa cəhrəci Pərcəhan qarının öyünü tapdı. Gördü imarət nə imarət. Padşahın imarəti heş nədi bunun yanında. Əvvəlcə inanmadı. Gördü pəncərədən baxanda arvadı oturuf yanında, 18 yaşında bir oğlandı qoyuf başını arvadının üstünə yatır. Qarı da zər-zibalı paltarda oturuf bir kənardə. Əhməd fikirləşdi ki, ay gidi dünya, kimsə gəlif alıf bunu. Bu dəm-dəzğahıda bu yaradıf burda. Qısqanlıx üz verdi haburda buna. Oxu çiyindənən çəkdi. Kamana qoyuf oğlanı nişan aldı. Birdən yadına düşdü ki, mən nökerçılıx edif bir söz aldım ki, hər elmin başı səbirdi. Səbirli iyidin anası ağlamaz. Fikrini dəyişəndə oğlan səksəndi, asqırdı, yerindən qalxanda arvadı soruşdu noldu, ay oğul? Anası qaşdı gəldi soruşdu, ay oğul, noldu? Əhməd gördü ki, hər ikisi buna oğul diyir. Soruşdular, noldu? Oğlan didi ki, yuxuda gördüm ki, üzünü görmədiyim atam gəldi, mənə bir ox vurdu, ox bu-duma dəydi. Honun ağrısından oyandım. Gördüm, qan məni aparır.

Qarı didi:

– Ay oğul, qan qovuşuxdu. Bir neçə il əvvəl atan bir sov-qat göndərdi, bu sovqatla bu dəm-dəzğahı yaratdıx. Allahın kö-məyi ilə atan da gələr çıxar.

Əhmədin yadına düşdü ki, ho vaxlar holar aşıx-aşıx oy-nu-yanda arvad buna dimişdi ki, mən aşağı əyilif sakkarı götürə bilmirəm. Mən hamiləyəm. Diməli, bu mənim oğlum-du. Bəs bu dəm-dəzğah hardandı? Qapını döydü. Gəlin yü-yürdü qarı-ya. Qarı didi, ay bala, ehtiyatlı ol. Qoy qapını mən açım. Qarı gəldi qapını açanda gördü bir pəhlivan kimi gözəl bir oğlan duruf. Pərcahan qarı oğlunu tanımadı. Didi, mən cəhrəçi Pər-cahan qarını axtarıram. Didi, mənəm. Didi, mən sizin gözəl bir xanımı yox, cəhrəçi Pərcahan qarını. Didi, ay oğul, sən axtaran qarı mənəm. Ho vaxı pis gün mənə qarıya döndərmişdi. Yaxşı gün xanıma. Bəs sən kimsən? Didi, honun bir gündən qorxan oğlu Əhməd vardı. Bəs honun aqibəti noldu? Didi, nəvlim. Ho vaxı gəlin aldatdı çölə çıxartdı. Ho gedən getdi. Didi, honu görsəniz tanıyarsınızmı?

Əhməd başından papağını çıxartdı. Arvad başına-gö-zünə baxdı. Oğlan başını bir az aşağı əydi. Əhmədin başında bir xal var idi əvvəlcədən. Cəhrəçi Pərcahan didi, oğlum, sən Əhməd-sənmi? Didi hə... Arvad tir-tap yıxıldı. Gəlin yüyürdü su səp-dilər, Pərcahanı özünə gətirdilər. Gəlin gördü ki, gündən qor-xan Əhməd nədi, elə bir oğlandı ki, səhmi-sələbətindən dünya titriyir. Baş buluddan, ayax yerdən nəm çəkiy. Laytapır oğ-landı. Gəlinin qəlbində rıqqət yarandı ki, atam mənə cəzalan-dırif gündən qorxan Əhmədə verdi, gör Allah-tala mənə necə gözəl qismət verdi. Şah qızı didi: sən Əhmədsənmi? Didi hə. Qucaxlaşdılar, həsrətlilər görüş-dü. Oğlanı başa saldılar, bax atan budur gəldi. Gördün atanın ruhu sənənin buduna deydi, qan deydi, qan çıxartdı. Qan atanı sənə qovuşdurdu. Allah-tala hamını sevindirsin. Əhməd var-döylətin hardan olmasını soru-şuy. Anası diyir ki, ay oğul, sən bizə bir az pul göndər-mişdin, bir də 7 dənə nar göndər-mişdin. Bax bu cah-calalı o narın yarı-sın-dan eləmişih. Didi, ho narı elə gətirin. Gətirdilər narı. Gördülər yarısı kəsilif, yarısı durur. Bu narın hər bir dənəsi bir qiymətli ləldir. Didi, ho vaxı bu nar bizə çatanda anan didi ki, gəl bu narın birini filan qonşuya, birini filan qonşuya verəh. Birini də özümüz kəsif yiyərih. Mən didim ki, ay ana, necə ola bilər ki, biz özümüz dadına baxmadan qonşuya verəh. Kəsəndə gördük belədi. Bax bu narın birinin bir parasında bu cahi-calalı düzətmişik.

Əhməd didi:

– Aneyi-mehriban, mən bir şahın qoşunuyla gəlmişəm.

Anası didi ki, get qoşunu gətir. Padşahın qoşunu gəlsə yeri-miz var. Oğluna didi ki, atın varmı? Didi hər şeyimiz var. Didi onda geyin düş arxamca gedax. Arxalı köpək qurd bas-maz. Gəldilər işıxlaşanana yaxın çatdılar qoşuna. Tacir sən dimə duruf, Əhmədi axtarıf, tapmıyıf. Öz-özünə diyif ki, bu Əhməd bizim başımıza nə oyundu açır. Bir də görür budur Əhməd gəlir, yanında da özündən gözəl gətirdi. Əhməd diyir getmişdim qonum-qonşuda bu qoşunu yerləş-dirəsi yer varmı. Getdim gördüm hər şey qaydasındadı. Hindi şəhərə varid ol-max olar.

Təbillər çalındı, cənglər oxundu, kəraneylər oxumağa baş--dadı. Bu yerin padşahı eşitdi ki, dünya dağılır, yer sirkə-lənir, zərb alətlərinin səsindən. Adamlarını göndərdi. Xəvər gətir-dilər ki, Hindistan şahının qoşunu gəlif şəhəri mühasirəyə alıf. Padşah vahiməyə düşdü. Əyanlarına tapşırdı ki, gedin öy-rənin görün bu nə olan işdi. Nə istəyirlər? Didilər ətdən divar çəkiflər şəhərin dörd tərəfinə, böyük bir qoşundu. Padşah dü-şündü ki, mənənim düşmənənim yox idi. Gördülər, iki elçi bir məktufla gəlir şahın hüzuruna ki, mən hind padşahıyam, sənənin kürəkənin Əhmədin ikinci atasıyam, gəl-mişəm Allahın əmri, pey-ğəmbərin şəriəti ilə 20 il bundan qavax cəzalandırif zorla Əh-mədə verdiyin qızının elçiliğine. Biz tezədən qızını elçiliyirik. Barışix qoyuf, toy edirix.

Şah vəzir-vəkili ətrafına yığdı. Didi ki, bu necə olan işdi, bir az həqiqətə oxşamır. Qərara aldılar ki, elçi göndərif Əhmədi gətirsinlər. Axır öyrənirlər ki, bu qoşun elə Əh-mədin qoşu-nu-du. Qız imarət tikdirən vaxdı şah gizlin adam-larını salıf öyrən-məyə çalışmışdı ki, Əhməd yoxdusa qız

bunu nəyin gücünə eliyir. Amma nə etmişsə də sirri öyrənə bilməmişdi. Axır vəzir-vəkil didi ki, oğlun işliyif göndərif, qızın da imarəti yavaş-yavaş düzəldif. Hindi hind padşahın-nan dost-lux edir. Bundan başqa nə istiyirsən sən? Qızına verdiğın cəzaya görə hondon üzr istə.

Şah gördü vəzir-vəkil düz diyir. Barışix etdi. 40 gün, 40 gecə toy elədilər. Qız dilə gəlif 40-cı gününü didi: ateyi-meh-riban, mən sübut elədimmi ki, öyü arvad öy eliyər. Didi, bəli, qızım, sübut elədin.

Hindi şah tutduğı əməlinə görə qızından üzr istədi. Ho zaman hind padşahının qızını gözü almışdı Əhmədi. Bir də öz oğluna baxdı. Didi hə, gör Allah-tala bizim yazımızı necə ya-zıf. Əhməd didi ki, sənın var-döylətin mənə lazım deyil, sən bircə qızını mənım oğluma verə bilər-sən-mi? Hind padşahı sevindi ki, Əhməd kimi igidin oğlu elə Əhməd kimi mərd olacaxdı. Bundan gözəl kürəkəni hardan tapacam mən. Axır nağıl dili yüyrəh olur diyirlər. Hind şahı qızını Əh-mədin oğluna verdi. Bular burda yidilər, işdilər, yerə keşdi-lər. Allah hamınızı murazınıza çatdırsın. Göydən 3 alma düşdü. Biri mənım, biri Valeh dayının, bir də nağıl söylə-yənın. Sağ olun, gecəniz xeyrə qalsın, damağınız çağ olsun.

44. Xərpuş kişi

Biri vardı, biri yoxuydu, Allahın gözəl bəndələri çoxuy---du. Keşmiş zəmanələrdə Xərpuş kişi adlı bir qoca yaş-yırdı. Yaşının yarisı keşmişdi. Amma Xərpuş kişinin övladı yoxuydu. Bir qoca qarısıyla birgə ömür sürürdü. Bu adam odunçulux etməhlə özünə pul qazanardı. Özü də arxa şələsi odun daşıyardı. Yazığın heş arabası da yoxuydu. Hər gün gedif arxa şələsi meşədən odun yığıf, gətirif bazarda satırdı. Qazan-cının yarsını yavanlığa, yarisını da çörəyə verərdi, qarısıyan bitəhər günlərini keçirəydilər. Amma Allahından narazı deyil-di. Həmişə yediyi çörəyə şükür oxuyardı. Allahına minnətdar-lığın bildirərdi ki, bu gündə ac qalmadıx.

Günlərin bir günündə yaşının ixtiyar çağında çöldə çör-çöp yığıdı şələ düzətməyə, qoydu kənara, didi, qoy bir azda yı-ğım. Getdi başqa yerdən bir az da topladı, gətirəndə gördü ki, əvvəlcə topladığı toparın dibindən bir quş qalxdı getdi. Gəlif baxdı gördü ki, quş şələnin dibində təzə fərələrin yumurtası kimi bir yumurta qoyuf uçufdu. Xərpuş kişi yumurtanı əlinə götürüf, o yana-bu yana çevirif baxdı gördü kü, quş yumurta-sıdı. Bunu civinə qoydu, şələni belinə alıf gəldi bazara. Şələsini satıf qayıdıf öyünə gələndə yumurtanı əlində oynatmağa baş-ladı. Bir zərgər dükanın qavağından keçəndə zərgər honun əlin-dəki yumurtanı görüf içəri çağırdı. Zərgər didi, a kişi, bu əlin-dəki yumurtanı satırsanmı? Xərpuş kişi düşündü ki, görəsən, bu bir quş yumurtası nə olan şeydi bu mənə diyir ki, sat. Xərpuş kişi məzəynən didi ki, satıram. Özü də yüz qızıla. Zərgər sırazı çıxardıf həmin məbləği hona verdi və yumurtanı aldı. Kişi sevinə-sevinə pulları gizdədif öyünə gəldi. Arvadına hal-qazıyanı danışdı. Çox məhtələm, bilmirəm bizim bəxtimiz açılıf nədir. Yoxsa bilmirəm bu işin içində bir iş var. Arvadı Xərpuş kişiyə ürək-dirəh verif didi: “Sən nə qədər əzab-əziyyət çəksəndə, kasıflıxgörsəndə öz Allahına həmişə şükran oluf-san. Bu, Allahın özünün sa yetirdiyi ruzidi. Bunada şükür et. Bir balaca səbirli ol, görax axırı nə olur”. Ho, pulları öydə qoyuf səhərsi yenə meşəyə çör-çöp yığımağa gedir. Həmin iş yenə təkrarlanıy. Görüy quş yumurtanı qoyuf

yenə gedirdi. Xərpuş kişi sevinə-sevinə bazara gedir, çırpısını satıf zərgərin dukanın qarşısından keçəndə yumurtasını biraz oynadır ki, zərgər bunu görsün. Zərgər bunu içəridən çağırır deyir, a kişi, satırsanmı honu? Didi, satıram. Didi, hindi nə verim?

Xərpuş kişi deyir:

– Dünən bir az xam oldum. Bu gün iki dəfə artıx istiyi-rəm.

Xərpuş kişi bunu tamahından etmirdi. Xərpuş kişi sadəcə yumurtanın sirrini öyrənməh istəyirdi. Zərgər kişinin ağzından çıxan məbləği sırazı verif yumurtanı götürüyü.

Xərpuş kişi içində qəribə narahatlıxdan öyə qayıdıf ar-va--dını oluf-keçənlərdən xəvərdar ediy. Arvad yenə Xərpuş kişiye “səbirli ol, sabahı gözlə” deyir.

Xərpuş kişi üçüncü günü də meşəyə gedif çırpı yığanda eyni şey yenə təkrarlanır. Xərpuş kişi bu dəfə zərgərə deyir ki, kişi, bu dəfə yumurtanı mən sağa satmıram. Satsamda pula satmıram. Zərgər deyir niyə? Sən bu yumurtanın sirrini mənə aç, mən yumurtanı pulsuz verim sənə. Deyir, mənim gözüm üstə. Bu mürğü-dövlət quşunun yumurtasıdır. Yu-mur-tanın hik-mətini sənə öyrətməh üçün ver honu əvvəlcə sındırım. Yumur-tanı alıf Xərpuş kişidən vuruf sındırır. Sınan kimi görür yumur-tanın sarısı qızıl, ağı zümrüddü. Deyir Xərpuş kişi, hindi gör-dünmü hikməti. Birçə dənə bu yumur-taynan bizim bütöv bir şəhəri almax olar. Sən mənə çox böyük bir qiymətli qazanc verdin. Bu da üçüncüsüdü. Odur sənə deyirəm. Sən çox xeyir-xah adamsan, amma eyni za-manda yazıx adamsan. Odur ki, sən çalış o quşun özünü ələ keçirt.

Xərpuş kişi deyir:

– Necə ələ keçirim?

Zərgər deyir:

– Necə yəni necə ələ keçirim?

Ho quş sənin şələnin yanında yumurtduyur da. Bir az çör-çöpü bol eylə, tor qur, tut. Gətir öyündə saxla, ho hər gün sənə bir yumurta versin. Helə gündə bir dəfə çırpınmax adətidi mürğü-dövlət quşunun. Hər çırpında toz-torpax əvəzinə ləl-cavahirat tökəcax sənin-çün. Elə o da qazandı.

Xərpuş kişi deyir ə, nə yaxşı oldu bu iş, sağollaşif ayrı-lırlar.

Səhərsi çör-çöp yığan paltarıynan yenə də meşəyə gedir. Odunu yığıf bir yerə toplayır, tələsini quruf hordan uzaxlaşiy ki, quş gəlsin yumurtasın. Xərpuş kişi işini görüf qayıdıf gə-ləndə quş istiyir qalxsın, düşür tələyə. Quşu uslu-f-ca tutuf, qol-tu-ğuna vuruf gətiriy öyünə. Soram da gedif bazardan buna gö-zəl bir qəfəs alıy. Dənini, suyunu qavağına qoyur. Quş da hər gün bir yumurta verir. Hər çırpında tüklərinin arasın-dan ləl tökülür.

Bu minvalla kişi çox varlanıy. Xərpuş kişi düşünüyü ki, mən həmişə kasıf qalmalı deyiləm ki, başdıyır ticarətə, hamı bu-na tacir Xərpuş deyə çağırıy. Özünə xüsusi dəlləh tutuy. Elə pulu olur ki, şah qələt eləyir honun yanında. Buların bir balaca oğlanları da oluy qoca vaxlarında. Uşağa dayə tutuylar.

Günlərin bir günü o, uzun müddətli ticarətə gedən vaxdı arvadı öz yolunu azır, kişinin tutduğı dəlləhnən eys-işrət ya-şayı. Dəlləyin məqsədi Xərpuş kişinin varlanmağının səvə-bini öyrənməh idi. Arvadın qılığına giriy. Zərgərin ün-va--nını öyrə-niy. Yavaş-yavaş zərgərnən də dostux edif Xər-puş kişinin var-lan-mağının səvəbini öyrənir. Zərgər sirri dəlləyə açıy. Dəlləh gəlif Xərpuşun arvadının qılığına giriy ki, quşun yerini hona göstərsin. Arvad quşun qəfəsinin yerini göstəriy. Dəlləh görür ki, burda böyük var-döylət var, nətər edax, necə edax bunu ələ keçirax. Hərlənif-fırlanıf gəlir yenə zərgərin yanına, zərgərdən öyrəniy ki, ho quşun ürəyini yeyən adam yaşından aslı

olma-yarax dünyada ən cəsur insan oluy. Ayaxlarını yeyən adam dünyada ən cəsarətli, ən qoçax, yaxşı qılınc oynadan oluy. Honun bir yumruğuna kəli yıxmax oluy. Ho quşun başını yiyən adam mütlax və mütlax hökm-dar oluy. Özü də məğlub-edilməz bir şah oluy. Bunu da öyrəniy. Fikirləşiy ki, arvada necə fırl-dax etsin ki, quşun ürəyini, başını və ayaxlarını yisin. Bir gün, iki gün özünü naxoşduğa vuruy, gəlmiy. Arvad darıx-mağa baş-dı-yır, dəl-ləyin dalınca elçi göndərir, xeyri olmur. Dəlləh yalan-dan diyir ki, mən bərk xəstələnmişəm, həkimlər də dərdimin dərmanını tapa bilmirlər. Arvad dəlləyə o qədər aşıq oluy ki, nə diyirsə, hər kəlməsinə inanır. Dəlləh ona diyir ki, mənə elə bir dərman diyiflər ki, mümkün deyil honun tapıl-ması. Arvad soruşur nədir o elə?

Dəlləh diyir:

– Mənə mürğü-döylət quşunun baş-ayağını yesən sağa-lar-san diyif həkimlər. Ho da tapılan şey döyül.

Arvad diyir, a kişi, mürğü-döylət quşu nədir, malım da sana qurvan, canım da sənə qurvan. Arvad diyir ki, mən sənə mürğü-döylət quşunu taparam. Sənə göstərdiyim quş elə mürğü-döylət quşudu. Honu bişirərəm səninçün. Dəlləh diyir bəs ho quş kəsilə, sizin var-döylətiniz əldən çıxar.

Arvad diyir:

– Bizim var-döylətimiz nəsilbənəsilə yetər.

Eşqi-məhəb-bət belə şeydir. Arvad quşu kəsir. Xərpuş ki-şi-nin oğluna tutulan dayə bu söhbəti eşidirmiş. Ürəyində diyir ki, ey bifəva arvad, sən neynədin? Kişi çöp yığa-yığa gətirdi səni bu səviyyəyə çatdırdı. Sənsə bir yad məhəbbətə qurvan verdin Xərpuşun məhəbbətini. Quşu kəsif bişiriyələr. Xər-puş kişi-nin uşağı isə elə hey ağlıyır ki, mən çəçə istiyirəm, mən ətçə istiyirəm, mən filan istiyirəm. Axırı arvad cana doyur. Dayə diyir ki, get o quşun başını tullamışdım. Pişik aparmı-yıfsa gətir honu ütələ ver o uşağa, səsini kəssin. Dəlləh arvada diməmişdi ho quşun haralarını yimax lazımdır. Hona görə ar-vad artıx yerlərini tullayır. Uşax quşun başını yiyif qutarıy, yenə kırımır. Diyir mən ətçə istiyirəm, mən çəçə istiyirəm. Arvad dayəyə diyi:

– Sən Allah, get bax pişik əgər quşun ayaxlarını yimi-yıfəsə gətir bişir ver yisin.

Uşax bunu yiyif qutarıy, yenə ağlıyır ki, mən yenə istə-yirəm. Dayəyə diyi ki, sən Allah, get gör ciyəri-içalatı, ürəyi-mürəyi də pişik yiməyıfəsə bişir ver, yesin, səsini kəssin. Qoy qonağa ətini bütöv verim ki, biabır olmayım.

Dayə gətirif ürəyi də ona verəndə uşax dincəlif yatır. Di-məli, ho öz Allahına qarşı çıxdığına görə Allah honun arzusunu belə yerinə yetiriy. Axırı dəlləyin qavağına yimax gələndə dəlləh orasını eşələyir, burasını eşələyir. Amma axtardıklarını tapmır ki, tapmır. Arvad soruşur, nə axta-rırsan? Niyə yimirən? Dəlləh diyir ki, vallah, mən sənə diməyi unuttum, amma mənə lazım olan hissələr burda yoxdu. Diyir nə lazımıydı sənə? Dəlləh cavab veriy ki, başı, ayaxları, bir də ki, ürəyi. Arvad diyir ki, əşi sən mənə dimədin, mən onu uşağa verdim yidi. Dəlləh diyir, ə, nə danışırsan? Diyir, hə, vallah. Dəlləh birbaşa getdi zərgərin yanına, hal-qaziyyəni ona nəql etdi.

Zərgər diyir:

– Ay aman, gör ho uşağın başını yeyə bilərsənmi. Uşağın başını yiyə bilsən, arzuna çatarsan.

Nəysə, zərgər bunu başa salır. Dəlləh yenə gəlif özünü bir az afrişdiyə vurur, bir az da yalandan xəstəliyə vurur. Arvad dəlləyin orasına keçir, burasına keçir. Yalvarır ki, ay sənə gələn mənə gəlsin. Ay mən sənənin ayağının altında pəyandaz olum. Sən niyə belə xəstələndin, sən niyə belə elədin axı. Vaxtında diyərdin, mən eliyərdim. Hindi mən neyniyim axı? Dəlləh diyir, sən mənə çox istiyirsən?

Arvad diyir:

– Hə, mən sənə canımı da qurvan edərəm. Öyümü, eşiyi-mi, varımı, döylətimi, hətta o bircə balamı da qurvan verərəm.

Dəlləh diyir, doğurdan, bircə balamı qurvan verə bilərsən? Diyir hə, canın üçün. Dəlləh diyir, lap yaxşı. Mənim həkimim diyir ki, əgər o uşağın başını yesən xəs-təliyin keçər. Diyir ə, nə danışırsan. Diyir, vallah, helədi. Arvad diyir, ho uşax da qurvan olsun sağa, bütün qohum-əğrəvam, nəslim, köküm də. Diyir, bir şey fikirləşif dayəni gərəh öydən harasa göndərəh. Dayə bu söhbəti eşidif duyux düşür. Aranı xəlvət eliyən vaxdı dayə uşağı tez-tez çimdihliyir ki, uşax yatmasın. Anası yuxuya get-sin. Arvad gözdüyir ki, dayə yatacax, uşağı oğurluyacaq. Dayə də gözdüyür arvad yoruluf yatacax, bu uşağı oğurluyacaq. Arvad gözdüyür, gözdüyür, axırı dözmü-yüf yıxılıf yatıy. Dayə gördü ki, arvad yatıf, xoruldayır. Uşağı parçaya büküf qaçıy. Çox gedir, az gedir. Dərə aşır, düz keçiy. Baxır ki, bu ölkədən çıxıf başqa bir ölkənin əyalətinə daxil oluf. Bir qədir getdixdən sora gedir qərif ölkənin padşahının sarayına, oturuy bir daşın üstü-nə. Vəzir-vəkil gəlif soruşuy, kimsən, hardan gəlifsən, nə istəyirsən bizdən? Diyir məni şahınıza çatdırın. Hona diyəcək-lərim var. Vəzir diyir:

– Yox, öncə bizə danış, gərəh kimsən sən.

Dayə diyir:

– Mən qərif, kimi-kimsəsi olmayan bir adamam. Sadəcə bu yetim uşağı böyüdüf boya-başa çatdır-max üçün yer versin mənə.

Şaha xəvər gedən kimi şah qəbul etdi dayəni. Dayəni apa-rıylar şahın yanına. Şah bir az sorğusuala tutur bunu ki, har-dan gəlmisən. Dayə diyir ki, mənim heş kimim yoxdu. Bir körpəm var. Honu da quldurların əlindən qaçırımışam, diyarba-diyar gəlif havra çatımışam. Havırda eşitdim ki, bu yerin şahı çox ədalətli, çox xeyirxah bir şahdı, bu səvəbdən sizə ağız açmağı özümə borc bildim. Bəlkə sizdən mənə bir yardım ola.

Didilər ki, lap yaxşı, səni saray xanımlarının dərzisi qo-ya-rıx. Horda sənə bir hücrə verərix, elə horda da yaşı-yarsan. Xanım şahın buyurduğı kimi xanımlar tərəfə keşdi ki, saray qadınlarının ənliyinə, kirşanlarına baxsın. Dayə özünü o qədər gözəl apardı ki, bütün saray xanımlarının gözündə ucaldı. Ha-mısı şaha razılıx edirdi dayədən.

Bu minvalla bular burda yaşamağa başladılar. Nağıl dili yüyərəh olar diyiflər. İl keşdi, zaman ötdü, Xərpuş kişinin oğlu gəlif 15 yaşa qədəm qoydu. Hamı elə bilirdi ki, bu oğlan dayə-nin öz oğludu. Dayə uşağa əzəldən atası Xərpuş kişinin verdiyi Əhməd adını saxlamışdı. Elə ki Əhməd böyüyür 15 yaşına çatır, Əhməd anasına diyir:

– Ay ana, artıx mən böyümüşəm, bu günə kimi mən sə-nin hesabına yaşamışam. Hindi istəyirəm bir iş tapım, mən sənə baxım.

Dayə diyir:

– Ay oğul, hindi mən neyniyim? Şah deyiləm, sənə iş ve-rim.

Əhməd didi:

– Ana, sən qaravaşnan hona yaxın xanımların biri vasitəsi ilə şaha çatdır, mənə də bir iş versin.

Sən dimə, şahın da Əhməd yaşında bir qızı vardı ki, bular uşaxlıxdan həmişə bir bağçada oynuyurdular. Şahın qızı gedir məktəbxanaya, ho vaxtı məktəbxanalar mollaxa-nalar idi. Qız məktəbxanadan nə oxuyuf öyrənmişdisə Əhməd honu qızdan öyrənmişdi. Belə-belə qıznan barabar savaddandı. Bir günləri mollaxa-nada şahın qızı imtahan verəsi olanda imtahanda şah və honun vəzir-vəkili, dayə arvad və Əhməd də iştirak edirdi. Elə ki, imtahanda qız çaşırdı, Əhməd ona yerdən köməklıx eliyirdi. Sən dimə, şah buna kənardan fikir verirmiş. Şah düşünür ki, Əhməd

məktəbxana görməyif. Bu necə olur ki, qıza köməx etsin. İmtahan qutarandan soram şah qızını hüzuruna çağırif soruşur:

– Qızım, di görüm, o dayənin oğlu məktəf görmüyüf, sə-nə necə köməhlıx edirdi? Get, o oğlanı bura gətir.

Qız qorxur ki, Əhmədlə dostlux etmağı honu qəzəf-ləndi-rif. Diyir, ateyi-mehriban, ho çox yaxşı oğlandı. Honun heş bir günahı yoxdu. Ömründə mənə barmaxı da deymiyifdi. Mənim honnan yalnız dostlux münasibətim var.

Şah diyir:

– Qızım, qorxma, mənim sizin ikinizə bir yerdə sualım var, mən hona heş nə etmi-yə-cəm.

Şahın əmriylə Əhmədi şahın hüzuruna gətirirlər. Şah so-ru-şur ki, oğlum, sən mənə di görüm əlif nədir? Diyir:

– Qıvleyi-aləm sağ olsun, əlif Allahdır.

Şah onu xeyli sorğu-sual etdi. Görür ki, Əhməd bütün sual-lara yerli-yerində cavaf verir.

Şah soruşuy:

– Oğlum, sən buları hardan öyrənmisən? Sən axı məktəbə getmiyifsən.

Diyir, qıvleyi-aləm sağ olsun, mən heş bir günah işlət-mə-mişəm. Mən sadəcə sənın qızınnan birinci gündən məh-təbə gedif hordan nə öyrənfəsə, qayıdanda biz bir yerdə məşğul ol-muşux. Mən sənın qızından öyrənmişəm hamısını. Sənın qızın nə bilirsə, mən də honu bilirəm. Bir fərqimiz var ki, sənın qızın bir balaca ərköyün olduğundan mənə nəzərən yaddaşı zəifdi. Mən yalnız elmlı olmağı fikirləşirəm. Sənın qızın isə bir çox şeyləri fikirləşiy.

Şah soruşuy:

– Oğlum, hindi di görüm sən nəylə məşğul olmax istiyir-sən?

Əhməd diyir:

– Şah sağ olsun, mən anama iş olsa işdiyif köməx etmax istiyirəm. Amma cəsərət edif sizə müraciət edə bil-mirəm ki, sizdən bir iş istəyim. Əgər məni bağışlayırsansa qızınnan dos-tux etməyimi, nə gözəl. Əgər razı deyilsən bu gündən etmərəm.

Şah diyir:

– Yox, mən istəyirəm mənim qızımla elə sən dostux edə-sən. Səni mehtər qoysam, işləyə bilərsənmi?

Əhməd didi:

– Qıvleyi-aləm sağ olsun. Mən atları çox sevirəm. Elə sizin mehtərlərin yanında da çox olmuşam. Ata qullux etməyi də yaxşı bacarıram.

Şah didi, lap yaxşı, eləysə səni mənim və vəzir-vəkilimin atına baxmax üçün mehtər təyin edirəm.

Ho gündən gedir atlara baxır. Atlar günü-gündən pardaq-lanır, gözəlləşir. Allahın işindən heş kəs baş çıxartmaz. Gün o gün olur ki, şəhəri suynan təmin edən su anbarının başında har-dansa bir əjdaha peyda olur. Əjdaha hər gün ho suyu içir, şəhər susuz qalırdı. Şah münəccimləri yığır başına, bilmiylər ki, nə qərar gəlsinlər. Axırı qərara gəlir ki, hər gün nə ki mal-qara var, hondan aparıf atsinlər əjdahanın ağzına. Beləcə hər gün yimax atırlar, beləcə tox olan kimi əjdaha bir həftə yatır-mış. Qarnı doyan kimi isə yenə suyun qavağını kəsirmiş. Alimlər görürlər ki, insan əti əjdahanı daha çox məst edir. Əjdahaya vermaxdan axır ölkədə heyvan qalmıy. Siyahı tutur-lar, gündə bir nəfər əjdahaya verirlər. Növbə gəlif şahın qızına çatır. Əh-məd bunu eşitdi. Çox pis oldu. Ho qızı çox istəyirdi. Gedif bir qılnc tapdı gətirdi. Honu hazır-ladı. Əhməd heş kimə heç nə

dimədən duruf gecəynən hazırlaşdı. Diyirlər ki, əjdaha-ların sorma qabiliyyəti çox güclü olur. Hətta 50-60 metirdən onlar soğura bilirlərmiş. Əhməd əjdahanın oyanan vaxtı görüy əjdaha bunu uzaxdan görgəc diyir ki, aha, yaxşı gəldin iyid, yamanca acmışdım. Əjdaha uzaxdan od püskürməyə başdiyi, Əhməd güc-lü oğlan idi. Çünkü mürğü-döylət quşu-nun baş-ayağını ye-mişdi. Diyilən-lər hindi özünü doğrult-malıydı. Əh-məd əjdahanı ağzından biçə-biçə keşdi quyru-ğun-dan o üzə. Əjdahanın qar-nın--dan nə qədər zir-zibil tökül-dü, suya qarışdı. Əhməd əjdaha-nın burnundan, bəzi yerlə-rindən nişanələr qoparıf yaylığa bü-kür və öz iqamətgahına gəliy. Gəlir qızın yatağına, yaxınlaşır yatdığı yerdəcə honun hər iki yanağından öpüf qanlı qılncı da onun döşəyinin altına qoydu. Dəsmala bağladığı nişanələri isə yastığının altına qoyuf çıxıf getdi öz axurunda yatmağa.

Səhər camahat duruf gördülər ki, çay əvvəlki öz axarıyla axıf gəlir, amma zirri-zibilli gəlir. Gəlif gördülər ki, əjdaha iki parça oluf düşüf yerə. Gəlif şaha xəvər verdilər ki, bəs əjdahanı öldürüflər. Suyu təmizləyirlər, əjdahanı da götürüf kəllə-paça atırlar dərədən aşağı.

Şah taxtına çıxıf elan elədi ki, əjdahanı öldü-rən adam gə-lif məndən öz ənamını alsın. Dil pəhli-vanları o qədər var ki, hə-rə bir tərəfdən didi ki, mən eləmişəm. Şah didi ki, mən qızımı əjdahanı öldürənə verəcəm. Şah yerində sağ olsun. Şa-hın qızı gözəl Zeynəf səhər yerindən qalxıf güzgünün qavağına keçəndə gördü ki, üzündə kişi dodax-larının ləkəsi var. Qız baxdı ki, naməhrəm ləkəsi var idi bunda. Fikirləşdi görəsən, kim cəsarət edif bu işi görə bilər. Qayıdıf yerini yığışdıranda gördü ki, yas-tığının altında Əhmədin qoyduğu amanatlar var. Çox fikirləşdi ki, bu kimin işidi, bir şey an-laya bilmədi. Fikirləşdi ki, yəqin bu əşyaları qoyan kimdisə, elə əjdahanı öldürən də həmin adam-dı. Bu vaxt qızına xəvər göndərdi ki, qızım, hazırlaş, əjdahanı öldürən cəngavər tapıl-dı, səni ho igidə ərə verirəm.

Qız buyurdu:

– Ateyi-mehriban, mən oğlana sual verəcəm, əgər sualı-mın cavabını versə, mən hona gedəcəm, verməsə, yox.

Qız camahatın qavağında əjdahanı mən öldürmüşəm di-yif gopa basan oğlandan soruşdu:

– İgid, əjdahanı necə öldürüfsən?

Oğlan diyir:

– Qılncı çaldım, iki şakka edif atdım kənara.

Didi necə sübut edərsən? İgid qanlı qılnc göstərdi. Qız di-di ki, yox, ho sübut deyil. Axır qız hona inanmır. Nə qədər mənəm diyənlər gəldisə, xeyri olmadı ki, olmadı. Qız atasına didi ki, ateyi-mehriban, sübut eliyə bilməyən dar ağacından asılsın, bir də ölkəmizdə yalan olmasın. Şah elan elədi ki, ki-min əjdahanı hansı formaynan öldürdüyünə aid sübutu, dəlili yoxdursa, boynu vurulacax yalan diyənin. Şah elan elədi, şə-hərdə və şəhərdən kənar 13 yaşından 70 yaşına kimi nə başı pəpaxlı var, gəlif şahın qavağından dəstə-dəstə keş-sinlər, mən soruşacam. Dar ağacı söhbətini eşidənlər məsələni boyunlarına almadılar. Axır didilər, kim qaldı, kim qaldı, biri didi ki, meh-tər oğlan qalır. Axır şahın əmriylə honu da çağırırlar. Xanım diyir ki, ateyi-mehriban, Əhməd çox ağıllı biridir. Mən təsadü-fən honnan dostlux eləmirəm.

Şah soruşur:

– Oğlum, əjdahanı öldürüfsənsə, düzünü de.

Əhməd didi, şah sağ olsun, əjdahanı mən öldürmüşəm. Diyir, bəs oğlum, niyə gəlif dimirsən. Diyir, niyə diyim, hər söz öz zamanımı gözlər. Şah diyir, iyid, öldürüfsən, honda sü-bu--tu-nu göstər. Qız gülümsüyür.

Əhməd diyir:

– Sən cama-hatın başına çox oyun aşdın, amma yalan-çı-la-ra yaxşıca dərş verdin. Sübut sənin döşəyinlə balıncının altında.

Qız diyir, ata, Əhməd düz diyir, əjdahanı bu öldürüf. Şah soruşuy, oğlum, necə öldürdün? Oğlan hal-qaziyyəni olduğu kimi mən sizə necə nəql etdimsə, danışdı. Şah didi ki, qızım, gərək mən sözümə əməl edəm. Səni bu oğlana verəm.

Qız didi:

– Ateyi-mehriban, Əhməd qundaxda bura gələndə elə mən də qundaxda olmuşam. Bunun anası Əhmədlə yanaşı helə mənə də baxıf. Biz hər şeyi ortaxlı eləmişih bu günə kimi. Sən hondan qeyrisinə versən də mən istəməzdim. Allah-tala honu mənimçün göndərif. Razıyam, məni ver hona.

Şah didi:

– Lap yaxşı, oldu, qızım. Mənim də oğul övladım yox-du. Özümə oğul qazanaram.

Beləlxla, bular burda 40 gün, 40 gecə toy edirlər, yiyif-içif keyfə baxırlar. Oğlan beləcə bu vilayətdə şad-xürrəm ömür sürməyə başladı. Şah buna siyəsəti öyrədir.

Bular burda qalsınlar öz işlərində, sənə kimdən danı-şım, Əhmədin atası Xərpuş kişi və anası dəlləyin məşuqə-sindən. Görax buların axırı nə oldu. Elə ki, mürğü-döylət quşu buların əllərindən çıxır, yavaş-yavaş var-döylətləri də yox olur. Xərpuş kişi yaşa dolur. Daha qüvvəti də qalmır ki, şələ bağliyıf bazar-da satsın. Qərara alıy ki, ayaxları tutduxca vətəndən uzaxlara getsinlər. Az getdilər, düz getdilər, dərə keşdilər, dağ aşdılar, axırı mənzilbəmənzil, təyyi-mənəzzil, bürəbbil mənzil gəlif oğlu Əhmədin yaşadığı əyalətə çatdı-lar. Camahatdan eşitdilər ki, bu şah çox mərhəmətli və ədələtli bir şahdır. Gəlif şahın darvazasının ağzında qoyulan elçi daşının üstündə bo-yun-larını büküf oturdular qarı-qoca. Nökərlər gördülər ki, iki ixtiyar oturuflar daşın üstündə, gəlif şaha xəvər verdilər. Şah nökörlərə buyurur ki, yazıx-dılar, nə istəyirlər, verin, getsinlər. Xərpuş kişi nökörlərdən xahiş etdi holara qalmağa yer versinlər. Dayə gördü kü, daşın üstə oturan ixtiyar biri Xərpuş kişidi, biri də honun qarısı. Amma Xərpuş kişi gəl öz dayələrini tanımadılar. Dayə qoca-ları apardı öy verdi, yerlərini rahatlatdı. Gəldi oğluna didi ki, oğlum, mənim uzax eldən gələn qonax-larım var. Mən istiyi-rəm ki, şahın, sənin və vəzir-vəkilin işti-rakı ilə hoları sizə tanıdım. Keşmiş haqqında sizə maraxlı bir əhvalat danışım. Şaha danış gör, buna razılıx verirmi. Əh-məd bunu şaha didi.

Şah didi:

– Oğlum, mənim yeganə varisim sənsən. Mən bilirəm ki, sən heş vaxı lazımsız söhbəti eliyən oğul deyilsən. Odur ki, gəlsinlər, mənim gözüüm üstə.

Hamı yığılır. Süfrələr açılıy. Dayə qocaları təqdim edir. Və bu hekayəti mən sizə nəql etdiyim kimi camahata nəql ediy. Məsələnin üstü açılır ki, Xərpuş kişi bu qoca dilənçidir. Arvad-sa onun vəfasız arvadı-dır. Dayə şaha diyir ki, şah, yerdə qalanı sənlixdı. Hindi biz bulara nə cəza verəh? Hökmü hökm-dar çı-xar-dar. Şah diyir ki, mən bunu sənin öz ixtiyarına bura-xıram. Sən yad bir qadın ola-ola həyatını təhlükə qarşısında qoyuf ho uşağı ölümün pən-cəsindən qutardın. Ana isə öz ciyə parasını öz eşqinə qurvan vermax istiyi. Dayə diyir ki, mən Xərpuş ki-şiyə heş nə dimirəm, hona bir balaca danlax düşür, artıx o da gecdir. Sonrakı peşmançılıx fayda vermir. Xərpuş kişiyə Allah vermişdi, oturardı yerində, varı gəlirdi özündən. Ticarətə başla-max lazımsız iş idi honunçün. Honu bağlişdıyıram mən. Amma qadının cəzasını bircə şeynən diyirəm, honu xam qatırın quyru-ğuna bağliyıf buraxın daşlı-kəsəhli bir yerə getsin.

Elə də etdilər. Qadını ayaxlarından bağladılar xam qatı-rın quyruğuna, buraxdılar daş-kəsəyə. Xərpuş kişini də gətirdilər yuxarı başa. Əhmədi şah qoydular. Yəni burada zərgərin didiği özünü

doğrultdu. Holar horda yidilər, işdilər, yerə keşdilər, məni dinləyənlər də məhdi-murazına çatsınlar inşallah. Göydən 4 alma düşdü. Biri mənimdi, biri Valeh dayınındı, biri nağılı söyləyənin, biri də sənin.

45. Tacir oğlu Əhməd

Biri vardı, biri yoxuydu, sənin kimi gözəl bəndələr çoxuydu. Keşmiş zamanələrdə bir padşah vardı. Bu padşahın gözəl bir qızı vardı. Bu padşahın əyalətində çox imkanlı, mərhəmətli, lütüfkar bir tacir yaşayırdı. Tacirin varı-döyləti çoxuydu. Bunun da aman-zaman bircə oğlu vardı.

Günlərin bir günü fikirləşdi ki, mən bu bir oğlumun gələ-cəhdə güza-ranını yaxşı təmin etməh üçün elə adamın qızını almalyam ki, hona arxa olsun. Düşünür ki, gedif şahın qızını istəsəm, şah razı olarmı? Bu əyalətdə şaha tay tutulacax ikinci imkanlı bir adam yoxdu. Sən dimə, padşah da öz qızının taleyini fikirləşirmiş. Honun da aman-zaman bircə qızı varı-mış. Fikirləşir ki, mən qızı kimə verim.

Günlərin bir günü tacirənən şahın görüşləri oluy. İsnən bağlı söhbət qutardıxdan sora şah tacirdən soruşdu ki, sənin övladın varmı? Tacir didi ki, sizin sağlığınıza bircə oğlum var. Mən də honun gələcəğini fikirləşirəm. Diyirəm ki, elə birini alım ki, hona arxa-dayax olsun. Şah didi, elədisə gəlsənə, qohum olax. Mən də öz qızımın gələcəğini fikirləşirəm ki, mən qızımı kimin oğluna verim ki, gələcəxdə özümə tay olsun. Tacirin ürəyindən keçsə də cəsəret etməirdi şaha ağız açsın. Tacir sevindi ki, ay Allah, nə yaxşı oldu ki, şah özü mənə ağız aşdı. Ataların sözü var ki, “yazıya pozu, tədbirə təgyir yoxdu”. İş elə gətirdi şahın qızınan tacirin oğlu evlənəsi oldu. Nağıl-larda zaman həmişə tez gəlir keçir. At ayağı külüng olar, aşix dili yüyür olar. Ho vaxdı uzax-uzax yollanan, müxtəsəri dillərnən bircə qarış edə bilərsən. Beləcə elin adətincə 40 gün, 40 gecə toy elədilər. Bu ölkənin adətinə görə bəy-gəlini başqa əyalətlərdə gəzdirirlər. Kar-van-lar düzüldü, çaparlar başdadılar çapmağa. Adətən toy-larda at çapır, nəmər alarlar. Bular gəlir bir qəvirsanlıqın yanından keçəndə gördülər ki, bir qoca kişi belində odun şələsi qəvir daşlarının birinə söykənif şələsini saxlıyır. Əlini də belə gözünün üstə qoyuf karvana baxır. Şah, tacir kar-vanda öndə gedirdilər. İkinci sırada bəynən gəlin ge-dir--dilər. Şahnan tacir gəlir qocaya çatanda gördülər ki, sakit bir adamdı. Gözdüyür ki, karvan keçə. Tacir gördü ki, bu bir uzaxgörən qocadı. Şahın ayağından basıf didi:

– Şah sağ olsun, mən istəyirəm ki, bu qocaya bir salam verəh və bunun ağızından çıxan birinci sözü sınaxdan keçirəh. Bizim karvanımız yola düşəndən birinci qavağımıza çıxan qoca budur. Görax bunun ağızından nə çıxır, bunu bir sınaxdan keçirəh.

Şah razılaşdı. Karvanı saxladılar. Salam verif qocanın ke-fini soruşdular. Didilər, sən kimsən, havırda niyə dayanıf-san?

Qoca diyir:

– Mən qoca bir kişiyəm, öz kasıfçılıqla məşğul olu-ram. Gördüm ki, karvanın altında qala bilərəm, çəkildim kə-nara.

Şah soruşdu:

– Allah-tala sənə şələ çəhməhdən başqa bir bacarıx ver-mi-yifmi?

Diyir, şah sağ olsun, Allah-tala çox böyüh bir istedad ve-rif, amma o istedadından mənim çörəyim çıxmıy.

Soruşurlar, ho nə istedadı elə? Diyir, mən qırxlı uşağı beşihdə görəndə 40 ildən soram honu yenidən görsəm tanı-ya-ram. Təəssüf, hondan çörəyim çıxmır.

Şah didi:

– Çox gözəl bacarıxdı. Bəs hindi bu karvana nə diyirsən?

– Şah sağ olsun, Allah mənə elə imkan verəydi ki, bu būsata kimi dağılmağa qoymazdım.

Beləcə davam edərdi.

Şah didi ki, çox gözəl xeyir-dua verdin. Vəzir-vəkilə didi ki, qocaya xalat verin. Şahın əyanları şahın yanında özdərini xoş salmax üçün qocaya xeyli ənam verdilər. Bu minvalla qoca bir kisə qızıl yığdı. Qocaynan sağollaşır ayrıl-dılar. Qoca şələ-sini tulluyuf kisəni darta-darta gedir. Görax, hindi padşahın qızıynan tacirin oğlunun taleyi necə olacaxdı. Vaxt gəldi, vədə ki yetişdi, şah da, tacir də dünyalarını dəyişdilər. Vəzir-vəkil, əhli-əyan yığıldılar ki, ay qızım, sənın atan öldü. Şahlıx boş qala bilməz. Hindi biz neyniyəh? Əhmədi şah qoyası oldular. Elə ki, oğlan şah oldu, yolunu azdı. İnsan belədi də, var gördü qudurur. Diyir, ağac bar gə-tirəndə başını aşağı əyir. Bəziləri isə küləyə veriy. Oğlan yolunu azıf eyş-ışrətə, qumara baş-dadı. Əh-mədin bu hərəkət-lərindən istifadə edən əhli-əyan, yəni vəzir-vəkil şahın xəzinəsini dağıtdılar. Əhməd şahın öz içindən zəiflədiyini görən digər ölkələrin şahları bunun üstünə hücumə gəlif müharibə elan etdilər. Şəhəri yerlə yeksan etdilər. Tacirin var-döyləti, hər şeyi əldən çıxdı. Oğlan baxıf gördü ki, artıx hər şey əldən gedifdi. Şahlıx da, var-döylətdə əldən getdi. Fikirləş-di ki, neyniyim, necə eliyim. Əhməd peş-mançılıxdan ayaxla-rına dəmirdən çarixlar giyinif heş bir namə qoymadan ölkədən çıxmax məcburiy-yətində qalır. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi, diyirlər, iynə yarım yol getdi, gəlif başqa bir vilayətə çıxdı. Gəlif şəhərin karvan-sarasının qarşısında dayandı. Gördü, bu ölkədə yaşamax üçün hər cür şərayit var. Əhməd nə pulu, nə parası olmadığından nə yimax yeyə bildi, nə də qalmağa bir yeri oldu. Sən dimə, karvansaranın işçiləri Əhmədə göz qoyur-larmış. Gəlif başçılara xəvər verdilər ki, bəs bir oğlan neçə gündü nə yiyir, nə də danışır. Neyniyəh, honu qovaxmı? Başçı diyir:

– Niyə qovursunuz, yerinizi dar eliyir? Gedin soruşun, bəlkə bir dərdi var. Dindirə bilməsəz, gətirin mənım yanına.

Elə də etdilər. Başçı soruşdu: kimsən, hardan gəlif hara ge-dirsən? Başçı sual-cavafdan anladı ki, Əhməd çox ağıllı oğ-landı. Didi, oğlum, mənım övladım yoxdu. Sən mənə söz verə bilər-sənmi ki, mənə övlad ola biləcəhsən? Varım-döylətim ha-mısı sənın olar. Söz verirsenmi?

Əhməd çiyinini çəhdi. Dərdini də danışa bilmir axı. Bircə söz verdi ki, əgər siz mənı övladlığa götürürsünüzsə, honda icazə verin mən sizə ata diyim. Başçı Əhmədi götürüf öyünə apardı. Pal-paltarını dəyişdirdi. Arvadını çağırif didi ki, ay arvad, Allah-tala bizə övlad yetirifdi. Hona öz otağımı göstər, bu gündən bizim oğlumuz oldu. Arvad didi, oğlum, get qonşu-da bizim xüsusi dəlləyimiz var, get o sənın saçıvı-sakkalıvı düzəltsin. Əhməd gedif saçını düzətdirif gəlif öydə oturdu. Bir süfrədə çay-çörəh yidilər. Kişi didi, oğlum, biz çörəh kəsdih. Hindi anana diyəcəm təmiz köynəyi sənə geyindirif, soram soyunduruf öz köynəyindən keçirsin, səni öz oğul-luğuna götür-sün. Axund gətirif siğə etdirəcəm sənə. Çünkü siğə olunmasan, oğlumuz sayılmazsan.

Belə də etdilər. Bular doğrudan da Əhmədi yağ-bal için-də bəsliyirlər. Kişi Əhmədi özünən işinə aparıf-gətirirdi hər gün. Bu min-valnan bir qədir getdilər. Başçı Əhmədə bir iş də tapşırđı. Əhməd tacir oğlu olduğundan bu işi yaxşı bilirdi. Bular burda qalsınlar, sizə kimdən diyim Əhmədin qoyuf get-dığı arvadından. Yəni şahın qızından. Qız fikirləşdi ki, hindi mən neyniyim, oğlan da mənı qoyuf gedifdi. Hindidən soram kimin qapısına gedif iş görüm, çörəh pulu qazanım. Bu şahın qızına yaraşan şey deyil axı. Beləcə libasını deyişif şah qızı əlinə bir əsa alıf, altdan giyinif, üstədən qıfillanıf şəhərdən çıx-dı. Gəzə-gəzə bu da gəlif hə-min tacirin yanına çıxdı. Şah

qızı kişi paltarı gıyınmışdı. Qız da gəlif Əhmədin ilk bura gəldi-ğında oturduğu karvansa-ranın bir tərəfində oturdu. Axşama kimi beləcə oturdu. Yenə bu işdən tacirə xəvər ver-dilər. Tacir qızı yanına çağırtdırdı. Gördü ki, kişi libasında olan qadındı. Didi qızım, hansı ölkədən gəlifsən, hara gedir-sən? Qız sək-səndi. Tacir didi, qızım, mən bilirəm ki, sən zənənsən. Dərdin nədir? Qız diyir, dərdim uzundur. Honu sənə danışa bilmərəm. Əgər mənə rəhmin gəlirsə, bir tikə çörəh ver, soram da karvan-sar-larının birində mənə bir iş ver, işdiyif başımı dolandırım.

Tacir didi:

– Qızım, sən mənə söz verir-sənmi ki, sən mənə qız olar-san. Mənim qızım yoxdu. Səni aparıf özümə qız edərəm. Sən niyə qulluxçu olasan ki, sən şahlığa layix bir qızsan.

Didi, ateyi-mehriban, mən nə diyirəm ki, mən belə bir ye-ri Allahdan axtarıram. Bu qızı aparıy, qəşəg paltar alıf əyni-nə, apardı öyünə. Arvadı çağırif didi:

– Ay arvad, oğlumuz yoxuydu, oğul verdi Allah bizə, qı-zı-mız yoxuydu, qız verdi. Gəl bunu da götürüf saxlıyax.

Bunu da oğlan kimi hamam-landırdılar, geyindirdilər. Öz otağını göstərdilər. Səhərsi işə getməzdən qavax qızı çağır-dıf didi ki, qızım, bu gündən etibarən sən də bizim qızı-mızsan. Da-rıx-mamax üçün get qızdarnan gülüstan bağına.

Beləcə, bular burda dövrən sürüylər. Tacir Əhmədə nə qə-dər yaxşılıx edirsə, Əhməd daha çox xəcalət çəkiy, utanıy. Üzü heş gülmür. Tacir bunu duyur. Bir gün Əhmədi çağırif diyir:

– Oğlum, mən bilirəm, sənin bir dərdin var. Allah bir tə-rəfdən alanda bir tərəfdən veriy. Nə qədər vaxt başı aşağı gedif gələssən. Mən də sənə cəsərət edif məsul bir iş tapşıra bil-mi-rəm. Yerə baxan adama mən nə iş tapşırım?

Didi, ateyi-mehriban, mənim dərdim böyühdü. Özü də özüm-özümə, külü gözümə etmişəm. Onun xəcaləti məni üzüy. Gəlif sənin ətəyinə qısılmışam. Mən səndən aslı olmu-şam. Axı sənin mənə borcun yoxdu. Sən mənə yaxşılıx edif oğulluğa götürdün, amma mən xəcalət çəkirim, mən öz atama, anama yaxşı oğul ola bilmədim. Sənə necə oğul olum.

Tacir didi:

– Oğul, keşmiş keşmişdə burax getsin. Hər şeyi yeni-dən başla, itirdixlərini tezədən əldə et.

Tacir Əhmədə yol göstərif ürəh-dirəh verdi. Tacir diyir, vəzifəni artırırım. Hər gün qanu-nunan mənə hesabat vermə-lisən. Oğlan işini işdiyif öyə yenə əvvəlki kimi başaşağı gedif, başı aşağı gəliy. Nə başını qaldırif qıza baxır, nə dinif danış-mırdı. Bir qədir vaxt da keşdi. Tacir Əhmədin vəzifəsini bir az da böyütdü. İş elə gətirdi ki, Əhməd çalı-şırđı keşmişdəki səhv-ləri təkrarlamasın. Həmişə düşünürdü ki, sahib olduğum var-döylət mənim yox, tacirindi.

“Nağıl dili yüyrəh olar”, - diyir atalarımız. Tacir görüy ki, artıx Əhmədin xəzinədə xeyli pulu var, hona təklif ediy ki, artıx bu gündən müstəqil ticarət edəcəhsən. Yenə də ata-oğulux. Mən öləndən soram varım-döylətim yenə sənindi. Bu minvalla Əhməd gəlif tacirdən də varlı oldu. Bir gün tacir didi ki, ay oğul, gəlsənə səni evləndirəh. Əhmədi elə bil ıldırım vurdu. Əhməd öz yarını tərgiyif gəlsə də ürəyi hə-mişə honnan idi. Həmişə onu düşünürdü. Gözü həmişə honu axtarırdı. Amma bircə dəfə öyündəki qıza baxmamışdı ki, öz halal-hümmət arvadını tanıya. Didi, ay ata, bəs mənə kimi alassan? Tacir didi, taparam sənə. Diyir, mən sənə elə qız alacam ki, sən honu görən kimi bir könüldən min könülə hona aşıq olasan. Didi, ateyi-mehriban, ixtiyar sənindi, necə istəyirsən helə də et. Oğlan fikirləşdi ki, yəqin arvadı müharibədə ölüfdü. Daha mən də ömrümü-günümü honun nakam sevgisinə həsr etmiyəcəm ki. Tacir oğlanın razılığını alandan soram öyə gəlif arvadına didi ki, arvad, qızımıza di ki, atan səni ərə verməh istəyir. Qız da Əhmədin keçirdiyi hisləri keçirirdi. Qızın

gözü hər yerdə Əhmədi axtarırdı. Həyatda nə qədər səhvlərə yol versə də insa-nın ilk məhəb-bəti unudulmaz olur. Qıza bu söhbəti açanda qız razılaşmadı, başdadı gecə-gündüz ağlamağa. Diyir ki, mə-nim hələ kəbinim geri oxunmuyuf. Mən hələ yoldaşımı tap-ma-mı-şam, ölüsünü, dirisini bilmirəm. Mən ikinci dəfə necə ərə gedə bilərəm. Allah bunu götürərmə, qiyamətin günündə kişiyyə rast gəlsəm, mənə nə diyər. Qızların bir qismi kişilərdən çox vəfalı olurlar. Görüylər ki, qız günü-gündən arıxlıyif çöpə dö-nüy. Ta-cir arvadı gördü ki, qızın gözünün yaşı qurumur. Ha-lını xəvər aldı. Qız açıldı. Didi, aneyi-mehriban, mən ərdə-yəm. Hələ ərim--dən ayrılmamışam. Bəlkə mənim ərim sağdı. Tacirin ar-vadı soruşdu:

– Ay qızım, hələ bir başına gələni danış görüm.

Qız didi ki, mən başıma gələnin hamısını sənə danışa bil-mirəm, amma bircə honu diyə bilərəm ki, mənim ərim var, öl-düsünü-qaldısını bilmirəm.

Tacirin arvadı qızın didəxlarını gəlif tacirə danışdı.

Tacir didi:

– Sən qıza dimə, amma get bircə honu di ki, məcbur ve-rə-cəm honu ərə. Xoşu gəlsə, razılaşsın, xoşu gəlmirsə də razı-laşmasın.

Arvad soruşur, bu necə olan işdi, a kişi, məcbur niyə edirsən.

Tacir didi:

– Məcbur etmirəm. Söz bu sirri sax-lıyassan, mən bu sirri sənə diyim.

Arvad and-aman etdix-dan soram tacir diyir ki, honu öz ərinə verəcəm. Arvadı diyir ki, ho nə dimaxdı. Tacir diyir ki, mən o qıznan oğlanın hesabına bu var-dövləti əldə etmişəm. Diyir, ay arvad, filan vaxı yadımdamı mən bir iri kisə qızılla gəldim öyə. Bax, ho qızılı qəvirsanlığın yanından keçəndə bu qızın atasının oğlanın atası vermişdi honu mənə. Mən də gəlif onu ağılnan, kamal-dan ticarətə yönətdim. Varımı-döylətimi artırdım. Hindi buları hansısa qəza buları çöllərə salıf, bəxt də, iqbal da buları mənə rast gətirif. Mən hoları yenə də bir-biriynən evlən-dirirəm. Sən qıza dinən ki, əgər istəyirsə kənar-dan oğlanı göstərim hona. Amma qızı oğlana göstərmiyəcəm. Çünkü mən bilərəm, bu bəla oğlandan keçir.

Arvad məhətəl qaldı kişiyyə. Tacir didi ki, belədi. Sən bi-lirsən ki, mən qırxlı uşağı 40 ildən soram görsəm tanı-yıram. Mən hoları tanıdığım üçün öyümə gətirmişəm. Tacirin arvadı gəlif tacirin didəxlarını çatdırdı. Qız oğlanı görmağa razılıx verdi. Oğlan səhərsi tacirənən işə çıxanda tacirin arvadı didi bax atanın yanındakı oğlanı görürsənmi? Yaxşı bax, səni hona ver-məh istiyirix. Qız diqqətlə baxanda gördü ki, bu halalca əridi. Didi, bu oğlan neçə ildi havı öydə yaşıyır, mən bircə dəfə ho-nun üzünə baxmadım. Qız huşunu itirif yıxılıy. Böyüh se-vinədi, gözlənilməz bir səadətdi.

Tacir arvadı qız-gəlini yığır başına, qıza bir az pat-patı* yandırif üstündə birtəhər ayıldırırlar. Elə ki qız bilir öz əridi, razılıx veriy. Bu minvalla buların toylarını başdayırlar. 3 gecə qız gərdəyə girən kimi oğlan gəlif gərdəyi qaldırif baxır ki, bu bunun öz arvadıdı. Soruşuy arvad, bu nə olan işdi? Qız başına gələnləri danışdı. Oğlan öz başına gələni danışdı, bular evlən-dilər. Oğlanın artıx qaş-qavağı açılır. Tay-tuşlarıynan gülür, da-nışır. Gün gəlir bir gün oğlanın qəlbinə yenə şeytan giriy. Oğ-lan vətən həsrəti çəkməyə başdayır. Qürbət cənnətə dönsə, yaddan çıxmaz Qarabağ. Bunu boşuna dimiyiflər. Harda olur-san ol, nə qədər günün, güza-ranın yaxşı olursa olsun, o vətən-dəki dilənçilix həyatı yenə əzizdir. Əhməd arvadına didi ki, utanıram tacirə dimağa, amma ürəyim yaman vətənim istəyir. İstiyirsən yenidən gedəm atamın yurdunu şənəldəm. Tezədən şah olum öz yurdunda, atalarımızın ruhunu sevin-dirim. Gərəh səhvimi düzəldim.

Bir neçə gün oğlan yenə kefsiz gəzdi. Tacir çox ağıllı idi, oğlanın qırımından bildi bunun fikrindən nə keçir. Tacir Əh-mədin dərđini soruşdu. Əhməd didi ki, ay ata, utanıram sən-dən, mənə o qədər yaxşılıx etmişən ki, mənə böyüh fəlakətdən, çir-kabdan qutarmısan. Qoca vaxtında səni tərki-yif getmax arı-ma gəlir. Amma vətən mənə çəkir. Tacir didi, ay oğul, çox sağ ol ki, vətəni belə arzulayırsan. Vətəndən böyük ata, vətəndən böyük ana yoxdu. Çox razıyam. Tacir diyir ki, özüm səni aparıf sərhəddən keçirə-cəm. Amma bir az hazırlaş-mağa vaxt ver mənə. Kişi elə hazırladı hər şeyi. Tacir ho vaxtı qəvirsanlıxdə buları necə görmüşdü, o qaydada tədərükə başdadı. Hazır olanda didi ki, hindi getdix. Ho vaxı Əhmədin atası ilə qızın atası şah ən qavaxda gedir-dilər. Tacir isə ən arxada getmağı planlaşdırdı. Oğlana bu barədə heş nə dimədi. Yola düzəldilər. Yolda yenə Əhmədin qəlbinə şeytan girdi. Düşündü ki, bu kişi buna bu qədər yaxşılıx edifdi, bəs mən honun əvəzini necə çıxacam. İstədi var-döylətini qaytarsın kişiye. Yolda çox fikir-ləşdi. Kişi baxdı ki, ölkədən uzaxlaş-dıxca oğlan çox həyəcan keçirir. Axırı didi ki, ay oğul, səndə yenə bir başqa hal var. Sən niyə belə yaz yağışı kimi dəyi-şirsən? Dərđini desənə ma. Diyir, ateyi-mehriban, gizləmərəm səndən. Mən səni öldürmax istiyi-rəm. Didi niyə? Didi, müqəd-dəslərdən eşitmi-şəm ki, bir insan digərini öldürərsə, honun bütün günahları öldürənin boy-nu-nadı. Bu dünyada sən mənə etdiyən yaxşılığın qarşı-sında heş nə verə bilmirəm. Mən isti-yirəm ki, ho dün-yanı sənə ve-rəm. Gü-nah-sız insan yoxdu. Sənin bütün günahlarını götü-rürəm boynuma, sən də gedif cənnəti-rizvanda keş çəkərsən. Və mən də bu dün-yadakı borcumu ödəmiş olaram.

Kişi güldü. Didi ki, oğul, çox gözəl fikirləşirsən. Amma bu fikrini dəyişməyə imkan yoxdumu. Mən yaşamax istiyirəm. Diyir ki, onsuz da yaşın keçifdi. Çox çək-çevirdən soram tacir gördü ki, Əhməd didiğindən əl çəkənə oxşamır. Məcbur oluf ra-zı-laşdı. Didi, yaxşı, bu can sənə qurvandı. Amma bir xahi-şimi yerinə yetir. Qavaxda köhnə bir qavırsanlıx var, mənə horda öldür, horda da basdır. Burda öldürsən karvan bir-birinə deyər. Sənə pis baxarlar. Amma qavır-san-lığa çatanda boğ öldür mənə, dinən ki, qoca kişiydi, ürəyi keşdi öldü. Əhməd gördü kü, tacir düz diyir, razılaşdı.

Nağıl dili yüyərəh olur, az getdilər, çox getdilər, gəlif qa-vır-sanlığa çatdılar.

Əhməd didi:

– Ateyi-mehriban, hindi sən kəlmeyi-şəhadətini oxu. Mən səni öldürəs-iyəm.

Tacir diyir:

– Oğlum, bir əl saxla. Di görüm bu qəvirsanlıx sənə heş tanış gəlmiy?

Diyir, gəlir. Diyir, hardan tanıyırsan? Diyir, mən də sən-dən çox şey gizlətmışəm, hindi açasıyam. Sən bu günə kimi mən-dən hər şeyi gizli saxlıyırsan, bunun özü belə böyük gü-nahdı. Etiraf zamanıdı.

Əhməd başına gələnə danışıy. Ho vaxı bizim toyu-muzda biz gəcavələrdə gəzəndə havırda bir qoca görmüşdüh. Ho bizə xeyir-dua vermişdi. Dimişdi ki, xudavəndə-allah mənə imkan versə, mən bu toy-büsatı dağılmağa qoymaram. Tacir didi, ay bala, ay səfeh, elə səfeh olduğun üçün də şahın var-döylətini küləyə verifsən. Ho kişi mənəm. Sənin atannan qaynatanın mənə verdixlərinin yüzdə birini vermişəm sizə. Bu var-döyləti siz verəndən qazan-mışam. Bunun mayası sizdən gəlir. Mən sə-nin öz malını özünə qaytarmışam və Allah-tala mənə öz arzuma çatdırıf ki, görəh mən öz əhdimə sadıqəmmi. Diyir, ay ata, nə danışırsan. Diyir, honda mən də gedirəm sənin yurduna. Get-dilər tezədən öz şəhərlərində 40 gün, 40 gecə toy elədilər. Ca-mahatı yığdılar ki, bəs şahın oğlu Əhməd öz səhflərini düzəldif gəlif. Şaha elan elədilər. Buların 3 dəfə toyu olduğundan 120 gün olmuşdu. Olar orda yidilər, işdilər, yerə keşdilər, siz də murazınıza çatın. Göydən 3 alma düşdü. Biri sənin,

biri mənim, biri də özü-mün. Bu tuti quşunun nağılıdı diyir. Xanım, yaxşı dost görərgəsinə getməh yaxşı şeydi, amma qorxuram tacir oğ-lu Əhməd kimi peşiman olasan.

46. Hatəm

Keşmiş zamanələrdə bir tacir oğlu vardı. Bu tacir oğlu-nun adı Xeyrullaydı. Atasından hona çox var-döylət qalmışdı. Bir gün Xeyrulla Hatəm süfrəsi aşmışdı. Kimsə-sizlərə, kasıf-lara. Kimin nə dərdi var, dərdinə dərman edirdi. Yeri olmayana qalmağa yer verirdi. Bir gün oturuf fikirləşdi ki, görən mənən də xeyirxah, mənən də yaxşı bir adam ola bilərmi. Günlərin bir günü bulara bir qonax gəldi. Xeyrulla qonağa süfrə aşdırdı. Yidirif-içizdirdi. Yatağına yola saldı. Xeyrulla gördü ki, bu çox dünyagörüşlü adamdı. Düşündü ki, qoy bir bundan soruşum görüm, bu dünyada mənim kimi xeyirxah ikinci bir adam var-mı. Xeyrulla gecəynən duruf qonağın yatax otağına keşdi. Xey-li söhbət etdixdən soram, qonax soruşdu:

– Xeyir ola, Xeyrulla, sən mənim yatax otağıma niyə gəl-misən?

Xeyrulla didi:

– Allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlədim. İstiyirəm sən-dən bir şey soruşam. Sən çox gəzən adama oxşuyursan. Dün-yagörüşlü bir adamsan görürəm. Sən gəzdiyin yerlərdə mən--dən də səxavətli, mənən də xeyirxah adama rast gəlif-sənmi?

Didi ağa, mən düzünü desəm, inciməzsən məndən? Didi, xeyir. Sən filan ölkədə Hatəmin şagirdi olmağa belə layix de-yil-sən. Xeyrulla qonağa didi ki, sən qal burda məni əvəz elə, mən gedim o Hatəmi tapım öyrənim görüm sən diyən kimi varmı, yoxsa yoxdumu. Bəli, bu hamınan vida-laşdı. Atdan gi-yinif, üstədən qıfıllandı, üstədən giyinif altdan qıfıllandı. Yol tə-darükünü görüb yola düşdü. Mənzilbə-mənzil, təyyü-mənəzül, günə bir mənzil elədi. Diyirlər ki, aşix dili yüyərəh olar, at ayağı külüng olar. Uzax-uzax yollarnan, müxtəsəri dillərnən gəlif di-yilən ünvana çatdı. Gördü ki, qarşıda 7 yol ayrıcıdı, hər yol ayrıcına bir nökrə qoyulufdu. Yoldan bir nəfər keşməyə qoy-murlar. Ha-mı-nı yidirdirlər, içizdirirlər, xurcununa da azuqə qoyuf yola salırlar. Xeyrullanı da başqaları kimi yidizdirif, içiz-dirif yola salmax istiyəndə didi, mən buranın ağasından ötəri bura gəlmişəm, honu görməh istiyirəm. Hatəmə xəvər verdilər ki, səni görməh istiyən var. Xeyrullanı Hatəmin yanına gətir-dilər. Didi, mən bilməh istiyirəm ki, bu qədər var-döylət, bu qədər səxavət səndə hardandı? Bunun sirrini mənə öyrədə-sən. Hatəm didi ki, sən mənim sirrimi bilməh istiyirsənsə, məndən o tərəfdə məndən də yaxşı bir Hatəm var. O nəinki, yidizdirir, içiz-di-rir, insanların qarşına qoyduğu qızıldan hər qabı hədiyyə edir. Hatəm diyir, get onun sirrini öyrən, mən qayıdıf gələndə sənə sirrimi diyərəm. Razıla-şırlar. Xeyrulla az gedir, çox gedir, iynə qarış yol gedir, həmin yerə çatır. Baxır görür ki, bunu da apardılar, yidir-dilər, içirdilər. Xeyrulla gördü ki, Hatəm nə dimişdisə burda hona əməl elədilər. Elə ki yidiği qızıldan olan qavları bunun heybəsinə qoymax istədilər, Xeyrulla götürmədi. Didi ki, məni sizin Hatəm ağaya götürün. Mən elə onu görməh üçün gəlmişəm. Hatəm də bunu qəbul etdi. Xeyli söhbətdən soram Xeyrulla birinci Hatəmə verdiği sualı buna da verdi. İkinci Hatəm də didi ki, bu sirri bilməh istiyirsənsə məndən o yanda bir kor var. Ho kor hər gün bir öküzü minir. Gəlir mey-danda yal-varıy ey, bu daş-qaş alif məni kim öldürsə xəzinənin yerini də hona diyəsiyəm. Kim məni öldürsə, halal-lığımı hona verirəm. Amma heş kim gəlif honu öldürmür. Neçə illərdir ho çalışır bunu öldürsünlər, amma honu öldürən yoxdu. Get sən honun sirrini öyrən ho adam niyə Allahdan ölüm istiyir. Özü də niyə istiyir bunu başqası öldürsün. Xeyrulla sağol-laşif burdan da uzax durdu. Axırı gəlif koru da tapdı. Mənzil başında

göz-dədi. Gördü budur, kor öküzü minif, öküz ağırlığında çuvalları öküzə yükləyif, gəldi mey-dana və car çəkdi ey insanlar, bu öküzün çatdığı qədər burda cəvahirat var və xəzinəm var. Kim mənə öldürməyi boyun alsa öncə xəzinəmin yerini hona diyə-cəm. Xeyrulla çox gözlədi, gördü ki, hamı bunun tamaşasına durufdu, amma heş kəs gəlif bunu öldürmədi. Axşam kişi öküzünü götürüf kor-peşman qayıdanda Xeyrulla bunu izliyə-izliyə arxasınca getdi. Kor gördü ki, kor gəlif bir mağaranın qapısından içəri keşdi. Xeyrulla bir az keçəndən soram gəlif mağaranın qapısını döydü. Kor düşündü ki, bu günə kimi mənim qapımı döyən olmamışdı. Görən kim olar diyif gəlif qapımı aşdı. Xeyrulla içəri girdi. Kor didi, kimsən? Xeyrulla didi ki, mən sənə sirrini öyrənməyə gəlmişəm. Bu necə olan işdi. Sən illərdir varını götü-rüf özünü yollarda fəda etmişən, amma səni öldürən tapıl-mır. Sən camahata yalvarana kimi özün öz boğazına bir kəndir keçirə bilmirsənmi? Didi, yox, Xeyrulla, mən sənə sirr ver-miyəcəm. Əgər mənim sirrini bilməh istəyir-sənsə get məndən də bu yanda bir qaltaxsaz* var. İş-peşəsi atların yəhə-rini düzətməhdir. Düzəltdığı qaltaxları bazarda çı-xar-dıf satan-dan soram peşman oluf tezədən gedif satdığı adam-dan artıx pul verif alır. Yalvarıf göz yaş töküf ağlayır. Get sən birinci honun səvəbini soruş, soram mən sənə öz sirrini açə-ram. Xeyrulla didi ki, ay Allah, bu nə sir idi mənim başıma gəldi. Düşündü ki, mən bu işin dalınca düşmüşəm, axıra çatdır-malıyam. Axır, kornan da sağollaşif az getdi, üz getdi, iynə qarış yol gedif həmin o qaltaxsazı da tapdı. Müşahidə edif gör-dü ki, korun didiği kimi də edir. Düzəltdi, soram da aparıf sat-dı. Satdığı qaltaxları tezədən alıf yandırif ağlamağa başdadı. Xeyrulla işin sonunu göz-dədi. Qaltaxsazı sona kimi gözlədi. Getdi gördü ki, qaltax-saz bir dəmirçixanada oturufdu. Yaxın-laşif salam verdi. Oturuf yidilər, işdilər, keyfə baxdılar. Gecə-nin bir aləmində Xeyrulla didi:

– Allahdan gizlin olmuyan sirri bəndədən gizlət-məzlər. Mən neçə ellər, obalar dolaşif gəlmişəm bu sirri açmax üçün. Di görüm bu nə sirdir. Qaltaxsaz çox didi, Xeyrullah az eşitdi. Axır razılaşdı. Qaltaxsaz sözə başladı. Didi, mən dəmirçiyəm. Mənim hər şeyim, varım-döylətim var idi. Atam-anam dün-yasını deyışmişdi. Özüm də subayıydım. Bu dəmirçixana da atamdan miras qalıf mənə. Bir günləri işdən tez gəlif gördüm ki, suda gözəl qızlar çimirlər. Gördüm ki, hamısının qanatları var. Bir də gördüm suyun kənarında hoların paltarları var. Bi-rini xəlvətcə götürüf gizlədim. Səs elədim ki, bular bilsinlər ki, mən burdayam. Qızlar səs eşidif qaçif paltarlarını giydilər. Biri paltarlarını tapmadı. Mən didim ki, axtarma, sənə pal-tarını mən oğurlamışam. Ho birisi mələklər nə qədər qıza didi-lər, tez paltarını gey gəl, qız didi, yox daha mənim paltarıma bəni-adəm əli dəyif. Mən daha sizin aranızda qarışa bilmirəm. Qız didi ki, mən mələ-yəm. Daha heş hara gedə bilmərəm. Mən hindi neyniyim? Didi evlənməliyix. Mənim də Allahımdan idi. Belə gözəl qızla niyə də evlənməyim ki. Qız şərt kəsdi ki, mən öydə nə iş görsəm, xoşun gəlməsə belə etirazını bildirmə. Razi-laş-dılar. Biz evləndix. Yoxsa biz bədbəx olarıx. İki uşağımız da oldu. Günlərin bir günü arvadım təndirə çörəh yapanda uşaxlar da oynayırdılar. Qəfil uşax-ların biri gəlir xəmirin içinə düşür. Başdadı kündəni qarış-dırmağa. Mən gəlif arvada didim ki, ay arvad, görmürsən uşax kündəni qarışdırıy. Arvad didi, mən sənə dimişdim mənim işlərimə qarışma. Bir də qarışsan, mən-dən incimə. Mən didim, bağışla, unutmuş-dum. Aradan bir qədir vaxt keçəndə arvad təndiri qaladı. Uşaxlar yenə gəlif xəmiri qarışdırırlar. Yenə özümdən asılı olmayarax soruşdum: Sən görmürsənmi, uşaxlar neynirlər. Niyə qoyur-san? Arvad didi, kişi, sənə dimədimmi, qarışma. Nəteri hirs-dən--disə uşağın birini götürüf təndirə basdı. Mən hona çata bil-mədim. Mən bir başı-ma, bir ayağıma döydüm, xeyri olmadı. Didi, mən sənə dimiş-dim, mənim işimə qarışma. Aradan bir qədir vaxt keşdi. Mənim də yaralarım sağaldı. Ho biri uşax böyüməyə başdadı. Yenə həmin hal təkrarlandı. Arvad təndirə çörəh yapanda yenə uşax başdadı xəmirlə oynamağa. Məndən asılı

olmadan yenə başda-dım arvadı tənbeh etməyə. Arvad hirsdənif uşağı saldı təndirə yandırdı. Özü də gedif paltarını geyinif uşdu bacadan çıxdı getdi. Kişi özünü atdı, ay haray saldısa xeyri olmadı. Diyir ho gündən mən qaltax düzəldif arvadımın da, balaları-mın da adını o qaltaxların üstünə yazıram, şəkillərini də çəkirəm. Bundan çörəh pulu çıxart-max istiyirəm. Bir də görürəm arvadım da, uşaxlarım da göydən əl çalif mənə gülürlər. Diyirlər ki, sən bizi pula satırsan. Mən də tezədən satdığımı iki qat bahasına satın alıf yandırırım. Yandırif doyunca ağlıyram. Xeyrullah didi ki, sən mələklərin yerini bilir-sənmi? Didi ki, 4-cü göyde olurlar. Xeyrulla didi ki, mən gedif sənin arvad-uşağını gətirərəm. Am-ma sən mənə söz ver ki, sənə arvad-uşağını gətirəndən so-ram qətiyyən hoların işinə qarışmıyassan.

Razılaşdılar. Xeyrullah çıxdı yolun ağzına, az getdi, çox getdi, dərə-təpə düz getdi. Nə maniyələrdən keşdi, nə çətin-lıx-lardan keşdi. Axır gəlif mələhlər yaşayan ölkəni tapdı. Ax-tarıf qaltaxsazın arvad-uşağını tapdı. Arvadnan danışdı. Didi ki, gəl bu daşı tök ətəyindən. Kişi çox əziyyət çəkir sizsiz. Ho daha sizə heş nə diyən deyil. Axır arvadı razı saldı. Bular birgə gəl-dilər qaltaxsazın yanına. Bular burda 3 gün, 3 gecə çalif oxudu-lar, şənləndilər. Xeyrulla didi ki, mən səni arzuna çatdır-mışam, hindi gedim öz yolumnan, görüşüf ayrıldılar. Xeyrulla gəldi ko-run yanına. Gəlif qaltax-sazın sirrini kora danışdı. Kor didi yaxşı, sən sirri mənə gətirdin, mən sənə söz vermişəm, gərəh sö-zümü yerinə yetirəm. Kor sözə başladı:

– Didi, mən bir dəmirçiyəm. Günlərin bir günü mənim yanıma 2 cavan oğlan gəlif mənə diyirlər ki, bizə iki dənə ba-laca xəncər qayır. Holara vaxt verdim 3 günə gəlin xəncər-ləri-nizi aparın. Bular həmin deyilən vaxtı gəldilər xəncərlərini alıf baxdılar. Didilər ki, bəs havının qını yoxdu, biz qınsız xəncəri necə üstümüzdə gəzdirəh. Cavanlara didim ki, siz keçin öydə oturun, mən bulara qın düzəldə-siyəm. Bular keçif bizim öydə oturdular. Arvada didim ki, bulara çaydan-çörəhdən ver. Yimə-dilər. Oturuf gözdədilər. Düzəldim, çoxda xoşlarına gəl-di. Ge-dəndə hərəsi mənə bir abbası pul verdilər. Mən didim ki, bu nədi verirsiniz mə-nə. Cavanlar didilər ki, usta, sənin haqqın zindanın dibindədi. Çıxıf getdilər. Mən zindanın dibini qazıf gördüm paho, yerin altında ho qədər var-döylət, ho qədər ləl-cəvahirat var ki, bu ölkənin bütün insanlarına paylasan, ömür boyu istəsən də qurtaran şey deyil. Şəyirdim varıydı bir dənə. Bir gün gəlif məndən soruşdu ki, ay usta, onlar gəlif sənə şəyird pulu vermədilərmə? Mən xəsisliş edif didim, vallah, olar heş nə vermədilər. Cəmi bir abbası pul verdilər mənə. Mən də hondan sənə necə şəyird pulu ayırım. Şəyird axşam idi, çıxdı getdi öylərinə. Elə bu zaman qapı döyüldü. Həmin cavan oğ-lanlar gəldilər didilər, a kişi, biz sənə bu qədər xəzinə ver-mişih, sən şəyirdinə qıymadınmı şəyirdi bizə qarşı narazı sal-dın. Sənin Allahın yoxdumu? Niyə belə etdin? Hindi biz ho xəzi-nəni sənin əlindən almırıx. Amma sənə qarğış edirih. Ho xə-zinə sənə od olsun, gözlərin kor olsun belə biqeyrət-liyin-nən. Ho xəzinəni versən də belə dünyanın əziy-yətindən qutarmax üçün qutaran tapılmasın. Hindi o gündən bəri arvadım da öldü, uşağım da öldü, gözlərim də kor oldu. Heş nəyə də yaramıram. Məni yedəhliyən də yoxdur, bir dənə bu öküzüm var. Öküz mey-danı da tanıyır, öküzü də yüklü-yürəm, honu xəzinəynən aparıram heş kəs məni öldürmür. Mən özüm-özümü öldürə bilərəm, amma o qədər günahım var ki, günahım bağışlan-ma-dan bu dünyadan köşməh istə-mirəm. Məni öldürsələr, günah boynumdan gedəcəh. İki cavan gedəndə soruş-dum ki, bəs siz kimsiniz? Didilər, biz peyğəm-bərin nəvələriyih. Səni sınağa çəhməyə gəlmişdih. Sən də sınaxdan belə çıxdın. Hindi nə qə-dər bu zülmde yaşıyacam, ho da mənə agah deyil. Bu sirri sənə verdim, hindi gəl sən də mənə bir yaxşılış elə. Ho xəzinəni də sənə verirəm. Məni öldür, canım qutarsın.

Xeyrulla didi ki, yox, mən bu qədir günahı boynuma gö-türə bilmərəm. Sağollaşif halallaşif gəldi. Qızıldan ehsanda qav paylıyan Hatəmin yanına. Gəlif Hatəmin yanına salam-laşdı. Ha-təm soruşdu: Sən mənə sirri öyrəndinmi? Didi ki, sən məni yanına göndərdixlərin hərəsi məni bir başqasının yanına gön-dərdi. Başına gələnə danışdı. Hatəm didi ki, mən kişi yox, qa-dınam. Kişi paltarı giyinif üzümə də hicab tuturam. Didi, mən qadınam. Bizim bu ölkədə böyüh bir xoca var idi. Bir gün o gəlif atamdan məni istədi. Didi ki, bu qədər başlıx verərəm. Mən özüm də fikirləşdim ki, hə, var-döylət içində üzəcəm. Axır atam məni buna verdi. Bir neçə gün birgə yaşadıx. Gör-düm xoca axşamlar öyə gec gəlir. Başqa yerlərə gedir. Başda-dım bunu izdəməyə. Gördüm, bunun məndən başqa çox arvad-ları var. Bir gün gördüm ki, bir otaxda günlərnən eyş-işrətə başdadılar. Arvada diyir ki, get filan otaxdan filan şərabi gətir, o gələnə kimi gördüm arvadın stakanına nəsə bir dərman tökdü. Arvad gələndə didi ki, gəl bu badəni sənin gözəlliyin şərəfinə qaldırax. Qaldır-dılar. İkisi də içəndə arvad özü boyda bir qızıl heykələ çöndü. Mən, diyir, bundan qorxuya düşdüm. Çox həy-rəndim, çox gəzdim, bu dərmanın yerini öyrəndim. Bu dər-mandan öz yanımda saxladım. Bildim ki, bir gün növbə mənə çatacax. İş elə gətirdi ki, növbə gəlif mənə də çatdı. Biz yiyif-içəndə, kişi məni də o biriləri kimi göndərmək istədi. Mən di-dim ki, a kişi, mən horaları tanımıram. Duruf gedif sən gətir-sənə. Mən də gedif su gətirim. Kişi mənən razılaşif getdi. Bu çıxdı, məndə diyir, tez qayıdıf gəldim, özüm də saxladığım dər-manı bunun stakanına tökdüm. Yiyif-içif badəni götür-düh. Kişi didi ki, gəl bu badəni sənin gözəlliyin şərəfinə qaldırax. Mən didim ki, öncə sən mənim yiyəmsən, sən işməlisən. Kişi badəni qaldırdı başına heş bir dəqiqə keşmədi özü boyda qızıl oldu. Mən də diyir stakanımı tulladım. Gəlif dərmanı axtardım. Gördüm yerin altında nə qədər adamı qızıla çevirif qoyufdu. Hindi həmin qızılardan mən qavlar düzəldiri-rəm. İnsanlardan düzələn qızılları elə insanların özlə-rinə bəxş edirəm. Hatəm didi ki, hindi sən gəlif bura-laracan çıxıfsan, mən gənc qadınam, gəl evlənəh, buralarda qalax. Xeyrulla didi ki, yox, hələ mənim məqsədim var. Məqsədimə çatmamış heş bir şey edə bilmərəm. Sənin səvrin varsa, gözlə məni. Mən məqsədimə çatif salamat qalsam, gəlif səni alacam. Sağollaşif Xeyrulla gəldi 7 yolun ayırıcına. Çatır II Hatəmin yoluna. Hona görə ki, pulların hardan qazan-dığını öyrənsin. Hatəm hər şeyi mən sizə nəql edən kimi nəql edir. Hatəm diyir ki, indi sən anlat görüm bu pulları hardan qazanırdın. Diyir, mən bir tacirin oğluydum. Atam öləndə mənə vəsiyyəət edir. Diyir ki, mən bu pulları halallıxca qazanmamışam. Diyir, mən bir ağa-nın nökeri olmu-şam. Ağamı öldüruf var-döylətinə sahib çıxmışam. Ho gündən ağam hər gün yuxuma gəlif mənə diyir, heş olmaya ağana xə-ya-nət etməğın əvəzində əldə etdiğın var-döyləti hatəm süfrə-lərinə sərf et, bəlkə ho yaxşılığın əvəzində mənim ruhum səni bağışlıya bilsin. Beləcə atamın yuxusunu girdiği kimi mənim də hər gecə yuxuma giriy, mən ağamın məni bağış-laması üçün hər gün hatəm süfrəsi açıram, yoldan keçən yox-sulların, acların qarınlarını doyuzdururam. Hətəm diyir, hindi sən di görüm niyə bütün bunları öyrənmax üçün çöllərə düşüfsən. Hatəm di-yir ki, mən də sənə kimi xeyir süfrəsi açırdım bir gün bir qo-na-ğım gəldi, hona sual etdim ki, məndən xeyirli hatəm varmı? Didi, səndən yuxarıda bir Hatəm var, sən xeyirxahlıxda heş honun şeyirdi olmağa da yaramazsan. Mən də tacımı-taxtımı ho qonax adama verif altdan giyinif, üstədən qıfillanıf düşdüm yollara. Görüm, bu kimdi elə. Rast ki, bu sir açıldı, görürəm sən çox ağıllı bir adamsan. Mən nə edim, mən nə edim. Diyir, sənə atan tacir oluf eləmi? Diyir, bəli. Diməli, halal qazanıfdı. İstiyirsən sən var-döylətimi, səni bu sirləri öyrənməyə vadar edən bütün var-döylətimi, tacı-taxtımı əmanət qoyuf gəldiğın Hatəmə həvalə et, istiyirsən yarı böl. Didi, necə istiyirsən, elə də et. Amma gör ho adam buna razı olacaxmı. Bular burda sağol--laşif, halallaşif ayrıldılar. Hatəm gəlif öz elinə çatdı. Gör-dü, əmanət qoyduğı taxt-tacı elə də

duruy. Hatəm başına gə-lən-lərin hamısını mən sizə danışdığım kimi danışdı. Öyrən-dığı sirləri danışdı. Sonda Hatəm didi ki, mən bu taxt-tacı sənə bağışlamax istiyirəm. Hatəm razı olmadı. Mənə heş nə lazım döyül. Didi, mən sənin birinci göndərdığım ağa var ha, sənin qarşılaşdığın I Hatəmin yuxusunda hər gün gördüyü ağa-sıyam. Diyir, ho necə olan işdi. Honun ağası ölüfdü. Ho cismən ölüf-dü. Mən honun ağasının ruhuyam. Naqis insan-ları tapif doğru yola çəkirəm. İstəyirsən kiməsə ver, istəyir-sən özün idarə et bu var-döyləti. Hatəm didi ki, yox, mən ho 7 yol ayrıcında qızıl bütdərdən qavlar düzəldif camahata yimax-içmax paylıyif son-da qavları da kasıflara paylıyan qadın Hatəmin yanına gedirəm. Hona söz vermişəm.

Beləcə nağıl dili yüyrəh olar, – diyirlər. Hatəm altdan qıfıl-lanif, üstən giyinif gedir həməən Hatəmin yanına. Horda 40 gün, 40 gecə toy ediyilər. Ho gündən birləşif səxavətlərini daha artırıylar. Holar horda qalsınlar, biz də havırda. Eşidən-lər sağ olsunlar.

Göydən üş alma düşdü, biri özümün, biri mənim nağı-lımı yazan qızımın, biri də barıdan, bacadan qulax asanların.

47. Şahi-Cəmşid

Uzax keşmişlərdə uzax bir diyarda Şahi-Cəmşid adlı bir şah vardı. Şah çox ədalətli, çox mürvətli, elini-obasını çox sevən bir insan idi. Günlərin bir günü şah bir pis yuxu gördü. Allah dinliyən qulaxdaşlarıma heş zaman pis yuxu görsət-məsin. Şah yuxudan bir sərsəm oyandı. Arvadı gördü ki, şah rəng verif rəng alıy. Soruşur, yuxuda nə gördün, a kişi? Diyir, –tezdi, səhər duruf öncə suya söyliyəm – diyif tezədən yux-ladı. Həməən yuxunu bir də təkrar gördü. Yenə səksəndi, qalxdı. Arvad bunu hiss elədiğindən heş yatma-mışdı. Düşünür ki, kişi yuxuda nə görə bilər? Arvad didi ki, a kişi, yuxunu danışmax yüngülluxdu. Mənim ağzımdan elə söz çıxar ki, yaxşı yozum olar. Kişi didiğindən əl çəkmiş, diyir ki, qoy səhər açılsın. Səhər üzünüə xeyirlihlə açılsın. Kişi yatdı, həmin yuxunu təkrar bir də gördü. Kişi ayılanda artıx səhər açılmışdı. Arvad didi, a kişi, hindi gedəs-sən başın qarışasıdı divan işlərinə, bir de görüm yuxu-da sən nə gördün? Didi ki, arvad, yuxuda gördüm ki, nurani bir kişi mənə yaxınlaşif Allahın Cəbrayıl mələyi olduğunu didi. Allah-tala məni göndərif səni xəvərdar edim ki, ho sənə bəla endirir. Sən ədalətli, xeyirxah rəhbər olduğun üçün ho bilməh istəyir, ho bəlanı sənə hindi versin, yoxsa qoca-landamı? Mən hona cavaf verə bilmədim. Arvad didi ki, üçüncü dəfə də yenə gələcəh sən yuxuna. Səndən cavaf almayif, əl çək-miyəcəh. Əgər səndən cavaf al-masa öz bildiyi kimi edəcəh. Əgər bir də yuxuna gəlsə, qocalıx özü böyük bir bələdi, bunun üstünə də böyük bir yük gələndə bu-nun öhdə-sindən gəlməh olmaz. Sən hona di ki, sənə hindi ca-van-lığında versin bu bəlanı. Çünkü hindi çıxış yolu tapa bilər-sən.

Yatdılar, həmin yuxunu yenə təkrar gördü. Arvadın hona verdiyi məsləhəti didi. Didi ki, mən xudavəndi-ələmim-dən çox razıyam.

Bir günnəri bunun qapısına bir çapar gəldi. Çapar bir məktuf gətirdi. Məktubu aşdı, vəzir-vəkilinə didi bu nə məh-tubdu? Gördülər ki, itən qardaşınnan gəlif bu məktuf. Yazıf ki, “qardaş, neçə illərdi ki, səni axtarıram, tapa bilmirəm. Mən varlıyam, tacirriknən məşğul oluram. Hətta gedif atamı da tap-mışam, atamnan da görüşmüşəm. Amma atam mənim honun oğlu olduğunu bilmiyif. Şahdan icazə almışam, görüş-müşəm, amma o bilmiyif ki, mən honun oğluyam. Soraxlaşa-soraxlaşa öyrənmişəm ki, sən bu ölkənin şahısan və qardaşım-san, mən sənnən görüşməyə gəlmişəm. Əgər müm-künsə, məni qəbul elə, görüşəh”. Bunun sevincinin həddi-hüdudu olmur. Ürəyində diyir, Xudaya, sən bəs mənə bəla göndəriridin, amma sevinc gön-dərdin. Diməli, sən mən-nən əylənirmişsən. Nəhəng kəca-vəynən məmə diyənin-nən tutmuş pəpə diyəninə qədər hamını töküflər yollara. Yaxşı qarşılədilər. Gözaydınlığına gəl-dilər, nə-mərlər gətir-dilər. Bir qədər

yaşadılar. Günnərin bir günü qar-daşı buna didi ki, ay qardaş, sən heş gəzməyə, seyrə-zada çıx-mı-sanmı? Mən bir neçə aydı burdayam, sən heş yana çıxmır-san. Sənin heş istirahətin-zadın yoxdumu? Bilirsən, qar-daş, mən yetim oğlanam. Şəhərdə heç kimim yoxdu. Ayağımın altı-nı da qazıyannar çoxdu. Heş yerə gedə bilmirəm. Mən bu yana getsəm, vəzir-vəkil döylət çevrilişi eliyəllər. Öldürə biləl-lər mə-ni. Honun dərdinnən heş yerə gedə bilmirəm. Diyir, mən gəlmişəm, məni nə qədər vaxt yerində qoy, get bir az gəz. Neçə illərdi bağlanmışam bıra, heş yerə gedə bilmirsən. Diyir, qardaş, idarə eliyə bilsəydin, çox yaxşı olardı. Deyir, mən çalışacam, elə idarə eliyəcəm ki, razı qalsın millət sənnən. Get bir ay, beş ay, nə qədər isti-yirsən gəz, istirahət elə, varın var, döylətin var, nədən korruğun var ki?

Bılar danışdılar, qardaşını elan elədi öz yerində şah qoy-du. Getdi əhli-əyalını da götürdü, bir neçə ay gəzdi, qayıdız gə-ləndə şah bunu qəbul eləmədi. Qardaşı gedənnən sora o qədər camaatın qəlbinə girdi ki, ədalətli işlər gördü, güzəşdə verdi, türmələri aşdı, buraxdı, ölüm hökmü oxun-muş adamları əfv elədi. Çox böyük humanist işdər gördü. Xalq daha köhnəsini istə-mədi. Qardaşı didi ki, gəl şahlıxdan özünə, ailənə lazım olan şeyləri götür, çıx mənim ölkəmnən. Sən bu ölkədə qalmalı deyilsən. Didi qardaş, şahlıx da əlimnən getdi, var-döylətim də yoxdu, ölkədə qalsam, nə olacax? Bu camaat ki, məni istə-mədi. Bu camahatın yanında mən gedif kiminsə qapısında nökr işlə-yəmmərəm. İşləsəm də gərəh məni tanıyan olmasın. Mən burda heş kimin nökrəi ola bilmərəm axı. Buna görə mən çıxıf get-məliyəm.

Bının bir cüt oğlu vardı. Arvadını, uşağını, bir az xırda-para öy əşyasını götürüf qatıra yüklədilər. Yola düşdülər, çıx-dı-lar getdilər. Cəlladdara da tapşırışdılar ki, bıları apa-rın gedin, sərhəddi keçirin. Aparıf keşirdilər. Nəbələd yer-rərdi, tanıyırlar heş yeri. Şahlıx paltarını da əyninnən soyu-nur ki, məni şahlıx paltarında necə görə biləllər?

Az getdilər, üz getdilər, də-rə-təpə düz getdilər, böyüh bir Kür nəhri kimi bir çaya rast gəldilər. Dünyadakı hey-vanların hamısı üzə bilər. Anadan olan kimi heyvannar üzə bilir. İki heyvan üzə bilmir, böyüyəndə də üzə bilmir. Biri eşşəhdi, biri də qatır. Şah da bunu bilmirdi. Çalvadar olmu-yuf ki, görən hansı heyvan üzə bilir, hansı bilmir. Yüklü qatırrarı vurdu itə-lədi çaya. Çaya düşən kimi boğuldular getdilər. Yüklü də bellə-rində çıxdı getdi. İki uşağıynan arvadı qaldı. Elə bir şey ola bil-məz ki, dünyada çayların dayaz yerrəri olmasın. Didi, axtarax görəh harda keçid yeri tapırıx. Ola bilər su yuxarı, su aşağı gəzsəh, bir yaşayış məntəqəsi də tapa bilərih. Bular bir neçə gün suyuxarı, suaşağı axtardılar, bir şey tapa bilmədilər. Gör-dülər ki, bir yer var, dağınix yerdə, birtəhər bəlkə keşməh olar. Didi, arvad, sən də qadın xeylağısan, bircə dəfə büdrüyüf yıxıl-san, su səni təntidəcəh, sən əlimnən gedəssən. Uşaxları qıraxda qoyax, mən əvvəlcə səni keşirdim. Sağa-sola baxdı, gördü salamatdıxdı, heş nə yoxdu. Uşaxların ikisini qıraxda qoydu, uşaxlara bərk-bərk tapşırdı heş yerə getmiyin. Vəhşi heyvannar olur. Ananızı keşirdim, gəlim sonra sizi aparım. Arvadı aparıf o biri qı-rağa qoyur. Qayıdız uşağın birini götürdü qucağına. İkisini birdən aparmağa qıymadı. Büdrüyüf eliyər. Hona kimi gördü ki, 5-6 nəfər atlı quldurlar basqın elədilər, atı qapazdıyız getdilər. Hay-həşir olmadı. Uşağı gətirdi kor-peşman qoydu qırağa. Didi, ay Allah, görəsən, uşağı da quldurlar apararmı? Ney-nəsin, çayı keşməliidi də. Uşağı qıraxda qoydu, gəldi o birisi uşağı götürməyə. Gəldi, bu uşağı da götürdü, çayın orta-sına çatanda bir də gördü 5-6 canavar gəldi götürdü getdi. Təntidi, bu uşağı buraxdı, o birisinin dalınca qaçanda bunu da sel apardı. Birtəhər çıxdı qırağa, bir başına döydü, bir qıçına döydü. Üzünü tutdu Allahına, ey Xudaya, sən mənə bəla en-di-riydin, bəla endirəydin, day balalarımı da əlim-dən niyə alırdın? Məni kor eliyəydin, keçəl eliyəydin, şil eli-yəydin, ələ baxım eliyəydin, mənim axı üş can-ciyərim vardı, buları da əlimdən aldın. Şahlığı da aldın, yaxşı elədin. Bu

balalarımın günahı nəydi? Birini sel apardı, birini cana-var yedi. Qadıncı, hindi honu quldurlar aparır yimiyəcəhlər axı? Aparır özlərinə kəniz eliyəcəhlər, hər halda yaşayacaq. Uşa-ğın birini canavar apardı, birini də sel apardı. Bu körpə-lərin günahı nəydi? Qayıtdı didi, Xudaya, bağışda məni, keş günə-hımdan, sənə asi düşdüm. Üzür istədi Allahından. Çıxdı tək-tənha getdi. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi. Getdi bir şəhərə çıxdı. Ac-susuz, cırın-cındırın içində bir şəhərə çıxdı. Çıxdı getdi gördü şəhər mey-danına çoxlu adam yığılıf. Bur-da nəyə qələbəlihdı*. Bir az yaxın-laşdı, heş kimmən də soruş-max eləmax istəmədi. Baxdı gördü, bular şahlıx quşu uçuruy-lar. Ho vaxı quş uçurdur-dular, şahlıx quşu. Kimin çiyinə qonsaydı, honu şah seçir-dilər. Cır-cındırın içində, bəla başını tutmuş adamdı, çəkildi bir küncdə dayandı. Quş uçdu, pərvazlandı, hərrəndi, hər-rəndi, quşun gözü aldı, gəldi qondu bunun çiyinə. Yığıldılar didilər bu hardan çıxdı cır-cındırın içində, bizim elimizdə-obamızda oğlannarmı yoxdu?

Bunu döydülər, qapaz-dadılar, əyə, sən hardan çıxdın? Quş səhv eliyif, çaşır. Bunu aparır gizlətdilər. Quşu burax-dılar, quş özünü çırpdı ora, çırpdı bura, hərrəndi, gəldi kişini tapdı bunun çiyinə qondu. Bunu döydülər, vurdular, yıx-dılar, apar-dılar bir tövliyə saldılar. Qapısını da bağladılar. Quşu burax-dılar, quş özünü çırpır ora-bura, axtardı, axtardı, tövlənin han-sısa balaca bir deşiyini tapır özünü vurdu hora. Qondu kişinin çiyinə. Kişi də götürdü, quşu əlinə aldı, sığallıyır didi: Ay Allahın heyvanı, mənə Allah-təala şahlıx qismət eləsəydi, öz qardaşım özümə qənim çıxmazdı, tac-taxtımı əlimdən almazdı, məni çöllərə salmazdı. Mənim arvadım-uşağım əlim-dən get-məzdi, fəlakətə uğramazdım. Ay Allahın heyvanı, sən hardan bildin ki, mənim əslim şah oluf? Sən bu işdəri eliyirsən, səni də vuruf öldürəllər, özünə də bəla gətirərsən, mənə də. Qərib adamam, qoy çıxım gedim yolumnan, əl çək mənən. Quşu gir-di-yi deşihdən buraxdı çölə. Gəlir pusurdular qapının dalından ki, bu quş niyə özünü öldürüy. Bu kişinin danışığının hamısını eşitdilər. Didilər hə, bu adam şah oluf. Müzakirə elədilər ki, bu adam şah oluf. Danışanda biz başa düşdüh. Bu adam şah oluf, tac-taxtını itirif çöllərə düşüf. Nağayrax, neyniyəh? Diyillər, quşu bir də buraxın. Hindi bunun yerini dəyişin. Amma quş bilməsin. Bunu apardılar, yerini dəyişdilər. Elə bil qaranlıx, elə bir əlçatmaz yerə qoydular ki, quş bunu tapa bilməsin. Quş sutkalarnan fırrandı, tapanmadı heş kimi, gəlmədi, qonmadı bunun çiyinə. Çox axtardı. Kişi gecənin bir vaxtıydı, yuxu-sunda uşaxlarını gördü. Bir dəli nəyə çəkdi, ağıladı. Adətən insan qəmli olanda bayatı çəkir. Quş bunun səsinə eşidif qalxdı yuvasından, tapdı həmin adamı, qondu çiyinə. Kişi götürdü bunu başdadı sığallamağa. Bunu izdi-yənnər gəldilər, bunun qolundan tutuf apardılar divan-xanaya. Didilər, da neyniyək, quş dördüncü dəfədi qonur bunun çiy-ninə. Bunu şah seşdilər. Oturdu taci-taxtda, çox gözəl idarə eləməyə başdadı ölkəni. Bütün kasıflar varlandılar, küsü-lülər barışdılar. Düşmənnər dos--ta çevrildi. Firavannıx, əmin-aman-nıx yarandı. Başqa ölkə-lərin şahları bundan təcrübə almağa başdadılar. Beləcə bir neçə il keşdi.

Günnərin bir günündə bunun ölkəsinə böyüh bir tacir karvanı gəldi. Nəmə götürdülər şaha layix, şahın qəbuluna gəl-dilər. Oturdular, söhbət elədilər. Didilər ki, bizə icazə ver tica-rətimizi işdədəh. Ədalətli adam idi, başı bəlalər çəkmiş adam idi. İcazə verdi bulara, bir xeylax söhbətdən sora tacir-başına didi ki, mən qərif adamam, buranın şahı olsam da. Hələ indiyə qədər özümə yaxşı həmsöhbət tapamma-mışam. Sən dünya-görmüş adamsan, bu gecə bir otaxda ya-tax. Bir az söhbət eli-yəh, dərdim dağılsın. Mən şah olsam da dərdim böyühdü. Ho da razılaşdı. Amma didi, bir şərtlə. Didi, nə şərtli ho? Mənim bir sandığım var, ho sandıx mən harda yat-sam horda olmalıdı. Bax, sənə ənam gətirmişəm, nəmə gətirmişəm, ho sandığı da özüm-lə gətirmişəm. Ho san-dığı mən gözümmən qırağa qoya bilmə-rəm. Ho, mənə Allah əmanətidi. İcazə verirənsən sandıx burda qalsın?

Didi, yaxşı olar. Olmazmı ki, biz yatan otağa qoyax, qava-ğına da mən inandığım yaxşı keşişçilər qoyax. Razılaş-dılar. Didi, mənim iki qulum var. Mənə qullux eliyillər. Həmişə mənim nəyim varsa, olara tapşırıram. Olardan sirrim yoxdu. Didi, ho niyə elədi? Didi, vallah, bir dəfə bazara çıx-dım, gördüm iki dəstə adam gəldi, qul satıllar. Mənim xoşum gəldi, 18-19 yaşında cavan oğlannardı. Biri birindəydi, ho biri ho birindəydi. İki dəstəydi. Hərəsindən bir cavan oğlan aldım. Ho uşaxlara o qədər qanım qaynıyif, ho qədər xoşuma gəlif ki, öz ciyər-param hesab eləmişəm hoları. Elə bil ki, mənim öz bala-larımdı. Hoları da keşişçi qoyacam sənin sandığına. Olar-mı? Didi, lap gözəl olar. Gətirif sandığı qoydular öyə. Özləri də burda yatdılar. Gecənin bir vaxtına qədər söhbət edif yavaş-yavaş yuxuya getdilər. Hindi bu sandığa keşiş çəkən uşaxlar silah əllərində oturuflar, yuxuları gəlir. Biri diyir ki, a qardaş, biz neçə ildi bir yerdəyik, şaha qullux eliyirih, amma bir-birimizi tanımırıx. Bircə adımızı bilirih, sənin adın Elnurdu, mənim adım Valeh. Amma bilmirih biz kimix, nəçiyix. Gəl-sənə, öz həyatımızı bir-birimizə danışax, səhər açılısın. Oğlanın birincisi danışır ki, mənim atam belə şah idi, filan idi. Məni atam gətirdi, anamı qırağa keçirdi, quldurlar apardı. Məni də keçirdi, qayıtdı qardaşımı keçirməyə, məni də canavar apardı. Məni canavarın ağzında atam gördü uşağı suya tulladı, dalımca qaşdı gəldi. Çatammadı, canavarlar məni apardı, getdi. Çovan itdəri basqın eliyif canavarın əlin-dən məni xilas elədilər. Düz-dü, yaralanıf eləmişdim, çovan gətirdi məni müalicə elədi, saxladı. Yaralarım yaxşı olandan sora apardı bir varlı adama satdı məni. Varlı adam da tacirlərə satdı məni. Tacir gətirdi məni bu şaha satdı. Ho birisi oğlan didi, ayə, biz qardaşix. Ho su aparax da mənəm. Bular qucaqlaşif öpüşəndə içəridən san-dığa bir təpik qoy-dular. Sandığın qapağı qalxdı göyə. Arvad çıxdı çölə. Didi, Allah-təala məni sizin əlinizdə öldürsün, sizin ananız da mənəm. Görüşdülər, öpüşdülər. Didi, bəs nolacax bu işin axırını? Didi, bəs ay ana, sən necə qul-durrarın əlindən qu-tardın? Qul-durlara nə lazım idi? Pul. Apardılar məni satdılar bir tacirə. Tacir də gətirdi məni bu tacirə satdı. Ho da öyrənəndə ki, mən Şahi-Cəmşidin arva-dıyam, mənə ana-bacı kimi baxdı. Didi, Şahi-Cəmşid mənim dostum oluf, çox yaxşı adam oluf, bu günən sən mənim bacımsan. Neçə ki, Şahi-Cəmşidi tapma-mışam, səni əmanət kimi gəzdirəsiyəm. Allah əmanəti kimi. Gecə olanda buraxır, yorğan-döşəhdə yatıram, keşişçilər qoyur mənə, inandığı keşişçiləri. Səhər olanda məni sandığa qoyur, kəcavəyə qoyur, kəcavədə heş kim bilmir ki, sandıxdakı nədi. Əşyadımı, insandımı? Bircə tacirin özü bilir. Bular arvadı qucaq-lıyif yatırlar. Kəlçə kimi başdadılar analarını əmməyə. Səhər gəldilər. Tacir də gəldi, şah da gəldi, gördülər qullux-çular arvadı hərəsi bir tərəfdən bağrına basıf yatışıflar. Bu nə əmanət saxlamax oldu? Şah qılınçı çəhdi, cəlladı çağırdı, uşax-ları oyatdı. Bə siz əmanətə beləmi baxırsız? Mən sizə əmanət eləmişəm. Arvad oyanan kimi şahı tanıdı. Didi, ayə, şah sağ olsun, ayə Cəmşid, əl saxla, bir balaca qəzəvini boğ, mən sənin arvadınam. Bular da sənin oğlannarındı. Təzdənnən arvadın tanıdı bu. Nətər oldu? Arvad didi, quldurrar məni tacirə satdı, tacir də biləndə ki, mən sənin arvadınam, mənə ana-bacı kimi baxdı, əmanət kimi saxladı. Neçə ki, Şahi-Cəmşidi tapma-mı-şam, sən mənim bacımsan, səni belə saxlıyasıyam. Gəldi Allah rast saldı, tacir də arzusuna çatdı, sən də, balalarımız da. Hamı-mız bir yerə yığıldıx. Şükür Allaha, Allahın bəlasının vaxdı qurtardı. Allahın bəlası bu günə qədər imiş bizə. Şah həmin tacirə böyüh ənamlar verdi. Bular yidilər-işdilər, yerə keşdilər, siz də murazınıza çatın.

48. Keçəl və padşah

Biri varıymış, biri yoxuymuş. Qədim şəhərlərin birin-də bir padşah varıymış. Bu padşah ho qədər zalım imiş ki, şəhərdə olan əhali onun əlindən cana gəlirmiş. Həmin bu şəhərdə bir keçəl kişi varıymış. Keçəl bir gün padşahdan xəlvət camahatı başına yığıf belə məsləhət görüy ki, əgər siz mənə bir az pul-dan, çörəhdən versəniz, sizin dərdinizə əlac taparam. Cama-hat keçəlin bu tələbinə razılıx veriy. Holar keçələ puldan, çörəhdən yığıf veriylər. Keçəl camahatdan üç ay gözləmələrini xahiş ediy. Camahat da buna razı oluy.

Keçəl həm də mahir ovçuydu. Bu üç ayda keçəl gedif çöllərdə dolaşuy, ov ovlayır. Nəhayət, üç ay tamam oluy. Bir gün keçəl meşədə ov ovlayanda hona bir ceyran rast gəliy. Ho, ceyranı nişan almaq istiyəndə ceyran diyir:

– Sən Allah, məni vurma, balalarım səhərdən acdılar, qoy gedif hoları əmizdirim, sora gəlim. Sora əgər öldü-rərsən, öldürərsən, öldürməsən sa nə istəsən verəcəm. Səni dünya ma-lından qəni edərəm. Hər nə dərdin, tapşırığın olsa, əməl elərəm.

Keçəl didi:

– Honda ma bir şey öyrədərsən?

– Bəli, öyrədərəm, di görüm nəyi diyirsən?

– Bizim şəhərdə qəddar bir padşah var. Camahat honun dərdinə əlac tapmağı mənə tapşırıf, hindi di görüm buna bir çarə taparsanmı?

– Bəli, taparam, hona nə var ki, padşahın atası haradadı? Ölüfdümü?

– Bəli, ölüfdü.

– Honda sən get padşaha diyinən ki, atan o dağın damın-da səə gözdüyür. Saa bir kisə qızıl verəcəxdı. Honda ho, oruya gedəcəx, hora da gedər-gəlməzdı.

Keçəl bunu eşidən kimi şəhərə gəldi. Padşaha xəvər ve-riy ki, bəs başın sağ olsun, rəhmətlix atan saa gözdiyir.

– Harda? – diyə padşah soruşdu.

– Bax, ho görinən dağın dalında.

– Axı, mənim atam çoxdan ölüf.

– Yox, sənin atan insafli, qəlbitəmiş olduğundan Allah honu öldürməyif. Özü də damında bir kisə qızıl vardı. Tapşırdı ki, gəlif aparsın, yenə də verəcəğam.

Padşah tez vəzirini də götürüf qaşdı həmin o dağ tərəfə. Yeddi gün, yeddi gecə yol gedif gördülər ki, gecənin yarısıdı. Başdadılar yatmağa. Bir az yatıf duranda gördü ki, vəziri ya-nında yoxdur. Bir qədər qorxu keçirən padşah istədi ki, geri qa-yıtsın. Sora fikirləşif fikrindən döndü.

Didi:

– Yox, qoy gedim həm atamı görüm, həm də qızılıma gətirim.

Padşah “Allah, Məhəmməd, ya Əli” diyif rəvan oldu yoluna. Bir qədər getmişdi ki, hona bir qorxunc div rast gəldi. Div nər-nər nərildəyirdi, ağzından od püskürüydü.

Div didi:

– Ey bəni-insan, hara gedif, hardan gəlirsən, sən kim-sən və hansı cürətlə mənim qoruğumu tapdalıyif korla-yırsan?

Div elə səs çıxartdı ki, az qaldı padşahın zəhri yarıl-sın.

– Atamı axtarıram – diyə padşah yumax kimi büzüşdü.

– Atan haradadı?

– O dağın dalında.

– Sən məlun-məlun danışma, məni aldada bilməzsən, atan-zad horada yoxdur. Xəvərin varmı vəzirini mən oğurla-mışam. Hindi də səni parçalıyacağam.

Padşah qorxusundan əsməyə başladı. Çox yalvardı, ama heş bir faydası olmadı.

– Xeyir, mən şikarımı korlaya bilmərəm. Allah səni mə-nə yaxşı yetirdi – diyif honu parça-parça etdi.

Elə ho gündən bütün şəhər əhalisi azad həyat sürməyə baş-dadılar. Ho zaman Allah göydən üç dənə alma saldı. Biri mən-lə birgə nağıla qulax asanların, biri qızım Ayişənin, biri də könlündən möhkəm alma keçənin.

49. Bəxt oyananda

Biri vardı, biri yoxdu, bir şəhərdə Qədir adlı yoxsul bir kişi vardı. Honun vardan-döylətdən heş nəyi yoxdu. Qədir kişi-nin arvadı tez öldüyündən üç balaca uşağının da ağırlığı honun boynuna düşmüşdü. Kişi dəfələrlə evlənmax istəmiş, ama toy etməyə gücü çatmadığından fikrindən dön-müşdü. Axı hansı qadın honun üç körpəsinə pasiban durardı, hoları vaxtında çimiz-dirərdi, yedirdif-içizdirərdi. Hələ bun-nan əlavə Qədir kişi-nin paltarında çörəhdən başqa hər cürə yimax var idi. Arvad öləndən sora elə bil ki, öyin bərəkəti də honla qeyvə çəkildi. Bəzən elə gecələr olurdu ki, yazıx körpələr çörəx diyif yuxuya gidirdilər. Qədir kişi-yə tənbel də dimax olmazdı. Axı bəylər öz rəiyyətlərinə nə veriydilər ki, ho da ailəsini dolandırardı. İşlə-maxdan əldən düşən Qədir kişi hindi tamam başqa bir söydaya düşmüşdü, o, münəccim olmax istəyirdi.

Qədir kişi öz arzusuyla yaşamaxda olsun, sizə kim-dən xəvər verim, bu şəhərin padşahından. Bu padşahın xəzi-nəsin-dən quldurlar yeddi küpə qızıl oğurlamışdılar. Şəhərin bütün bilicilərini gətirirdilərsə də, heş kəs oğruları tapa bilmirdi.

Qədir kişi padşahın sarayına gəldi, xəvər yolladı ki, bəs mən münəcciməm və honun xəzinəsindən qızılları apa-ramı ta-pa-ram. Padşah honu çağırtdırdı və belə bir şərt kəsdi ki, əgər sən mənim xəzinəmdən qızıl oğurlayanı tapsan, səni mən dün-ya malından qəni elərəm, yox, tapa bilməsən, honda bəx-tindən küs, boynunu vurduracağam.

Qədir kişi diyir:

– Şah sağ olsun, razıyam, amma bir şərtlə, gərəh maa ay-rıca bir otax, qırx gün vaxt, qırx dənə də xurma verəsən.

Şah honun şərtinə razı oluf hona lazım olan şeyləri ver-diriy. Qədir kişi ilk dəfə yaxşıca yiyif, içif və üstündən də bir xurma yiyir, diyir ki, “Allah, özün bilən yaxşıdı”. Biri getdi, qaldı otuz doqquzu.

Hindi də eşidin buranın quldurlarından. Quldurlar eşit-dilər ki, şəhərə təzə münəccim gəlifdi və hoları tapacax. Hədur ki, quldurların başçısı yoldaşlarından birini ayırdı ki, get gör o münəccim nə diyir. Həmin quldur gəliy və Qədir kişinin yuxarıda didığı sözləri eşidif başı alovlu qayıdır geri-yə ki, Allah öyünüzü yıxsın, vəzyət gərgindi. Ho, hər şeyi biliy, məni görməsə də, ancax didi ki, “şükür sənə Allah, biri də belə getdi!”. Beləlxla, günlər gəlif keşdi. Qədir kişi hər axşam yaxşı-yaxşı yiyir, içiy və üstündən də bir xurma yiyir. Vaxtın qurtarmasına beş gün qalmış quldurbaşı gəliy Qədir kişinin yanına və döşənir canına ki, bəs amanın bir günüdür, nə istəyir-sən verax, bizi padşaha dimə.

Qədir kişi diyir:

– Madam ki, belədi, honda qızılları gətirif verin ma.

Şahın verdiyi vaxt tamam oluy. Qədir kişi gəlif şaha xə-vər veriy ki, bəs gözlərin aydın, xəzinə tapılmışdı. Şahın əmriylə xəzinə çıxarılıf gətiriliy. Hondan sevinən şah üzünü cama-hata tutuf didi:

– Məni istəyən buna xələt.

Hamı gücü çatandan verdi. Pul, var-döylət qalax-qalax yığıldı. Hondan sora padşahın Qədir kişiyyə hörməti birə-beş artdı. Lakin Qədir kişi çox qudurğan imiş. Yaxşı dimişlər: “Buğda çörəyinin buynuzu var”.

Bir gün şah gəlif Qədir kişinin yanından keçərkən Qədir kişi hona bir sillə vurur. Padşah bundan bərk qəzəf-ləniy. Lakin Qədir kişi özünə bəraət qazandırır, diyir ki, öyün yıxılmasın, bəs başındakı ilanı görmürsən?

Padşah çevrilif tacına baxanda doğurdan da ilanı görüy. Şahın Qədir kişiyyə rəğbəti daha da artıy. Başqa bir gün padşah pilləkənlərlə çıxanda Qədir kişi padşahın qarına bir təpik vuruy ki, bəs pilləkən uçur, hara çıxırsan. Padşah görüy ki, doğurdan da pilləkən uçur. Bundan sora padşahın Qədir kişiyyə hüsn-rəğbəti birə-beş artıy.

Havlar haburada qalsınlar, sizə kimnən diyim, başqa bir məmləkətin padşahından. Bu padşahın yaqut qaşlı qiy-mətli bir üzüyü varıydı. Ho üzüyü haradasa salıf itirmişdi. Bütün münəc-cimlər yığılıf gəlmişdi, ancax bir şey hasil olmamışdı. Həmin padşah eşitdi ki, bəs filan şəhərdə yaxşı bir münəc-cim var. Qədir kişini oraya dəvət etdilər. Qədir kişi padşah-dan bir otax, bir cam da su alıy. Nəhayət, Qədir kişi üzüyün kimdə olduğunu tapıy. Ho adama da cəza veriylər. Padşah bundan çox sevinir. Qədir kişiyyə yaxşı bəxşiş veriy və böyük sərvətlə öz şəhərinə yola salıy. Bu hadisədən bir neçə ay ötüf keçiy. Günlərin bir günündə padşah Qədir kişini yanına çağırtdırır diyir:

– Qədir kişi, bax, mən sənə inanıram. Sən mənim üçün hamıdan əzizsən. Hindi qabaxcadan diyə bilərsənmi sabah də-ya-ya atacağımız tordən nə çıxacax?

Qədir kişi bir qədər fikirləşəndən sora diyir:

– Şah sağ olsun, iki balıx çıxacax.

Padşahın əmrilə sabahı günü toru dəryaya atıf çəkiy-lər. Doğurdan da, tordən bir cüt balıx çıxıy. Qədir kişiyyə padşahın ina-mı yer ilə göy qədər oldu.

Bu əhvalatdan sora Qədir kişi padşahdan izin alıf öz doğ-ma kəndinə – balalarının yanına gəliy. Qədir kişi öz kənd-lə-rinə az qalmışdı ki, bir qara atlı peyda oldu və Qədir kişiyyə didi:

– Sən çox nankor adamsan! Mən sənə bəxtinəm, sən mənə olmazın əzab verdin. Ancax mən buna dözdüm. Sən isə balalarını bir daxmanın altına qoyuf getmişən. Get, bu gündən bir daha məni axtarma!

Bəxt bunu diyif Qədir kişidən uzaxlaşdı. Bəxtin on-dan üz döndərməsi ilə də Qədir kişinin bütün var-döyləti əlin-dən getdi.

50. Bir bacı, bir qardaş

Biri varıymış, biri yoxuymuş, keçmiş zamanda bir bacı və bir qardaş varıymış.

Günlərin bir günündə hoların anası ölüy. Uşaxlar yetim qalıylar.

Atası diyir:

– Bala, dolana bilmirix, sizə ana alımmı?

Uşaxlar razı oluy. Kişi söyünür. Ho, arvad alıy. Bir vaxt-dan sora bu arvad boylu oluy.

Kişi ovçu idi. Bir gün kişi ovdan qayıdanda gəlif görüy ki, arvad ağlıyır.

Kişi soruşuy:

– Arvad, niyə ağla-yırsan?

Arvad diyir:

– Kişi, mən şirin ət istiyirəm.

Kişi meşəyə gedif qırqoul, turac atıf gətirdi. Didi: Ar-vad, sə qırqoul, turac atıf gətirmişəm.

Arvad ağladı və didi: mən şirin ət istiyirəm.

Kişi sora gedif ceyran atıf gətirdi. Didi: arvad, sa ceyran ətini gətirmişəm, yi.

Arvad diyir:

– Mən ceyran ətini neyniyirəm.

Kişi soruşur:

– Arvad, bəs sən nə istiyirsən?

Arvad diyir:

– Mən adam ətini istiyirəm. Kişi, uşağın ikidi, hansı olsa, kəs yiyəcəm.

Kişi də razı oluy. Diyir ki, arvad, qoy odun gətirim, gəl-lif axşam kəsim, yi.

Oğlan buların söhbətini eşidiy və bacısına xəvər veriy ki, bacı, axşam atam gələcəydi. Sən başda yumax mahna-sından su qoy. Başı aç, yana da darağı qoy, mən darağı götü-rüf qaça-cam, sən mənə qov, guya darağı almaq istiyirsən.

Oğlan qaçıy, qız qovuy. Uşaxlar bir-birini qoluya-qoluya gəlif bir meşəyə çatırlar. Uşaxlar bir o yana, bir bu ya-na baxırlar, başdıyırlar ağlamağa. Baxıf gördülər ki, bir üstü gələn yer var.

Qız didi:

– Qardaş, ağlamağın xeyri yoxdu. Gəl gedax hora, gö-rax nə oluy.

Bular üstü gələn yerə gedif gördülər ki, bir yaxşı öy var. Öyə girif gördülər ki, heş kim yoxdu.

Qız didi:

– Qardaş, gəl gizlənəh.

Bular gizləndilər. Qız qardaşını sandığa qoyuf, ağzını örtüdü. Sacayağı ocağa qoyuf üstünə də axtafanı qoydu. Qayı-dıf özü də girdi şkafın dalına, başdadı şkafın dalından bax-mağa. Bir də gördü, budu bir tülkü gəldi. Tülkü doluşuf, oca-ğın qıra-ğın-da yatdı. Qız gördü ki, tülkü xoruldayır. O, şkafın dalından çıxıf, axtafanı götürüf tökdü tülkünün üstü-nə. Tülkü öldü. Qız qardaşını sandıxdan çıxardıf didi: Tülkünü öldürdüm. Holar tülkünü götürüf tulladılar çölə. Bacı-qardaş gecə yatdılar bu öydə.

Savax açıldı. Gördülər heş kim yoxdu bu məhlədə. Qız gördü ki, həyətdə qoyun var. Qardaşına didi:

– Sən dur bu qo-yun-narı çıxart çölə.

Oğlan qoyunnarı götürüf apardı çölə, otarmağa. Qız du-ruf gördü ki, burda öy çoxdu. Başdadı bir-bir öylərə bax-mağa, öyün birinin qapısına əli çatmadı. Bir də gördü ki, qardaşı qo-yun-narı gətirif. Qız soruşdu: qardaş, qoyunnarı nə tez gətirdin.

Qardaşı didi:

– Bacı, dağın başında kimsə fit veriy. Nə qədər baxdım, heş kimi görmədim. Bacı, gəl qaçax, bizi haburda öldürərlər.

Qız didi:

– Qardaş, hara qaçax, haramız var ki, bir atamız vardı, o da bizi kəsif analığımıza vermax istiyirdi.

Bacısı birdən dilləndi:

– Qardaş, öylərin hamısına baxmışam. Bir dənə bu öy qalif, buna əlim çatmayı. Öz də ağzında qıfıl var. Gəl mən ya-tım, sən belimə çıx, bu öyün qapısını aş, görax nə var.

Öyün qapısını aşdılar. Oğlan içəri girməyə qorxdu. Qız içəri girif gördü, ortasında bir yer salınif, qardaşını ça-ğırdı içə-ri. Bular salınmış yerə baxıf gördülər ki, yerin içində bir qız var. Nə ölü döyül, nə diri.

Bir neçə saat keçədxdən sora qız qardaşına didi:

– Qardaş, elə bil bu qız isinif, gəl bax.

Qardaşı baxıf gördü ki, isinif eləmiyifdi.

Oğlan dağa gedəndə əlinə bir çomax götürmüşdü. Öyə də həmin çomaxla girmişdi. Birdən çomağın ucu qıza toxundu. Qız o saat oyandı. O, başına gələn qəziyyəni bacı-qardaşa da-nışdı. Ho dağda səsi eşidənin, honun qardaşı oldu-ğunu söylədi.

Oğlan əlindəki çomağı götürüf təzədən dağa qayıtdı. Gənə çoxlu səs gəlirdi. Oğlan səs gələn tərəfə getdi, çomağı yerə vuran kimi səs kəsildi.

Bu vaxt bir oğlan peyda oldu. Ho, oğlanı da götürüf öyə gəldi. Öz bacısını oğlana verdi, oğlanın bacısını da özü aldı. Bun-lar xoşbəxt aylə qurdular. Bu əhvalatdan bir müddət keçən-nən sora bir gün qız su gətirməyə gədiy. Görüy ki, atasına ox-şa-yan bir kişi bikef oturuf. Qız hona yaxın-naşır və kişini öyə qonax dəvət eliyi. Kişi holara gəliy. Ho başına gələn əhva-latı qıza danışıy. Qız atasını tanıyı.

Ho, atasını gəlinnəri və əri ilə tanış eliyir və başdarına gələn əhvalatı atasına söylüyür.

Kişi uşaxlarını tapdığına görə çox söyünür. O, uşax-la-rı-na qarşı olan fikrinə görə çox peşman oluy.

Hindi söyünürdü ki, nə yaxşı uşaxlarını kəsməmişdi. Ho-lar horda uşaxlarıyla xoşbəxt yaşayıy.

51. Şah Abbas

Şah Abbas günlərin bir günündə dərviş libası oluf, və-zirlə birlıxdə səfərə çıxmışdı ki, görsün hansı qapıda cinayət işi varsa, o qapını möhürləsin. Günlərin bir günündə yenə də gə-zəndə gördü ki, 3 qız qara damda oturuf söhbət ediylər. Ho-lar üç bacı idi. Holar kasıf idilər. Ataları-anaları yox idi.

Böyüh qız didi:

– A bacılar, mən Allahdan bir diləh edəcəğam, siz amin diyin.

Bacılar razı oldular.

Qız didi:

– Xudavəndi-ələmin könlünə insaf düşsün. Elə etsin ki, vəzir məni öz oğluna alsın.

Ortancıl qız didi:

– Mən də birini diyim, Allah o Allah olsun ki, məni də vəkilin oğlu alsın.

Kiçih qız didi:

– Mən də bir dilək edirəm ki, Şah Abbas mənim pal-ta-rımı çiyinə alif məni hamama aparsın.

Bunları eşidən şah bu qapını möhürlədi. Səhər əmr ver-di ki, filan yerdə qızlar var, hoları gətirin. Cəllad qızları şahın sə-rəncamına apardı. Ho, böyük qızı çağırif didi:

– Ay qız, axşam elədiyən söhbəti hindi di.

Qız bundan çox qorxdu.

Şah didi:

– Tez ol di.

Axırda qız didi:

– Şah, mən elə bir söz dimədim. Mən didim ki, elə bir iş olaydı ki, məni vəzirin oğluna alaydınız.

Şah dedi:

– Adda bu yana.

Sora şah ortancıl qızı dindirdi.

Qız didi:

– Biz çox kasıfıx. Diyirdim ki, məni vəkilin oğluna ala-sınız.

Şah didi:

– Sən də ho tərəfə keş.

Şah Abbas kiçih qıza didi:

– Hindi də sən di.

Qız demax istəmədi. Axırda məcbur oluf didi:

– Mən diyirəm ki, Şah Abbas mənim paltarımı çiyinə alıf hamama aparsın.

Şah Abbas qızın boynunu vurdurmax istədi. Honun ağıl--lı vəziri didi:

– Şah, sən bir zənən xeylağını öldürmaxla öz hörmə-tini aşağı salarsan.

Bu söz şahın ağına batıy. Qızı buraxıylar. Ho, dərziyə gedif, çovan paltarı giyinif yola düşüy. Görüy ki, bir kişi cüt əkiy. Kişinin yanına gedif didi:

– Əmi, salam. Bərəkətli olsun. Əmi, bəlkə çörəyin ola.

Kişi didi:

– Al, sən kimsən və haradan gəlmisən?

Qız didi:

– Şah Abbas məni sürgün edif.

Kişi didi:

– Sən mənə oğul olarsanmı?

Qız didi:

– Canla-başla razı olaram.

Kişi qıza didi:

– Gəl rahatlaş.

Qız kişini yuxuya verif istədi ki, cüt əksin. Birdən cüt bir ağır şeyə ilişif qaldı. Nə qədər etdi çıxara bilmədi. Buranı aşif gördü burada 7 küp var. Bunlar bir-birinə zəncirlə bağ-lanıf. Birinin ağzını açıf bir ləl götürdü. Kişiyə didi:

– Dur gedax, mən sizə kömax edərəm.

Ho, kişi ilə öyə gəliy.

Kişi didi:

– Arvad, bu bizə oğul oluf.

Arvad didi:

– Adın nədi?

Qız dedi:

– Məhəmməd.

Səhər qız ləli kişiyə verif didi:

– Apar bunu tacirə ver, pendirdən-zaddan al.

Kişi bilmirdi, bu nə daşdı. Bazara gediş. Heş kim buna fi-kir vermiyi. Ho, tacirin yerini soruşuy. Diyirlər ki, otana, hor-dadır. Ho tacirin yanına gediş.

Tacir diyir:

– Nədi, nəyə gəlmisən?

– Oğlan mənə bir daş verif.

Tacir daş görüf kişiye yaxşı yimaxlar veriy. Hona çox hörmət ediylər. Tacir hona yüz min pul veriy. Kişi elə bilir ki, honu ələ salıylar. Tacir diyir:

– Sənə 5 min borcum var, honu da verərəm.

Kişi öyünə gəliy. Qızın əsl adı İroza idi.

Qız kişiye diyir:

– Bənnə yeri bilmirsənmi?

Holar qırx mərtəbə, 400 otax tikdiriylər. Binanın bir mərtəbəsini qızıl, birini gümüşdən tikiylər. Nökər, nəyib hər şey yerbəyer oluy. Oğlan kişiye diyir:

– Get, Əlixanı qoşunları ilə birlıxda qonax çağır.

Kişi gedif hoları çağırıy. Əli xan təcüfləniy ki, mən xan ola-ola bir kəndçi nə üçün mənə qonax çağırısın. Yimax-ıçmax, şənliş qutarandan sora xan didi:

– Məhəmməd, gəl söhbət edax.

Məhəmməd didi:

– Səninlə mənim nə söhbətim. İki qoşun başı bir qazan-da qaynamaz.

Əli xan barmağını dişlədi və honun nə dimax istədi-ğini başa düşdü. Əli xan öz yerini Məhəmmədə veriy. Dün-yanın hər yerinə xəvər yayılır ki, Məhəmməd xan oluf. Şah Abbas torpa-ğın-dan 2 dərviş göndəriy. Qız bu dərvişləri tanıyır. Diyir bu bizim torpağımızın adamlarıdır. Xəzinədəra diyir ki, bunlara 2 kəşkül qızıl verin. Holar diyir:

– Şah Abbas bizim şahımızdır. Ancax o, bizə pul veriy.

Şah Abbas vəzirinə didi:

– Gəlsənə, biz həməmən xanın torpağına gedax.

Holar xəvər ala-ala gəlif Məhəmməd xanın torpağına çatıylar. Qız oğlan paltarında yuxarıda hərlənirdi. Qız didi:

– Bu gecə sizi qonax edərəm.

Bunlara yaxşı yimax, şənliş verdilər. Qız bunları gələn kimi tanıdı. Ho didi:

– Hindi Məhəmməd xanın bacısı hamama getmax istə-yir. Paltarını bir adam aparsın.

Şah Abbas didi:

– Mən apararam.

Məhəmməd xan sandığı qızılla dolduruf Şah Abbasa ver-di. Özü qadın paltarı geyinif gəldi. Şah Abbas sandığı çiyini-nə alıf 40 mərtəbəni düşdü. Holar hamama getdilər. Qayıdanda yenə şah sandığı yuxarı qaldırıy. Qız diyir:

– Dərviş baba, mənə tanıdınmı? Mən o qızam ki, diyir-dim Şah Abbas paltarımı hamama aparsın. Hindi apar-dın-mı.

Şah Abbas öz dəsti-xətti ilə honun kəvinini kəsdiriş. 40 gün, 40 gecə toy çaldırıylar. Ho vaxı göydən üş dənə alma düş-yü. Honun biri mənim özü-mün, biri nağıl söylü-yənin, biri də əzyət çəkif qulax verənlərin olsun.

52. Üç qardaş

Biri varmış, biri yoxmuş. Bir kənddə bir kişi vardı. Bu kişi arvad alıy, bundan bir oğlu oluy. Oğlan altı aylıx olduxda anası ölür. Bu zaman kişi başqa bir arvad alıy. Bu arvaddan iki oğlu oluy. Uşaxlar səkkiz yaşında olduxda hoları molla məh-tə-vinə qoydular. Uşaxlar bu məktəfdə oxuduxda anası hoları mollaya baxdırıy:

– Di görüm, mənim uşaxlarımın hansına peyğəmbər-lıx düşüy.

Molla didi:

– Sənin böyüh oğluna peyğəmbər-lıx düşüy.

Bu böyüh oğlana peyğəmbər-lıx düşdüyü üçün analı-ğı-nın paxıllığı tutuy. Analığı bir gün uşaxları meşəyə gön-dəriy. Bu zaman uşaxlar öy axtarıylar. Bu yerdə bir quyu vardı. Qar-daşlar quyuya düşmax istədilər. Böyüh qardaş didi:

– Məni kəndirlə quyuya salın, mən sizə su gətirərəm.

Böyüh qardaş su gətirməğa getdixda vurdular. Uşax-lar öyə gəldixda atası holardan soruşdu:

– Yusif hardadı?

Uşaxlar atalarına belə cavaf verdilər:

– Yusif itdi.

Bu vaxt kişinin gözləri kor oldu. Quyunun yanına tacir-lər gəldi. Tacirlər quyuya baxdixda gördülər burada bir oğlan var. Tacirbaşı bu oğlanın çıxardılmasını əmr etdi. Bu oğlan çox gözəl olduğu üçün honu İran şahının yanına apardılar. Şah bu oğlanı dama saldırdı.

Bir gün şah yuxusunda gördü ki, göydən altı öküz düş-dü. Bu öküzlər yerə nəçma* töküf və yiyif göyə çıxdılar. Şah yuxusundan durdu. Şahın bu yuxusunu heş kim yoza bil-mədi. Vəzir dama salınan oğlanı çağırdı. Oğlan gələn kimi didi:

– Sizin yuxunuz belədi, çox aclıx olacax, çoxlu taxıl əkdirin.

Aclıx ili oldu. Bu oğlan taxılı paylayırdı. Bir də gördü ki, qardaşları taxılı almağa gəldilər. Yusif taxılı çuvala dol-du-ruy, köynəyinin içinə qoyur. Qardaşlar öyə gəldixda atası ağla-yır və diyir:

– Yusifin iyi gəlir. Bu zaman kişinin gözləri açıly. Ho, çuvaldan köynəyi çıxardı. Sora holar Yusifin yanına getdilər. Yusifi isə şah qoydular.

53. İsgəndər Zülqədəri

Keşmiş zamanlarda İsgəndər adlı bir padşah varmış. O, dəryada balıxlardan da xərc almış. İsgəndər Zülqədər bütün heyvanların dilini bilirmiş. O, həmişə seyrə çıxar, gününü xoş keçirəmiş. Bir gün yenə gəzməyə çıxıy və bir gəlinə rast gəliy. Gəlinin gözəlliyi padşahı valeh ediy. İsgəndər, Nəzakət adlı həmin gəlinə elçi göndəriy. Nəzakət elçilərə cavaf veriy ki, əgər İsgəndər quş iliyindən, quş sümüyündən ikimərtəbəli bir minarə tikdirsə, gedərəm hona. Hər növ quşun öz başçısı vardı. İsgəndər başçılara əmr edif quşları qırdırdı. Bütün quşlar əmrə tabe oldu, bircə

bilabittan²⁰ yox. Padşah bilabittanın yanına qar-ğa göndərdi, bilabittan gəlmədi, at göndərdi bilabittan gəl-mədi. Lakin it göndərəndə itlə gəldi. Gələndən sora hona İS-gən-dər sual verdi:

– Niyə qarğa ilə gəlmədin?

Bilabittan cavaf verdi:

– Qarğaya balaca bir yalama atanda uçuf qaçuy. Atla da hona görə gəlmədim ki, atın etibarı yoxdur. Üstündə qoçax bir cavan oturuy. Honu vursalar, oğlan yıxılında at qaçıf gedər, diməz ki, yiyəm harda qaldı? İtlə hona görə gəldim ki, it etibar-lıdır. Yiyəsi honu döysə də qarını buraxıf heş bir yana getmiyi, çöldən gələn nə canlı-cinli olsa, honun qavağına hürə-hürə çıxıy.

İsgəndər gördü ki, bilabittan çoxbilmişdir. Odur ki, hondan soruşdu:

– Xarabalıx çoxdur, abadlıx?

Bilabittan cavaf verdi:

– Xarabalıx.

İsgəndər yenə soruşdu:

– Neyçün?

Bilabittan didi:

– Hona görə ki, xarava xaravadı, abadlıxlar da xaraba olacax.

– Bəs yaxşı dünyada arvad çoxdur, yoxsa kişi?

Quş didi:

– Arvad çoxdur. Hona görə ki, arvad arvaddır, arva-dın sözüylə oturuf duran kişi də arvaddır.

İsgəndər Zülqədər bilabittanı bilikli olduğuna görə bü-tün quşlara başçı təyin elədi. Minarənin tikilişini yarımçıx qoy-du. Bunu eşidən Nəzakət İsgəndərə sifariş göndərdi:

– Mən sənə gəlməyə razıyam. Ancax minarəni başa çat-dırmış olsaydın, sənə getməzdim. Beləlixa, İsgəndər Nə-za---kətlə evləniy, quşların canı qutarıy.

54. Keçəlin Uffaya qələbəsi

Biri vardı, biri yoxdu. Çox uzax bir diyarda bir qarı və honun bir keçəl oğlu yaşıyırdı. Bi gün keçəl anasının yanına gəlif diyi:

– Ana, sənə haburalıxda ən varlı kimdi?

Anası əlbəttə, padşahımız, diyi.

– Helədisə, ho padşahın qızına elçi get.

Anası çox diyi, keçəl eşitmiyi ki, eşitmiyi. Səhərsi günü keçəlin anası gedif elçi daşının üstündə oturuy. Padşah görüy ki, elçi daşının üstündə bi yoxsul qarı oturuf. Qullux-çuları ça-ğırır diyir ki, gedin, ho qarıya yimax verin. Qarı diyir ki, mən padşahı görmax istiyirəm. Padşah məcbur oluf qarını çağırıy, istəyini soruşuy. Keçəlin anası ədəb-ərkanla salam verif diyi:

– Oğlum sənin qızını istiyi.

Padşah deyir:

– Keçəl olanda nə olar. Mənim bi əhdim var. Kim Uf-fa-yın dualarını oxuyuf, öyrənif gəlsə, mən qızımı hona ərə verə-cağam.

²⁰ Birəbitdən quşu

Keçəlin anası əli yanmışdıxda qaçfıf gəlif oğluna xəvar veriy. Keçəl diyi:

– Heləmi, didi? Yaxşı oldu. Yüngülvari yimax düzəlt, mən gedim.

Keçəl az gedy, çox gedy, axırda gəlif bi bulağın başına çatıy. Oturuf dincini almax istiyir. Təsadüfən “uffay, qıçım” diyəndə göy guruldayır, bulağın suyu aşf-daşy. İçində Uffay çıxıf, keçəli götürüf yenidən içəri giry. Bulağın içində gözəl bi imarətə gətiry. Keçəl biliy ki, Uffay didıxları budur. Helə ki, düz bir il Uffay keçələ dərs diyi. Bir ili bitəndə Uffay keçələ diyi ki, mən iyirmi günlx səfərə gedyəm. Hazırlaş, mən gə-lənə kimi. Səndən imtahan götü-rəcəğam. Yaxşı bilsən, evinə buraxaram, yoxsa yox. Uffay gedy. Uffayın gözəl-göyçax bi qızı oluy ki, sən dimə çoxdan ho qızın keçələ gözü düşüfmüş. Ho keçələ diyi ki, sən atamın suallarına bilsən də cavaf vermə. Əgər düzgün cavaf versən, sənın taleyin otuz doqquz iyidin taleyi kimi acınacaxlı olacax.

İyirmi günün tamamında Uffay gəlif keçəli imtahan ediy. Nə soruşuy, keçəl diyi honu yaxşı bilmirəm.

Uffay diyi:

– Oğlan, saa düz bir il dərs verdim, ho boyda vaxta bir şey öyrənmədinmi?

Diyi: Yox.

– Yaxşı, oğlan, mən səni evinizə buraxıram. Əgər eşit-səm-eləsəm ki, mənım dualarımla bir iş-zad görüy-sən, hon-da məndən incimə. Yerın altında da olsən, səni ax-tarıf tapa-cağam.

Keçəl hələ yolda qalsın, sizə kimdən diyim, kimdən danı-şım, gözü yaşlı qalan keçəlin anasından. Keçəl gedən gündən hər gün padşahın yanına gəliy. Oğlundan xəvər istiyirdi. Bi gün yenə də hordan gözü yaşlı qayıdanda bir at honun qavağından çəkilmir. Hara gidiy, dalına düşüf gəliy. Sən dimə bu keçəlmiş. Uffayın öyrətdığı duaları oxuyuf özünü ata döndərifmiş. Helə-hələ keçəl özünü gah öküze, gah da qoça döndəriy. Anasından qa-vax gəlif öydə oturuy. Anası keçəli görəndə gözlərinə inan-mıyı:

– Ay mənım öyimin yaraşığı, havı günə kimi sən harda qalmışdın. Öyə gələndə qarşıma at, öküz, qoş çıxdı. Nə elədim tuta bilmədim.

Oğlu həqiqəti açf diyi. Keçəl özünü ata döndərif diyir ki, ana, mənı bazara çıxarıf sat. Amma noxtanı satma. Arvad ke-çəli qoş cildində bazara çıxarıy. Amma noxtanı satmıyı. İkinci gün keçəl dua oxuyuf özünü öküzə döndəriy. Anasına diyi ki, neçə qiymət disələr də, çatını vermə. Öküzə müştəri çıxsə da, keçəlin anası çatını vermiyi. Diyi ki, mal-qaram çoxdu, amma çatım yoxdu. Bi vaxdı Uffaya xavar çatıy ki, bəs filən bazarda bi arvad öküz satıy. Amma sora-dan alınan heyvan yoxa çıxıy. Üçüncü həftə keçəl anasına diyi ki, mən dua oxuyuf özümü qoça döndərəcəğam. Mənı bazara çıxart sat, ama kəndiri ver-mə. Elə ki, arvad qoçu bazara çıxardıy, Uffay gəliy diyi ki, min manat veriyəm, kəndiri də sat, arvad razı olmuy. Uffay - iki min veriyəm, – diyi.

Keçəlin anası pula şirnikləşif qoçu da, kəndiri də satıy. Uffay qoçu aparıf bi ağaca bağlayı ki, gedif pıçax gətirif kəs-sin. Elə ki, Uffay gediş, honun qızı gəlif keçələ diyi ki, duanı oxu, quş ol, uç. Atam səni tutmasın. Keçəl duanı oxuyuf qırğı oluf, uçuf gəlif padşahın çiyinə qonuy. Uffay da bir balaca uşax oluf gəlif padşahın hüsuruna ki, ho quşu ma vər. Uşağa nə veriylər, götürmüyü. Helə bircə honu diyi ki, ho quşu ma verin. Padşah quşu uşağa verəndə keçəl özünü dariya döndəriş. Uffay da kürt oluf cücələrinən darını dənə-mağa başdıy. Təsadüf bi darı qalıy. Keçəl dua oxuyuf özini bi milyon çaqqala döndəriş. Uffayı yiyir. Elə ediy ki, Uffayın bi qırax da olsun qanı yerə sıçramasın. Əgər sıçrasaydı, Uffay dua oxuyuf tezədən dirilə bilərdi. Sonra keçəl əvvəlki vəziyyətinə qayıdıy. Padşah honu tanıy. Keçəl başına gə-lən-ləri padşaha danışıy. Padşah qızını veriy keçələ. Padşahın qızı keçələ getmax istəmiyi. Keçəl başa düşüy ki, əngəl honun keçəl olması ilə əlaqədardı. Bi dua oxu-yuf gözəl bi oğlana çevriliş. Beləlxla, qırax gün, qırax gecə toy oluy. Holar horda yiyif-içif keş eləsinnər, biz də haburda yiyif-içax.

55. Sehrli başmaq

Qədim zamanlarda bi zalım şah yaşayırdı. Honun üç fərsiz oğlu oluy. Bi gün şah ölüy. Oğlanlar hər şeyi satıylar. Böyüh qardaş kəndi gəziş ki, öyə yimaxdan-içmaxdan gətir-sin. Amma nə qədər gəziş heç nə tapmıy ki, tapmıy. Ho biri gün ikinci qardaş gediş. Ho da heş nə tapmıy qayıdır. Üçüncü günü kiçih qardaş çıxıy. Gəlif xəlvəti kəndin aya-ğındakı meçitə giriy. Divardan asılmış xalçanı götürüf çıxıy. Helə ki, qarıdan çıxıy, üzünə nəfəs deydiğini duyur. Oğlan xalçanı qoyuf nəfə-sin dalınca qaçıy. Qaş tutdum, qaş tutdum diyə-diyə nəfə-sin dalınca qaçıy. Əlinə bi başmax tayı keçiy. Birbaşə zərgərə gediş. Zərgərə diyi ki, habu başmağı sağa veri-yəm, ma pul vər. Zərgər başmağı götürüf oğlanı məhkə-məyə veriy. Diyi ki, bəs havı oğlan mənim başma-ğımın tayını oğurlayıf. Oğlan məh-kəmədən vaxt istiyir. Yalannan diyi ki, bəs başmağın tayını inişil bi ölkədə satmışam. İzn verin gidim tapım. Helə ki, Tahir atına minif uzax bi vilayətə çıxıy. Gedif çıxıy bi ölkəyə. Ho bi qarının öyünə qonax oluy. Qarı unu əliyif, çəpəl suyu töküf hona yimax eliyir.

Oğlan soruşuy:

– Yimağı niyə helə bişirdin?

Qarı:

– Ay oğul, neçə ildi su üzünə həsrətix. Görüm bizi su üzü-nə həsrət qoyanın əllərinə sim, ağzına qıfıl yamansın.

Qarı neçə illərdi nəhəng bi əjdahanın dağdan gələn suyun qavağını kəsdiyini diyir:

– Ay bala, nə başını ağrıdım, kənddə artıx adam qalma-yıfıdı.

Oğlan qarıdan soruşuy:

– Savax kimin növbəsidi?

Qarı diyi ki, bəs padşahın qızının növbəsidi. Tahir diyi ki, get padşahın qızına di ki, savax honun əvəzinə mən gidi-rəm. Tahir savah tezdən çıxıf padşahın qızını qarşılıy. Əjda-haya gətirdiyi yimağı alıf gediş. Tahir əjdahaya diyi:

– Kafır, dur suyun qavağından!

Əjdaha qəhqəhəylə gülüf diyi:

– Oğlan, gücünü göstər görüm.

Tahir əlindəki qılıncı əjdahnın düz başının ortasından elə qoyur ki, əjdahanın başı düz iki yerə ayrılır. Əjdaha ölüy. Sən dimə, padşah əhd eliyifmiş ki, kim ho əjdahanı öldürsə, qı-zını helə ho adama verəcəxdı. Hamı yalandan diyi ki, əjda-hanı mən öldürmüşəm. Axır bəlli oluy ki, əjdahanı öldürən Tahir özü-dü. Padşah Tahiri hüzuruna çağırif diyi ki, sən xalqımı havı zulumdan qurtardın. Nə ki, var-döylətim var ikiyə bölürəm.

Tahir diyi:

– Qivleyi-ələm sağ olsun, mənə filan başmağın tayı lazımdı.

Padşah diyi ki, yox, oğul, ho didiğın əmanət mənim xəzi-nəmdə yoxdu. Tahir kor-ələc gəlif yenə bir gecalıx qarı-nın öyü-nə qonax oluy. Tahir görüy ki, qarı nenə yimax hazırlıya-hazır-laya ağılıy.

Tahir soruşuy:

– Qarı nenə, niyə ağılıyorsan? Dərdin nədi?

Qarı diyi ki, eh, ay oğul, mən ağlamayım, bəs kim ağla-sın? Qırx gündü padşahın oğlu ölüfdü, hər gün bir iyid onun qəvrinə keşik çəkdiy. Amma səhərsi ölüsünü tapıylar. Bu gün mənim oğlumun növbəsidı. Tahir diyi ki, ay nenə, ağrın alım, savahdan helə hona ağılıyorsan? Sən işini düzəl-miş bil. Get oğ-luna di ki, rahat yatsın, mən honun əvəzindən keşik çəkərəm.

Axşam oluy, Tahir qəvirsanlıxa gəlif busuy. Gecə-nin bi ələmində görüy ki, bir atlı gəliy, helə bil ki, ildırım göydən ye-rə şığıyır. Yaxına çatanda görüy ki, bi qızdı, yeddi göz istiyir duruf xətti-xalına, gül camalına baxsın. Qız heş kimin olmadı-ğına əmin oluf, əlindəki qamçını qəvrə ilişdiriy. Qəvir açılıy, qamçını tabuta üç dəfə vuruy tabut açılıy. Oğ-lan ayağa duruy. Qız diyi ki, alırsan al məni, yoxsa öldürürəm səni. Oğla-nın razı olmadığını görəndə yenidən qamçını vuruf öldürüy. Tabutu bağ-lıyif getmax istiyəndə oğlanla qarşılaşıy. Çox vuruşdan son-ra qızın qamçısı oğlanın əlində qalıy. Qız qaçıy. Səhərsi gün Tahir gəlif qarının yanına.

Qarı:

– Ay başına dönüm, ay oğul, sağsanmı, vallax möcü-zədi.

Tahir diyi:

– Qarı nenə, get padşaha dinən ki, oğlunu da, qırx iyidi də dirildərəm. Ama mənim istədiyim bir şeyi ma versin.

Qarı əliyanmışdıxda padşahın yanına gəliy. Olanları hona xavarlıyır. Padşah diyi ki, mənim varım-yoxum, hər şeyim peş-kəşdi hona.

Oğlanı qırx iyidlə bərabər padşahın oğluna qamçını vur-maxla dirildiy. Padşax Tahirdən soruşuy:

– Oğlum, məndən istədiyin nə idi?

Diyi:

– Padşah sağ olsun, filan başmağın tayını istiyirəm.

Padşah diyir:

– Oğlum, ho didiğın şey mənim xəzinəmdə yoxdu.

Tahir yola düzəliy. Yad bi ölkədə bi qarıya qonax oluy. Görüy ki, qarı yimax əvəzi ot bişiriy. Oğlan yiyə bilmiyi.

Qarı diyi:

– Ay oğul, qırx ildi ki, havırda göy ot otlayırıx. Sən yiyə bil-mirsən. Düz qırx ildir ki, ərzax gəmissi dənizin orta-sına ça-tan-da batıy. Ho nə işdi bilmirix.

Tahir diyir ki, qarı nenə, get padşaha di ki, mənim diyə-cə-yim şeyi versə, mən gəmini keçirərəm. Amma gəmi batan vaxtı ma desin. Söhbət şaha çatıy, razı oluy. Gəminin batdığı məqamda şah göstəriy, kənara çəkiliy. Oğlan görüy ki, bi qız barmağından dartıf gəmini əyir. Oğlan qızla vuru-şanda həmin barmağındakı üzih oğlanın əlində qalıy. Qız qaçıy. Şah var-döylətini Tahirə əmanət veriy, diyi ki, sənin axtardığın başma-ğın tayı dənizin ortasındakı qalanın için-dədi. Sən hora ancax su qalxdığı zaman girə bilərsən. Tahir sağollaşif gəliy dənizin sa-hi-linə helə ki, su qalxıf-eniy. Tahir suyanan bərabər qalxır-düşüy qalaya. Qala, nə qala, qırx yeddi göz istəyir ki, tama-şasına dura. Qırx otax yan-yana düzüluf. Özü də hər tərəf qızıl-dandı. Helə ki, Tahir gəlif qırxıncı otağa çatıy, görüy ki, bi qı-zıl məcməidə plov qoyulufdu. Üş dənə də qaşıx. Ama heş kəs yoxdu. Helə bu zaman səs gəliy. Tahir tez gizləniy. Görüy,üş qız gəliy. Qızlar, nə qızlar. Dünya malına dəyərlər. Böyüh bacı dərddi-dərddi sözə başlayır. Diyi ki, eh qızlar, siz də diyirsiniz ki, dərdim var. Mənim günümdə olsaydız, nə elərdiz. Qızlar so-ruşuyar ki, ay bacı, nə olufki? Böyüh bacı, xeyli vaxtdır mən başmağımın tayını filan meçitin yanında salmışam. Mənim başmağım tayını götürən oğlan olsaydı, mən hona ərə gedər-dim.

İkinci qız diyir:

– Mən qırx ildir ki, bi padşahlığa yimax əvəzi ot otladır-dım. Mənim barmağımdan sehirlü üziyi mərdhaxla vuru-şuf alan, xalqı ağ günə çıxaran oğlan olsaydı, mən ho oğlana ərə gedəydim.

Üçüncü qız diyi ki, mən də neçə ildir ki, bi padşahın oğlunu qamçımla sehirləmişdim. Mənim qamçımı əlimdən alan oğlan olsaydı, mən hona ərə gedəydim. Helə ho zaman Tahir gizləndığı yerdən çıxıf, salam verif diyir ki, siz didiğiniz oğlan mənəm, al sənin başmağın, bu sənin qamçın, bu da sənin üzüyün. Oğlan başına gələnləri qızlara danışıy. Böyüh qız diyi ki, mən havı başmaxdan nə qədər desən verərəm saa, düz arxamca gəl. Qız Tahiri qızıl başmaxla dolu bi otağa aparıy. Tahir istədiği qədər qızıl başmax göti-rəndən soram dörd dənə göyərçin libasına girif Tahirin vətəninə gəliylər. Tahir görüy ki, qardaşları lap acınan ölüy-lər. Pəri qızlar istədixları naz-neməti oğlanlara veriylər. Tahir gidif məhkəmədə zərgərin haqsız ol-duğunu sübut ediy. Honu bağışlıyır. Hela ki, qırx gün, qırx gecə toy ediyilər. Hər qardaş bir bacını alıy. Holar şad-xüravan oluf horda qalsın-nar, biz də havırda...

56. Yeddi qardaş

Yuxarı tabun yuxuluyur,
Çaylax tavun çay içiy,
Aşağı tabun aş yiyi,
Habu işdən xalxa nə var?!

Biri vardı, biri yoxdu. Yaxın keşmişdə bir kişinin az-çox yeddi həddi-buluğa çatmış oğlu oluy. Kişi istiyir ki, oğlanlarına toy eləsin. Hoları çağırır məqsədini bildiri. Oğlanlar diyirlər, bəs, ata, bizə yeddi bacı tapmasan, evlən-mirix. Kişi çox diyi, qardaşlar az eşidi. Axırda kişi ayağına dəmirdən başmax gi-yinif yola düzəli. Kiçih oğlu Rüstəm atasının qavağına gəlif diyi ki, bəs ata, iki yol ayrıcında qavağına bi bulax çıxacax. Yorulsan, otur horda, dincini al, suyundan içif susuzluğunu yatır. Amma nəbadə qayidanbaşı bulağın suyundan içəsən ha... Atası oğlanlarıyla sağollaşif yola düzəli. Gəlif oğlu diyən bulağın başına yetişiy. Dincini alif suyunu içif yenidən yola düzəli. Çox getdixdən soram kişi yolda bi dərdli adama rast oluy. Kişi dözmüyüf honun dərdini soruşuy. Kişi diyi ki, bəs yeddi qızım var, nə qədər elçi gəliylər getmirlər. Diyirlər ki, yeddi qardaşa ərə getmə-liyix, hindi bilmirəm mən nə edim. Başıma haranın külünü töküm. Kişi diyir ki, elə sən mənə la-zım olan adamsan. Allah özü səni ma yetirdi. Mənim də yeddi oğlum var, diyirlər ki, yeddi bacını almalıyix. Havı xavardan sora elə bil qızların atasının kefi kökəldi. Didi:

– Gözlə, gedim qızlarımı gətirif sa verim apar. Daha ma elçi-zad gəlmax lazım döyül.

Kişi gözdiyir, qızlar gəli. Götürüf qızları aparıy. Gəlif həmin bulağın başına çatıy. Əyilif su içmax istiyəndə bi yekə əjdaha çıxıf yeddi qızı alif, diyi get kiçih oğlunu ma gətir, qız-larını verim, diyif yox oluy. Kişi kor-naçar öyə qayıdı. Başına gələnleri oğlanlara danışıy. Kiçih oğlan atasına diyi ki, ata, mən saa demişdim axı elə eləmə. Yaxşı, yolçu yolda gərax. Ke-çənə güzəşt diyirlər. Helə ki, oğlan gəlif bulağın başına çatıy, əjdaha çıxıf qızları qaytarır. Oğlanı götürüf suya cumur, oğ-lanla şərt kəsiy ki, sən maa Çin padşahının qızın gətirsən, ha-burdan çıxa bilərsən, yoxsa yox. Oğlan ayağına dəmirdən baş-max giyif yola düzəli. Az gidiy, çox gidiy, dərə uzunluq yol gidiy. Gəlif çıxıy bi çayın kənarına. Qulağına səs gəli. Qulax asanda görüy ki, çayın kənarında bi qarışqa az qala ki, boğul-sun. Tez gəlif qarışqanı sudan çıxarıy. Qarışqa dil açıf diyi ki, bu yaxşılığının əvəzi olaraq mən sa bi tük verəcəğam. Oğlan yola düzəli. Çox keşmiyi qarşısına bi kişi çıxıy. Görüy ki, qulaxları fil boyda olan bu adamabənzər kişi qulağını yerə diriyif nəşə dinşiyir. Oğlan salam verif diyir. Yerin üstündə, altında nələr baş veriy? Filqulax kişi gülüf diyi:

– Məni özünə yoldaş elə, sora bilərsən nə baş veriy.

Oğlan:

– Yoldaş nədi, qardaş edərəm, diyi.

Filqulax adam oğlandan hara getdığını xavar alıy. Məq-sədini biləndə diyi ki, düz yüz ildi ki, mən həmin əjda-hanın əsiriyəm. Axır holar yoldaşlaşif yola düzəliylər. Qarşı-larna bi adam çıxıy, honu görüylər ki, ho adam bir addımı havırda, bir addımı dağın başındadı. Salam verif salam aldixdan sora iri addımlı adam holara diyi ki, məə özünüzə yoldaş edin. Holar da diyirlər ki, ho nə sözdü diyirsən, yoldaş nədi, qardaş edərix. Helə ki, yola düzəliylər. Qarşılarına bir dəniz çıxıy. Görüylər ki, bi kişi dənizin üstündə yatıfı. Honu da özlərinə yoldaş ediyilər. Holara yolu keçməğa qayıx lazım oluy. Dənizin üstün-də yatan kişi suyu üfürüf bunlara yol açıy. Az gedif, çox yorul-duxdan soram Çin padşahının bağının darvazasına çatıylar. Nökərlər hoları götürüf padşa-hın hüzuruna aparıylar. Oğlan mərdcəsinə niyə gəldığını diyi. Şah qızına elçi gələnələrə baxıf xeyli gülüf diyi ki, mənim şərtlərimi etsəz, istəyinizə çatarsız. Yoldaşların dör-dünü də bi otağa salıf qavaxlarna bir pud buğ-dayla darını qarışdırıf qoyuylar. Şərt qoyuylar ki, səhərə kimi ayıra bildiz, bildiz, yox ayıra bilməsəz, vay halı-nıza olacaxdı.

Yoldaşlar, biz havı işi bacarmarız, diyif başlarını atıf ya-tıy-lar. Oğlanın yadına qarışqanın verdiyi tük düşüy. Tezcə ci-vin-dən çıxarıf yandırır. Bir də görüy ki, cinni-cəfər qara qoşun qarışqa elə gəliy, elə gəliy, zərbdən yer titrəyi. Qarış-qalar tap-şırığa əməl edif yoxa çıxıylar. Səhər şah adamları gəlif ho işə mat qalıylar. İkinci tapşırıx veriliy. Oğlan bir hamam suyu əlindən içində bir damla dağıtmamax şərti ilə çinar ağacın başına çıxıf düşməliyimiş. Sən dimə, hadisələrə kənardan fikir verən padşahın gözəl qızı xəlvətcə oğlanı çağırarax diyir ki, ağaca çıxanda bu üzüyü ho suya sal, düşəndə hona su sıçramaz. Helə də ediy. Çınardan düşəndə üzüyü sudan çıxarıy. Ho zaman bi damla su yanına düşüy. Bu damlanı görə şah diyi ki, havı iş düz olmadı. Gözümü yummadan çıxdığımdan bi damla atılıf, diyi. Bizdə göz yaşıyla su damlasını ayıran şəxs var, honu çağırax məsələni aydınlaşdırın. Axır ki, məlum oluy, bu, doğrudan da göz yaşıdır. Üçüncü tapşırıx dağın başına bir üzüh qoyurlar. Əgər padşahın adamları üzüyü tez götürsəydilər, yoldaşlar gəldixləri kimi də qayıtmalıydılar. İri addımlı adam bir addım atıf gidiy üzüyü götürüy. Bu tapşırıxdan da mərdlıqla çıxan yoldaşlara hiylə qurmax üçün padşah vəzir-vəkilini yığıf məsləhət istiyir. Yoldaşları bir otağa salıf qapını qıfılırlar. Otağın altı bi qızmar kürə qoyurlar. Yeri din-şiyən adam qula-ğını yerə diriyif, vəzir-vəkilin söhbətini eşidif yoldaşlarını xa-vardar ediy ki, biz havırda bişirif öldü-rəcəxlar. Dənizin su-yunu üfürüf içən adam diyi ki, havı iş mənim boynuma. Yaxın-lıx-dakı çayın suyunu elə üfürüf ağzına dolduruy ki, çay qupquru quruyur. Soram ağzındakı suyu isti kürəyə töküy. Beləlxla, ölümün çəngindən xilas oluylar. Bi vaxt padşahın adamları gəliylər ki, hoların ölülərini götürüf atınlar. Baxıf görüylər ki, nə ölü-zaddı, hamısı sağ-salamatdı. Padşah məcburuluf qızını oğlana verif yola salıy. Yolda oğlan hansı yolda-şınıyan harda rastlaşır-larsa, helə horda da ayrılıylar. Qız soruşuy ki, məni özünə aparırsan, yoxsa əjdahaya? Oğlan aldadıf diyi ki, özümə. Helə bulağın başına çatıylar əjdaha çıxıf qızı bir göz qırpı-mın-da alıf aparıy. Oğlan öyə gidiy. Yeddi qardaş yeddi bacıyla toy eliyif xoşbəxt oluylar.

57. Nəsir

Cincar girsı, şor xətvə*,
Yesə hər kəs isti-isti,
Candan çıxar ağrısı,
Canı çıxar yoxsulun.

Biri vardı biri yoxuydu. Uzak keşmişdə bir qarı və ho-nun on dörd yaşında oğlu yaşayırdı. On dörd yaşlı Nəsir nənə-sinnən halallaşif iş axtarmağa gidiy. Honun yolu meşədən düşüy. Az gidiy, çox gidiy, axır ki, bir kəndə çatıy. Yaylaxda na-xırçıya rast oluy. Dərdini hona açıf kömax istəyir. Naxırçı bir ağanın öyünü nişan verif diyi ki, ancax ho ağa səni işə götürə bilər. Ağa Nəsiri qarşılıyf hona buzoy-ları tapşırıy. Diyir ki, ay bitəndə pulunu da, gündə üç dəfə yimağını də verəcəğam. Nəsir ho vaxtdan öz işini görüy. Sən dimə, Nəsir Nuh peyğəmbərin nəslindən olduğundan heyvan-ların dilini bilirmiş. Amma ho sirri heş kəsə dimer-miş. Bir gün Nəsir buzoyları suya aparanda qəfil qulağına səs gəliy. Görüy ki, suyun içinə bi sərçə düşüf boğulmax üzrədir. Tez honu götürüf kənara qoyur. Sərçə dilə gəlif diyi ki, çox sağ ol, Nəsir. Mən sərçələr padşahının qızı-yam. Al habu tükü-mü, lazım olsam, yandır. Hüzurunda hazır olacağam. Nəsir tükü götürüf gidiy. Bir ay bitiy. Nəsir nənə-sinin yanına get-max istiyir. Ama ağa nə haqqını veriy, nə də ayın-oyununu. Helə diyi ki, tələsmə, gələn bazar gedərsən... Belə ki, oğlan gidə bilmiyi. Ağanın gözəl bir qızı oluy. Honun Nəsirə yaman-ca gözü düşüy. Sən dimə, Nəsi-rin də ürəyi bu qız-day-mış. Ağanın qorxusundan hona yaxın dura bilmirmiş. Nəsir buzoylarının yanında gecəli-yirmiş. Bir də gecəyarısı yuxu-dan ayılanda eşidiy ki, sarı buzoy qara buzoya diyi ki, dostum, xa-varın var, bizim Nəsir ağanın qızına aşiqdi, qız da hona. Ama Nəsir kasıf olduğu üçün qıza bir söz diyə bilmiyi.

Qara buzov:

– Gör yazıx necə mışıl-mışıl yatıfdı. Xavarı yoxdu ki, honu qavaxda çətin imtahanlar gözdüyür.

Nəsir birtəhər səhəri dirigözlü açır, ağanın yanına gəlir diyi ki, başına dönüm, ağa, nenəm ölüfdü-qalıfdı bilmirəm. Pul ver, gedim honu görüm. Ağa – yaxşı, verərəm, – diyi. Vəzir-vəkilini yığıf Nəsirin başını əkməh üçün tədbir istəyir. Bu zaman qara vəzir diyi ki, gəl honun qarşısına şərt qoyax. Bır otağa salıf qapını da qıfıllayax. Qum, darı bir də kəpəyi qatış-dırır təkax qavağına ki, hoları ayırsın. Yüz il qala baş çıxarda bilməyəcəxdı. Ağa qara vəzirə diyi. Nəsiri çağırır tapşırığı ve-riy-lər. Qaranlıx otağa qumun, darının kəpəyin içində qalan Nə-sirin qəfil sərçənin verdiği tük yadına düşüy. Tez cındırından cin hürkən civindən çıxarır yandırır. Bir də görüy otağın tava-nından böyüh bi deşih açılıf. Hordan cinni-cəfər qoşun sərçə oğlanın hüsurunda hazır oldu. Qoşun başçısı diyi ki, sən get rahat yat, biz havranı elə təmizlə-yəcəyix ki, heş bir dənə də qalmaz. Helə ki, səhər açılıy. Nəsir yuxudan ayılıf görüy ki, otax elədi, hər yerdən gül yağıy. Üş meşux da öyin bi küncində qoyulufdu. Helə ho vaxtı qarı şiddətlə açılıy. Vəzir-vəkil me-şox-lara baxıf əvvəl-cə inanmırlar. Helə ho vaxı məhlədə bi çığır-bağır düşüy ki, gəl görəsən. Bir də görüylər ki, ağa başına döyə-döyə gəliy. Diyir ki, mən başıma haranın külünü töküm, gözümün ağı-qarası bircə qızım vardı. Ho da ağacdən yıxılıf qorxudan lal oluf. Nə qədər həkim gəliy, çarəsini bilmıylər. Yenə Nəsirin əmək haqqı yaddan çıxıy. Nəsir dərdli-dərdli buzoyları örüşə aparıy. Uzanıf ağzı yuxarı yatıy. Bir də yuxuda görüy ki, Dağıstanda gözəl bi bağdadı. Başını qaldıranda baxıy bi nar ağacının altında duruf. Ətri ələmi bürüyüf. Helə ho vaxtı iki göyərçin gəlir nar ağacının başına qonuylar. Biri o birinə diyi ki, bacılı-bacılı, bilirsən bu narın bir giləsini yeyən adamın gur səsi oluy. Lal adamların dili açılıy. Ho biri göyərçin də cavaf veriy ki, bacılı-bacılı, ama habı yerin padşahı da elə ho səvəbdən hər gecə habura üç başlı əjdahanı qoyur ki, keşih çəksin. Bacılı-bacılı, gəl gedax, görüysən göyü bulud aldı - bu xəvərdarlıxdı. Göyərçinlər uçuylar. Nəsir görüy ki, ıldırım çaxdı. Bi yekə əjdaha adam-badam iyisi gəliy, diyif ağaca sarı elə gəliy, elə gəliy. Elə bil qudur-muş qurda bənzəyir. Helə ho vaxtı Nəsir yuxudan ayılıf görüy ki, buzoylar baş-başa verif danışıylar. Qulax asanda eşi-diy ki, Nəsir bilmıy, sevgilisinin dərmanı yalnız Dağıstan mə-ka-nındakı gözəl bağın narındadır. Əgər honu gətirə bilərsə, sev-gilisinin dili açılar.

Sarı buzoy:

– Eh, qardaş, yazıx Nəsir hardan bilsin ki, Lalə honu necə sevir.

Qara buzoy:

– Nəsirin fərasəti olsa, ağanın qavağına şərt qoyar. Diyər ki, qızı ma verin, gedim. Onsuz da honu qara keşih mütlax gön-də-rəcəxdı.

Nəsir tez buzoyları gətirif ağıla salıy. Xidmətçilər gəlir əliyanmışdıxdı Nəsirə diyirlər ki, ay öyü tikilmiş, səhərdən səə axtarıx. Bəs ağa yuxusunda görüf ki, bir dərviş hona diyif ki, qızının dərmanını yalnız Nəsir bilər. Ama gərax qızını Nəsirə verəsən. Nəsir ağanın yanına gidiy. Diyi, bu nə məsələdi. Nəsir şərtini ağaya diyif yola düzəliy. Helə ki, gidiy. Qara keşih ağa-nın başını bişirif diyi ki, ho yoxsulun birinə qız verəssən. Gə-lər, dərman eliyər, soram honu elə bi gedər-gəlməzə göndərax ki, bir də qayıtmaz.

Nəsir az gidiy, çox gidiy, gəlir bi meşəyə çatıy. Helə ki, palıd ağacının altında oturuy, qulağna bir səs diyir:

– Kömax eləyin!

Bi də çönəndə görüy ki, bi div balasıdır. Ayağına odun par--çası batıfdı. Tez gidiy ayağından odunu çıxarıy. Getmax isti-yəndə div balası:

– Getmə, Nəsir. Mən səə başına gələnləri bilirəm. Sən haburda gözlə, üçüncü günün tamamında mən sənə narı gəti-rərəm.

Razılaşf ayrılıylar. Nağıl dili yüyrəh olar, diyiflər. Üçün-cü günün tamamında divin balası gəliy. Bi xurcun narı Nəsirə verif diyi ki, götür bu tükümü də havaxt dara düşdün yandır, külünü iylə, köməyinə gələrəm. Oğlan xurcunu götürüf ağanın məkanına gəliy. Birbaşa Lalənin otağına gəlif narın birisini hona yidiriy. Lalə bülbül kimi dil açıf birinci oğlana olan sev-gi-sindən danışıy. Əhd-peyman eliyif ayrılıylar. Ağa biləndə qızının dili açılıfdı.

Nəsiri çağırif diyir:

– Oğlan, nə istəsən verərəm, ama qızımı yox.

Nəsir:

– Maa dünya malı lazım döyil, ağa. Heş kəsə qismət ol-mu--yuf, var-döyləti özümlə qəvrə aparasıyam? Mənə sənin qı-zın lazımdır.

Ho sözdən qəzəflənən ağa əmr ediy. Nəsiri zindana sal-sın-lar. Bunu eşidən Lalənin ah-fəğanı aləmi bürüyü. Sən dimə, qara vəzirin bir çirkin oğlu varmış. Qara vəzir Laləni oğluna alıf hakimiyyəti əlinə keçirmax istiyirdi. Üş gündə ağanın başını necə bişirirsə, axmax ağa bu izdivaca razı oluy. Qızını çağırif fikrini bildiriy. Lalə diyi ki, ata, mən Nəsirdən başqasna yüz il qala getməmə. Ağa əsəbləşiy:

– Artıx danışma, hazırlaş, sabah toyundu.

Lalə bilmiyi nə etsin. Tez keşihçilərə qızıl verif gecəy-nən zindana gəliy. Əhvalatı Nəsirə danışıy. Nəsir hona ürəh-dirəh verif diyi ki, qorxma, hazırlaş, savah gidirix. Daha soruşma. Lalə qayıdıy otağına.

Nəsir tez divin verdiyi tükü yandırif külünü iyləyir. Ho sahat div hüzurunda hazır oluy. Div diyi ki, mən hər şeydən xəvərdaram. Savah səhər ikinizi də əvvəl görüşdü-yü-müz me-şədə görəcəksiniz. Div yox oluy. Səhər açıly. Toy təda-rükü görölüy. Baxıylar, nə Lalə var, nə də Nəsir. Sırr oluf qalıylar. Hoları gördüm diyən olmuy. Axır qara vəzir bi naxırçının hoları meşədə gördüğünü diyir. Qoşun çəkiylər hora. Sizə kim-dən deyim, Nəsirlə Lalədən. Helə ki, gözlərini açıylar, göriylər ki, bir hündür dağla meşənin kəsişdiyi yoldadılar. Qara div də hoların hüzurunda hazırıdı. Div holara diyi ki, gəlin əvvəlcə sizi qalaçaya aparım. Mənim qırx otağım var. Nə qədər istəsəniz ləl-cəvahirat götürərsiz. Bir azdan ağanın qoşunu havırda ola-cax. Div tilsim oxuyur, dağ aralanıy, gözəl imarət göriylər. İçəri girəndə qırx otax göriylər. Nə qədər istiyirlər ləl-cəvahirat götiryirlər. Tezədən meşəyə qayıdanda görüylər ki, divlər me-şəni dörd tərəfdən üzüh qaşı kimi dövrəyə alıflar. Ağanın qo-şunu pərən-pərən düşüfdü. Qara vəzir gizlənmağa yer axta-rıy. Div honun başını divindən kəsiy. Ağa qızıyla Nəsirin aya-ğına döşənif üzr istəyir. Şərt kəsiylər ki, bütün var-yoxunu Nəsirlə Laləyə verif qırx gün, qırx gecə toy eləsən, günahından keçirix. Yox-sa qanını qəltan edərix. Razılaşıylar. Gedif Nəsirin nənə-sini gətirif toya başdıyırlar. Qırx gün, qürx gecə tamam olanda yığışif nənəsinin məkanına gəliylər. Nəsir ayrılarkən ağaya diyir:

– Sənin bütün günahlarından keçirəm. Sənin nə haki-miy-yətin, nə də var-döylətin mənə lazım deyil.

Sağollaşif-halallaşif nənəsinin məkanına gəliylər. Üş gün, üç gecə də horda toy eliyirlər. Şad-xürrəm yaşıyırlar. Holar hor--da qalsın, biz də havırda sağ-salamat olax.

58. Ədalətli şah

Nağıl-mağıl diyərəm,
Şahqulunu döyərəm.

Qarşıma çıxan divı
Yolundan eyliyərəm.

Biri vaydı, biri yoxdu. Uzak keşmişdə, uzak bi mə-kanda Şah Abbas adlı bi ədalətli şah vardı. Ho hərdən dərviş paltarında şəhərə çıxar, camahatın vəzyətini öyrənərdi. Bir gün şah əmr ediy. Bu gecə heş bi yerdə işıx yanmasın. Əgər yansa, həməən öy yiyəsinin boynu vurulacax. Həmin gecə şah əyninə dərviş paltarı geyinif təhcə şəhərə çıxıy. Yolu bir daxmanın yanından keçəndə qulağına fəğan səsi gəliy. Ayax saxlıyıf qulax asıy, eşidiy ki, bir qoca qarı həyatından giley-lənif diyir ki, ay Allah, gör hansı zəmanəyə qaldıx ki, öydə yimağa bir tikə çörəh tapılmıy. Öləndən də soram dalımca diyərlər ki, filankəs acından öldü. Şah horanı nişan alıf yoluna davam ediy. Az gidiy, çox gidiy, göriy ki, uzaxda bir işıx yanıy. Yaxına-yaxına görüy ki, üç nəfər ocağın ətrafına yığışıf bir qoyunun leşini doğruyurlar. Yaxınlaşıf salam veriy. Honu dəvət ediyələr ki, qonax olsun. Dərviş Şah Abbas gəlif oturu. Yiyif-işdixdan soram dərviş Şah Abbas soruşuy ki, diyin görüm nə sənətin sahibisiniz? Biri diyi ki, mən ho sənətin sahibiyəm ki, qırx il əvvəl gördüyüm adamın səsindən tanıyram. Biri diyi ki, mən qırx qıfılı əlimi uzat-mamış açıram. Biri diyi ki, mən it dili bilirəm. Şahdan soruşuyar ki, bəs sən nə sənətin sahibisən?

Şah diyir:

– Mən ho sənətin sahibiyəm ki, sağ əlim sağ qulağımın divindən burnuma çatanda zindandakılar azadlığa çıxıy.

Qul-dur-lar diyir ki, havu bizə lazım olan adamdı. Quldur-lar şahdan – sən bizə bu gecəlix yoldaş olarsanmı? – diyə soruşuyar.

Şah diyir:

– Yoldaş nədi, qardaş olaram.

Şah soruşuy ki, səfəriniz haradı? Diyirlər ki, şahın xəzi-nəsini yaracağıx. Gəlif çatıylar Şah Abbasın imarətinə, göriylər ki, keşikçilər elə yatıylar ki, qulaxlarının divində top atsan, xavarları olmaz. Hodu ki, əlini uzatmamış qıfılları açan adam öz fərasətini göstəriy. Yoldaşlarının köməyilə hasarı aşif keçiy-lər. Bağa girəndə it hürməyə başdayır. İt dili bilən diyi ki, qorx-mayın, it diyir ki, oğrular cəhənnəmə, yiyəsidə içindədi. Ho-nun sözüne fikir vermiyif gidiylər, xəzinəyə girif istədixları qə-dər qızıl oğurluyuf çıxıylar. Oğradixlarını aralarında bölüy-lər. Səhərisi Şah Abbas şah libasında taxta çıxıy. Əmr ediy ki, qarıya istədixları qədər azuqə versinlər. Soram da oğruların yerini diyif hüzuruna çağıtdırıy. Tez gedif arvad paltarı geyir, oğruları gətirən yolun üstündə duruy. Keşikçilər oğruları gətirif həmin yoldan keçəndə qırx il əvvəl eşitdiği insanın səsindən tanıyan Şah Abbası görif, səsindənişiyif diyi ki, ə, yekə kişisən. Nə ar-vad paltarı giyinif horda oturuşsan. Dur tez ol, bizi sağ əlin sol qulağımın divin-dən burnuma çatmamış zindana girmə-yə qoy-ma. Şah göriy ki, özünü tanıyacaxlar, tez aradan çıxıf şah liba-sında gəlib taxtda oturu. Səsindən tanıyan diyir:

– Diməli, sən şahmışsan. Havı nə işdi başımıza açmı-san. Hər kimsənsə kişi olan kəs sözüne əməl etməli. Tez ol. Sağ əlin sol qulağımın divindən burnuma çatmamış bizi zindana girməyə qoyma.

Şah:

– Tövbə edin ki, bir də ho işlə məşğul olmayacaxsınız. Honda sizi buraxıram.

Üçü də birdən şahın ayağına qapanıf and veriyələr. Şah ho-ları bağışdayır. Hərəsinə bir iş veriy ki, bir də oğurlux etmə-sinlər. Helə ki, holar horda biz də havırda qalax.

59. İlan ağacı

Qədim zamanlarda Cımcımaxda möhkəm aclıx oluy. Camahat bilmiyi ki, neynəsin. Bir kişi ailəni tərək edif iş dalınca gidiy. Az gidiy, çox gidiy, gəlif bir padşahın ima-rətinə çatıy. Pad-şahın nöqərləri honu şahın hüzuruna apa-rıylar. Şah biləndə ki, kişi iş axtarıy, hona diyir ki, səni zindanın keşikçisi qoyu-ram. Bir il bitəndə bir abbası verəcə-ğam. Nağıl dili yüyərəh oluy, diyirlər. Şah honu hüzuruna çağırif diyi ki, bir abbasını verim, yoxsa saa söz öyrədim? Kişi diyir ki, söz öyrət. Şah diyi ki, yol gedərkən ayağına ilişəni götür. Aparıf məhlənə at, xeyir taparsan. Beləlixlə, iki il tamam oluy. Şah yenə kişini çağırif diyir ki, bir abbası verim, yoxsa söz öyrədim? Kişi diyir ki, söz öyrət. Şah diyi ki, adını çəkmədən heş kimə heş nə vermə. Kişi diyir ki, yaxşı.

Bir il keçiy. Şah yenə kişini hüzuruna çağırif soruşuy ki, sənə bir abbası verim, yoxsa söz öyrədim? Kişi yenə diyir ki, söz öyrət. Şah diyir ki, bir məclisə düşəndə yerini bil. Kişi diyir ki, yaxşı. Şahla halallaşif ayrılıylar. Kişi pulsuz-parasız yola düşüy. Öyinə az qalmış yolda ayağına nəşə ilişiy. Baxıy ilandı. Atmax istiyində şahın sözü yadına dü-şüy. İlanı tutuy, məhləyə çatanda həyətə tullayı. Öyə gəliy. Arvadı görüy ki, kişi əliboş gəlif. Kişi bunu hiss etcək arvadına diyir ki, arvad, qorxma, kar-van gələceh. Arvadına yalan danışdığı üçün kişi səhəri diri-gözlü açıy. Səhər duruf görüy ki, ilanı tulladığı yerdə elə bi ağac bitifdi kı, hər cürə rəng saçıy. Hamı honun tamaşasına yığılıfdı. Helə ki, ağacın tamaşasına duranlardan pul alıf sora tamaşaya buraxıy. Bir aya elə varlanıy kı, məmləkətdə honun kimi ikinci döylətli tapılmıy. Bu diyarda sən dimə paxıl birisiyaşyırımış. Kişinin getdixca varlanması honu təəccübləndiriy. Düşünüy ki, ho ağacı gərəx mütlax ələ keçirəm. Birbaşə kişi-nin yanına gəlif honu dilə tutuy. Görüy ki, xeyri yoxdu. Axırı diyir ki, dost, atalar yaxşı diyif, çivində bir şey deyil, amma kö-nül bulandırıy. Mən üş aya kimi ağacın nədən əmələ gəldiyini tapsam, birinci həyətə girəndə əlimi hardan, nədən tutsam, ho mənimdi. Yoxsa mənim var-döylətim sənindi.

Paxıl öyünə qayıdıy. Ağına bir şey gəlmiyi. Axır məcbur oluf bi köpəh qarıya pul verif, honu kişinin öyünə sirri öyrən-mağa göndəriy. Qarı əlinə çəliyini götüruf kişinin imarətinin düz qavağına gəliy. Görüy ki, kişinin arvadı bağa seyrə çıxıfdı. Tez başını tutuf bərkdən ağılıyır. Kişinin arvadı Gülsüm ürəyi yumşax olduğundan tez qarının yanına gəlif halını xavar alıy.

Qarı:

– Ay qızım, neçə gündü iş axtarıram, tapmıram. Acın-dan ölürəm.

Arvadın yazığı gəlif diyir:

– Nənə, əlindən nə iş gəliy?

Qarı diyir:

– Hər nə iş disən edərəm. Təki məni saxla.

Kişiyə ho xavar çatanda acığı tutuy. Qarıdan xoşu gəl-mə-diyi üçün honu öyündə saxlamax istəmiyi. Axır birtəhər razı oluy. Qarı yerini bərkidəndən sora Gülsümdən soruşuy:

– Ay qızım, bilmirsən, bu ağac nədən əmələ gəlifdi?

Gülsüm:

– Vallah, bilmirəm, – diyir.

Qarı təəccüflə:

– Bıy, qızım, bəs necə ər-arvadsız ki, ərin sənə heş nə di-mi-yifdi.

Qarının sözü Gülsümü fikrə salıy. Əri öyə gələndə baş-dıyır sirri soruşmağa. Kişi nə ediy, arvad, əl çəkmiyi. Axır məc-bur oluf sirri açıy. Helə ki, qarı arvaddan sirri eşidiy, qaçıy əli yammışdıxdə paxılın yanına. Hamısını bircə-bircə honun ovcu-na qoyur. Paxıl səhər tezdən kişinin həyətinə gəliy. Gedif ağacdən yapışy. Kişini çağırır diyir ki, mən bilirəm. Bu ağac ilandan əmələ gəlirdi. Paxıl şərti xatır-ladıy.

Kişi diyir:

– Tələsmə, hələ vaxta on beş gün var. Vaxt bitəndə gəlir apararsan.

Kişi sözünü diyir birbaşa gidiy hona söz öyrədən pad-şa-hın yanına. Başına gələnləri söylüyür.

Şah soruşuy:

– Paxıl həyəətə hardan keçir?

Kişi diyir ki, darvazadan.

Padşah da cavabında kişiye başa salıy ki, paxıl hə-yətə girəndə birinci əlini darvazadan tutufdu. Yanına gələndə hona diyərsən ki, birinci əlin darvazaya dəyir honu da çıxart, apar. Kişi şahla sağollaşır öyinə qayıdıy. Yolu meşədən ke-çiy. Yo-rul-duğundan qoz ağacının altında oturuf dincəliy. Acdığın-dən xurcunundan yimax çıxarır yimax istiyir. Qula-ğına nalə səsi gəliy. Diqqət edəndə səsin quyu-dən gəldiyini eşidiy. Səsə doğru gidiy. Görüy ki, dərin bi quyunun ağzı böyüh bir daşla qapanır. Bitəhər başı qaldırır baxıy. Görüy ki, bir qadın iki ekiz uşağıyla bərabər quyuya salınır. Qadın ağlıyır diyir ki, bir aydı ki, həm uşaxlarım, həm də mən sağ qalmışım. Məni bu bələdən xilas etsəniz, Allah da sizi xilas edər. Kişi tez ağacın yarpax-larından hörüh düzəldir quyuya salıy. Hoları bir-bir yuxarı çıxardıy. Xurcununda nə yimax varsa hoların qavağına qoyur. Qadın başına gələni danışıy. Diyir ki, bəs mən Yəmən şahının arvadıyam. Mən honunla evlənəndə söz vermişdim ki, hona iki ekiz oğul töhvə edəcəğəm. Amma bir paxılın əvvəldən mənə gözü oldu-ğundan bir qarıya qızıl verir mənə öldürməyi tapşırıy. Diyir ki, mənə qismət deyilsə, heş kimə də qismət olmasın. Mənim göz yaşlarım o qarıya təsir etdiyindən bax, mənə gördü-yün bu quyuya saldırır, ağzını da daşla örtürür. Bu ekiz uşax-larda haburda dünyaya gəlir. Kişi söz veriy ki, səni ailənizə yetirəcəğəm. Axır kişi yığışır holarla bərabər öyünə gəliy. Paxıl adamla şərtin bitməsinə iki gün qalmış xəvər yayır-lır Yəmən şahının qoşunları dörd tərəfdən üzüh qaşı kimi hər tərəfi tutuf. Kişi qadını və övladlarını götürür şahın qarşısına gidiy. Ər-arvad görüşüylər. Qadın başına gələni danışıy. Görü-şür, halal-laşır ayrılıqlar. Şah özüylə bərabər götürdüğü qızıl dolu xurcunu kişiye veriy. Helə bu vaxtı paxıl can-yan-mışdıxdə kişi-ni axtarır-mış ki, vədə tamam oluf. Gəlsin ilan ağacını hona versin. Şahın arvadı paxılı görəndə kimi tanıyır. Diyir ki, bu idi mənə quyuya saldıran. Kişi diyir:

– Şah sağolsun, bizim şərtimiz var. Şərtə görə paxıl adam həyətimə girəndə əlini birinci nədən tutsaydı, honun ol-ma-lıydı. Ho da əlini birinci darvazadan yapışırdı. Sora gəlir mənə çörə ağacından yapışır ki, bunu ver maa.

Şah əda-lət məhkə-məsi quruf, kişiye haqq qazandırır. Pa-xıl adam sürgün ediliy. Beləlxla, kişi xoşbəxt həyat sürüy. Ho-lar horda qalsın, biz də haburda. Diyax-gülax şənənax. Ömrü-müzü vu-rax başa.

60. Məhəmməd

Qədim zamanlarda bi dərzi yaşayırdı. Honun da bir Mə-həmməd adlı şeyirdi vardı. Şah Abbas vəzir-vəkili ilə birgə dərviş paltarında şəhərə çıxıy. Holar gəzə-gəzə gəlif dərziyə çatanda dərzi hoları qonax ediy. Məhəmmədə də diyi, sən işini gör. Məhəmməd işliyə-işliyə yuxuya gidiy. Bi vaxtı dərzi gö-rüy şeyirdi yatıfdı. Gəlif başından vuruf durquzuy. Məhəm-məd yuxudan duruf başdıyır danışmağa ki, gözəl vağyə görüy-düm, mənə niyə yuxudan elədin, usta? Dərvişlər nə eləyiylər, Mə-həm-məd vağyənə danışmayı ki, danışmayı. Səhə-risi Şah Abbas şah libasını giyinin taxta çıxıy. Əmr ediy, filan yerdə filan ustanın Məhəmməd adlı şeyirdini gətirin. Şah mətləbi Məhəm-mədə anladıf gördüyü vağyənə soruşuy. Məhəmməd helə diyir ki, şah sağ olsun, mən sözüümü bir dəfə diyirəm. Şah əmr ediy, honu yeddi ərşin dəriniyində quyuya salsınlar. Üş gün soram Şah Məhəmmədi gətirdif yenə yuxunu soruşuy. Honan eyni cavabı eşidəndə döydürüf yenə zindana saldıy. Gecənin bir çağında Məhəmməd gözünə düşən işıxdan yuxudan ayılıy. Görüy ki, yuxarıdan nazik işıx şüası düşüy. Bi təhər yol tapıf yuxarı çıxıy. Şüşəni çıxarıf baxıy ki, bi otaxda yeddi göz istəyir tamaşa edəsən. Sağa baxıy görüy, bi qız çarpayıda yatıf, ay görsə üzünə pərdə çəkər. Sola baxıy, görüy ki, bi qav aş qoyuluf, yanında da iki qaşx. Məhəmməd sakit-sakit gedif, əl-üzünü yuyuf stola oturuy. Aşın yarısını yiyif, yarısını da qıza saxlayıy. Duruf qızın üzündən öpüf tezədən zindana qayıdıy. Səhərisi qız yuxudan duruf aşın yarısının yeyilif, üzündən öpüldüyünü gördüxdə pərt oluy. Amma horda bi sirr olduğunu bilif, səs eləmiyi. İkinci gün yenə bu hadisə təkrarlanıy. Qız yenə də səs eləmiyi. Üçüncü gecə qız əlini kəsif duz basıy. Özünü qəsdən yuxuya vuruy. Helə ki, Məhəmməd yimağını yiyif, gəlif qızın alnından öpüf çıxmax istiyəndə qız honun qolun-dan tutuf diyir:

– Oğlan, nə cürət edif mənə otağıma yol tapıfsan?

Məhəmməd pərt oluy. Diyir, bağışla.

Qız diyir:

– Oğlan, görürəm, yəni huşlu-başlı oğlana oxşayırsan. Yə--qin atamın acığına tuş gəlifsən. Başına gələnləri çəkin-mədən danışa bilərsən.

Sən dimə, bu qız padşahın gözünün ağı-qarası bircə qı-zıy-mış. Oğlan başına gələnləri danışıy.

Qız diyir:

– Belə inadsan, cəzanı da çəkəcəksən... Bir yuxu nə olan şeydi ki, özünə hər gün bu qədər zülm verdiriyən.

Həmin gündən şah qızı Məhbub xidmətçini çağırıf tap-şırıy ki, bu gündən sora xörəyi böyüh qavda çək gətir. Məh-bubla Məhəmməd kefdə-damağda olsunlar, sizə kimnən diyim, kimnən danışım, Suriya padşahından, şahın qızına elçi gəliy. Şah Abbas elçiləri geri qaytarıy, Suriya padşahı Şah Abbasla şərt kəsiy. Bir diametr ağacı yonuf, oxley düzəldif diyirlər ki, əgər ağacın kök hissəsini müəyyənləşdirələr, qız sizin, əks halda, bizimkidir. Şah Abbas şəhərə də adam qoymuy. Ama heş kəs baş açmayı. Təkcə Məhəmməd qalıy. Həmin gün Mə-həm-mədi sorğuya həmişəkəndən fərqli olarax bir saat tez çağı-rıylar. Məhəmməd tez qızın yanına gidiy. Məhbub hona:

– Bilirəm, atam səni hona görə vaxtıdan tez çağırıf ki, Suriya şahlığından mənə elçi gəliylər. Atam da mənə vermeyif. Holar da şərt qoyuflar. Şəhərdə adam qal-mıyıfdı. Ama heş kəs tapmayıf. Gəl sa öyrədim, get tap. Ama atamın qarşısına şərt qoy di ki, yeddi ərşin dəriniyində hamıdan gizləndə saxladığın qızını ma ver, diyim. Yoxsa dimiyəsiyəm. Helə ki, razı oldu, əlinə bi ip al. İpi ortalayıf bağla oxleyə. Suyla dolu vannaya tut. Kök tərəf suyu özünə tez çəkəcax.

Məhəmmədi gəlif aparırlar. Ho özünü hər şeydən xəvər-siz kimi aparır. Şaha diyir ki, şah sağ olsun, özünüzü yormu-yun, mən yuxunu sizə danışmıyacağam.

Şah diyir:

– Cəzanın öz məqamı çatacax. Hindi sən bizə başqa işdə lazımsan.

Şah hona vəziyyəti başa salır. Məhəmməd hona şərtini diyir. Şah qəzəblənir. İstiyi ki, götürüf yenidən zin-dana salsın. Vəzir ortaya çıxır şah diyir:

– Şah sağ olsun, özünüz bilirsiniz ki, Məhəmməd inaddı. Öz bildiyini edəcəx. Bir qız nədi ki, honu əsirgəyirsən. Təki siz biyabır olmayın.

Şah razılaşıy. Məhəmməd bir vanna su, bi də ip istəyir. İpi ortalayır suya salır. Qızın didiği kimi ağacın kök hissəsi suya gidiy. Suriya şahının göndərdiği adamlar düzgün cavabı eşidif geri dönürlər. Şah yenidən yuxunu souruşuy. İnad elədi-ğini görəndə tezədən zindana saldırıy. Üş gün sora yenidən Suriya şahı eyni boyda, eyni yaşda üş at göndərir. Bu atların hansının camış südü əm-diyinimüəyyən edif göndərsəz, qız sizin-kidi, əks halda bizimkidi – diyirlər. Yenə vaxtsiz gəlif Mə-həm-mədi aparır istiyirlər. Ho inad edif diyir ki, vaxtım ça-tanda gəlif apa-rarsız. Keşikçilər çar-naçar dala qayıdırlar. Mə-həmməd tez Məhbub xanımın yanına gidiy, vəziyyəti hona başa salır. Qız diyir ki, atamın qarşısına şərt qoyuf di ki, qızını maa nişanla, soram diyim. Üş nəfər ata minsin, yorulana qədər çapsınlar. Soram doyunca içirif bir az saxlasınlar. Camış südü əmən at suya girən kimi yatacax. Məhəmməd tez zindana qayıdır. Vaxtı çatan kimi gəlif aparırlar. Məhəmməd şərtini diyir. Şah Abbas məcbur oluf razı oluy. Məhəmməd atların üçünü də meydana çıxarıf üş iyidə tərliyənə kimi çapdırıy. Soram dərin suya saldırıy. Camış südü əmən tez suda yatıy. Suriya şahının adamları bu dəfədə suyu süzülə-süzülə geri dönürlər. Üçüncü gün yenə də vaxtsiz gəlif Məhəmmədi aparır istiyəndə Mə-həm-məd yenə inad edif getmiyi. Diyir, vaxtı çatanda gələrsiz, gedərəm. Tez qızın yanına gidif vəziyyəti başa salır. Məhbub diyir ki, atama di ki, bizim toyu-muzu etsin, soram açarsan. Suriya padşahı bu dəfə üş eyni boyda at göndərif ki, buların hansı inişilki, hansı bildirki, hansı builkidir. Məhbub xanım Məhəmmədə diyir ki, atları üş nəfər minif çaya gətirsin. Böyüh bir başa çayın ortasına gidif su içəcəxdı. Orta-cıl onun arxasın-ca əyilif su içəcəx, lap balaca isə çayın kəna-rında qorxa-qorxa içəcəx.

Elə ki, vaxtı çatıy, gəlif Məhəmmədi aparırlar. Ho, şərtini diyir. Şah məcbur oluf qızını Məhəmmədə versin.

Hona diyir:

– Əgər bunu tapmasan, boynunu vurduracağam.

Məhəmməd diyir, yaxşı. Atları meydana çəkif üş nəfərə çapdırıy. Çaya doğru gəliylər. İnişilki at tez cumuy çayın orta-sında duruf su içiy, bildirki bir az kənardə, bu ilki qorxa-qorxa lap kənardan keçiy. Məhəmməd atları ayırif qonaxları yola salır. Belə ki, Şah Abbas doqquz gün, doqquz gecə Məhəm-mədlə Məhbuba toy ediy.

Nağıl dili yüyərəh oluy – di-yirlər. Bi vaxt keçəndən soram Suriya şahı Məhəmmədi qonax çağırır. Məhəmməd tək getməli oluy. Şah hona yaxşı qonaxlıx veriy. Məclisdə ortalığa bir sap, parça, bir torva qum, qayçı qoyuf diyir:

– Ma kostuyum tik.

Məhəmməd öz-özünə aman Allah, horda Məhbub öyrə-dirdi, diyirdim, havırda haranın külünü töküm başıma. Səhərisi qaçmax istiyəndə padşahınqızı görüf çağırır. Diyir ki, mən saa kömax edərəm. Atama di ki, qumdan sapı eş gətir. Mən parçanı biçif verərəm. Helə ki, padşahın qızı parçanı tikif oğlana veriy. Şah bunu görüf, halal olsun, – diyir. Qızını Məhəmmədə veriy. Hərəsindən bir uşağı oluy. Suriya padşahının qızını qəfil gəzər-kən ilan vuruf ölüy. Məhəmməd uşağı götürüf Məhbubun ya-nına qayıdıy. Bir gün ho, Məh-bubun dizləri üstünə başını qoyuf uzanıy. Uşaxları da ətra-fında oynayırlarmış. Ho zaman Mə-həm-mədin yadına yuxusu düşüy, gülümsüyür. Qəfil şah gəlif üstünə çıxıy. Diyir ki, Məhəmməd düzünü denən. Onsuz da olan olufdu, keçən keçifdi, niyə gülürsən? Yoxsa yuxuda bunu-mu görüfsən?

Məhəmməd diyir ki, şah sağ olsun, mən yuxumda bu mən-zərəni görmüşdüm. Bir tərəfdə ay, bir tərəfdə gün yanı-mızda, uşaxlar başımıza dolaşıylar. Mənə yuxuda bunu danış-mamağımı tapşırılmışdılar. Danışsam, öləcəm, dimişdilər. Bu söz-ləri diyif Məhəmməd dünyasına vida diyir. Hamı vay-şivən salıy. Ama nə xeyri.

Haburda nağıl qutardı. Göydən üç alma düşdü, hamısı da özümün.

61. Qaytaran

Bismillahirrəhmanirrəhim. Biri varıydı, biri yoxuydu, Allahın bəndələri çoxuydu. Bu bəndələrin arasında bir Səngi şah da vardı. Səngi şah çox qəhrəman, çox qoçax, çox cəsür bir hökmdar idi və honun ətrafında, nəsilbənəsillərində elə bil Allah-tala tərəfindən yazılmışdı, hamısı iyid, hamısı qo-çax, hamısı cəngavərdir. Honun qardaşının oğlu doqquz ya-şında Qay-taran idi. Özünün oğlu isə iki yaşında Qəhrəmandı. Yəni havların addarı idi. Qaytarannan Qəhrəmanı bir yerdə saxlı-yırdılar ki, Qaytaran bir az yekədi, Qəhrəmanı özü idarə eləsin yanında.

Bir vaxı şaha xəvər gəldi ki, Divlər padşahı öz arala-rında müşavirə çağırır ki, Barıbilbağlar nəslinə biz heş nə eliyə bilmirix, bata bilmirix, habular bizi qırır batırıylar. Gedif bəni-adəm arasında heş bir ök eliyə bilmirix. Heş bir qənimət qazana bilmirix. Necə eliyax? Hoların da içərisində ağıllısı, dəlisi vardı. Bir ağıllı div qalxdı didi ki, biz hoların nəslindən bir uşax oğurruyax. Gətirax, ho uşağı böyüdax, tərbiyə eliyax. Ata-lar diyiflər ki, qan qana qənim olar. Ho uşax böyüyəndə honu div fason tərbiyə eliyəcəyix. Honu onların özlərinə qarşı qoyax, hoları qırsın batırsın, bizə yollar açıl-sın. Gedax biz öz qənimə-timizi, öz ovumuzu eliyax. Kasıf hər yerdə oluf, hər yerdə var, hər yerdə olacax. Kasıf Səngi şaha xəvər çatdırdı ki, divlər arasında belə bir söhbət gədiy, uşağınızı qoruyun. Səngi şah Qaytarannan Qəhrəmanı aparıf böyüh bir Qəbi pəhləvana verdi. Bir növ desax həm dayə, həm lələ. Dayə tərbiyəçidi, lələ isə honlara məşq keçif qılinc oynatmağı, məşq keçməyi, müha-ribələrdə necə iştirak et-məyi öyrədirdi. Aparıf verdi bulara ki, bunların tərbiyə-siynən məşğul olsun.

Günnər belə gedirdi, beləlxla uşaxları səhər-səhər apa-rıydılar tərbiyəçinin yanına, axşam gedif gətiriydilər. Çox möh-kəm rejimnən uşaxlar qorunuydu. Atalar diyiflər, sən saydığını say, gör fələh nə sayır. Günnərin bir günü iş belə gətirdi ki, tərbiyəçinin nəsə yadından çıxıf öydə qalmışdı. Uşaxlara didi, mən gedirəm, yadımnən çıxan əşya var, honu gətirmağa. Qa-pını daldan möhkəm bağlıyın, açmıyın qapını. Kim çağırsa, mənnən başqa kim gəlsə qapını açmıyın. Bax div sizi aparar. Lələ öz işinin dalınnan getdi. Qəhrəman bala-caydı, qammırdı. Qaytarana yalvardı-yaxardı ki, mən çox darıxıram, bəlkə qapını açax, çölə baxax. Mən çölü görmax istəyirəm. Səhər o başdan-nan gətirillər, axşam gecə aparıllar, mən heç yeri görmürəm. Mən darıxıram çölü görməkdən ötəri. Nəsə çox yalvardı, Qay-taran qapını bir balaca aşdı, araladı, didi, yaxşı, gəl, bırdan bax. Sən dimə, bir div gizdənif qapının arxasında, fürsət gözdüyür-dü ki, uşaxları çalıf aparsın. Bu fürsətdən isti-fadə edif div hü-cum çəkdi, qapını dartıf kökunnən çıxartdı, tulluyuf Qaytaranı götürüf getdi.

Divlər deyilişə görə, əfsanələrə görə həm göynən uça bi-liy-lər, həm yernən qaça biliylər. Bu uşdu, qəhrəmanı da gö-tür-dü caynağına, çıxdı getdi. Səngi şahın bütün qoşunu tö-küldü, nələr elədilər, haranı axtardılarsa, uşağı tapa bilmə-dilər. Divlər çox güclü idilər, həm də uçurdular. Olar göydən buların başına daş yağdırıydılar. Böyük qayaları götürüf göydən tökürdülər. Amma yenə də Səngi şahın gücü o qədər idi ki, holar yer kürəsinə enə bilmirdilər. Ancax göydən hücum eliyə biliydilər. Səngi şahın da qanadı yox idi, göyə qalxa bilmirdi. Beləliklə, Qəhrəman divlərə əsir düşdü.

İndi Səngi şah Qəhrəmanı axtarmaxda, ağla-sıxtada, göz yaşı tökməhdə olsun, gəlin biz Qəhrəmanın aqibətindən danı-şax. Görək Qəhrəmanın aqibəti necə oldu. Qəhrəmanı yavaş-yavaş böyüdüdürlər, böyük bir divə vermişdilər. Div bunun tər-biyə-siynən, məşqiynən, təlimiynən məşğul olurdu. Ho da divlə-rin böyük bir pəhləvanı idi. Vaxt gəldi, zaman çatdı, Qəhrəman 14-15 yaşına çatdı. Bir günnəri divlər pad-şahı gəldi təlimçinin yanına, didi, Qəhrəmanı heş sınaq-dan keçirif-sənmi? Didi, yox, hələ keçirməmişəm. Mən diyirəm, sabah qoşunlar filan dağa təlim keşməyə gedəcəhlər. Gedər-sən orda Qəhrəmanı sınaqdan keçirərsən. Didi, baş üstə. Səhər tezdənnən bəni-Adəm anasın-nan hardasa casusların vasitəsilə bir durbin oğurruyuf gətirif divlər padşahına vermişdilər. Divlər padşahı öz külafirən-gi-sində oturub dağda gedən təlimi durbin vasitəsilə izliyirdi. Qəhrəmanı apardılar, bir neçə pəhləvan çıxartdılar qabağına ki, bunun gücünü, bacarığını, iyiddiyini yoxlasınar. Üş pəhlivanı məğluf elədi, yıxdı, dördüncü pəhlivan ha çalışdı ki, Qəhrəmanı məğlub eləsin, gücü çatmadı. Divlərin dırnaqları uzun olur, əlləri yekə olur. Başdadı Qəhrəmanın ətini-zadını sıx-ma-ğa, cırmaxlamağa. Buna Qəhrəmanın acığı tutdu, divə bir sillə vurdu. Bu ərköyün idi, divlər padşahının oğlu idi. Çünki bu iki yaşından əsir düşən uşağ idi. Həm də çox güclü olduğuna görə divə bir sillə vurdu. Div yıxıldı, başdadı qulağından qan ax-mağa. Bunu apardılar təbibin yanına. Qayıtdılar gəldilər divlər padşahına məlumat verdilər ki, sənin oğlun o qədər güclüdü ki, bizim ən güclü pəhlivanımızın bir silləynən qula-ğından qan gətirdi. Didi ki, hazırriyın qoşunu, sabah günortaüstü bizim elə bu geniş meydanda mən Qəhrəmanın şücaətini yoxlıyasıyam.

Səhər açıldı, səhər üzünüzə xeyirlixnən açılın, inşallah. Səhər siftə çağırdılar, tamaşaçılar yığıldı, qoşun böyükləri, qo-şun sərkərdələri yığıldılar, cərgələndilər, Qəh-rəmanı da gətir-dilər. Qəhrəman ancax və ancax dizdən yuxarısını və göbəhdən aşağısını bağlamışdı. Qalan yeri çılpax, ayax-yalın, başıaçıx, vəh-şiləmişdi. Tük basmışdı, saçı uzanmışdı, bədəninə də tük gəlmişdi. Çox azman bir adam idi. Səngi şah xanımını da gö-türdü, didi ki, Qəhrəmanı gətirin və dörd pəhləvan da gətirin. Dörd pəhlivan gətirdilər. Didi ki, bu dörd pəhləvanın ən xır-dasını çıxarın, mənəm qarşımda buları yarış-dırax. Pəhləvan çıxdı, Qəhrəman çatan kimi bunu başına qaldırır yerə çırpdı və bu, yerdə naxış bağladı. Naxış bağladı o dimaxdı ki, bədəninin izi torpaxda qaldı. Bunu sürüdülər apardılar, ikincini gətirdilər. İkincini də belə elədi. Üçüncünü gətirdilər. Üçüncü çox yaxşı yer tutan idi. Çox güclü idi. Bu hardasa bir dəqiqəyə kimi Qəh-rəmanın əlində partdadı. Heş bir şey eliyə bilməsə də özü-nü Qəhrəmana təslim eləmədi. Qəhrəman gördü yox, bu əmələ gəlmiyi. Divlərin buynuzları olur, – diyirlər. Bunun buynuz-ların--dan yapışdı. Başını buranda buynuzların ikisi də qopuf Qəhrə-manın əlində qaldı. Bu da belə cəhənnəmə vasil oldu. Dördüncü və ən güclü pəhləvanı çıxartdılar. Qəhrəman har-dasa bir neçə dəqiqə bunnan küşkü* tutdu. Çox çalışdı, gördü, əmələ gəlmiyi, amma div bunu çox incidirdi. Dırnax-larıynan ətini-zadı didix-didix eliyirdi bunun. Qəhrəman çox qəzəfləndi. Di-vin qulağının divindən bir sillə vurdu, div yıxıldı yerə. Qəhrə-man bu divi də cəhənnəmə vasil elədi. Səngi şah qəzəfləndi ki, bunun ən güclü dörd pəhlivanını payimal elədi. Gəldi, acıx-landı, Qəhrəmana bir sillə vurdu. Qəhrəman da bunu ata kimi tanıyırdı. Buna cavaf qaytara bilmədi, ancax çox həddindən artıx qəzəfləndi. Birinci div bunu qəzəfləndirmişdi. İkinci də bu boyda kütlənin qarşısında buna sillə vurmuşdu. Bu bunu özüyçün təhqir hesab elədi. Acıx elədi meydandan çıxdı getdi. Heş kimi bunu qaytar-madı.

Qəhrəman yolnan getməhdə olsun, sizə kimdən danı-şım, vaxtilə Qəhrəmanın dövründə iki yaşında Hindistan-dan bir qız qaçırtmışdılar. Bu qızı da Divlər padşahının vəziri xahiş elə-mişdi ki, bağlı yerdə saxlasın. Gedirdi buna bəni-adəm arala-rın-dan pal-paltar tapıf gətirirdi. Ho vaxdı Divlər padşahı qərar vermişdi ki, Qəhrəman onların ölkəsinə gələn gününə ayna mə-sə-ləsi yer üzündən silinməli idi. Qəhrəman özünə aynada bax-mamalı idi. Qəhrəman aynada özünə baxsa, özüylə bizdəki fərqi duyacaq və o bizə qarşı qalxacaq. Gərəh Qəhrəman özündəki fərqi hiss eləməsin. Amma Hindistan qızına bir dənə hədiyyə olaraq vəzir har-dansa bir güzgü gətirtmişdi. Honu özündə saxlıyırdı. Qız durbinnən baxırdı. Qız bu işdəri gördü, çox ürəyi yandı ki, bəni-adəm övladının gör başına bular nə oyun açıflar və bunu öz həmcinslərinə qarşı hazırıyıllar. Qəhrəma-nın şücaətini gördü və Qəhrəman meydandan ayrılıf gələndə bu durdu, bilirdi ki, Qəhrəman hara gedəcək. Çünki şahın iqa-mət-gahına getməliydi. Gəldi yol ayrıcında dayandı. Qəhrə-man gəldi, gördü qavağında əcayib bir şey dayanıfıdı. Çünki bu bəni-adəm görməmişdi. Bilmirdi bəni-adəm necə oluy. Fikirləşdi ki, görəsən bu nədi? Bu necə məxluxdu? Div dilində didi ki, ey məxlux, çəkil yolumdan, ayağımın altında qalarsan. Qız bir az da yaxın gəldi. Üş dəfə buna təpindi. Qız çıxmadı yoldan. Çünki qız da uşaxlıqdan burda böyümüşdü. Bu da div dilini Qəhrəman bilən qədər bilirdi. Qəhrəmana yaxınlaşdı, cəvindən güzgünü çıxartdı, üzünə tutanda Qəhrə-man gördü bir bəd-heybət bir şey görünür horda. İstədi hücum çəkə, qız əlini qaldırdı ki, sənün işin yoxdu honnan. Bunu gizdətdi. Gördü heş kim yoxdu. Güzgünü üş dəfə buna tutdu, Qəhrəman bunu gör-dü, istədi üzünü çevirə, həmin şey yoxa çıxdı. Qəhrəman təəc-cüf--ləndi, didi, bu cindi, şeytandı, nədi, mənən oynuyur. Qız-dan soruşdu, axı, sən kimsən?

Qız didi:

– Ey mənim kimi divlər əlində əsir olan binəva, sən də mənim kimi insansan, mən də sənə kimi insanam. İntəhası, səni vəhşi halında saxlıyıf böyüdüflər. Sən özünü vəhşi hesab eliyirsən. Sən bəni-adəmsən. Səngi şahın oğlu-san. Mən də Hin-distan padşahının qızıyam. Divlər oğru-yuf, gətirif bizi burda əsir kimi saxlıyıf öz millətimizə qarşı böyü-düflər. Məni isə qəfəsdəki quş kimi saxlıyıllar.

Qız bunu tam başa saldı. Güzgüdə bax, divləri görür-sən də hər gün. Gör sən onlara oxşuyursan? Qəhrəman diq-qət-nən baxdı gördü, doğrudan bu heş divlərə oxşamır. Div-lərin buy-nuzu var, uzun qulaxları var, uzun-uzun caynaqları var. Ancax və ancax bunun bədəni tüküdü. Çılpaq saxlan-dığına görə bunun bədəninə tük gəlirdi. Beləlxla, qızı honu başa saldı. Qəhrəman didi, bəs neynəməh lazımdı? Qız didi, mən sənə ancax başa sala bilərəm, qalanını sən özün fikirləş. Sən filan yerdə Dağbinallar nəslinnən Səngi şahın oğlusan. Səni balaca vaxtıdan divlər oğruyuf gətiriflər, öz atana qarşı hazırıyıllar. Bugünkü təlim ondan ibarətdi ki, sənə gücünü yoxlasınlar və atanın üstünə böyüh bir qoşundan göndər-sinlər. Gedəsən öz atanı, öz nəslini, öz millətini qıra-san. Qəhrəman qəzəfləndi get-di, özünə məxsus olan sığına-caxda yıxıldı yatdı, qapını daldan bağladı. Səhərə qədər göz-lə-dilər. Səhər gəldilər ki, Qəhrəmanı oyatsınlar, dursun getsin təlimə. Qəhrəman qalxmadı. Çox çağırıdılarsa, neynə-dilərsə, Qəhrəman duruf qapını açmadı. Div anası nə qədər yalvardı. Didilər, yox, bu, belə olmaz. Vəzir gəl-di, didi, şah sağ olsun, honu mənim öyüm-dəki tovuzquşu oyada bilər. Şah didi, nə tovuzquşu? Vəzir didi, filan vaxtı yadıdadı belə bir qız uşağı oğruyuf gətirmişdilər. Mən sənə xahiş elədim ki, honu ver mənə öyümdə oynax kimi saxlıyım. Uşaxlarım hona tamaşa eləsin, zövq alsınlar honnan. Ho qız böyüyüf bunun yaşdadı. Ho qız bəlkə bunu qılıxlıya bilər. Bun-ların damar-larında bəni-adəm qanı axır, ancax holar bir-birini qılıx-lıya bilərlər. Qız gəlsin, bunu qaldırsın, qapını açsın.

Qızı gətir-dilər. Bütün divlər qızın tamaşasına çıxdılar. Çünki qızı da vəzir çox gizli saxlamışdı, heş kimə göstər-mirdi. Ancax öz ailəsi bilirdi qızın varlığını. Qız gəldi, qapını döydü, səsinə çıxardanda Qəhrəman gördü ki, dünən bunnan danışan sədi. Yaxınlaşdı qapıya, didi, nə istiyirsən? Didi, mən Hin-distan qızıyam, dünənnəri sənən görüşən qız. Dur qapını aç, sənə diyəsi sözüüm var. Qəhrəman durdu qapını aşdı. Qız didi ki, acıx eləməhnən, hirsdənəhnən iş görməh olmaz. Sən təd-birli olmalısən. Elə eliyəsən ki, şübhələnif səni məhv eləməsin-nər. Qəhrəmanı qız başa saldı, təlimlən-dir-di, Qəhrəman gəldi qo-şu-nun içinə. Şah gəldi, böyük qoşun sərkərdəsi gəldi. Di-dilər, hindi bir yaxşı, gözəl məşq keçirəh. Qəhrəman didi ki, mən məşq keçirməh istəmirəm. Mənim qabağıma kim çıxdı, məhv eliyəcəm. Mən dünənnən haburda qəzəfliyəm, hər halda neçə illərdir haburda böyü-mü-şəm, bu məxluqlardan yaxşılıx da görmüşəm, pislıx də görmüşəm. Bura da mənim ikinci ölkəm, ikinci vətənim sayılır. Məni qəzəfləndirmiyin, əlimdən xata çıx-masın. Şahı çağırdı, didi, sənə deyirəm, məni necə gətir-misinizsə, eləcə qaytarın aparın öz ölkəmə, öz atama, öz anama çatdırın. Yoxsa daşı daş üstə qoymuyacam haburda. Gördülər, doğrudan da, Qəhrəmana güc çatan şey deyil, vəzirən məslə-hətləşdilər nağayrax, neyniyax. Vəzir didi ki, bunun bircə ça-rəsi qalır. Əgər bu, qayıdıl Səngi şahın yanına getsə, bizə qarşı çöx böyüh qənim olacaxdı, böyüh bir fəlakətə çevriləcəh. Bunu başa salacaxlar, öyrədəcəhlər, insan dili öyrənəcəh, birlıxlar, tərribatlar öyrənəcəh. Bu bizi məhv edəcəh. Bunu məhv elə-məh lazımdı. Düzdü, biz çox zəhmət çəkdix, bunu böyük bir cəngavərə çevirdix, amma özümüzə qarşı olacax bu. Bəs onda neynəməh lazımdı? Didi ki, bu uça bilmir, qaça bilmir, sərhəd-din dağlarını aşə bilməz. Hona görə də buna bir taxtı-rəvan düzəltməh lazımdı ki, otursun taxtı-rəvanda, dörd dənə div hərəsi taxtı-rəvanın bir qulpun-dan tutuf qaldırsınnar göyə, göy-nən uça-uça aparıl o tərəfə qoysunnar. Biz öyrədərih ki, qaya-lıxlardan, cəngəllihlərdən keçəndə bunu buraxsınnar taxtı-rəvan--nan, düşsün yerə dərbədiyar olsun.

Taxtı-rəvanı düzəltdilər, buna dörd dənə qulp da qoy-du-lar. Hindistan qızı da iştirak edirdi burda. Hindistan qızı buna xəlvətcə başa saldı ki, sən qorxmazsan, sən iyid-sən, qoçaxsan, amma fənd-fəsad bilmirsən. Bular səni məhv eliyəcəhlər. Didi, bular səni göydən buraxacaxlar. Sən ustanı çağır, hona dinən ki, buna dörd dənə boyundurux düzəltsin. Divlərin boynunu salırsan boyunduruxa, qıfıllıyırsan və qıfı-lını da qoyursan ci-vinə. Yoxsa bunlar səni göydən bura-xıf məhv eliyə biləllər. Qəhrəman baxdı didi ki, bir qaldırsınnar taxtı-rəvanı göydə firratsınnar, gətirsinnər mən baxım. Dörd dənə div götürdülər, göydə cövlan elədilər. Gətirdilər, qoy-dular yerə. Qəhrəman didi, çox gözəl. Hər şey qəşəngdi. Bircə şey çatışmır. Bunun ustasını çağır, mən ona təşəkkür eliyim. Ustanı çağirdılar, usta gəldi, Qəhrəman buna təşək-kür elədi, dedi, çox gözəl düzəl-difsən, ancax bir şeyi unu-dufsan. Didi, nəyi? Didi, hər küncdə dörd dənə boyundurux düzəldirsən. Divlərin boynunu salacam boyunduruxa, qıfıllı-yıram. Siz istiyirsiniz, məni göydən salıf məhv eliyəsiniz, ancax onu bacarmıyasınız. Bular hamısı qaldı mat-məəttəl. Didilər, neyniyəh, nağayrax? Bu burda qalsa bi-zim başımıza çox bəlalar gətirəcəh. Nə isə, taxtı-rəvana boyun-durux da düzəldilər. Qəhrəmanı aparıf Qaf dağlarından aşırıf gətirif bəni-adəm tərəfə keçirən vaxı dörd div yalvardı bulara ki, biz əgər yerə düşsəh, sizin insanlar bizi məhv eliyəcəhlər. Amandı, biz səni burda düşürdax, artıx bəni-adəm sər həddidi bura. Biz qayıdax, çıxax gedax. Amandı, bizə rəhm elə, bizi qırdırma. Qəhrəman razılaşdı. Endirdilər təxti-rəvanı yerə. Təxti-rəvan da qaldı bunun yanında. Oturuf meşənin içində, bir dağlıx-dərəli ərazidə bir az gözdədi, ac-susuz qalıy, neyləməh lazımdı? Meşədə ov heyvannarı çox idi. Qəhrə-man çox güclü idi. Dağ kəli gedəndə daşnan vururdu, parça-lıyıf, yiyirdi. Belə dolanırdı. Burda nə qədər qaldı, nə qədər qalmadı, öz yerində. Biz bunu meşədə qoyax, başlayax görəh Səngi şahın başına nələr gəldi, bular nəynən məşğul-dular, yaşayışı necə davam etdiriydilər.

Səngi şahın qardaşının yeddi yaşında oğlu var idi. Adı Qaytaran idi. Qaytaran da çox qabil bir pəhləvan ol-muşdu. Çox qoçax, cəsur bir oğlan olmuşdu. Qəhrəman qədər böyüh olmasa da, canlı, qüvvətli olmasa da, Səngi şahın nəslinin içində ən qüvvətli, yenilməz bir pəhlivan olmuşdu. Pərilər padşahının qızı buna məktuf göndərmişdi ki, divlər bizi zəbun eliyillər, qırıylar, batırıylar, bizim gücü-müz çatmıyır. Eşitmişih, sən çox cəsur və qoçax adamsan, nolar, gəl, bizə köməh elə, bizi bu-ların əlindən xilas elə. Qaf dağlarını aşmaq qeyri-mümkün idi. Hona görə yol axtarıydılar. Dəniz-dən altıayaxlı bir heyvan çıxıf buların qoşununa hücum çəkirdi, nə ox batırdı heyvana, nə qılınc kəsirdi, qırif batı-ırdı milləti. Bu artıx Qaytaranın üçün-cü səfəriydi. Gəlirdi dəryadan yol axtarırdı. Bular meşədə yol axtarırdılar. Bir dəstə adam birdən Qəhrəmana rast gəldilər. Gör-dülər bir qəbi-heykəl*, əqrəbayi-hind* oturufdu. Qəhrəman gördü ki, Hin-distan qızının hərəkətinə oxşuyur buların hərəkəti. Diməli, bəni-adəm deyilən məxlux bulardı. Neçə dildə danış-dılar, salam verdilərsə, bu anlamadı. Div dilindən başqa ayrı dil bilmirdi. Axırını işarəynən bunu başa saldılar ki, biz bəni-adəmi, bəs sən kimsən? Bu da buları başa saldı ki, mən də divlər arasında böyümüşəm. Bunu başa düşdülər ki, bu divlər arasında böyümüş adamdı. Qayıtdılar gəldilər Qayta-ranın yanı-na didilər ki, filan meşədə azman bir məxluxa rast gəlmişik, yönü-yöndəmi insana oxşuyur. Amma vəhşidi, özü də heş bir dil bilmir. İşarələrnən danışır. Qaytaran durdu bir dəstə böyüh cəngavərlərnən getdi bunun yanına. Neçə dildə buna müraciət elədilər, bu cavaf verə bilmədi. Axırda bir nəfər didi, bəlkə bu divlər arasında böyüyüf? Didi ki, buna div dilin-də salam ver. Buna div dilində salam verəndə Qəh-rə-manın gözü işıxlandı, sifəti açıldı. Bunnan bir balaca dialoqa girə bildi. Qayıtdı Qaytarana didi ki, bu, sənin əmi-oğlun Qəhrəman kimi vaxtilə divlər arasına düşüf, divlərin əlində əsarətdə qalıf, hona görə div dili bilir, ayrı dil bilmiyi. Qaytaran Qəhrəman gedəndə yeddi-səkkiz yaş var idi. Xatır-ıyırdı, divlər uşağı ne-cə oğur-radı, apardı. Kövrəldi, Qaytaran ağladı. Ağlayanda Qəh-rə-man qəzəfləndi, bu adam-dan soruşdu ki, o, niyə ağladı? Sən hona nə didin ki? Axı mən sizə heş bir xəta yetirməh istə-mirəm. Didi, yox, o, qorxu-sunnan ağlamadı. Honun bir əmisioğlu var idi, honu divlər oğurruyuf aparmışdı, honu xatırlatdım mən hona. Hona görə ağladı. Didi, onun adı nədi? Didi, Qaytarandı. Qəhrəman heş nə xatır-ra-madı. Didi, mən burda nə qədər qala-cam? Məni aparın da öz yanınıza. Götürdülər bunu gətirdilər, honun taxtı-rəvanı da qaldı meşənin içində. Təzə-dənnən qayıt-dılar şəhərə. Pərilər padşahının qızının çağırışına gedə bilmə-dilər.

Qayıtdılar gəldilər, Səngi şah bütün dünyanın münəc-cim-lərini, həkimlərini, bilicilərini yığdı, axır ki, az-çox div dili bilən bir adam tapdılar gətirdilər. Bunnan div dilində danış-dılar. Didi ki, Hindistan qızı mənə başa saldı ki, mən Səngi şahın oğluyam. Mən iki yaşında olanda divlər məni oğur-ru-yuf aparıflar, məni horda tərbiyə ediflər. Bundan soruşdular ki, bəs Hindistan qızını sən hardan tanıyırsan? Didi, o da mənim kimi körpəlihdən oğurranıf aparılıf, ancax div dilindən başqa ayrı dil bilmir. Yaxşı, Hindistan qızı sən kimi balaca vaxtı oğurranıf, o hardan bilif ki, sən Səngi şahın oğlusan? Didi, mən honu on-dan soruşmamışam, çox güman ki, öydə honu bir oyuncax kimi, bir quş kimi saxlı-yıllar. Yəqin hona danışıflar, ho da başa düşüf.

Bunun üstü açıldı ki, bu Səngi şahın iki yaşında itən, divlər tərəfindən oğurlanan oğludu. Toy-bayram düzəldi, şad-ya--nalıq quruldu. Səngi şah da ağlamaxdan gözləri kor olmuşdu. Aman-zaman bir dənə oğluydu. Səngi şah ağı-yırdı, Allaha yalvarıydu ki, gözlərim görməsə də oğlum məni qaytardın. Allaha çox razılıx eliyirdi.

Bir günnəri Səngi şah vəzirə yalvardı ki, mənim göz-lərim tutuluf, gələn tərifiyir maşallah-maşallah nə gözəl oğlun var, nə böyühdü, nə pəhlivandı, bəziləri qorxur, bəzi-ləri sevincnən, şaddıxnan qarşılıyır. Mən honu görə bilmi-rəm. Hona doyunca bax mənim əvəzimmən, honu təsvir elə ho necədi, boyu-buxunu necədi. Qəhrəmanı gətirdilər, dedi-lər ki, atası dizini qoysun, Qəhrəman atasının başını dizinin üs-tünə qoysun. Atası honun kor gözləriynən sifətinə baxsın, vəzir isə təsvir eləsin. Qəhrə-man güldü, didi ki, atamın diz-ləri yox, bütün bədəni mənim başımın altında davam gə-tirə bilməz. Mənim başımın altına möhkəm, davamlı bir şey qo-yun, qoyun uzanım atamın qava-ğında, kor gözləriynən mənə tamaşa eləsin. Orasını da diyim ki, Qəhrəman o qədər bədəncə cüssəli, o qədər böyük bədənə malik idi ki, hona heş cürə paltar tikdirməh mümkün deyildi. Heş bir dərzi hona paltar tikə bilmirdi. Böyüh bir şahın oğluna adicə bir paltar tikdirə bilmirdilər. Nəyisə, yüz metr parçadan bir kisə tikif bunun başına salmışdılar ki, bunun çılpx bədənini ətrafda-kılar görməsin.

Günnərin bir günü yenə də uzanmışdı bu atasının qava-ğında, içəri bir cüt mələh, pəri girdi. Pərilər ortalığa – Qayta-ranın qavağına bir boxca qoyuf uçuf çıxıf getdilər. Boxcanı aşdılar. Qaytaranın bir dilmancı, tərcüməçisi var idi, yetmiş iki dil bilirdi, on iki simaya düşə bilirdi. Ho həm də tilsim bilirdi. Honun adına Gərdənkəşan diyirdilər. Gərdən-kəşan gəldi, aşdı, baxdı gördü kü, boxcada bir dənə yaylıxdı, bir dənə qılıxdı, bir dənə də məktuf var. Ayrı heş nə yoxdu. Məhtuvu oxudu, Qay-tarana başa saldı ki, Pərilər padşahının qızı yazır ki, “mən bununla sənə dördüncü məhtuvdu göndə-rirəm. Əgər kişiliyin, adın-sanın varsa, kişiliyin çatırsa, bu göndər-diyim qılıncı qur-şan, bizim köməyimizə gəl. Yox, əgər qorxursansa, gələ bilmir-sənsə, mən gedirəm, bu yaylığı başına bağla, öyündə otur. Özü də adını-sanını yayma dün-yaya ki, mən belə Qaytaranam, mən belə döndərənəm”.

Bunu Qaytarana verəndə Qaytaranın kefi bərk pozul-du. Bu, Qəhrəmanın gözündən yayınmadı. Düzdü, vəhşilər içində yaşasa da, horda böyüyüf, horda tərbiyə alsa da, ümu-miy-yətlə, özü çox həssas bir insan idi. Hər şeydən nəticə çıxarmağı baca-rıydı. Təssüf ki, dil bilmirdi, öz fikirlərini izah eliyə bilmirdi. Bu Gərdənkəşan vasitəsilə soruşdu ki, hora nə yazılmışdı? Orda sən nə oxudun? Hora qoyulan əşyaların mənası nədi? Qayta-rana didi ki, qardaşın belə soruşur. Mən necə başa salım? Didi ki, honu başa salma, ho, çox dəliqanlıdı, ho çox çılğındı. Bir də gördün durdu getdi heş kimi eşitmədən. Hona başqa bir şey başa sal. Qoy hələlih ho qalsın burda, honu özümüznən aparmıyax. Gərdənkəşan da Qəhrəmanı aldatdı, başqa bir şey uydurdu didi.

Qoşun yığıldı, təlim başlandı. Hərbi sursat yükləndi dəvə-lərə, qatırlara, atlara, arabalara. Pəhlivanlar döyüş liba-sını giyindilər, qılış qurşandılar, toppuz göturdülər. Ümu-miyyətlə, Qəhrəman baxdı gördü ki, burda ayrı cür ab-hava gedir. Bular nəsə döyüşə, mübarizəyə hazırlaşılar. Gəldi Gərdankəşandan soruşdu ki, nə üçün mənən gizlədir-siz? Mən divlər arasında böyüsəm də görürsünüz ki, mən öz nəslimə, öz əslimə qayıt-dım, öz tayfama qayıtdım. Axı mən Səngi şahın oğluyam. Bu ölkənin şahının varisiyəm. Atam-nan sora şahlıx mənə çatma-lıdı. Hindi nolsun ki, mən dil bilmirəm, insanların qayda-qanunlarından o qədər başım çıxmır. Mən olmaram, Qaytaran olar şah. Mən heş inci-mirəm. Qoy Qaytaran olsun. Ama mən də bilməliyəm axı bırda nələr baş veriy. Qaytaran didi ki, a kişi, sənnih döyül, sora lazım olsa, sənə Gərdankəşan vasitə-siyə bildi-rərih. Qoşun yola düşəndə Qəhrəman didi, mən də gedirəm. Nə qədər elədilər, Qəhrəman didi, mən siznən gedə-siyəm. Qatır-nan, ulaxlarnan, atlarnan bular çıxdılar hamısı. Pi-ya--dalar yola çıxanda Qəhrəman piyadalara qarışdı. Nə qədər at gətirdilərsə, nə qədər güclü nərrər, dəvələr gətirdilərsə, Qəh-rə-manı heş biri götürə bilmədi. Çünki Qəhrəmanın çəkisi norma-dan qat-qat artıx idi. Buna heş bir məxluqun gücü çatmırdı. Hona görə də Qəhrəman piyada getməli oldu.

Səngi şahın ölkəsində varlı bir tacir yaşayırdı. Bu tacirin nəri var idi. Bu nə tacirin qızına aşiq olmuşdu. Gecə-gündüz honun yatağının ayağında yatardı. Ho qız hona yimax versə, yiyərdi, su versə, içərdi, verməsə, maddım ma-dən-gər, gövşəyə-gövşəyə onun yatağının ayağında uzanır o qıza tamaşa eli-yərdi. Ho vaxtan belə bir deyim qalır ki, nə qıza aşiq oluf. Nə qədər eliyirdilər, ən güclü insanlar gəlir onun ovsarından tutuf aparmax istəyirdilər, qızdan aralamax istəyirdilər, nə o dəqiqə qalxırdı əyağa, adamı tafdalıyırdı, vururdu, gəmirirdi, yaxın düşməh olmurdu. Tacir qaça-qaça Səngi şahın yanına gəldi didi ki, sənin şahlıx taxtın tarimar olsun, Mənim tacirlixi taxtım da yerlə yeksan olsun, sənin gözünün ağı-qarası, uzun illər itkin düşmüş bir oğlun gəlir bura çıxırdı, biz hona minih tapmırıx, ho əsgərlərə qoşuluf piyada yol gədiy. Bəs bizim var-döyləti-miz nəyə gərəkdı? Səngi şah didi, ay bala, bəs mən neyniyim? Mənim əvvəla gözüm görmür, ikinci də yoxdu da. Gələcəhdə usta-lara, sənətkarlara sifariş verərih düzəldəllər. Miniksə yoxdu da, ən güclü dəvələri gətirdih, gücü çatmadı. Hansına min-disə, Qəhrəmanın ayağı yerə dəydi.

Tacir didi:

– Məndə bir nə var, o, mənim qızıma aşiq oluf. Qızın canını qurtara bilmirəm honun əlinnən. Honu birtəhər gətirif hona versəh, bəlkə-bəlkə o nə honu götürə bilər. Yoxsa ayrı çarə yoxdu. Həm mənim qızımın canı qutarar, həm də Qəhrəmana minih olar.

Səngi şah didi:

– Gətir də honda.

Tacir qayıtdı qıza didi ki, a qızım, ay bala, amandı, sən də biabır olufsan, camaat içinə çıxax bilmirsən, mən də biabır olmuşam. O nəri apar get Səngi şahın oğlu Qəhrəmana ver.

Qız didi:

– Axı mən honu başqasına versəm, dünyanı qırğına verə-cəh.

– Sən Qəhrəmanı görməmişən, o qədər tərifiyillər, deyil-lər çox azman bir insandı. Hona sənin dəvənin də gücü çatmaz. Beləlxnan dəvədən canını qurtar.

Qız nəri ovsarınnan tutuf gətirdi qoşunun içinə. Gər-dən--kəşanın vasitəsiylə Qəhrəmanı başa saldılar ki, bu nər belə bir nərdir, bu qız honu sənə hədiyyə gətirif. Əgər müm-künsə, bu nəri qəbul elə. Qız nərin ovsarını Qəhrəmana verif əhalinin içində yoxa çıxdı, gizdəndi. Nər başını qaldırdı gördü ki, qız yoxdu. Nərə çəkif, mərdanə kimi ağzın açif hücum çəkdi Qəhrəmanın üstünə. Qəhrəman bunun çənəsin-nən, boğazınnan yapışdı, gördü yox nər çox şuluxlux eliyir, bunun qulağının dibindən bir dənə yumruğu qoydu, dəvənin dizdəri gəldi yerə. Dəvənin dizi yerə gələn kimi ovsarı saldı ağzına, aşırıldı mindi. Təkan verdi qalx, dəvə üç dəfə özünə güc verdi qaldıra bilmədi. Axırı didilər, bəs bunu necə eli-yək? Qəhrəman didi dəvəni qaldırın, dəvə ayax üstə olanda mən onu minəcəm. Dəvə də Qəhrəman kimi azman bir də-vəydi. Çox böyüh bədəni var idi. Eşşəh minən kimi Qəh-rəman bunu mindi. Çünki Qəhrəman böyüh idi. Hona üzəngi, nərdivan, heş nə lazım döyüldü. Dəvə çox şıllax-mıllax atmağa çalışırdı, gördü yox, bunun üstündəki yükü belindən atmağa mümkün yoxdu. Yavaş-yavaş başdadılar qoşuna qoşu-luf getdilər.

Az getdilər, düz getdilər, dərə-təpə düz getdilər, axır ki gəlif Qəhrəman ki harda tapılmışdı, meşəlix, bir tərəfi dəryalix idi, bir tərəfi meşəlik və uçurumlu-qayalı dağ-lar idi. Gəlif ho yerə çatanda düşərgə saldılar. Başdadılar bir neçə gün dayan-mağa yol axtarıllar ki, altıayaxlı heyvanın əlinnən necə keçif getsinlər. Çox çalışdılar, çox çavaladılar, axırı Qəhrəman yenə Gərdənkəşanı çağırırdı ki, siz əgər Pərilər padşahına köməyə gedirsinizsə, siz kefə çıxırsınız, köməyə getmirsiniz ki. İki həftədi burda yiyif-içif yatırsız, bu necə köməyə getmaxdı? Hindi divləri pəriləri qırif qurtardılar. Adam belə şey eliyərmi?

Gərdənkəşan Qaytarana didi, Qaytaran da Gərdən-kəşanın vasitəsiylə Qəhrəmana çatdırdı ki, vallah, başımıza belə bir iş gəlif. Bu dördüncü dəfədir ki, biz gəlirih, keçə bilmirih burdan. Belə bir altıayaxlı heyvan çıxıf, qoşunu qırif-batırıy, heş kimin gücü çatmıy. Nə nizə batıy, nə ox batıy, nə də qılinc kəsiyi. Özü də altı ayağı var, azman bir şeydi. Heş nəyin gücü çatmır.

Qəhrəman didi:

– Honu mənə göstərə bilərsizmi?

Didilər, ay kişi, honu biz sənə necə göstərəh? Hona sarı gedənnəri o mağara kimi uduy, o dəqiqə ağzını açif camaatı canına çəkir.

Qəhrəman didi:

– Honu Allah yaradıf, yoxsa usta qayırif?

Didilər, necə? Məxluqdu, canlıdı da. Nəfəs alır, ürəyi döyünüy, məxluqdu, intəhası suda yaşır. Dəryanın qırağın-da nə görsə, çıxıf məhv eliyi.

Qəhrəman didi:

– Əgər Allah yaradıf, aparın mənə honun yanına. Allah hona üsul verər o qalif gələr, mənə üsul verər, mən qalib gələ-rəm. Dünya özbaşnalix döyül kü.

Bunu aparılar dəryanın qırağına. Dəryanın qırağına ça-tan vaxtı baxır ki, dərya yarıldı, su qabardı, hordan kimsə çıxdı. Dəryadan tam çıxanda gördü bu çox nəhəng şeydi, həqiqətən Qəhrəman kimi bir insan vahimələndi ki, bunnan mən yəqin ki, bacarmıyacağam. Özünü səfərbər elədi, canını top-ladı və bu altıayaxlı heyvan dağ boyda bir şey idi, bəd-heybət, yaxınnaşdı, çatan kimi ağzınan yox, caynaxlarıynan Qəhrəmannan yapış-dı. Qəhrəman da bunun qulaxlarınnan yapışdı. Bunun altı ayağı var idi. Qəhrəmanın isə iki ayağı var idi. Birini qavağına dirəh verdi, birinnən də özünü saxlıyırdı. Bu onu sürüyə-sürüyə apa-rıydı. Qəhrəman başa düşdü ki, suya girənnən sora bu hey-vannan bacarmıyacax. Bu heyvan quruda bu qədər gücdüüsə, suda daha gücdü olacax. Çünki su heyvannarı suda gücdü oluylar. Qəhrəman fikirrəşdi, neyniyim? Didi, bunu vurmaxdan başqa xeyri yoxdu. Yumruğunu qaldırır həmin heyvanın düz alnından, kəllə-sindən nətəhər qoydusa heyvanın dizi yerə dəydi. Heyvanın dizi yerə gələn kimi Qəhrəman aşırıldı mindi bunu. Boynundakı, kökündəki yalmandan tutdu, yumruğu qoy-du qulağının dibinə, bunu sürdü, yavaş-yavaş qoşunun içinə gətirdi. Bir-iki saat, üç saat bunu ənkəzdiyənnən sora yavaşıtıdı bu heyvanı. Didi qardaş, nəri buraxın getsin, mən öz atımı tapdım. Bunnan sora mənmin minih heyvanım olacax. Gərdən-kəşana didi ki, bu heyvana ad qoy. Gərdən-kəşan didi, bunun altı əyağı var, özü də dəryadan çıxıf. Gəl, buna ad qoyax Şeş-pəri. Heyvanın adını qoydular Şeşpəri və bu, Qəhrəmanın atı oldu. Qəhrəman Qaytarana didi ki, sən bu qoşunu havayı aparır qır-dırma. Divlər göydən daş yağdırıllar, qayalar yağdırıllar, insan-nar isə yerdə onların altında əzilif-tökülüllər. Bu milləti havayı niyə qırdırırsan sən? Sənin qoşununun içində sənin kimi bir 15-20 nəfər var göydən töküləni əlinnən tutuf qırağa eliyə bilillər. Bu yazıqlar bunu eliyə bilmillər axı. Bir dənə Gər-dən-kəşanı ver mənə, mənmin altıayaxlım mənə bəsdı. Mən gedər yoluna qoya-ram. Çox mübahisədən, çox höcəttihdən sora Qəhrəman qələbə çaldı. Didi, siz qayıtmalısınız. Biz bu yana gəl-diyimiz zaman düşmən tərəfin adamları ölkəyə hücum çəkəllər. Sən ölkəni yiyəsiz qoyma. Mən gedirəm bura. Qaytaranı geri qaytardı, özləri başdadılar yol getməyə. Bir neçə gün yol gedənnən sora üç yolun ayrıcına çatdılar. Üç yolun ayrıcında böyüh bir daş lövhə basdırmışdılar. Daşın üstündə yazı var idi. Gərdənkəşan çox həssas adam idi. Hər şeyə diqqət yetirən idi. Gərdənkəşan düşdü atdan, başdadı daşın üstün-dəki yazını oxu-mağa. Gördü, üç dənə ox işarəsi var. Yazılıf ki, ey bu yolnan gələn bəni-adəm övladı, əgər bu yolnan sağ tərəfə getsən, altı aya çatarsan mənzilinə. Xatasız, sakit yoldu. Sol tərəfə gedən yolnan üç aya çatarsan. Orda da xatalar var, amma çox qorxulu döyül. Cəsur insanlar öhdə-sinnən gələr. Amma düz gedən yolnan getmə, getmə, getmə! Orda səni çox böyüh bir fəlakət gözdüyür. Gərdən-kəşan Qəhrəmanı başa saldı. Qəhrəman didi, o kimdisə özün-nən razıdı. Siz dörd dəfə gəlif dəryanın qıra-ğında altıayaxlı pişikdən qorxufsunuz. Pərilərin köməyinə çat-ma-yıfınız. Gördünüz ki, mən honu necə ram elədim. Ho kimdisə özüyçün danışıy. Sürün atınızı. Mən özümü üç günlux, bir həftəlih yolu altı aylıx yola niyə salmalıyam? Sür, getdix.

Bular getdilər, bir qədir getdilər. Axşam tərəfi idi, gör-dülər qabaxdan bir çapar gəlir, atın ağzınan alov çıxıy. Çapar bulara çatan kimi Gərdənkəşanın geyiminnən-keşi-min-nən başa düşdü ki, məktuf buna veriləsidi. Məktufu Gərdənkəşana verif atını sürüf qayıdıf çıxdı getdi. Gərdən-kəşan kağızı oxudu: “Ey məxlux, ey insan, ey Allahın bəndəsi, o daşı oxuya bilmirsənsə, bu kağızı oxu, gəlmə bu yolnan. İnsan kəlləsindən minarələr yapdırmışam. İnsan leşindən qalalar tikdirmişəm. İnsan əti, insan ciyəri yimax-dan dişlərimin dibində mazol əmələ gəlif. Amandı, gəlmə. Məni havayı, müftə qana batırma”. Gərdən-kəşan oxuyandan sonra Qəhrəmanı başa saldı. Qəhrəman didi, sür atını. Çox özünən razıdı. Honu dincəldərix.

Gəldilər, gördülər bir qalaçadı ki, əyax yerdən, baş bu-lud-dan nəm çəkir. Günün qarşısını tutuf. Böyüh bir qala-çadı, böyüh bir ərazidi. Gərdənkəşannan soruşdu neyniyəh? Qalanın dibində çöldə yatmax. Bu məktubu göndərən kim-disə bu qala-nın da sahibi hodü. Hər halda bizi içəri qəbul eləməz. Eləsə də yəqin ki, ho, çox acıxlı adamdı, biznən mü-na--qışə yarada bilər. Didi, qapını döy. Nəhəng qapılar idi. Qulluxçular, gözətçilər gəldilər. Didilər, biz qalanın sahibini görmax istiyirih. Qonax gəlmişix. Qonağı qapının dalında saxlamax olmaz axı. Getdilər qalanın sahibinə didilər. Qala-nın sahibi didi ki, oları qonax eliyin, yer verin, yimax-içmax, hər şey verin. Səhər mən olar-nan görüşərəm.

Bulara yer-yurd verdilər, yimax verdilər. Bular baş-da-dı-lar, yidilər, içdilər, yatdılar. Səhər açıldı, səhər üzünüzə xeyir-rihnən açılsın. Səhər tezdənnən bir dəli nəre gəldi qu-lax-larına. Qəhrəman ayıldı, Gərdənkəşandan soruşdu ki, mən eşitmişəm ki, insanları sübh ibadətində çağıranda səsnən çağırıylar. Didi, yox, göy gurulduyur, ildırım kimi çaxıy. Bu, qalanın sahibidi, yəqin bizi oyadır ki, qalxın, ölüm günü-nüz çatıf. Bu söhbət əsnasında iki nəfər qulam gəldi, bulara didi ki, qalanın sahibi sizi hüzuruna dəvət eliyi. Qəhrəman Gərdənkəşana didi get gör o nə istəyir? Əgər mən hona lazı-mamsa, zəhmət çəkif özü mə-nim yanıma gəlsin. Mən honun yanına niyə gedirəm? Amma sən get, gör o bizdən nə istəyir.

Gərdənkəşan getdi, bunu qəbula ötürdülər. bu içəri girdi gördü ki, sıra pərdənin dalında nəse bir insan fiquru dayanıf. Amma bu insan fiquru heş Qəhrəmandan balaca deyil. Çox nəhəng görünür. Çox diqqət yetirdi ki, bəlkə kölgə yekə görü-nüy. Axırı, Gərdənkəşan tab gətirmiyif pər-dəni əlinnən geri çəkəndə gördü ədə, horda taxtın üstündə bir nəhəng oturuf, Qəhrəmannan heş geri qalan döyül. Bu da Qəhrəman kimi azman şeydi. Didi, vallah, bizim də axırımız bura kimiymiş. Bu deyəsən, bizim axırımıza çatacax.

- Ağə, gəlmişəm, məni öz ağam göndərif.
- Buyurun, nə lazımdı?
- Yoldakı daşı oxudunuzmu?
- Oxudum.
- Bəs niyə əməl eləmədiz?
- Mənim ağam didi sür dəriyə, mən də sürdüm dəriyə.
- Bəs çapar göndərdim, bir atın bağırını çatdatdım, bir qulamı toza-torpağa qərç elədim, məktuf göndərdim, hona da qulax asmadınızmi?
- Ho mənnıx döyül. Mənim ağam qulax asmadı. Mən onu başa saldım, ho qulaq asmadı.
- Necə yəni, ho, insan dili bilmirmi?
- O, bəni-adəm dili bilmiyi.
- Necə?
- Ho ancax div dili bilir.
- Bu nə söhbəti? Nə lağ-lağı eliyirsən? Bəni-adəm öz dilini bilmiy, div dili biliy?
- O, vaxtilə divlərə əsir düşüf, divlər arasında böyü-yüfdü. Hona görə də div dili biliy. Yavaş-yavaş mən hona öyrə-dirəm insan dilini.
- Get ağana de, mən səhər-səhər müharibəyə çıxanda ye-məh yemirəm, ac qarına başdıyırım. Əgər salamat qala-ramsa, yiyərəm sora, qalmaramsa, yemax niyə yeyirəm ki. Hona da yemax vermirəm. Get, hona məsləhət ver, dursun hazır--raşsın, döyüş libasını geysin, döyüşə çıxacıyix.

Gərdənkəşan gəldi Qəhrəmanı başa saldı ki, horda gör-dü-yüm məxluq da sən kimi azman şeydi. Əyax yerdən, baş buluddan nəm çəkir. Bunun heybətinnən dünya lərzəyə gəliy. Didi, eybi yoxdu, sən hona məlumat ver gəlsin. Ya Allah hona verər, ya da ma.

Qala sahibi gəldi. Bular başdadılar əvvəlcə qılış mü-ha-ri-bəsinə çıxmağa. Qəhrəman div övladı olsa da, qılınc döyüşünə də hazırlaşmışdı. Çünki bəni-adəm idi, göylərnən uça bilmirdi. Hona görə buna qılış təlimi də keçmişdilər. Hərtərəfli döyüş qaydalarını öyrətmişdilər. Küşkü tutdular. Diyəllər ki, köhnə zəmanələrin adətlərinə görə yıxımax pəhlivanın borcudu, kəs-məh əyyarın. Qəhrəmanın əyyarı Gərdənkəşan idi. Qala sahibi-nin də öz əyyarı var idi. Hansı yıxılsa kəsilməliydi. Bular günor-taya qədər kotan kimi şumladılar hər yeri. Bir şey hasil olmadı. Günorta vaxtıydı. Yerli pəhlivan didi sən qonaxsan, təklif mənənlən gəlməliidi. Maşallah, sən də güclüsən, gəl gedax çörax yiyax, bir az dincələh, axşam-tərəfi yenə başdıyarıx. Qəh-rəman da Allah-dan aman istiyirdi ki, yıxılın, axır ki, bu mü-haribə qutarsın. Lap əldən düşmüşdü. Razılaşdılar. Qala sa-hibi qayıtdı öz qalaçasına. Bular da horda onnara sığınacax vermiş-dilər, hora qayıtdılar. Ho vaxtı nağıllarda diyirdilər yed-di qazan plov gəldi, yeddi qoyunun leşi gəldi, yeddi küpə şəraf gəldi, hamısı yeddi-yeddi gəldi. Qəhrəman heş birinə dilini vur-madı. Gərdənkəşan didi ə, niyə yimirsən? Didi, zalım-oğlu mənə elə günə qoyuf ki, boğazımnan çörəh getmiyi. Əldən düş-müşəm. Yiməyə halım var? Sən Allah, mənə bir azca yelpihlə, görüm necə yatıf dincələ bilərəm.

Bu dincəldi gördü yenə nərə çəkildi. Gərdənkəşan didi qala sahibi döyüşə çağırıy səni. Küşkü tutdular, bir şey çıx-madı. Gün batan vaxtıydı. Qala sahibi yenə təklif elədi ki, ax-şa-mın xeyrinnən sabahın şəri yaxşıdı. Gəl bu işi sabaha sax-lıyax.

Razılaşdılar, ayrıldılar. Yenə də bulara yimax-içmax gəl-di. Qəhrəman öz normasının yeddidə birini yidi. Yatış-dılar. Gecə Gərdənkəşan didi ki, mən yetmiş iki dil bilirəm, on iki simaya düşə bilirəm. Çox tilsimlər bilirdi Gərdən-kəşan. Mən bu sirri öyrənməliyəm ki, bəni-adəm arasında yaşayan belə bir azman insan hardadı? Səhər tezdənnən yenə nərə gəldi. Gecə öz libasını dəyişif gözəl-göycəh bir qadın libasına düşdü. Gər-dənkəşan da Səngi şahın pəhləvanların-dan biri idi. Boğazınnan tuturdu tulluyurdu ho biri otağa. Keşihçi getdi, qala sahibi yatan otağa gələndə içəri girdi gördü ki, qapının dalında böyük bir döyüş libası qoyuluf. Pərdəni çəkəndə gördü gözəl bir xanım paltarrarıdı, amma çox nəhəng paltarrardı. Bir az yaxına gələndə gördü sinəsi açılıf. Gördü bu bir qızdı. Gərdənkaəşan baxdı buna gördü bu elə də nəhəng olsa da ho qədər də gözəl bir qadındı. Bar-mağını dişdədi didi, ay zamana, gör dünyanın işinə bax, Qəh-rəman kimi bir azman bir qadının əlində aciz qa-lıfıdı. Bunu Qəhrə-mana bildirməh lazımdı. Qayıtdı yavaşca liba-sını dəyişdi, gördü Qəhrəman yoruluf yatıf. Gəldi buna didi:

– Ey mənəim gözəl pəhlivanım, qalx.

Qəhrəman didi:

– Sabah mənəim ömrümün qələbəsinin yırtılan günüdür.

Gərdənkəşan didi:

– Yekə kişisən, nə yorğa-yorğa danışırsan? Sənə daş oxu-dum baxmadın, məktuf oxudum baxmadın. Qeyrətin, gücün bu imiş, bir qadına gücün çatmıyı, özün də göylərnən gediysən.

Qəhrəman acıxlandı qalxdı ayağa:

– Nə qadın-madın?

Gərdənkəşan didi:

– Ay bədbəxt, o sənənlən dünən vuruşan gözəllər gözəli, əla bir qadındı. Düzdü, sənəim kimi bədənənlən iridi, amma çox gözəl qadındı. Allah-tala honu elə sənəim üçün yara-dıf.

– Honu çağıracam.

– Amma ehtiyatlı ol. O şübhələnər ki, bu sirri bilmi-şih. Gə-rək o annamasın ki, bu sirri bilmişih. Sakit ol, qoy səhər açıl--sın, özü çağrısın bizi müharibiyə.

Səhər açıldı. Gördü nə-rə çəkif çağırır. Durdular hazır-raşdılar, çıxdılar qavağa. Başdadılar küşküyə. Bir-iki küşkü gedən kimi gecəki söhbət Qəhrəmanın yadınnan çıxdı. Gün-or-taya qədər vuruşdular. Gərdənkəşan arxadan baxırdı. Gördü yox, Qəhrəman təngildiyir yavaş-yavaş. Ayağı yer tutmuydu. Tez arxadan didi ki, div dilində didi, qız başa düş-mədi. Didi, ey zənən əlində aciz qalan, özünü ələ al e, sən Səngi şahın oğlu-san, divlər padşahının oğlusan. Özünü ələ al – diyəndə bu özü-nü yığışırdı. Əlini bunun qoltuğunun altınnan nə-tər çaldısa zirehi yarım yapışdı bunun yaxasınnan. Bunun yumşax yerinnən yapışan kimi qadının təmiz ürəyi üzüldü. Qəhrəman bunu qal-dırdı birinci nə-rədə dizinə, ikincidə qurşağına, üçüncüdə qal-dırdı göyə, yerə vurmax istiyəndə Gərdənkəşan yüyürdü, ədə, neynirsən, özünü ələ al, qəzəbini boğ. Qəhrəman yavaşca qoy-du yerə. Gərdən-kəşan almaz təbərziyi dirədi qala sahibinin bo-ğazına. Baxdı, qanun belədi yıxmax pəhlivanın borcudu, kəs-məh əyyarın. Mən o kişinin əyyarıyam, honun qulamıyam mən. Hindi nə diyirsən?

– Bəli, can sizə borcudu. Nə istiyirsiniz, eliyin. Müha-ribədi bu. Mən nə qədər insanların başını kəsmişəm. Diməli bir gün də mənim başım kəsilməliydi da.

Gərdənkəşana əlini atdı bunun başınnan dəbilqəsini götü-rüf tulluyanda saçlar töküldü şələlə kimi. Hicran gecəsi kimi qara saçlar bürüdü qoruğu bütün. Elə bil ki, qara lələlər bit-mişdi ölkədə. Qəhrəman yaxınlaşdı didi, bu nədi? Gər-dən-kə-şan didi, mən sənə diyirəm, bunu Allah sənün üçün göndərif. Sizi Allah bir-birinə tay üçün bu qalaçada, bu cəzi-rənin di-vində görüş-dürür. Bu sənindi, sən də bunun. Sənə aman veririh, qalx aya-ğa, hər halda sənün canın bizim əlimizdədi. Bu günnən sən mə-nim qulamım olursan.

Qız didi, bəli, elədi, mən sənün qulamınam. İstəsən öldü-rər-sən, istəsən bağışdıyarsan.

Bu təzədənən başdıyır qulamlara əmr verir. Tay sirr açıl-dı. O qulamların da çoxu bilmirdi ki, bu qadın kimdi? Qəh-rəman Gərdənkəşana didi ki, hona deynən görəh bu nə hoq-qadı çıxardır? Qadın xaylağıdı, niyə evində oturmuydu?

Qız didi:

– Mən filan ölkənin padşahının qızıyam. Mən anadan doğulannan belə nəhəng doğulmuşam, nəhəng böyümüşəm. Mə-nə tay, mənə bərabər kişi heş yerdə də görməmişəm. Bildim ki, mənə tay kişi tapılmıyacax bu dünyada. Hona görə də bəxtimdən gileyli, küskün duruydum. Bir gün bizim bağı-mıza iki kəl girmişdi. Bağı tamam şum eləmişdilər. Get-dim əlimə çubux aldım buları hərrəməyə, bağdan çıxart-mağa, çıxarda bil-mədim. Mənnən asılı olmayaraq buların buynuz-darınnan yapış-dım ki, buları aralıyım, heş özüm də bilmir-dim ki, məndə bu güc var. Barmağım buynuzun arasına girəndə qəzəbim tutdu, belə dardım buynuzlarını, ikisini də geri itələdim, iki-sinin də buynuzu kökunnən çıxıf əlimdə qaldı. Honda mən öz gücümü anladım. Didim, atam mənə kasıf, fərsiz şahzadələrin birinə verəcəh, bizdən olan uşax olacax havayı bir şey. Hona görə atamnan icazə alıf gəlif bu dağın damənində bu qalaçanı tik-dim, necə ki, mən özümünən gücdüsünə rast gəlmə-mişəm, ə-rə getməyəcəyimə Allah qarşı-sında söz vermişəm.

Bular bir xeylax qaldılar burda. Artıx bular burda ailə kimi, ə-r-avad kimi yaşamağa başdadılar. Bir gün qız bunnan soruşdu ki, əzizim, sən hara gedirdin, hardan gəlirdin? Bəs nə üçün burda gecəliyifən? Niyə səfərinə davam eləmədin?

Bular başdarına gəlennəri danışdılar. Qız didi ki, ay balam, sən köməyə gedirsənsə əgər, bu nə köməh oldu? Sən artıx neçə gündü yol gəlirsən, iki həftədi, üç həftədi burda kef çəkirsən. Belə olmaz axı. Sənə ümid oluflar, gəlif göz-düyüllər orda. Getməh lazımdı.

– Düz diyirsən, vidalaşax, qayıdıf gələndə gedərix şə-hərə.

Qız didi, yox, mən səni tək buraxmaram.

Qız Qəhrəmana didi, artıx sirrərin hamısı açılıf. Ə, sən Gərdənkəşana borclusan mənə qalif gəlməkdə. Sən özü-nü o qədər də şişirtmə. Gər-dənkəşan başa saldı, gizlincə məni görüf gedif. Ona görə mən sənnən geri qalmaram. Sən bir divə cavab verəndə mən beşinə cavab verəcəm. Biz bir yerdə getməliyik.

Bunnan sora bir köməkçisi, etibar elədiği adam vardı, qala-çanı buna tapşırdı. Üş nəfər düşdülər yola, başda-dılar get-məyə. Getdilər çatdılar pərilər padşahının ölkəsinə. Qız çıxdı buların görüşünə. Gəldi buların atasına didi, qəbul elədilər, danışdılar, söhbət elədilər. Amma divlərə xəbər çat-dı ki, filan div padşahının oğlu Qəhrəman gəlif. Honun sədasi bütün divlər ölkəsinə yayılmışdı. Pərilər padşahının yanında bir dənə keçi başı tutan div qalmadı, hamısı qaşdı getdi gizdəndi. Qəhrəman divlər padşahının ölkəsinə getdi. Ho əra-zini yaxşı tanıyırdı. Töküldülər atası, anası, əlini-ayağını öp-dülər. Qəhrəman didi ki, siz mənə çox çörəh verifsiniz, çox əmək sərf eliyifsiniz. Düzdü, məni neçə illər əsir kimi saxlı-yıfınız, amma yenə çəkdiyiniz əməyə görə sizə heş nə elə-mirəm. Gedin Hindistan qızını gətirin. Mən sizə əl dəy-mirəm, ama mənə Hindistan qızı-nı gətirin.

Hindistan qızını gətirdilər, gəldilər Pərilər padşahının hü-zu-runa. Sərhəddi müəyyən elədilər. Qəhrəmanın arvadı sa-vad-dı şah qızı idi. Gərdənkəşanın köməyi ilə böyüh bir daş lövhə yazıf sərhəddə qoydular ki, bir də divlərin ayağı bu daşdan ho yana dəysə, hoların kökünü kəsəcəm. Sülh sazişi bağlandı. Gəl-dilər qalaçaya. Qız Qəhrəmana qoşuldu, gəldi Qəh-rəmanın öl-kə-sinə. Hona kimi Qəhrəman az-az adam dilini öyrənirdi. Hin-distan qızını da gətirdi verdi Qay-tarana.

Yidilər, işdilər, yerə keşdilər. Siz də murazınıza ça-tın. Göy--dən üş alma düşdü, honu zəhmət çəkin bölüşdürün.

62. Fərsiz oğul

Bir kişinin oğlu oluy. Oğlu heş bir vaxt atasının sözüne baxmırmış. Bir gün ata əsəbiləşib oğlunu öydən qovur. Oğul başqa bir şəhərə gedir. Bir ağanın öyünə gədiy ki, məni nöker saxla. Ağa razı oluy. Ağa səfərə getməli oluy. Oğlanı yanına çağırıy ki, öküz xəstədi. Mən gələne kimi axurda yatarsan.

Oğlan əlinə keçəndən yiyiy, gecələr axurda yatıy. Bir gün qaranlıq olan gecədə görür ki, at yatıb. Oğlan elə hesab edir ki, öküz ölür. Atı kəsir. Hava işıqlanır. Oğlan görür ki, atı kəsib, öküz də mundar olub ölüb. Tez xanımın yanına qaçıy. Xanıma diyir ki, ağa getməmiş mənə iki dənə yuxa ver, qaçım. Xanım diyir ki, gəl bu nehrəni çalxa, bu cücəli toyuqdan da muğayat ol. Gedim qonşudan çörək alım.

Oğlan görür ki, qırğı cücələri aparmaq istəyir, cücələri bir-birinə bağlayır, toyuğun da ayağına cücələri bağlayır. Bu vaxt qırğı istəyir ki, cücələri aparsın, oğlan yerdən yekə bir daş götürüb atır qırğıya. Daş dəyir nehrəyə. Nehrə iki yerə parçalanır. Qırğı da toyuq ilə birlikdə cücələri aparır. Bu vaxt xanım gəlir. Oğlan hindən beş-altı yumurta götürüb yığır papağına və papağı da qoyur başına. Oğlan hadisəni xanıma danışır. Xanım əsəbi halda iki əli ilə oğlanın başına vurur. Yumurtalar başına dağılıy. Xanım qışqırır ki, oğlanın beyni partlayıb. Xanımın ürəyi qorxudan partlayıb ölüy. Oğlan asta qaçan namərddi, – diyif yola düşür.

63. Yeddi yarım

Nağıl-mağıl dimərəm,
Diməsəm də ölərəm,
Kim acgözlük edərsə,
Ölənəcən döyərəm.

Biri varmış, biri yoxmuş, bir yetim qız varmış. Atası öyə tezə arvad gətirmişdi. Ögey ana qıza elə zülm ediydi ki, bütün günü ayax üstə qalardı. Qız ağıllı-kamallı olmaqla yanaşı, həm də çox yaraşxılı, gözəl bir qız idi. Hüsnü-camalından ay utanar, günəş üzünə pərdə çəkərdi... Amma buna baxmayaraq, çox qarınqulu imiş, hər oturanda yeddi çörəx parası yiyərmiş. Ögey ana qıza bu xüsusiyyətinə görə “Yeddi yarım” diyərmiş... Belə-belə qızın adı Yeddi yarım qalır...

Günnərin bir günü zalım ögey ana qıza çörəyi az veriy. Vəziyyəti belə görə qız aclıxdan göz yaş axıdıy. Nə qədər ağlasa da zalım ananın qıza yazığı gəlmiyi ki, gəlmiyi.

Nağıl dili yüyərək olar diyirlər. Günnərin bir günü çörək-dən ötrü göz yaş axıdan qızın harayına bir nəfər yoldan keçən yolçu eşidif gəliy. Yolçunun geyimindən-kecimindən bəzircana oxşuyurdu. Öz gözəlliyi, boynu-buxunu, nazəndə qəmzələri ilə insanları heyran qoyan bu ağlağan qız bəzircanın gözündən qaçmiyi. Bəzircanı qızın dayanmadan ağlamağı təcüfləndirif. Bəzircan qızın ağla-mağının səvəvinə ögey anadan xəvər alıy. Yetim qızdan yaxa qutarmaq üçün qızı tərif edir. Oğlana diyir:

– Yeddi yarımdı.

Ögey ananın cavabı bəzircanı qane etmiyi.

Buna görə də bəzircan xahiş edir ki, bu “Yeddi yarım”ın nə olduğunu izah etsin.

Hiyləgər ögey ana “Yeddi yarım” sözünü belə aydın-laşdırıy.

Qızı ərə vermək üçün honu tərifləyir. Diyir ki, bu gör-düğün göyçək qız mənim doğma qızımdır. Ho çox işləh və diribaşdı, gündə 7 givrəngə yarım yun darıyır. Bu günsə yunu-muz az olufdu. Hona görə də ağlayır ki, mən işsiz dayana bilmirəm.

Yad ölkədən gəlmiş bəzircan sən dimə subay idi. Ağlağan qızın gözəlliyinə bənd olmuş bəzircan hona elçilix ediy. Qızın gözəlliyi, işdi-gücdü olması bəzircanın qızla evlənməsinə səbəb oldu. Bəzircan qızı “Yeddi yarım” adı ilə arvadlığa qəbul ediy. Qız bəzircanla honun evinə gediy. Ailədə ən istəkli gəlin oluy. Gün keçiy, ay keçiy, bəzircan səfərə çıxmalı olur. Bəzircan həyat yoldaşının zəhmətsevər olduğunu nəzərə alaraq hona bir neçə xalçalıx yun alıf verif tapşırıy ki:

– Gözəl yarım, başımın tacı, öyümün dirəyi, mən səfər-dən qayıdana kimi aldığım yunu yuyuf, əyirif, boyayif, nəha-yət, beş gözəl xalça toxuyarsan. Bəzircan istəhli arvadına öz tapşırıklarını verif yola düşür.

Az gedy, çox gedy, didiği diyara hasil oluy. Bəzirgan gedən gündən gəlin əlini başının altına qoyuf uzanıy. Yiyif-içif kef eliyi...

Günlərin bir günü bu ölkənin padşahının aman-zaman olan bir oğlu xəstələniy. Ölkəsində olan bütün həkimləri çağırır, lakin oğlana heş bir həkim əlac eliyə bilmiy. Xəstəliyi sağalda bilmiyən həkimlərdən sora padşah ara həkimlərini və hətta bütün sadə evdar qadınları da yegabə oğlunun yanına gətiriy. Heş kim padşahın oğluna əlac eliyə bilmiyi. Vəziyyət ağırlaşiy. Padşah neçə ölkəyə sorax salır. Axırda padşaha xəvər veriylər ki, sənin ölkəndə yaşayan filan bəzirgan yad ölkədən gözəl bir qızı gətirif honunla yaşayı. Padşah “Yeddi yarım” adı ilə məşhur olan bəzirgan arvadını xəstə oğlunun yanına gətiriy. “Yedi yarım” özünə etibar edilmiş xəstəni yoxlayır. Soram da üzünü padşaha tutuf diyir:

– Padşah sağ olsun! Mən oğlunu sağaldaram, lakin mənə lazım olan şeyləri verməlisən.

Padşah təkcə bir oğlunun xətrinə hər şeyə razı oldu-ğunu söyləyir. “Yeddi yarım” bir mis qazan, üç kirvəngə un, su, bir az bəhməz (üzüm bəhməzi, xurma bəhməzi) və yağ tələb edir. Bəzirgan arvadı qazanı ağaca asıy. Duru bir umac bişiriy. Umac hazır olduxdan soram umacı böyüh bir siniyə (mis qaba) çəkiy. Umac soyumaxda olsun, sizə padşahın oğlunun xəstəli-yindən xəvər verim. “Yeddi yarım” müayinə zamanı görmüşdü ki, oğlanın boğazına “çovan” çıxıf, özü də yetişif. Əgər bir balaca boğazda gərginlix əmələ gələrsə, yetişmiş yara partla-yar, xəstəlih keçif gedər.

“Yeddi yarım” fikirləşiy ki, padşahın oğlunu qəflətən gül-dürməh lazımdır. Buna görə də “Yeddi yarım” yuxarıda so-yu-mağa qoyduğunuz umacı götürüy və öz başına töküy. Bədəni başdan-başa yağlı və şirin umaca bulaşmış “Yeddi yarım” xəstə oğlanın qavağında əcayif hərəkətlər göstəriy, hərdənbir də üst-başından süzülən umacı yalamağa başlayır. Həmin hərəkətlərə tamaşa edən padşahın oğlu qəflətən qəhqəhə çəkif gülüy. Gülüşün təsiri ilə yetişmiş çovan parçalanıy, oğlan özünü olduxca yüngül hiss ediy. Ho danışmağa başlayı. Axır heş kəsin sağalda bilmədiği xəstəni ağıllı “Yeddi yarım” sağaldıy. Padşahın hörmətini qazanan “Yeddi yarım” nə istəsə honu da verəcəğini diyirlər.

“Yeddi yarım” padşahdan yun əyirif toxumağı bacaran və mahir xalça ustası olan on arvad istəyir. Bu arvadların kömah-liyi ilə vaxtilə bəzirganın hona alıf verdiyi yundan beş xalça toxutmax idi.

Padşah bəzirgan arvadının xahişini yerinə yetirir. Hona ölkənin ən bacarıqlı arvadlarını köməyə veriy. Həm də yimax-içmax, hər cür şərait yaradıy. Az bir vaxt ərzində çalışqan toxu-cu arvatdar bəzirganın qoyuf getdiği yunu yu-yur, darayır, əyi-rir, boyayır, xalçanın beşi də birdən uzanıy. Hər xanada iki arvad oturuf xalça toxumağa başlayı. Al-yaşıl xalçalar toxu-duxca “Yeddi yarım” öz fərasətindən vəcdə gələrax dodaxaltı belə zümzümə edirdi:

Təpə göyərir, ay ellər,
Xoca gələcax, ay ellər.

Bəli, bu sadə mahnının sirrini ancax “Yeddi yarım” özü biliydi. Yəni ho, əslində heş bir toxuculux işi bacarmayan adi bir yetim qız idi. Bəzirganın öyündə ancax yimax-içmax və yatmaxla məşğul olan “Yeddi yarım” xoşbəxt bir təsadüf nəti-cəsində padşahın yeganə oğlunu sağaltmış və bu işin əvə-zində mahir sənətkar qadınlar yundan beş gözəl xalça toxuyuf hazır elədilər. Bu xalçaların arasında “Yeddi yarım”ın da zəh-məti ilə toxunmuş bir cüt çarix bağı vardı. Vədə tamam olur, bəzirgan uzax səfərdən qayıdır. Toxun-muş xalçaların əlvən na-xış-larına tamaşa edən bəzirgan qızın toxuduğu çarix bağlardan ibarət xalçaya heş baxmıy da. Öz zəhmətilə toxumuş çarix bağlarını ərinə göstərmax üçün “yeddi yarım” ərinə belə didi:

Ho yanda da bir gözün olsun, a kişi, bu yanda da gözün olsun, a kişi, orta dirəkdə də gözün olsun, a kişi.

Bunu diyif çarix bağlarını böyüh sevinclə bəzirgana təq-dim ediy...

Bu əhvalatdan bir qədər vax keçdikdən soram bəzirgan yenə səfərə çıxmağa hazırlıx görür. “Yeddi yarım” xalça üçün yun alınmasından qorxuya düşüy. Bir bəhanə ilə ərini yun al-max-dan çəkəndirməh istiyir. Ho, ərindən xəlvət qara bir cücünü tutuf şüşə qavda saxlayır. Əri öyə gələn kimi şüvən qoparıf ağlamağa başladı. Göz yaşı axıda-axıda “xalam var” – deyə qara cücünün başına fırlanır.

İstəhli arvadının acı göz yaşlarına dözməyən bəzirgan hondan soruşur:

– Niyə ağlayırsan? Niyə göz yaşı axıdırsan?

Ərinin varlı olsa da, ağıldan yüngül olmasını başa düşən “Yeddi yarım” ağır yun zəhmətindən birdəfəlik xilas olmax üçün yalan danışıy. Ho diyir:

– Bu qara cücü mənim xalamdır. O da mənim kimi yun əyirən, xalça toxuyan idi. O qədər işləyif ki, axırda əzablı işə dözməyif qara cücüyə dönüfdü. Mən hindi iki səvəyə görə ağlıyiram: biri xalamın dərdi, biri də öz dərdim. Əgərmən bir də xalça toxuyaramsa, xalamın gününə düşəcəyəm.

Ağıldan kəm olan bəzirgan bir daha yun almaxdan vaz keçiy. Beləlihlə, yetim və yoxsul bir qız öz dərin ağılı ilə pad-şaha və bəzirgan ərinə üstün gəliy.

Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl söylə-yənin, biri də dinləyənin.

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ DEYİMLƏR

1. Yaxşı qoca olmayan yerdə yaxşı cavan olmaz.
2. Qonağı çox olanın uşağı ac olmaz.
3. Canavar çovanların papağının təpəsindən bilir ki, han-sının qoynunu aparmax olar.
4. Yaş odun ocaxda da yanmaz, qoşa odun çöldə də sönməz.
5. Dəvəcə boyun olunca düyməcə aqlın olsun.
6. Varlıya mal əzizdir, kasıfa uşax.
7. Qışın necəliyini yanvar göstərer.
8. Uşax suya can atar, qoca oda.
9. İş adamı korlamır, adam işi korlayır.
10. Günəş saralanda tənbel başdayır tələsməyə.
11. Papağı isti-soyuğa görə qoymurlar.
12. Oğul öyün işığıdır, gəlin yaraşığı.
13. Odu elə söndür ki, tüstüsü çıxmasın.
14. Özgənin səadətində küsənən özü səadət görməz.
15. Qonağın gözü böyük olar.
16. Ağıllı adam tez qocalar.
17. Camış ola, qamış ola, qarnı yırtılmış ola.
18. Gilasdır, bu da bəsdır.
19. İnsanın əvvəli gəlincə axırı gəlsin.
20. Yıxılı ağaca hamı balta vurur.
21. Qərivə “yazıx” diyən çox olar, yaxın gələn az.
22. Paya didilər, hara gedirsən, didi, pay gətirməyə.
23. Gülənin min dərdi var, ağlayanın isə bir.
24. Buzovu atın yanına bağlasan həmcins olmasa da həm-xasiyyət olacaxdı.
25. İsinmiş istisinə, kor qaldıx tüstüsünə.
26. Çivin də bir şey deyil, amma ürək bulandırmağı var.
27. Zəhmətkeş tütüncünün öyünün təhnəsində çörex əskik olmaz.
28. Kişi qızına hörmət edərsən, duruf-duruf nazdanar, gədə qızına hörmət edərsən duruf-duruf qazdanar.
29. Söz var oxanı dağa qaldırar, söz var oxanı dağdan endirər.
30. Söz var ohanı dağa qaldırar,
Söz var ohanı dağdan endirər.
31. Ayı ilə bir çuvala girmək olmaz.
32. Bir yerdə çox qalan daşı mamır basar.
33. Samavarı qaynamayan, qonağı olmayan evdən ev olmaz.
34. Axmağa yaxşılıx, dəryaya su tökməx kimidir.
35. Qavağa getməyə pəncəsi yox, dala getməyə davanı.

LƏTİFƏLƏR VƏ MÜXTƏLİF MƏZƏLİ ƏHVALATLAR

1. Bilet hələ məndədi

Bir gün Hudul kişi səhər tezdən yaşadığı Çardaxlar kəndinin dayanacağına çıxıf horda avtobus gözdüyirmiş. Sahat on iki oluy, avtobus ötüf keçiy. Hudul kişi minmiyi. Ho vaxı qonşusu yoldan keçəndə görüy ki, Hudul kişi əlləri civində oyana gidiy, habuyana gidiy. Soruşuy ki, ay Hudul, havırda nə gözdüyirsən səhərdən? Kişi cavaf veriy ki, şəhərə gedəcəğam.

Qonşu:

– Ay Hudul, bəs görmirsənmi, avtobus gidiy, niyə minmiysən?

Hudul kişi heş halını pozmadan əlini uzadıf qonşunun ağaca bağladığı gedəyi göstərif diyi:

– Qonşu, yaxşı olar ki, sən havı yazıx gedəyin* üstünə darışan çibinləri* öldirəsən. Maa görə narahat olma (əlini cibinə salıf bileti çıxarıy), görüysən qonşu, bilet hələ civim-dədi.

2. Tupoy sənin özünsən

Hudul kişinin böyüh oğlu Əfqan yaxşı oxumadığı üçün müəllim harda Hudul kişini görüy, oğlundan narazılıx ediy. Bir gün Hudul kişi gəlif oğlunun dərsinə çıxıy. Məllimə diyi ki, hindi di görüm, niyə şikayət ediyсэн? Məllimi də diyi ki, bəs sənin oğlun tupoydu. Heş nə bilmiyi. Hudul kişi özü də avam və savadsız oluy. Başdıyı oğluna hamının yanında sual ver-məğa:

– Oğlum, di görüm 5x5 neçə eliyi?

Uşax qayıdı ki, 55.

Hudul kişi oğlunu tərifləyi. Afərin, oğlum. Bəs 3x2 neçə eliyir? Uşax deyir ki, 32. Hudul kişi oğlunu tərifliyif göylərə qaldırıy. Üzünü müəllimə tutuf diyi:

– Ay müəllim, saa ayıf olsun, heş utanmırsan. Uşax hər şeyi biliy. Tupoy sənin özünsən.

3. Çurban yox, Qurbanam

Hudul kişinin böyük oğlu Qurvan əsgərlıxdən atasına tez-tez məktuf yazarmış. Bir gün də məktuf yazıf göndəriy. Yazıy ki, ata, hər şey yaxşıdı, narahat olma. Bircə havı əsgərləri başa sala bilmirəm ki, mənım adım “Çurban” yox, Qurvandı.

4. Atasına tapşıraram

Hudulun qonşusu Zaqatalada olan bi texnikumda təhsil alıymış. Honun qayıfları çox olduğundan direktor əsəbləşif diyi ki, sabah gələndə atanı da gətirif helə gələrsən. Qonşu oğlu atasının qorxusundan hona vəziyyəti agah eliyi. Səhər Hudul kişini görif hondan xahiş ediy ki, öziylə birgə direk-torun yanına gedif atası olduğunu bildirsın. Hudul razılaşıy. Soram qəşəng bi kostuyum da tapıf giyindiriylər. Bir yerdə direktorun yanına gəliylər. Hudul kişi özünü ədəflə təqdim edif diyi ki, buyurun, eşidirəm sizi. Direktor biləndə ki, qarşısındakı oğla-nın atasıdır, başlıyır şikayətə ki, oğlun oxumur, dərsə gəlmiyi. Belə getsə qovulacah. Hudul kişi direktorun qarşısında qonşu oğlanı çağırif yaxşı buduyı. Qavağına qatıf qapıdan çıxanda, çevrilif direktora diyi ki, siz narahat olmayın, öyə gidəndə atasına tapşıraram.

5. O nə olan şeydi elə

Bir gün məclisdə bi dağıstanlı qonax oluy. Oyandan-buyandan söhbət düşüy. Bi vaxtı dağıstanlı maraxlı bi məsə-lədən söhbət açıf diyi ki, bəs eşşək nə bilir, xurmanın dadı nə-tər oluy. Hudul kişi də kənarda oturuf qulax asıymış. Tez soru-şuy, ho nə olan şeydi helə?

6.

Bir gün Hudulun qonşusu gedeyi çimizdiriy. Gedək sakit durmuyı. Kişi də başlıyı gedəyi tərifləməğa, ay mənım gözə-lim, ay mənım cüyürüm, maralım, bi az sakit ol, hindi qutararıx - diyi. Bu zaman Hudul kişi də gəlif hordan keçirniş. Qulağı ho sözdəri alan kimi qonşusunu çağırif soruşuy:

– Ay qonşu, yaxşı bax, gör bizim toplan da horda-dırmı?

7.

Bir gün Hudul kişi oğlu Əfqanı yanına çağırif soruşuy:

– Əfqan, bu gün dərslərindən neçə qiymət alıfsan?

– Ata, dörd almışam.

– Ay oğul, bə niyə beş ala bilmiyifsən?

– Çünki, ay ata, bu gün cəmi dörd dərsimiz vardı.

8.

Hudul kişidən soruşuylar ki, təzə gəlinindən razı-sanmı? Kişi hondon yerdən-göyə qədər razı olduğunu diyi. Ho gəlin gələndən sora arvadım daha parıxmaxırə getmiyi. Hudul kişi-dən sorşuruylar ki, yəqin gəlinin yaxşı qadın bər-bəridi. Diyi ki, yox, yaxşı bərbər deyil, ama maşallah, yaxşı saç didəndi.

9.

Hudul kişi Aleybad bazarına gidif inək alanda bir satıcıdan soruşuy:

– Yaxşı inəkdisə niyə belə ucuz satırsan?

Satıcı cavaf veriy:

– Doğrusu, honun bi qüsuru var. Sağın vaxtı təpik atıy.

Hudul kişi gülə-gülə diyi ki, honda mən bu inəyi alı-yam. Eybi yoxdur, onsuzda inəkləri arvadım sağıy.

10.

Bir gün Hudul kişi Bakı stansiyasından Zaqatalaya get-max üçün bilet alıy və “Bakı-Zaqatala” qatarına minif yerini rahatlayı. Ho arada Hudul kişi nə iş üçünsə yerə düşməli oluy. Helə ho vaxtı “Bakı-Zaqatala” qatarı yola düşüy. Honun yerin-də “Bakı-Moskva” qatarı dayanıy. Kişi qayıdıf gəliy, vaqona miniy, yuxarı qalxıy. Yerində uzanıy və otaxda əyləşən səni-şindən soruşuy:

– Bacı oğlu, sən haraya gediysən?

– Moskvaya gediyəm.

Hudul kişi heyrətə gəlif diyi:

– İlahi, sən texnikanın gücinə bax e! Qatarın aşağı his-səsi Moskvaya, yuxarı hissəsi Zaqatalaya gediş.

11.

Bir gün Hudul kişi arvadı ilə çardaxda ar-mud-almaları tərəzidə çəkirmiş. Bi vaxt oğlu başlıy bacısını incit-mağa. Hudul kişi çardaxdan səsə düşüf ikisinə də yaxşı acıx-lanif yenidən yuxarı qalxıy. Bi vaxtı kişi nətəhər oluy, çar-daxdan söyə-söyə düşüf, tutuf ikisini də yaxşı budayıy. Arvadı soruşuy ki, niyə döyürsən uşaxları? Kişi də cavaf veriy ki, görmürsən, nətəhər səs-küy saldıllarsa meyvənin kilosu da yadımdan çıxdı.

12.

Bir gün Hudul kişi oğlunu da götürüf, at-daş-ka ilə çölə tütün gətirmağa gediş. Oğlunun arxa çivi açıx oldu-ğun-dan daşka sirkələndıxca siqaretləri bir-bir tüküliy.

Gəliy mənzil başına çatanda kişi daşkanın içindən kər-kiləri götürmax istəyəndə görüy ki, daşkanın içi dolu siqa-rettdi. Başlıy oğlunu döymağa. Döyə-döyə də diyi ki, kopoy-oğlu, mən də diyirəm mənim pullarım hara gediş. Çəkirsən on beş qəpiklıxdan çək də, əlli qəpiklıxdan niyə çəkiysən?

13.

Bi gün Hudul kişi şose yolunda keçilərini otarıy. Ho vaxı bi sürücü Hudul kişinin yanında maşınıni saxlıyif diyi:

– Ay kişi, sən gəl keçilərini meşəyə apar. Horda yaxşı ot var. Habu asvaltın üstə nə var ki, nə yesin? Yazıx keçilər daş-kəsəyi gəmirif ölərlər.

Hudul kişi diyi:

– Ay oğul, sən gəl ma öyrətmə, mə qonşum haburda yol polisi işləyir. Gör bir ilin içində nə boyda olufdu.

14.

Bi gün Yuxarı Çardaxlar kəndinə iki nəfər kələkbaz gə-liy. Hoların qavağına birdən Hudulun oğlu Əfqan çıxıy. Hon-nan Hudul kişinin evini xavar alıylar. Əfqan diyi ki, aşağı ta-bun-da əmimgilin evindən aşağıdadır. Qonaxlar soru-şuyalar:

– Bəs əmimgilin öyləri hardadı?

Uşax cavaf veriy ki, əmimgilin öyü bizim öydən yuxar-dadı. Qonaxlar bi şey başa düşmüyüf çaş-baş qalıylar. Diyi-lər ki, biz elə bilirdix ki, hav-alarda bizdən kələkbazı yoxdur. Gö-rur-suzmu, atalar necə oğullar böyüdüfdü.

15.

Bir gün Qaşdey İbrahim təzə maşın alıy. Qadağan olunmuş ağ xətti tapdayıf öz kefindən keçiy. Bi vaxtı yol polisi maşını saxlıyıf sənətdəri istiyi, ho da sənətləri veriy. Sora da polisə diyi ki, nolufdu, nağarmışam ki, mənı sax-lıyıfsız?

Polis hona diyi ki, sən qadağan olunmuş ağ xətti keçif-sən. Qaşdey də cavabında diyi ki, nolsun, ay kişi, yekə adam-sız. Ağ xətdi də, dünya dağılmayıf ki, hoddu da horda durufdu, elə bil nağarmışam.

16. Konturu qurtardı

Qaşdey İbrahim ölən vaxı honun ikinci arvadından olan dörd yaşlı qızı atasını çağırıf ağılyı. Ho vaxt kişinin o biri arvadından olan kiçix oğlu bacısını yanına çağırıf diyi:

– Ay bacı, dədə-zad nədi, dədən danışan deyil. Honun konturu qutarıfdı.

17.

Bir zamanlar camahatı siyahıya alıylar. Hər kəsdən yaşını soruşuyalar. Növbə Zaydat nənəyə çatanda diyi:

– Ay oğul, mən heş nə bilmirəm. Bircə honu biliyəm ki, anam mənı qundağa qoyan vaxtı başımın üstündən da-mol-yot vıy eliyif keşdi. Honda bildim ki, mən dünyaya gəl-mişəm.

18.

Muxsa xala ömrində birinci dəfə Bakıya gedy. Vağ-zalda düşüf çaş-baş qalıy. Bilmiyi, neyləsin. Birdən yadına düşüy ki, oğlu Əhmədlidə yaşıy. Avtobus şofer-lərindən biri diyi ki, Əhmədliyə gedən varsa, gəlsin. Muxsa arvad tez əlində sumka-ları şoferə yaxınlaşıf diyi ki, mənım oğlum Bəxtiyarı tanıyır-sanmı, mənı honun öyinə apar. Şofer, yox, ay xala, mən ancax Əhmədliyə apara bilərəm. Muxsa xala da hona aman vermiyif diyir ki, ay bala, başına dönım, mənım oğlum da Əhmədlidə yaşıyır da.

Şofer baxıy ki, arvad elə öz didiğini diyir. Axırda soruşuy ki, yaxşı, ay xala, sən honun öyünün ünvanını biliy-sənmi? Mux-sa xala cavabında diyi ki, nə ünvan, ay oğul, kənddə oğlumu tanımayan yoxdu. Sən necə tanımır-san? Ayıf deyilmi saa.

Şofer məcbur oluf diyi:

– Yaxşı, ay xala, gəl min gedax, bir təhər taparıx.

19.

Nurməmməd kişi sorağını eşitdiyi bir qıza elçi gön-dəriy. Toy günü honu aldadıf çirkin bi qızı ərə veriylər. Adətə görə qadınlar yad kişilərin, habelə hörmətini çox saxla-dıxları qohumların qarşısına üzü açıx çıxmazlarmış. Həmin çirkin gəlin Nurməmməd kişidən soruşuy:

– Ay kişi, mən birinci kimə görükim?

Nurməmməd kişi acıxlı cavaf veriy:

– Kimə istəyirsən görin, özün bilərsən, amma yal-varı-ram, bircə maa görükmə.

20.

Nurməmməddayının həyatında yaxşı bi şaftalı ağacı oluy. Kişi ağacı göz bəbəyi kimi qoruyurmuş. Hər gün nama-zını bu ağacın altında qıllarmış. Bi gün ho günorta namazını qılanda yuxarıdan aşağı şaftalılar tökülüy. Sən dimə, uşaxlar kişini incitmax üçün belə ediylərmiş. Kişi namaz qıldığından heş nə eliyə bilmiyi. Bircə kişi hər dəfə başın yerə qoyuf qaldıranda deyirmiş: “La ilahə illallah, şaftalıda adam var”.

21.

Bir gün Nurməmməd dayının həyatına tütün taylarını yığmax üçün yük maşını gəliy. Şoferlərdən biri maşından yerə düşüf sürücüyə “davay-davay” diyə-diyə istiqamət veriy. Nur-məmməd kişi arvadın üzünə baxıf diyi:

– Ay arvad, havlar bizim davaylardan olduğumuzu har-dan biliylər?

22.

Bi gün Nurməmməd kişi bir neçə dostu ilə təcili maşın tutuf Bakıya yola düşüy. Maşın gəlif Mərdəkan yolunun üstün-dəki dəlixananın yanına çatanda xaraf oluy. Baxıf görüy-lər ki, maşının təkərlərinin qaykaları açılıf düşüf. Maşın-dakılar düşü-nüf duruylar ki, nə etsinlər. Ho vaxt dəlixananın diva-rından biri başını çıxarıf diyi ki, beş saatdı nə düşünüy-sünüz, hər təkərdə dörd qayka oluy. Hərəsindən birini açıf hona bağlayın. Mənzil başına çatandan soram bir yerdə düzəldər-siniz. Ho fikir hamı-nın başına batıy. Nurməmməd kişi, ay oğul, saa dəli diyəni lap gorbagor olsun diyi. Ba-şını divardan çıxaran adam diyi ki, a kişi, sən nə danı-şıysan, dəli sən özünsən. Mən havranın axra-nıyam.

23.

Bi ləzgi “Qazel”də gediymiş. Dəmir yoluna çatanda ma-şını xaraf oluf düz yolun ortasında qalası oluy. Ləzgi nə qadər əlləşirsə maşın işə düşmüyü. Bi tərəfdən də qatar gəliy. Ləzgi bilmiyi nə etsin. Tez maşının aynasından başını çıxarıf maşi-nistə diyir: Can qardaş, sən turpax yolla git”.

24.

Bir gün talalılarından biri xəstələnir. Malicə almaqçün Rus-yata girdisi olur. Rusyatda yaxşı xəstəxanaların birində malicə alır. Həkim talalıya pəhriz yazır. Honu yimə, bunu yimə, honu yimax olmaz, bunu yimax olmaz. Talalı bərk hirs-dənir. Bir neçə gün həvləcə ötüf keçir və bir səhər talalı yuxu-dan ayılıf görür ki, başının yanındakı dolabın üstündə bir tiyan bişmiş qavax qoyulmuşdu. Talalının gözdəri dəvə-riy. Öz-özünə deyir ki, a kişi, Rusyat hara, qavax hara, kim har-dan bildi ki, mən qavax yiyən talalıyam. Ho vaxı həkim gəlir çıxır. Həkim də qavağı görür soruşur ho nədi elə. Ta-lalı izahat verir. Həkim deyir. Sənin əsl dərmanın budur.

Sonra məlum olur ki, rusyatda yaşayan bir talalının zara-fatı imiş.

25. Yaxşı at olsaydı, alardı

Bir qoca kişinin iki atı olur. Bir gün arvadı hona deyir ki, ay kişi, bir müştəri tap, havı atları rədd elə qapıdan. Doğrudan da elə atlar qırax ediləsi atlarıydı. Atlar nə yaxşı çapa bilirdilər, nə də yük götürə biliydilər. Kişi bir gün ba-zara çıxır bir müştəri tapır. Ho, müştərini öyə gətirir. Holar birləxdə tövləyə girirlər. Arvad da pəncərədən içəri baxırdı. Müştəri kişidən soruşur:

– Sən at yiyəsisən, sən məndən yaxşı bilərsən, bu at necə atdır?

Kişi yalan danışmağı sevmədiyindən üzünü müştəriyə tutub deyir:

– Hindi ki, soruşursan, mən də düzünü deyərəm. Bu at çox tənbeledir. Elə hey arvadım deyir bunu rədd elə sat.

Müştəri o biri ata üzünü tutub deyir:

– Bəs o biri at necə atdır?

Kişi ciddi halda cavaf verir:

– Doğrusuna qalsa, elə bu at da onun tayıdır.

Müştəri xudahafizləşif qapıdan çıxdı. Kişi öz-özünə fikir-ləşif didi:

– Doğrudan da arvad doğru deyirmiş, rədd ediləsi at imiş. Əgər yaxşı at olsaydılar, müştəri alardı.

AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ

26. VARXIYANLI (İNDİKİ BƏHMƏDLİ) AŞIQ MƏHƏMMƏD

XIX əsr Azərbaycan aşıq poeziyasının görkəmli nüma-yəndələrindən biri də Varxiyanlı Aşıq Məhəmməddir. O, XVIII əsrin sonlarında Zaqatala rayonunun Varxiyan (indiki Bəh-mədli) kəndində anadan olub, XIX əsrin 60-cı illərində bir toy məclisində bədnam qonşularımız olan ermənilər tə-rəfindən zə-hər-lənərək öldürülüb. Aşıq yaradıcılığından bəhs olunan bütün mənbələrdə ondan bədahətən şeirlər deyən us-tad sənətkar kimi danışılır.

Dünyada

Könül, qafil olma, heç kəsə uyma,
Aldanma heç cürə vara dünyada.
Düz gəzif-dolansan ellər içində,
Heş zaman çəkməzlər dara dünyada.

Nə desən yerləşər insan səbrinə,
Gərəh dözək fələyin hər cəbrinə.
Əyər əməl etsən haqqın əmrinə,
O səni yandırmaz nara dünyada.

Kəsb elə özünə halaldan maya,
Elə et halalın getməsin zaya.
Məhəmməd, sən şükür elə Xudaya,
Nə diləh diləsən verə dünyada.

Gedər oldum

Bir iş idi düşdü mənim başıma,

Gəlin halallaşax, mən gedər oldum.
Gəlib-getməyəli bir gördüm sizi,
Gəlin halallaşax, mən gedər oldum.

Ürəyimdə yanar bunca atəşlər,
Canda qəm əlindən yaranamişlər.
Mənim gülüf-oynadığım yoldaşlar,
Gəlin halallaşax, mən gedər oldum.

Məhəmmədlə yeyif-içən qardaşlar,
Baxın, bu da fələk etdiyi işlər.
Gözümdə axıtdım qan ilə yaşlar,
Gəlin halallaşax, mən gedər oldum.

Mənim

Ay ağalar, gəlinsizəsöyləyim,
Düşüfdü yadıma ellərim mənim.
Təxsirkar ediflər yaman nahaqdan,
Qalmadı danışan dillərim mənim.

Zalımsaldatqollarımıbağladı,
Neştəralıfciyərimidağladı.
Bacılarım “qardaş” diyifağladı,
DüşdüUrisetəyollarımmənim.

Sevgilimgeyiniqaradanqara,
Yalana, böhtanaolmadıçara.
Aparırlar, yarəb, hansıdiyara,
Günahsızbağlandıqollarımmənim.

Baxtım düz gətirif, özüm sağ qalsam,
Üş il vədəsindən qayıdıf gəlsəm.
Ay aşix Məhəmməd, şadlanıf gülsəm,
Düşməningözünəkuşlərimmənim.

Könül

Vaxt olar çıxarsan ərsə, asmana,
Vaxt olar havadan enərsən, könül.
Vaxt olar düşərsən çənə, dumana,
Vaxt olar hər şeyi qanarsan, könül.

Vaxt olar çıxarsan Məcnun dağına,
Vaxt olar düşərsən qəm yığnağına.
Vaxt olar yüz atəş kar etməz sənə,
Vaxt olar alışıf yanarsan, könül.

Vaxt olar Məhəmməd tez gələr coşa,
Vaxt olar heş əlin getməz bir işə.
Vaxt olar dönərsən dəmirə, daşa,
Vaxt olar şüşətək sınırsan, könül.

Canım

Qadir Allah, nə kəm tale qul oldum,
El içində hakkı-say olan canım.
Qədir bilənlərin qadasın alım,
Qədirbilməzlərə zay olan canım.

Bağban idim bağda bar səvəvindən,
Bülbül idim o gülzar səvəvindən,
Dilbilməz beyvəfa yar səvəvindən,
Divanə Məcnuna tay olan canım.
Məhəmmədəm, bir məkana yetmədim,
Baş götürüf qalmaqaldan getmədim.
Öz oxumu bir mənzilə atmadım,
Özgələr oxuna yay olan canım.

Ağlasın

Əziz qardaş, düşdüm iraq yolumdan,
Xavar apar sevgilimə, ağlasın.
Getdiyimdi halım yaman xarəfdi,
Göz yaşımı silə-silə ağlasın.

Oxusun bu sözləri əzbərə yazsın,
Unutmasın, hər vax yadına salsın.
Daha mən gedirəm, salamat qalsın,
Xavar apar vətənimə, ağlasın.

Zərarət çəkirəm, yamandır halım,
Danışa bilmirəm, tutuluf dilim.
Varxiyan kəndində çevrilif yolum,

Ay sevgilim diyə-diyə ağlasın.

Mən bülbüləm, gülüm qaldı saraldı,
Halal adım yaman düşdü dillərə.
Göz yaşımı sana-sana yollarda,
Yazıx Mamed diyə-diyə ağlasın.

27. AŞIQ DİBRO

(1861-1947)

Aşıq Dibro 1861-ci ildə Zaqatala rayonunun Aşağı Tala kəndində anadan olmuşdur. Konkret hər hansı bir usta-da şə-yirdlik etməmişdir. Uşaq yaşlarından saza-sözə böyük ma-rağı olmuşdur. 1947-ci ildə vəfat etmişdir.

Dünya

Azma bu dünyada haqqın yolunu,
Adildi, müdrikdi, uludu dünya.
Əgər fəhm eyləsən qilü-qalına,
Görərsən dumandı, doludu dünya.

Gözəldi görkəmi, xoşdu camalı,
Tək almaz, alanda canı cəm alı.
Kiminin başında ağı-kamalı,
Kiminin cibində puludu dünya.

Kimi yaşlı geyər, kimi al-əlvan,
Qoymaz ki, özündən doya kam ala.
Söylər gizlin-gizlin Aşix Kamala,
Kamallı kəslərin quludu dünya.

28. AŞIQ HÜSEYN

Hüseyn Oruc oğlu Sulxayev 1890-cı ildə Zaqatala ra-yo-nunun Əliabad kəndində anadan olmuşdur. Dağıstanın Ru-tul rayonunun Mişleş kəndindən olan Aşiq Hüseynə şagirdlik etmişdir. Zamanının ustad aşığı kimi tanınmışdır. 1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsinə getmiş və bir daha geri qayıtma-mışdır. El arasında Aşiq Hüseynin dastan-rəva-yəti dolaşmaq-dadır. Ustad aşıqdır. Ustad-şeyird ənənə-sini layiqincə davam etdirmişdir. O, Aşiq Oruc, Aşiq Abdulla, Aşiq Cəlil, Aşiq Herov, Aşiq Darçın, Aşiq Bədir kimi şə-yird-lər yetişdirmiş-dir.

Döndüm

On beş yaşa çatanda mən
Bir gözəl oğlana döndüm.
Yandım eşqin atəşində,
Kərəm, Məcnuna döndüm.
İyirmidə bala-bala,
Nəzər saldım sağa-sola.
Heş kəsdən qalmadım dala,
Hər işi qanana döndüm.

Otuz yaşa varhavara,
Xəvər gəldi hər diyara.
Neçələrin çəkdim dara,
Bir iyid aslana döndüm.

Qırxdə hər işə qarışdım,
Tayım-tuşumla yarışdım.
Halal zəhmətə alışdım,
Namuslu insana döndüm.

Əlli yaşda oldum qoca,
Gündüzümü sandım qoca.
Daha gəlmirəm vecə,
Çox vaxtsiz nihana döndüm.

Hüseyn, ömrü vurma başa,
Bu būsata et tamaşa.
Çata bilsən altmışa,
Sanaram pıranə döndüm.

Bilmədim

Əzəldən bülbül olub yaz qədrini bilmədim,
Soldu lalə, gül, reyhanım tez qədrini bilmədim.
Heyif, ömrüm bada keçdi, yetişmədim murada,
Arı kimi sızıldaram, naz qədrini bilmədim.

29. AŞIQ MURTUZƏLİ

Həsənov Murtuzəli Şaban oğlu 1895-ci ildə Zaqatalanın Kəpənəkçi kəndində anadan olmuşdur. Erkən yaşların-dan saza-sözə maraq göstərmiş və elinin, obasının sevimli sənət-karına çevrilmişdir. O, zamanının tanınmış sənətkarları ilə – Aşiq Əsəd-lə, Aşiq İslamla, Aşiq Məhəmmədlə, dağs-tan-lı Aşiq İsmayilovla birgə məclislərdə olmuşdur. Molla Cü-mənin məclis-lərində iştirak edən Aşiq Murtuzəli onun şərinə “Xoş gəldin” rədifli qoşmasını yazmışdır. 1980-ci ildə vəfat et-mişdir.

Xoş gəldin²¹

Göydən əmr olunub düşübsə yerə,
Allahın şöləsi, nuru, xoş gəldin.
Dünyanın hər üzü bəyandır sənə,
Yüz min sirtin qırx açarı, xoş gəldin.

²¹ (Bu nümunə Qurban Şabanov və Həşim İsmayılovun “Zaqatala aşığı” kitabında verilmişdir (Bakı, Ağrıdağ, 2004)

Ustalar ustası, mollalar başı,
Elminin müştəği, alim yoldaşı,
Ölkənin dildarı, ellər sirdaşı,
Şəkistanın şah sərkarı, xoş gəldin.

Oxudum tərki-bi-nəhvi-sərfi də,
Otuz cüz Qurandır əzbər dilində,
Yüz on dörd kitabdan xəbər verəndə,
Haq Rəsulun qələndəri, xoş gəldin.

Mursalıyam, yalvarıram mən sağa,
İstəyirəm yol-ərkanə qanmağa.
Mən sağa qul olum, sən çağa ağa,
Ol üstümünhavadarı, xoş gəldin.

30. ÇOBANKOLLU AŞIQ KAZIM

Olur²²

İnsan oğlu, fikir eylə,
Məğrurluq qanmazdan olur.
Yaradana şükür eylə,
Yaxşılıq namazdan olur.

Namazdan hökmün almıyan,
Haqqın yoluna gəlmiyəm,
Ata-ananı bilmiyəm
O da yaramazdan olur.

Yaramaza sakın uyma,
Kəs qapıdan, yaxın qoyma.
Olur-olmaz sözlər duyma,
Çox söhbətlər azdan olur.

Az söhbətə qulaq asar,
Xeyir-bərəkəti kəsər.
Daldalarda baxar kəsər,
O da ki, mızımızdan olur.

Baxsan mızımızın işinə,
Gəzər düşünə-düşünə.
Dönər güllər öz başına,
O da cılızdan olur.

²² (Bu nümunə Azərbaycan folkloru antologiyasının XIII cildində verilmişdir (Şəki, Zaqatala, Balakən folkloru. Bakı: Səda, 2005, səh.411)

Kağız qələmnən yazılır,
Haqqın kəlamı düzülür.
Dünyadan əlin üzülür,
Axırın bir top bez olur.

Belədi aşığın işi,
Hər gün getməz toya kişi.
Ərnən arvadın döyüşü
Gəlinnən, qzıdan olur.

31. AŞIQ MƏDƏT²³

Aşiq Mədət Ramazan oğlu Ömərov 1934-cü ildə Bəh-mədli (əvvəlkiVar-xiyan) kəndində yoxsul ailələrinin birin-də anadan olmuşdur. Aşiq Məhəmməd, Molla Cuma və da-yı-sı Aşiq Arazın sənətkarlıq irsini dərindən mənim-səyib qüd-rət-li ustad aşiq kimi yetişmişdir. 2010-cu ildə Bəhmədli kən-din-də vəfat etmişdir.

Yaz, oğul

Gözüm görmür, əlim tutmur qələmi,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!
Anan ölüf, yurda yetim qalmışam,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

Yalqızam, yarımı səhər alıbdır,
Hər ay məni məngənəyə salıbdır.
Sübh açılan bahar, yazım solubdur,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

Cövrü cəfa içindəyəm, ölürəm,
Ağladıqca göz yaşımı silirəm.
Olan olub, ötən ötüb, bilirəm,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

Qoca vaxtı ayrı düşdüm gülümdən,
Zəhərlə od yağır şirin dilimdən.
Yazan vaxtı çıxıb gedib əlimdən,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

Ayrıldım mən bahar-yazımdan,
Dərdimi xəbər al simli sazımdan.
Oynamaq vaxtıdır mənim nazımdan,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

²³ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Mədətə qələbə olubdur qənim,
Başımdan getmədi dumanım, çənim.
Qələm-kağız sənin, kədər-qəm mənim,
Aman günü, mən diyəni yaz, oğul!

Təkəm, neyləyim?!

Yağı düşmən özümüzdən yarandı,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim.
Bostan kimi uralanıf zay oldum,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim?!

Diyirdim, ədalət, haq divanım var,
Amana çıxmağa nərdivanım var.
Şuşa torpağında Natəvanım var,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim?!

Mənəm diyənləri çox tanıram mən,
Ortada heş nə yox, qısqanıram mən.
Səndən ötrü alışıf, yanıram mən,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim?!

Qollarımı qəm belimə dolayır,
Tale sinəm üstə ocax qalayır.
Bağça-bağlarında bayqu ulayır,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim?!

Mədətəm, dağları gəlif yarardım,
Gecə-gündüz keşiyində durardım.
Zəfər-qələbəni başa vurardım,
Gözəl Qarabağım, təkəm, neyləyim?!

08.12.2004

Dağlar

İxtiyarım getdi əldən,
Susdu sazım-tarım, dağlar.
Sil yaşımı, aç gözümü,
Sən ol havadarım, dağlar.

Çox cəfa çəkdim ziyadə,
Sevdicəyim düşüb yada.

Axtarıram yuxumda da,
Hanı vəfadarım, dağlar.

Sinəmə od səpələndi,
Yandı bağrım, tikələndi.
El içində ləkələndi,
Hayıf namus, arım, dağlar.

Vəfasız bu həyatdadı,
Demərəm heç murgüzardır.
Həmdəmin bu gün məzardır,
Odur zülmət, narım, dağlar.

Gül açıl qoynumda solsa,
Görən səni məlul bilsə,
Mədət diyif kimim gəlsə,
Odur sözü, tarım, dağlar.

Gəz, özün danış

(qoşma)

Arif olan möcüzədir Qafqazım,
Aranı-yaylağı gəz, özün danış.
Göhər məkanıdır, mərcandı gözü,
Sərrafdan ləl götür, gəz, özün danış.
Külçə bişirməkdə Car kəndini gör,
Şabalıd ağacı olub inci, dür.
Eşqin səməndini burax, yorğa sür,
Nəzər sal hər yerə, gəz, özün danış.

Yuxarı Çardaxlar dağlıq yeridir,
Sanma bu dünyadan köçən diridir.
Qala yadigarı qoyan pəridir,
Boylan o zirvəyə, gəz, özün danış.

Talanın pomidor, xiyarını dər,
Zəhməti sevənlər yaradıbdı zər.
Gecəsi-gündüzü alınlarda tər,
Obanı-elləri gəz, özün danış.

Danaçı kəndinə üz tutuf gedən,
Yaşayaq ömrümüz olmasın kədər.
Barama, tütündən xalqa nəql edək,

Tanı o diyarı, gəz, özün danış.

Gələndə Əlabad kəndinə beylə,
Xalqına sözünün düzünü söylə.
Aslan bulağını ziyarət eylə,
İbrət al o yerdən, gəz, özün danış.

Qımırda Suvagil qonax sevəndir,
Süfrədə kəm deyil yağ ilə pendir.
Böyük-küçük ana südü əməndir,
Boynuna sal qolun, gəz, özün danış.

Mamırx, Çobankol, Güllük, Gözbarax,
Sərvətdə hər yerə salıf səs-sorax.
Sürək atımızı o yerdə yorax,
Hər şeydən agah ol, gəz, özün danış.
Kəpənəkçi, Qandax, Muğanlı, Faldar,
Ulu babalardan olufdu maldar.
Halaldır geysələr məxməri paltar,
Bax belə kəndləri gəz, özün danış.

Bəhmədli ilə Lahıç, Kürdəmir,
Yapışıl halaldan, haramdan yemir.
Çəksən dar ağaca, yalan söz demir,
Soruş özlərindən, gəz, özün danış.

Tasmalı, Zəyəmə toxunmamışam,
Quzey pöhrəsiyəm, baxılmamışam.
Sahibsiz kitabam, oxunmamışam,
Axtar oxucunu, gəz, özün danış.

Sevən mənəm insanların mərdini,
Tanıtmarım namərdlərə yurdumu.
Mədət kimi biçarənin dərdini,
Təbib-i loğmana, gəz, özün danış.

Qıfılənd

(Aşıq Səadəddinə)

Arif olan, bir cavab var,
Yer-göy nədən hasil oldu.
Keşiyini çəkən nədir,

Yarı hansı fəsil oldu.

Nədi baxmaz yüz minnətə,
Kim qərar qoydu sünnətə.
Kimdi üç kəlmə söhbətə,
Çıxıb hara vasil oldu.
Kimdi ərşdə sağ dayandı,
Kimdi nur ilə boyandı.
Kimilər səsindən oyandı,
Bəs kimilər bədəsil oldu.

O nədi çoxunu yedi,
Kimdi bir cümlə söz dedi.
O hansı dəryaça idi,
Libası al yaşıl oldu.

Kimdi gəlmədi qürbətdən,
Kim xəbər verdi zülmətdən.
Yetmiş iki cür millətdən,
Mədət hansı nəsil oldu.

15.08.1979

Cavab

Al cavabın, Aşiq Mədət,
Yer-göy haqdan hasil oldu.
Keşiyini çəkən haqdır,
Şahı, bahar fəsil oldu.

Baxmaz əcəl heç minnətə,
Rəsulullah hökm verdi sünnətə.
Musa Allahla söhbətə,
Tur dağına vasil oldu.

Haqq özü nura boyandı,
İsa ərşdə sağ dayandı.
Adəm yaranıb oyandı,
Pir ondu bədəsil oldu.

Torpaqdı, öləni yedi,
Ölənə xalq rəhmət dedi.
Bahar-yaz dəryaça idi,
Libası al-yaşıl oldu.

Yusif gəlmədi qürbətdən,
Haqq xəbər verdi zülmətdən.
Yetmiş iki cür millətdən,
Mədət islam nəsil oldu.

Fələk

Niyə məni bəxti qara yaratdın,
Yarımdın gül üzünü saraldı, fələk.
Zimistan fəsili hələ gəlməmiş,
Başımın üstünü qar aldı, fələk.

Bağımı-bağçamı gəzə bilmədim,
Yara dil-cavabı yazma bilmədim.
Tükənif səbrim, dözə bilmədim,
Kəsilib nəfəsim, daraldı, fələk.

Döyüldü Mədətin arpa-darısı,
Daraşdı canıma ləc it arısı.
Bir pərvanə idim, gecə yarısı,
Əlimdə çırağım qaraldı, fələk.

24.12.2004

Dilbər

(qoşma)

Söyləmək istəyəm ərzü-halımı,
Dönsən mərhəmətli cənanə, dilbər.
Mərazi xəstəyə məlhəm neyləyər,
Qəlbi bivəfadən sınına, dilbər.
Billur çeşmə kimi coşub dolaydım,
Canında əyləşib cavan qalaydım.
Açaydım sırımı, həmdəm olaydım,
Deyəndə dərdimi canana, dilbər.

Kim alışmaz canın oda yaxanda,
Kim əlçalmaz suya düşüb axanda.
Kim ağlamaz yaxın gəlib baxanda,
Ürəyi od tutub yanana, dilbər.

Xain olanların üzünü gülməsin,
İtirsən yurdunu, yerini bilməsin.
Diləy eylə, bayqu yaxın gəlməsin,

Bülbül olub gülə qonana, dilbər.

Tənə sözdür, dildə sağalmaz yara,
O yaranı gərək geyinər qara.
İtirsən Leylini, qallam biqara,
Məcnun tək olaram divanə, dilbər.

Mənə yar olmaz görüşən sar ilə,
Yar sevə yarını düz ilqar ilə.
Başa vursam ömrü belə yar ilə,
Deyərəm gəlmişəm imana, dilbər.

Üzhaüz

(*Təcnis*)

Könül, gir bağıma, yoxla, göz, dolan,
Barın dəyib yetşibsə, üzha-üz.
Qəvvaslıq eyləmək gəlsə əlindən,
Atıl, dərin dəryalarda üzha-üz.
Bulud pərdə olar halal üzünə,
Yağlı qaymaq qonar südün üzünə.
Oğul xor baxanda ata üzünə,
Na tərsədan çəkiləni üzha-üz.

Mədət, bəğrına bas görəndə mərdi,
Mərddən sənə gələn halal namərdi.
Namərdə dəyişmə doğulan mərdi,
Namərd ilə tez aranı üzha-üz.

Gedir

Min doqquz yüz otuz dörddür,
Təvəllüdüm haqq mənim.
Bu dünyanın qonağıyam,
Ömür-gün məndən gedir.
Cahan allı-güllü bağıdır,
Yaraşıqdır aləmə.
Yazda bülbül cəh-cəh vurub
Payız gülşandan gedir.

El aşığı, xəbərarsan,

Bu dünyanın işindən.
Nələr gəlib, nələr olur,
Taleyin gərdişindən.
Arxaya çevrilib baxan
Ulu dağlar başından.
Dünya öz yerində durur,
Nə gedir, səndən gedir.

Aşiq Mədət, divanidə
İbrət dərsi keçirsən.
Nə əkmisən, nə tökmüsən,
Sən onu da biçərsən.
Bu təbabət tarixində
Ömür yolu keçirsən.
Qanadlı bir quşdu ömür,
Nə gedir, candan gedir.

06.01.2005

Pərvərdigar

Bu varlığı sən yaratdın,
Yoxdan var eylədin.
İsminə mən qurban olum,
Yaradan pərvərdigar.
Yaratmışan kainatı,
Nizam tarazıdı sən.
İsminə mən qurban olum,
Yaradan pərvərdigar.

Şüur ilə zəka verdin,
Yetmiş iki aləmə.
İslam olan aşiq oldu,
Nazil olan kəlama.
Ehtiramla yaranmışlar
Başladılar salama.
İsminə mən qurban olum,
Yaradan pərvərdigar.

Aşiq Mədət divanidə
Sözünü aşkar deyir.
Dəryaların qəvvasıdır,
İştah ilə qəm yeyir.
Ərşin-kürşün mələkləri
Hüzurunda baş əyir.

İsminə mən qurban olum,
Yaradan pərvərdigar.

18.11.2004

Eşqi Züleyxa idi

Misirdə o Yusifin eşqi Züleyxada idi,
Gecələr xab içində, məşqi Züleyxada idi.
Məhəbbət aləmində Yusif bir pərvanə kimi,
Bəxtimiz sınağnda püşkü Züleyxada idi.

Yaradan ilahidir, gözələ gözəli yaza,
Abi-Kövsər suyu tək yaş ki, Züleyxada idi.
Züleyxa məşuq idi, Yusif ona aşiq idi,
Yusifin aşiq edən quş ki, Züleyxada idi.

Bir şahı-şahbaz idi, ağaca mələyzadə idi,
Cab olub canlar alan, qaş ki Züleyxada idi.
Yaradan Züleyxaya vermiş idi dərya, kamal,
Yusifin ərməğanı, baş ki, Züleyxada idi.

Cahanda ara vuran, fitnə qatanlar da olub,
İblisə hər atılan daş ki Züleyxada olub.
Misli-bərabəri olmayıb cahanda onun,
Baş qoyub yatmaqçün, can ki, Züleyxada idi.
Mədətəm, hər sözümə, Zənburam şirə çəkərəm,
Yaz ilə həm də bahar, qış ki, Züleyxada idi.

24.07.2006

La ilahə illəllah

Qəmi-hicran yolçusuyam,
Yaradan pərvərdiyar.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
La ilahə illəllah.
Axır nəbim Məhəmməddir,
Qibləgahım var mənim.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
Nəbim Səlavətullah.
Altı gündə yoxdan varı,
Özün icad eylədin.
Kəlmələri, ayələri,
Sözün icad eylədin.

Mah üstündə yeri-göyü,
Düzün icad eylədin.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
La ilahə illəllah.

Yaratdığın məxluqundur,
Bağbanı-barı yerin.
Bəxş eyləyib nazil etdin,
İslama Quran-Kərim.
Yayıldı nurun cahana,
Dildə oldu əzbərim.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
La ilahə illəllah.

Məhəmmədlə Cəbrayılı,
Görüşdürdün üzbəüz.
Nə nəsihət, nə vəsiyə
Verdin oldu düzbədüz.
Yaratdığın abi-kövsər,
Coşub-daşdı gözbəgöz.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
La ilahə illəllah.

Aşığı Mədət divanidə,
Dalıb xəyalə dərin.
Sənin haqlığın ondadır,
Bilən yox sözün-sirrin.
Həbibimsən, təbibimsən,
Canımdan əziz şirin.
Kəlmeyi-şəhadətimsən,
La ilahə illəllah.

11.06.2005

Hər saat

Haqdır Allah, birdi Allah,
Səsləyirəm hər saat.
Pakdı haqqın hər kəlamı,
Bəsləyirəm hər saat.
Haqqı danan kafər, mən
Səksənirəm görəndə.
Onu şeytan hesab edib,
Piləyirəm hər saat.

Bəziləri maskalanıb,
Seyrə çıxır mədəni.
Mara bənzər sir-sifəti,

Zəhərlidir bədəni.
Haqq yolundan yana çıxıb,
Əyri yolnan gedəni
Çağırırım doğru yola,
İzləyirəm hər saat.

Aşığı Mədət, döşə gəlsin,
Divanidə hər nə var.
Fitri istedadınkı var,
Sən eyləmə ahu-zar.
Başın üstünü alsa da
Çiskin, duman, yağan qar,
Mərđi namərddən seçərəm,
Gözləyirəm hər saat.

Deyim

Həzarat, gəlin sizə sözümlü mərđanə diyim,
Qıznan gəlin olsun bacım, yaşlılara ana diyim.
Ürəyim saf bir güzgüdür, can diyif qanana diyim,
Arifləri bilsin, arif məclisində hərəcanə diyim.
Yurdum şair yuvasıdır, Məhəmməd kimi can gedif.
Zəhələnif ölən vaxdı, qarışıf qana qan gedif.
Özü yoxdur, el yaşadır, diyirlər ki, insan gedif,
Gözəl sənətkar yetirən, əhsən Varxiyana diyim.

O qədər varki, aşix, cahanda səhf-səhf düzüluf,
Kimisinin öz alınına öz payı haqdan yazılıf.
Kimisi zar-zar ağlayıf, nara zimistan pozuluf,
Eşq oduyla yanan aşiq, Mədət tək yanana diyim.

Dayanmışam mən

Haqdan yaranmışam, haqqın quluyam,
Eşqimin nuruna boyanmışam mən.
Şirin, pak yuxudan busa almağa,
Yarımlın səsinə oyanmışam mən.

Bağlarım bəs necə olmasın hədə, r
Həmişə yaralı olarmı bədən.
Dünyadan leş kimi sürünüb gedən,
Köç ilə karvanı soyanmışam mən.

Afərin sözümə gülmiyənlərə,
Nəhlət haqq yoluna gəlməyənlərə.
Qədrimi bilib-bilmiyənlərə,
Sözdən qala tikib qoyanmışam mən.

Şairəm, dönmədim öz vicdanımdan,
Çəkinmədim bircə damla qanımdan.
Nankorlar yolunda keçdim canımdan,
Kafərə, şeytana uyanmışam mən.

Pay aldım mövladan, gözəl ayatdan,
Düz yolumla gedəcəyəm həyatdan.
Məhşər üçün keçmək üçün Siratdan,
Öz-özümə körpü qazanmışam mən.

Yazanda sözümlü dedim bismillah,
Yazanda Nəbim Məhəmmədi – Rəsulullah.
Şükür olsun sənə, yaradan Allah,
Sən yazanı şükür, bəyənmişəm mən.

Mədət ayrı düşüb oba-elindən,
Süsənindən, sünbülündən, gülündən.
Can getdi ayrılıb canan əlindən,
Lalam, dilim susub dayanmışam mən.

Yaxşısa

Yaxşı şeydir dost-aşna,
Əgər zət yaxşısa.
Uzaq olsa da, gələr,
Əgər atı yaxşısa.

Yaxşı dost varı neylər,
Sözün düzünü söylər.

Öluncə dostluq eylər,
Əgər qatı yaxşısa.

Mədət, düşmə azara,
Dambır hara, saz hara.
Malın apar bazara,
Əgər çatı yaxşısa.

Zaqatala

(Gərayli)

Axşam-səhər alqışlayır,
Dinlən səni, Zaqatala.
Çır-çıraqban bəzəyibdir,
Əllər səni, Zaqatala.

Kəsib çaylağı döndərib,
Daşı-daş üstə çöndərib,
Cənnət bağına döndərib,
Ellər səni, Zaqatala.

Kəmalın var dərin-dərin,
Seç götür ləli-gövhərin.
Qucaqlaya sərin-sərin,
Yəllər səni, Zaqatala.

Yağmurlu illərin olub,
Sakinlərin məruz qalıb.
Neçə yol ziya salıb,
Səllər səni, Zaqatala.

Çala-çuxurun sökənə,
Afərin asfalt tökənə.
Tanıdıbdır hər yetənə,
Yollar səni, Zaqatala.

İnsan hər işi görəcək,
Tarlaları dindirəcək.
Məhsul verib güldürəcək,
Çöllər səni, Zaqatala.

Mədətin hər bir kəlməsi,
Yaz tarixə boş keçməsin.
Pis rüzgarla incitməsin,
İllər səni, Zaqatala.

Vədəsində

(Ustadnamə)

Doğrudu atalar misalı dostlar,
Uzatma, hər işi gör vədəsində.
Əgər bir adama varsa bərcun,

Arada özün var ver vədəsində.

Namuslu ol, çirkin adı götürmə,
Peşədən incimə, işi ötürmə.
Hər şeyin vaxtı var, vaxtı itirmə,
Toyda da oyna, gir vədəsində.

Əl-ayax çirkidir dövlətin, varın,
Sındırma qəlbini sevdiyin yarın.
Gördün xumar-xumar çıxdı şikarın,
Sərrast ol, nişanı vur vədəsində.

Qədir bilməzlərə can vermə bada,
Əzilif-büzülmə həddən ziyada.
Etibarsız zalım fani dünyada,
Kefin çək, ömrünü sür vədəsində.

Ustadam, ustayam, yeri gələndə,
Ayıf olmaz xamlar-xama güləndə.
Aşır Mədət əlifbanı biləndə,
Deyinən yuxudan dur vədəsində.

Oyat məni

Əsər gələr badi-səba,
Səhər-səhər oyat məni.
Şirin yuxuma ortağ ol,
Səhər-səhər oyat məni, oyat məni.

Çox işləyif dayanmadım,
Ağ kəfənə boyanmadım.
Yatıf bəlkə oyanmadım,
Səhər-səhər oyat məni, oyat məni.

İstəmirəm ləc olmayım,
Ağıldan kəm, gec olmayım.
El köçəndə gec olmayım,
Səhər-səhər oyat məni, oyat məni.

32. AŞIQ CAHANGİR DALĞIN²⁴ (1932-1981)

Cahagir Dalğının əsl adı Mütəllibov Qeyfəddin Əm-rul-lah oğludur. 1932-ci ildə Qax rayonunun İlisu kəndində anadan olmuşdur. Ustadı olmamışdır. Ailəsində baş verən uğur-suzluqla əlaqədar özünə “Dalğın” təxəllüsünü qəbul edir və el arasında Cahagir Dalğın kimi tanınır. Cahangir Dalğın 1981-ci ildə 52 yaşında vəfat etmişdir. O, bir sıra təxəllüs-lərlə şeirlər yazmışdır.

Azadlıqdır

Dünyada insana ən şirin nemət,
Bir sağlıxdır, bir sağlıxdır, bir sağlıx.
Yaxşı arzuların lap ən yaxşısı,
Azadlıxdır, azadlıxdır, azadlıx.

Başımda dolanır sevdamin tacı,
Hayıf ki, bilinmir onun əlacı.
Ömrünü eləyən zəhərdən acı,
Yamanlıxdır, yamanlıxdır, yamanlıx.

Dalğın, çox çəksəm də zülmi-zilləti,
Müqəssir bilmirəm heş bir milləti.
Sürdüyüm dövrənin dadı, ləzzəti,
Cavanlıxdır, cavanlıxdır, cavanlıx.

²⁴ Bu məlumatı sənətkarın oğlu Aydlın Cahangir oğlundan və şəxsi arxivindən əldə etmişik.

Biri pul

Bu dünyada özün bilən bəxtəvər,
Biri qızıdır, biri gəlin, biri dul.
Ömrü qısa, adı dildən düşməyən,
Biri aydır, biri şamdır, biri gül.

Ariflər fikrimi anlasın bayan,
Xoşbəxtdir həyata xoş qədəm qoyan.
Dünyada üç şey var sonu olmayan,
Biri arzu, biri xəyal, biri yol.

Dalğın həm şairdir, həm də ki, ayar,
Tədbir tökər, ümid verər, can qoyar.
Dünyada ən güclü əsas üç şey var:
Biri elmdir, biri seldir, biri pul.

Bildinmi?

On iki imam, on iki ayı,
On ikiyə bölüşməyə bildinmi?
On iki təbirdir, on iki xəbər,
Atəş oluf alışmağa bildinmi?

On iki bina var, on iki bucax,
On iki çeşmə var, on iki ocax.
On iki bəzircan, on iki qaçax,
Yoldaş olub görüşməyə bildinmi?

On iki pəncərə, on iki qapı,
On iki tərəfə edir xitabı.
Dalğın deyər, yüz oxusan kitabı,
Belə işə girişməyə bildinmi?

Biləcəkdir

Çalış yaxşılıx et müdam xalqına,
Cavan bilməsə də, çal biləcəkdir.
Ellərin gücünə arxalanmasam,
Sonradan sonraya dil biləcəkdir.
Hafizin yanında dil olar naşı,
Göyləri dəlsə də tacının başı.

Yel yığıf gətirər müstəmənd daşı,
Dərbədər etməyə sel biləcəkdir.

Qəvvas gəzər dayazları, dərini,
Arar, tapar mərcanların yerini.
İnanıram mən Dalğının qədrini
Zəmanə bilməsə, el biləcəkdir.

Danış

Adam oğlu, bir məclisə varanda,
Yerin tanı, ağır otur, az danış.
Yüz suala bir kəlməynən ver cavab,
Yaxşı dinlə, aşkar dillən, düz danış.

Səkkiz şey var, bu dünyanı tutandı:
Abi-həyat, xaki, badi əyandı.
İncil, Zabur, Tövrat, bir də Qurandı,
Qəlbinə onlardan əvvəl yaz, danış.

Sərinə cəm olub əgər pur-kamal,
Odur xoş camalın, odur cah-cəlal.
Bildiyin ayədən kim sorsa əhval,
Heç bir kəsə eləməmiş naz, danış.

Danışmaq istəsən kəlmələri seç,
Ayıb deyil versən cavabını gec.
Etdiyin söhbətin olmamaqçün vec,
El alırsa mənasından həz, danış.

Qürbətə özünü öyrətmə əsla,
Qonşu pis olsa da, məhəbbət bəslə.
Nə vaxtsa görüşsən bir qərib kəslə,
Cəld başa düş, xoş başa sal, tez danış.

Kəlməni dilinə gətirən zaman,
Bilməlisən əvvəl aşkardır, pünhan.
Səni bir dinləyən bəlkə şər insan,
Ətrafa yetirib hərdən göz, danış.

Qəlbini pak elə, fikrini düzgün,
Açğınən kitabı, baxğınən yüz gün.
Çatıbsa mətləbə əgər bir azğın,
Dəhanın içinə salıf köz, danış.

Nanəcib don geyər oddan əyninə,
Nalayix işləri salar meylinə.
Nə qədər danışsam batmaz beyninə,
Bir danışma, istəyirsən yüz danış.

Çox bilirəm deyə döymə döşünə,
Ariflər tez bələd olar işinə.
Əgər gəlmir nəsihətlər xoşuna,
Ver özünü küçələrə, gəz, danış.

Gözəllih olsa da al yanax üstə,
Mərifət duyulur hər sınaq üstə.
Qocaya yer göstər, dur ayax üstə,
Ondan heş vaxt yorğun olmaz diz, danış.

Kişiyə yaraşmaz heş əskik cəhət,
Mənasız gülməyə etməyin adət.
Dalğına edincə çox uzun söhbət,
Xoşa gələn iki kəlmə söz danış.

Deməsəydin

Sənin həsrətindən saralmaz idim,
Əzəldən sən mənə “yar” deməsəydin.
Aləmdə mən səni rüsvay etməzdim,
Olmayan ilqara “var” deməsəydin.

Döndərmiş olsan da məndən üzünü,
Qəm yaşları nəm etməsin gözünü.
Səni unutmazdım ömrüm uzununu,
Sürdüyümüz dövrəyə “dar” deməsəydin.

Bu dünya, bu həyat gözümdə dardı,
Onun da bir zaman isməti vardı.
Dalğının dünyada olmazdı dərdi,
Bu tərlən könlümə “sar” deməsəydin.

Deyişmə

Sevdalı:

Səndən xəvər alım, ay şair Dalğın,

O nədir ki, həbs içində azaddır?
O nədir ki, göz götürməz günəşdən?
Sanki günə yol göstərən mayakdır?

Dalğın:

Sənə cavap verim, şair Sevdalı,
O, xəyaldır, həbs içində azaddır.
Günəbaxan göz götürməz günəşdən,
Sanki ona yol göstərən mayakdır.

Sevdalı:

Hansı quşdur quyruğundan haçadır?
O nə şeydir minaradan ucadır?
O nədir ki, beşə çatdı gecədir?
O nədir ki, yatmış olsan oyaqdır?

Dalğın:

Qaranquşdur, quyruğundan haçadır,
O şöhrətdir, minaradan ucadır.
Yastı namaz çatdı şəksiz gecədir,
O, ürəkdir, yatmış olsan oyaqdır.

Sevdalı:

O nədir ki, hey dolanır mahalı?
O nədir ki, yoxdur onun zavalı?
Sevdalı sorur səndən bu əhvalı,
Heş kim bilmir yaxındır, ya iraxdır?

Dalğın:

O xəvərdir, hey dolanır mahalı,
Həqiqətdir, yoxdur onun zavalı.
Dalğın diyir: “Əcəl”, - ey Sevdalı,
Heş kim bilmir yaxındır, ya uzaxdır”.

Dönməsin

Könlüm öz-özünə nəsihət edir,
Səfalığın bəd nişana dönməsin.
Sal meylini halal haqqa-hesaba,
Gözlə, taxtın Süleymana dönməsin.

Səninlə rəftarı kim etsə sadə,
Çalış ki, mənasız keçməsin vədə.
Gah “Quran” götürdün, gah da mey, badə,

Elə iç ki, şərab qana dönməsin.

Öz ağlımın sayəsində böyüdüm,
Çoxunu gətirif yola öyüdüm.
Haramzadələrdən ibrət götürdüm,
Arzum budurmuş aslana dönməsin.

Zambur pətəyində bal ola gərək,
Zərgaram deyəndə ləl ola gərək.
Günahkar bəndələr lal ola gərək,
Pünhan işi bir dastana dönməsin.

Cahangir Dalğınla gəl etmə yarış,
Mərifət götürüb ellərə qarış.
Sonra gec olacaq, indidən çalış,
Xoş baharın zimistana dönməsin.

Getdilər

Ey insan, ayrılma səxavətindən,
Bax necə Cəmşidlər qoyub getdilər.
Kim gəldi pəhrizkar ana bətnindən,
Dünyada təmiz ad qoyub getdilər.

Mərd olan ağlayar elin halına,
Dözər həyatının cəng-cidalına.
Kim yetib qırqların pür kamalına,
Oluban şərəfə sahib getdilər.

Dalğını dünyada yaşadan qüvvə,
Udacaq bir günü dönərək divə.
Kefə gedən gəlməz bir də evə,
Bizdən əvvəlkilər doyuf getdilər.

Gəzirəm

Ləl, yaqut, gövhərin xəznəsi mənəm,
Demişəm, deyirəm, bəli, gəzirəm.
Vəfalı dostlardan alıf ilhamı,

Geniş obaları, eli gəzirəm.

Səbrimdə qərar yox, taledə hökm,
Nər çəkməz bu dərdi, mən necə çəkim.
Bircə bu aləmə qalıfdı ərkim,
Görüm nə olacax dalı, gəzirəm.

Cahangir Dalğınam, Həkimi-Loğman,
Sinəmdə eşqli dərdim var yaman.
Könüllər könülə qovuşan zaman
Sevindirif gənci, çalı, gəzirəm.

Görmüşəm

Ay arıflər, mən bu qoca dünyanı,
Gah boşalıb, gah da dolan görmüşəm.
Göylərə ucalan xam xəyalları,
Lap yer ilə yeksan olan görmüşəm.

Şaxtanın zərbindən göyərməz çəmən,
Təbiətə nə hökm eləyəydim mən.
Çiçəklər, qönçələr, nərgiz, yasəmən,
Açılıf, açılıf solan görmüşəm.

Çox yazıqdır kef-damağı bilməyən,
Qaradan silinif, qəlbi gülməyən.
Bir ovuc qızıla belin əyməyən,
Ehtiyac qəminə dolan görmüşəm.

Min bir oyunu var ulu Tanrının,
Tapılmaz loğmanı vuran yaranın.
Milyon anaların, milyon balanın
Əlləri qoynunda qalan görmüşəm.

Əzəldən “can” diyif, can bilən aşna,
Qurdu min bir kələk can sirdaşına.
Tutduğu işindən dönüf peşmana,
Əliynən saçını yolan görmüşəm.

Neçə min məhəbbət aşiqi vardır,
Hamının həyatı qəm, ahu-zardır.
Dünyanın gərdişi elə bazardır,
Onun sevdasını yalan görmüşəm.

Zamanın qəminə neyləsin millət,
Gözə görünsə də iş tutur xəlvət.
Dalğın, gəl axtarma heç haqq-ədalət,
Ədalət aranı talan görmüşəm.

Könül

Arvada sirr vermə, lütdən borc alma,
Qulluqçuynan dostlux eləmə, könül.
Haramdan baş qaçır, halalı axtar,
Şöhrətinlə yayıl aləmə, könül.

Yaxşını, pisini bil vədəsində,
Bülbülə arxadı gül vədəsində.
Hər işin qeydinə qal vədəsində,
Hər yetənə dərdin söyləmə, könül.

Gözəl olsan, ayıb etmə xuryada,
Sağlığında axirəti sal yada.
Hərdən kefdə olsan, hərdən cəfada,
Haqdan başqasını səsləmə, könül.

Dünya insanları bir-bir daşdır,
Onun bu işindən çoxu naşdır.
Yüz lotu sözündən bil ki, yaxşıdır,
Öyrənsən ayətdən bir kəlmə, könül.

Söz şirin olsa da, eşq piyaləsi,
Unutma, lap çoxdur onun cəfası.
Dalğına həyandır mərdlər adası,
Qurban ol, ol qadir mövlama, könül.

Olmaz

Öz-özündən dastan icad eliyən,
Bir çiçək açmaxla düzlü yaz olmaz.
Bir çölün çöpünü yığıf yandırsan,
Sabaha qalası narın köz olmaz.

Nəlayıxdır acı demək qocaya,
Alçax adam çətin qalxar ucaya.
Gəlin var atlana, gedə Nacıya,
Yüz il dul qalsa da, ondan qız olmaz.

Kül-zibil tökməklə təpə, dağ olmaz,
Özündən boyanan rəngindən solmaz.
Bir yüzü doxsanla doqquz doldurmur,
Manatı qoymasam, yenə yüz olmaz.

Tula olmaz qurddan bəsləmək ilə,
Qarğa gülə dönüf dönməz bülbülə.
Damburu bəzətsən şirmayı ilə,
Adı üstündədir, tavar saz olmaz.
Dalğın kimi əgər demək istəsən,
O Leyli camından gərək içəsən.
Dediyindən gərək inciməyəsən,
Mənasın bilməyən sözdən söz olmaz.

Vədəsində

Qoy deyim, nazlı yar, sən də qulax as,
Gəlibdir sinəmə söz vədəsində.
Mən səni sevmişdim saf məhəbbətlə,
Sənə şərəf olan qız vədəsində.

Məni tərək elədin aldanıf yada,
Necə qıyıf saldın sönməyən oda.
Vermədin içməyə bir damla su da,
Mənim ürəyimin köz vədəsində.

Mən ellər içində deyəndə qəzəl,
Mənim hökmümə inanmırdın əzəl.
Dalğına yar olmaq istəyənlə gözəl,
Qalaydı qeydimə öz vədəsində.

Yatıbdır

Sükuta qərq olan amansız diyar,
Səndə necə şirin canlar yatıbdır.
Nə hökmün bəllidir, nə də hakimin,
Çox amansız kəc fərmanlar yatıbdır.

Orada insanlar baxmır üz-üzə,
Qələm-kağız yoxdur, bir namə yaza.
Ağanın hökmüylə verilmir cəza,
Qullarla yanaşı xanlar yatıbdır.

Orada işləmir nə qızıl, nə pul,
Qəhərdən açılmır nə çiçək, nə gül.
Əl-ayaq tərپənmir, heç dillənmir dil,
Peşman oluf xaramanlar yatıfdir.

Orada nə məktəb var, nə də müəllim,
Özüm də bilmirəm nəyədir meylim.
Hələ şad olmayıf heş bir diləyim,
Dilək bitən xoş zamanlar yatıbdır.

Orda müdam qışdır, heç olmur bahar,
Nə tacir, nə dərviş eləmir nahar.
Nə Qəmər görünər, nə Günəş doğar,
Ehsan olub asimanlar yatıbdır.

Orada seçilmir nadandan alim,
Heç kəs demir daha “neylim, mən neylim”.
Nə “gedim” deyən yox, nə də ki, “gəlim”,
Üz döndərib aşınalar yatıfdir.

Bəndədən bəndəyə qalmayıf nemət,
Ya qisas ödənir, ya da ki, hörmət.
Zahiri gül-çiçək, batini zülmət,
O diyarda xiyabanlar yatıfdir.

Sanki dilə gəldi hər məzar daşı,
“Bizi qoyub getmə, elin qardaşı”.
Töküldü gözünün ən acı yaşı,
Dalğın bilir çox qurbanlar yatıfdir.

Ya yox?

Məndən salam olsun aşiq Camala,
Suala cavabı gözləyim, ya yox?
Könül boxçasında olan yaqutu
Naşı bəzircandan gizləyim, ya yox?

Əzəldən belədir haqqın gərdişi,
Tərəqqi yox, tənəzzüldür hər işi.
Sözünün üstündə durmayan kişi

Çıxarsa qarşıma bizləyim, ya yox?

Dalğına çox xoşdur hər cür imtahan,
Açılsa qanaram nə deyir dəhan.
Xurma qiymətinə var soğan satan,
Sevda bazarını izləyim, ya yox?

Yetirin

Öz şair qəlbinin salamlarını
Minnətdaram, mərd dostlara yetirin.
Könlümün ən gözəl arzularını
Məni əcəb qananlara yetirin.

Tale hökmdardır, zəmanə hakim,
Belə bir haqlığa mən də qol çəkim.
Hamıya olubdur hər zaman ərkim,
Gənclər ilə pıranlara yetirin.

Çox böyük fərq vardır şeş ilə yekdə,
Nigaran olmayın, qalmayın şəkədə.
Milçəyə ağırdır bir zərrə tük də,
Onu fikrə dalanlara yetirin.

Hicran zirvəsinə tikdim gözümü,
Tay etmədim nadanlara özümü.
Ən təmiz duyğunu, şirin sözümlü,
Məni hərdən soranlara yetirin.

Bir yanı Xram körpü, bir yanı Quba,
Sinəmin dərdinə deyir “mərhəba”.
Eşitsin sədəmi bütün el-oba,
Eşitməyib qalanlara yetirin.

Süfrələrdə mənim ilə kim oldu,
Gərdişimdən kim şad oldu, kim soldu.
Onlara dilimdə ehsanım boldu,
Ər sözümlü tutanlara yetirin.

Mən Dalğınam, kökləmişəm tavanı,
Aşkar etdim zimistanla baharı.
Ruzigar yaşatsın pak insanları,
Varxiyanda olanlara yetirin.

Dayanmaz

Gəlifkeçən min illərin,
Birliyidir fəsillərin.
İttifaq olan ellərin
Qarşısında dağ dayanmaz.

Üş şeyin yoxdur çarəsi,
Olduynan öldü bəlası.
Bir də olsa dil yarası,
Loğman da gəlsə sağalmaz.

Hamımız etsək doğrulux,
Dünyada olmaz oğurlux.
Bir ayrılıx, bir yoxsullux,
Olmasa insan qocalmaz.

İnsan oğlu, pozma kefin,
Düzəlt əgər varsa səhvin.
Hər kim səni etsə də dəfn,
O da bu dünyada qalmaz.

Dalğın, şərə düşdü güzar,
Dilin deyər, əlin yaxar.
Kim olsa da bir kəc nəzər,
Yazdıqların heç pozulmaz.

Olanda

Bağban duymaz yorğunluğu,
Bağında bol bar olanda.
Qazan elin şöhrətini,
Canında can var olanda.

Bülbül kimi cəhcəh vuran,
Deyin bunu varmı görən.
O çəmənzar olar viran,
Oylağında sar olanda.

Ay Cahangir, olma naşı,
Bil, səbirdir elmin başı.

Heç olarmı qoç savaşı,
Dağ başında qar olanda.

Can-can Əziz

Zamanaya asi olma,
Gül üzlüm, can-can Əziz.
Zəhmət ilə şöhrət tapır
Hər alim, can-can Əziz.
Zambur kimi qanadlanır
Elmin çiçəyində göz.
Ziyan çəksəm tərsə dönsün
İqbalım, can-can Əziz.

Zarafata çox qoşulma,
Cəngi edər dələduz.
Şövq ilə sən bax həyata,
İşini mizana düz.
Zərraf olub könüllərə
Ləl, yaqut, gövhəri düz.
Zorakılıq edən görər
Nədir zülüm, can-can Əziz.

Düzgün olsa yaxşılığın
Heç qızarmaz onda üz.
Zaval dəymiş bir insanla
Haqq-hesabın varsa üz.
Cahangirin zəbanında
Nəsihət var neçə yüz.
Zirvələrə çox dırmanma,
Mən ölüm, can-can Əziz.

Danış

Hansı gündə Adəm gəldi,
Sonra Həvvadan danış.
Kim düşübdür bu torpağa,
Ərşi-asimandan danış.
Ol həbibim neçə şeyi
Bağısladı Adəmə?
Quranı çap eliyən
Qadir Osmandan danış.

Nəlayiqdir ariflərə
Bu sirr qalsa dünyada.
Neçə dirək dayanıbdır
Yerlə göyün arada
Məkkə ilə Mədinəyə
Bünövrəni qoyanda
Hardan gəldi hazır daşı
Quran ustaddan danış.

Usta Cahangir Dalğın
Çox işdən oldu hali,
Hansı şeyin səbəbindən
Müşkül olub qocalı.
Ol həbibim Məhəmmədə
Verdi neçə sualı?
Hümmətinə sadıq olub
Verən cavabdan danış.

Əldən gedər

İlk sevdanı kor elmə, bazarın əldən gedər,
Artığa çox etmə tamah, nəzərin əldən gedər.
Düşünməmiş çox danışsan, huşun çıxar sərindən,
Xeyir getsə, şər gələcək, güzərin əldən gedər.

El içində düzgün dolan, vermə əldən halalı,
Dərd əhlinə kərəm etsən, heç görməzsən zavalı.
Dalma qəflət yuxusuna, xoşdur dövrün yığvalı,
Yoxsa Fələk qılığında düz arın əldən gedər.

Dalğın deyər, bax gərdişə, havayı dad eyləmə,
Əğyar ilə həmdəm olub, rəftarı cod eyləmə.
Hakim olsan, evlər yıxıb, özünü şad eyləmə,
Mərhməti əsirgəmə, ol sərin əldən gedər.

Salam-əleyküm

Çox vacibdir demək belə yerdə salam-əleyküm,
Salam alar varsa kamal sərdə salam-əleyküm.
Yaxşı adət çox vacibdir insan üçün hər zaman,
Musa haqqa demişdi: Turda salam-əleyküm.

Həyatımız şən keçinsin, çataq şana-şöhrətə,
Mərd insanlar düşməsinlər namərdlərə minnətə.
Meyl salın, əziz dostlar, daim gözəl işrətə,
Qədir bilən uğramasın dərdə salam-əleyküm.

Bülbüllər qoy enməsin qönçə güllü budaqdan,
Əskilməsin ər olanın sevgilisi otaqdan.
Bellərini qucaqlayıb busə almaq yanaqdan,
Dalğın deyər, qismət olsun mərdə salam-əleyküm.

Bağlar

(Təcnis)

Sizi görüf yaman düşdüm möhnətə,
Görünmür nə dostlar, nə yar, a bağlar.

Mən aşiq yara bağlar,
Ürəyim yara bağlar.
Mənim bu günümü görsə
Yarım Yarəb, ağlar?

Tufan vuruf yerlə yeksan elədi,
Qalmadı nə dosta, nə yara bağlar.
Yolu uzaq getmək üçün dar odda,
Namərdə sən bel bağlama dar adda.

Mən aşiqəm, dar adda,
Genişlikdə dar adda.
Bu dəryanın içində
Məskənimdir dar ada.

Xain görsə, sən yanırısan dar adda,
Nə dərdir soruşar, nə yara bağlar.
Qəvvaz oldum, dəryalarda üzəm mən,
Baş vurdum dərinə, çıxdım üzə mən.

Dalğın deyər üzəm mən,
Ahu-zarı yüzəm mən.
Çox can atdım bələdan
Əllərimi üzəm mən.

Bağ becərdim, istədim nar üzəm mən,
Nə sənə qalmadı, nə yara, bağlar.

Tərsinə döndü

(“T” hərfi üstündə dodaqdəyməz)

Tərs keçdi həftələr, tərs dolandı ay,
Tərs ilin gəlişi tərsinə döndü.
Tərs xəyalın tərs də olar arzusu,
Tərs edən hər işi tərsinə döndü.

Tərs yola düşənlər tərs höccət olar,
Tərs ata əkəndən tərs də zat olar.
Tərs anlayan adam tərs söhbət olar,
Tərs etdi xahişi, tərsinə döndü.

Tərs kəsdən Dalğının canı alışdı,
Tərs sözlər eşitdi, tərs də danışdı.
Tərs yoldan qayıtdı, tərsdən uzandı,
Tərs çaldı sazını, tərsinə döndü.

33. AŞIĞ VALEH HƏSƏNOV²⁵

Aşıq Valeh Rəhim oğlu Həsənov 1937-ci ildə may ayı--nın 1-də Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalında, sənətkar ailə-sində dünyaya gəlib. Onun atası Rəhim dövrünün tanın-mış aşıqlarından olub. Aşıq Valeh sonralar 1961-ci ildə ailə-si ilə birgə Zaqatalaya köçür. Aşıq Valehin sənətkar ailə-sin-də böyüməsi onu qüdrətli bir ustad aşıq kimi yetişmə-sinə kömək edir. Ustad aşıq sənətinin bütün janrlarında yazıb-yaradır, klassik dastanlarımızı mükəmməl bilir. “Aşıq Valeh və Afət” dastanının müəllifidir. Aşıq Valeh ustad-şagird ənə-nəsində layiqincə davam etdirmiş, onlarla şagird yetiş-dir-mişdir. “Yaxşı yadadı”, “Endim”, “Ayrılıq”, “Mən oldum”, “Zaqatala”, “Ulu Göyçə” və s. aşıq şeiri üslubunda yazılmış şeirlərin müəl-lifidir. Eləcə də sənətkarın bir neçə kitabı “Mərcan gözlər”, “Dastanlar”, “Vüqar və Aypara dastanı”, “Mən necə yazmayım Zaqataladan” və s. nəşr olunmuşdur.

Ulu Göyçə

Tifilkən köç eyelədim elimdən,
Vətən sözü heş düşmədi dilimdən,
Yurdum-yuvam tamam çıxdı əlimdən,
Qürbətdə bir ayım döndü min aya,
Ulu Göyçə, Göyçə gölü, Şişqaya.

Gəzib-dolaşsamda Böyük Qafqazı,
Göyçə dağlarından aldım avazı.
Bir az qəmli çaldım sədəfli sazı,
Çox həsrətlə baxdım bu gen dünyaya,
Ulu Göyçə, Göyçə gölü, Şişqaya.

Qürbətdə şöhrətdə, şanda qazandım,
Hörmət gördüm hər insanda, qazandım,
Nə qazandım, bu məkanda qazandım,
Ucaltdılar məni uyduza, aya,
Ulu Göyçə, Göyçə gölü, Şişqaya.

Dolaşdım dünyanı, gəzdim hər yanı,
Doğma vətən seçdim Zaqatalanı.
Qardaş-bacı bildim hər bir insanı,

²⁵ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Məni çox hörmətlə saldılar saya,
Ulu Göyçə, Göyçə gölü, Şişqaya.

Valehəm, itirdim əsil zatımı,
Yurdumu-yuvamı, el-elatımı.
Burda qazansamda hər büsatımı
Qələmim üç addan alıfdı maya,
Ulu Göyçə, Göyçə gölü, Şişqaya.

Nə yazım indi

Vaxt var idi nə istəsəm yazardım,
Yaş ötüb, təb sönüb, nə yazım indi?
Tükənifdi sözü, gəlmir ilhamım,
Nə də həvəsim var, nə yazım indi?

Çaşıram yolumu ayə di göstər,
Söylə yol göstərən ayə, di göstər,
Quranda yazılıf ayə, di göstər,
Əlifdim tey oldum, ayə nə yazım.

Valehəm, dağlarda bala gəzərdim,
Qartal yuvasında bala gəzərdim.
Qartal yuvasında bala gəzərdim,
İsitmir canımı, nə yazım indi?

Kaş

Qəlbimin qanıyla ana, adına,
Yazaydım, aşkara oxuydı kaş!
Ana ayağına dəyəm qara daş,
Mənim ürəyimə toxunaydı kaş.

Məni çox incidir ana, həsrətin!
Kaş mənə dəyəydi əcəl xəncərin!
Köksümü göynədən haça şeşbərin
Biləydim ucunun oxu nəydi kaş!

Tərk etdin dünyanı, gec çatdı mənə,
Sığına bilmədim ana, köksünə.
Valehin taleyi döndü tərsinə,
Son dəfə köksünə sığınaydı kaş!

Aşıq Talıba nəzirə

Alməmməd ocağı tək bir ocaq hayanda var?
O ocaqda Ələsgər, Qurban tək oğlan da var.
Əbdüləzim, Xəstə Həşim, Bəşir olub ocaqda,
Aşıq Nəcəf, Aşıq Talıb, Növrəstə İmanda var.

O ocaqdan bəhrələnib neçə tədqiqatçılar,
O ocağa kim üz tutsa, əminəm ki, ucalar.
Əfsus, yağlı əlindədi tüstü çıxan bacalar,
Haqq əyilər,ama sınımaz Ədalətdi vanda var.

Özünə təsəlli verib, deyirsənki, qəm yemə,
İyirminci yüzillikdə çevrilmişdik biz yemə.
Talib əmi, bu misralar gəldi kasıb sinəmə,
Əsarətdə qalan yurda Valeh tək yananda var.

Zaqatalada

Bu yerlərə gəldim bir bahar çağı,
Gül-çiçəyə batdım Zaqatalada.
Füsünkar təbiət bəxş etdi şəfa,
Hər bir dərdi atdım Zaqatalada.

Vətənim Göyçədi, elim Şişqaya,
Fəqət o yerlərdə yetmədim boya.
Qürbət yaşasam dasaldılar saya,
Hər arzuma çatdım Zaqatalada.

Çox hörmət göstərdi insanlar mənə,
Başada çəkdiilər hey dönə-dönə.
Ancaq qəlbim çəkdi daim vətənə,
Çox həsrətlə yatdım Zaqatalada.

Valeh, minnətdar ol bu insanlara,
Nəhayət, bir son qoy bu intizara.
Bu yerdə düşmədim heç zaman dara,
Hey yazdım, yaratdım Zaqatalada.

34. AŞIQQ SƏADƏDDİN (BƏHMƏDLİLİ)²⁶

(1933-2006)

Ramazanov Səaddədin Əziz oğlu 1933-cü ildə Zaqata-la-nın Bəhmədli (əvvəlki Varxiyan) kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi Bəhmədli kəndində bitirəndən sonra Bakı-da 3 sayılı sənət məktəbində təhsil alıb. Varxiyanlı Aşiq Mə-həm-mədin nəvəsidir. Yeri gəldikcə aşiq şeiri üslubunda da şeir-lər yazmışdır. El arasında əsasən ifaçı aşiq kimi tanınır. 2006-cı ildə Bəhmədli kəndində vəfat etmişdir.

Məni

Övladlarım, sözüm sizə yadigar,
Götürün, yetirin məzarə məni.
Eşqimdən ürəyim qara bağladı,
Götürün, yetirin məzarə məni.

Cavan oluf cavanlara qatılmadım,
Bülbül oluf öz gülümdə qalmadım.
Bu dünyada yaxşı bir gün görmədim,
Götürün, yetirin məzarə məni.

Cənazəmin dörd tərəfdə durarsız,
Atanızı son mənzilə salarsız.
Mənim ətrimi də sazdan alarsız,
Götürün, yetirin məzarə məni.

Səadəddinəm, bu sözləri yazıram,
Yazıban sinəm üstə düzürəm.
Bu sözümü mən yadigar diyirəm,
Götürün, yetirin məzarə məni.

²⁶ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışdır.

**Aşıq Səadəddinlə
Aşıq Mədətin deyişməsi**

Aşıq Mədət:

Cavab ver, aşıx Səadəddin,
Yer, göy nədən hasil oldu?
Keşiyini çəkən nədir?
Yarı hansı fəsil oldu?

Aşıq Səadəddin:

Al cavabın, aşıx Mədət,
Yer, göy haqdan hasil oldu.
Keşiyini çəkən odur,
Yarı bahar fəsili oldu.

Aşıq Mədət:

Kimdi ərşdə sağ dayandı?
Kimdi nur ilə boyandı?
Kimlər səsindən oyandı?
Bəs kimlər bədəsil oldu?

Aşıq Səadəddin:

Haqq özü nura boyandı,
İsa ərşdə sağ dayandı.
Adəm yaranıf oyandı,
Pir onda bədəsil oldu.

35. AŞIQ SABİR²⁷

Aşıq Sabir Abdilməcid oğlu İbrahimov 1950-ci ildə Za-qa--talanın Muğanlı kəndində zəhmətkeş bir ailədə anadan olmuşdur. Heç bir ustada qulluq etməmişdir.

²⁷ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Qocaldım

Cavanlığımgetdidahaəlimdən,
Arzumungülşənisoldu, qocaldım.
Həmsevindənyedim, həmdəki, qəmdən,
Ömürbildiyiniçaldı, qocaldım.

Övladlarböydü, toyunugördüm,
Bağ-bağcadüzəldif barınıgördüm.
Yükümağır oldu, yollarımçətin,
Güllərimboynunubükdü, qocaldım.

Sevgilimləbirgə yaşadım qoşa,
Ömrümüzüxoşbəxt vurmuşux başa.
Karvanımköçədir, gedəcəkdaha,
Baharımzimistan oldu, qocaldım.

Bu dünyafanıdır, gəldi-gedərdi,
Əvvəlisəvinədi, sonukədərdi.
Ömrünsonu, Sabir, onsuzhədərdi,
Mizrabıməlimdəqaldı, qocaldım.

12.02.2000

Olmuşam

Nə vaxtdır Murovdan çəkilmir gözüm,
Dumana baxmaqdan duman olmuşam.
Ədalətin sinəsində telli saz,
Habilin əlində kaman olmuşam.

Odu Füzulinin külündən alıf,
DərdiŞəhriyarın dilindən alıf,
Şamın həyatını əlindən alıf,
Əryar olmuşam, yaman olmuşam.

Nə giley, nədəki, şikayət edim,
Şirin söhbət edim, hekayət edim,
Bir zaman bəxtəvər şücayyət idim,
İndi ah olmuşam, aman olmuşam.

Göyçədi

Dünya cənnət olsa başdan ayağa,
Mənim qibləgahım yenə Göyçədi.
Əqidəm, məsləyim, dinim, imanım,
Qızıl varigahım yenə Göyçədi.

Yar olanda bir yaylaxda olasan,
Yağış yağar, narın-narın çən gələr.
Kəkötunu gül qarışx dərəsən,
Kef çəkməyə yar-yoldaşın tən ola.

Qürbət eldə bağban olsan bir bağa,
Alqayıdam, istəmərəm yox, qağa.
Bir ovuc torpağa, bir böyük tağa,
Ümüdüm, pənahım, yenə Göyçədi.

Muğanlıdadı

İstəsən gəzəsən uca dağları,
Həyatın dövrənı Muğanlıdadı.
Qüdrətindən sulanır meyvə bağları,
Bağçalar bağbanı Muğanlıdadı.

Çöllərindən gəlir kəklik sədası,
Meşəsində gəzir ahu balası.
Cansıza can verir abu-havası,
Xəstələr dərmanı Muğanlıdadı.

Gözəl xalqı var, sevır qonağı,
Sabirə xoş gəlir kəndin yaylağı.
Dağında, daşında sərin bulağı,
Gözəllər məskəni Muğanlıdadı.

Azərbaycan

İstəyirəm gəzəm hər diyarını,
Gözəl təbiətli bağça-bağını.
Yolunda verməyə hazırım bir can,
Mənim doğma yurdum Azərbaycan.

O isti qoynunda yuva salmışam,
Göz açıf dünyaya, boya çatmışam.

Sinəm ayrılıxdan dağlanır həran,
Mənim doğma yurdum Azərbaycan.

O gözəl şəhərim Zaqatalanı,
Könül cuşa gəlif çəkə nazını.
Səs salıf dünyaya qazanıf ad-san,
Mənim doğma yurdum Azərbaycan.

Muğanlı elimdir, doğma obamdı,
Yazda yaylağımdı, qışda sobamdı.
Ürəyim qan tökən olsam da, bir xan,
Mənim doğma yurdum Azərbaycan.

Həsərətəm, uzağam səndən aralı,
Sabirin ürəyi qəmli-yaralı.
Arzular unutmaz səni heş zaman,
Mənim doğma yurdum Azərbaycan.

Demədimmi

Ala gözlü, nazlı dilbər,
Vaxtın keçər demədimmi?
Gözlərin cəllad yağıdır,
Qanım içər, demədimmi?

Bax bu qaşa, bax bu gözə,
Canım qurvan olsun sizə.
Yaxasız köynəklər bizə,
Fələk biçər, demədimmi?

Qağa oğlan mərdinən,
İşim yoxdu namərdilən.
Fələk məni bu dərdilən,
Salıf keçər, demədimmi?

Türk mahnısı

Özgə laylasına yata bilmirəm,
Al məni qoynuna, layla de, layla.
Sənsiz göz yaşımı silə bilmirəm,
Al məni qoynuna, layla de, layla.
Layla de, qoy gələn karvan dayansın,

Layla de, qoy yatmış bəxtim oyansın.
Layla de, can alan canımı alsın,
Al məni qoynuna, layla de, layla.

Doymaram baxmaxdan mən o gözüne,
O naza, qəməzənə, şirin sözüne.
Üzümü söykəyim üzünün üstə,
Al məni qoynuna, layla de, layla.

Bir solğun çiçəyəm kolların üstə,
Xal olum dayanım yolların üstə,
Qapansın gözlərim qolların üstə,
Al məni qoynuna, layla de, layla.

O yerlərdə qalardım

Tanrı mənə qismər etsə, a qardaş,
Dönüf elə o yerlərdə qalardım.
Yadıma düşüfdü hər qaya, hər daş,
Vallah, elə o yerlərdə qalardım.

Gözəl mənzərəsi, sıx meşələri,
Çiçəkli bağları, yaşıl düzləri,
Kim ayrı düşəndə ağlar gözləri,
Gərək elə o yerlərdə qalardım.

Sevgilim hardadı, özüm hardayam,
Bəxtimə qar yağdı, yaman dardayam.
Vətən də darıxıf, mən soraqdayam,
Dönüf elə o yerlərdə qalardım.

İnsan ömrü sudur, dayanmaz-axar,
Gedən gedəcəkdir, qalanlar baxar.
Sabirəm, sinəmdə ürək sızıldar,
Gərək elə o yerlərdə qalardım.

36. CAMAL ULUXAN OĞLU BALAYEV ²⁸

Aşıq Camal 1933-cü ildə Əliabad qəsəbəsində anadan ol-muşdur. O, saza-sözə hələ uşaq yaşlarından ma-raq göstər-mişdir. Ayrı-ayrı aşıq məclislərində iştirak et-miş-dir. Aley-badlı Aşıq Herovun şəyirdi olmuşdur. O sazdan öncə uzun il-lər danbur (tənbur) çalmış, sonra saz ifa etmiş-dir. Ustad aşıq-dır. Konkret ustada qulluq etməmişdir.

Eyləmə

²⁸ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışdır.

Qadir Allah, budur sənə diləyim,
Sol gözü sağ gözə möhtac eyləmə.
Nə edirsən, özün eylə insana,
İlahi, sağ əli sol ələ möhtac eyləmə.

Yekələndən oldum istola yoldaş,
Nə dostumu tapdım, nə də ki, sirdaş.
Arvad tapdağına verdi qardaşı qardaş,
İlahi, qardaşı qardaşa möhtac eyləmə.

Sağ elimdən yazıram dastan,
Tükəndi bağımndan yetişən bostan.
Həmişə ho etibarsız dostan,
Dostu dostuna möhtac eyləmə.

Dərd əlindən ağlamışam, gülmüşəm.
Bağban oluf meyvəsini görmüşəm.
Oğul atasını döyüf-qovan görmüşəm,
İlahi, atanı oğula möhtac eyləmə.

Camalam, nə dərvişəm, nə də sayıl,
Bir neçə arzuya olmadım nayıl.
İstər qoca olsun, istərsə cahil,
İlahi, heş kəsi namərdə möhtac eyləmə.

Eylədin

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Niyə məni vaxtsız yardan eylədin.
Gözəl yarı vaxtsız aldın əlimdən,
Qolumu qırif günümü qara eylədin,
Al məni, al məni bu dərd əlindən.

Niyə yaratdın məni, yaradan fələyim,
Səndən başqa kimim var ki, hindi kimi qınayım.
Heş bilmiram nədir mənim günahım,
Niyə məni vaxtsız yardan eylədin,
Al məni, al məni bu dərd əlindən.

Aşiq Camalın dərdi dərd deyil, kədərdir,
Dərd əlindən saşlarım da ağardı.
Belə qalınca ay aman, mən də vaxtsız öləydim,
Fələk, məni vaxtsız yardan eylədin,
Al məni, al məni bu dərd əlindən.

Danış

Əgər doğru aşıqsansa, namusdan, ardan danış,

Əl atma özgə sözünə, səndəki vardan danış.
Vətənimiz çiçəklənif, al-əlvanı bəzəndi,
Baxdıqca göz qamaşdıran kənddən, şəhərdən danış.

Qanun bizdə, hüquq bizdə, söylə görüm mərdanə,
Əyləşginən təyyarədə, qaxginən asimana.
Seyr et gözəl ölkəmizi, gözün baxsın hər yana,
Gördüyün bu vilayətdən, cənnət-məkandan danış.

Aşığı Camal, sənin nəğmələrin ötür bülbül sayığı,
Bu cahana işıq salır azadlığın bayrağı.
Dünya bilir məhəbbətdir sülhün möhkəm dayağı,
Zəhmətkeşə dəyər verən bir gözəl eldən danış.

37. ƏLİ ABDULLA OĞLU GƏNCƏLİYEV ²⁹

1950-ci ildə Zaqatalanın Muxax kəndində dünyaya göz açmışdır. El şairi Muxaxlı Ramazanı və Aşığı Valeh Həsə-novu özünə ustad hesab edir. El havalarını böyük məharətlə ifa edir. Yeri gəldikcə şeirlər də yazır. El arasında əsasən, ifaçı aşığı tanınıb.

Bayram günlərində

Ellər geysin libasını,
Tezə bayram günlərində.
Əldə bayram xonçasını
Gəzə bayram günlərində.

Yaşıl donu hər yan geyir,
Bu nömrəni edək seyir.
Bülbüllər də nəğmə deyir,
Bizə bayram günlərində.

Baharımız yazla gəlir,
Gözəl kimi nazla gəlir,
Əli telli sazla gəlir,
Sizə bayram günlərində.

²⁹ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

38. MOLLA MƏHƏMMƏD³⁰

Kərimov Məhəmməd Məhərrəm oğlu 1930-cu ildə Za-qa-talanın Əliabad kəndində anadan olub. O, uzun müddət Ta-lalı ustad Aşıq Dibroya şagirdlik edib. Arabir aşiq şeiri üslu-bunda şeirlər yazsa da el arasında əsasən ifaçı aşiq kimi ta-nınıb. Ömrünün çoxunu mollalıq etdiyi üçün Molla Mə-həm-məd təxəllüsü ilə də tanınıb. Molla Məhəmməd 2004-cü ildə dünyasını dəyişib.

Deyişmə

Molla Məhəmməd:

Səhəngi götürüb suya gedərsən,
Su doldurub sən səhrədən ötərsən,
Ayağından, başından rişxənd edərsən,
Telli gəlin qonağıyam, al məni.

Telli gəlin:

Səhəngi götürüb suya getməyəm,
Su doldurub mən səhrədən ötməyəm.
Ayağından, başından rişxənd etməyəm,
Yarı cavan qonax, əylənmə burda.

Molla Məhəmməd:

Qaranquş tək havadan uçarsan,
Qanadını quyruğundan seçərsən.
Üzündən, başından rişxənd edərsən,
Telli gəlin qonağıyam, al məni.

Telli gəlin:

Qaranquş tək havadan uçmaram,
Qanadını quyruğundan seçməyəm.
Gələn tanrı qonağından qaşmaram,
Yarı cavan qonax, əylənmə burda.

Molla Məhəmməd:

Köndələn keşməyə bir yol istəyəm,
Viranə bağlardan bir gül istəyəm,
Yardan danışmağa bir dil istəyəm,

³⁰ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Telli gəlin qonağıyam, al məni.

Telli gəlin:

Köndələn keşməyə yol əskiy olmaz,
Viranə bağlardan gül əskiy olmaz,
Yardan danışmağa dil əskiy olmaz,
Yarı cavan qonax, əylənmə burda.

Ay məzarından

(deyişmə)

Molla Məhəmməd:

Qaraları geyifsən, yaşıldı başın,
Qüdrətdən çekilif, qələmdir qaşım.
Ölən atanmıdır, yoxsa qardaşım,
Ahu gözlüm, nə gəzirsən ay məzarından?

Telli gəlin:

Qaraları geymişəm, yaşıldı başım,
Qüdrətdən çekilif, qələmdi qaşım.
Ölən nə atamdı, nə də qardaşım,
Yar əlindən mən gəzirəm ay məzarından.

Molla Məhəmməd:

Nə müddətdi sən buraya gələri,
Ağlayıban göz yaşını siləri.
Neçə ildir sənin yarın öləni,
Ahu gözlüm, nə gəzirsən ay məzarından?

Telli gəlin:

Bir müddətdi mən buraya gələri,
Ağlayıban göz yaşımı siləri.
Yeddi ildir mənim yarım öləni,
Onun üçün mən gəzirəm ay məzarından.

Molla Məhəmməd:

Duman gəlif, bizim dağlar bürünüf,
Tərən təki ağır yollar bürünüf.
Yeddi ildi o yerində çürüyüf,
Ahu gözlüm, nə gəzirsən ay məzarından?

Telli gəlin:

Duman gəlif bizim dağlar bürünməz,
Tərən tək ağır yollar görünməz.
Amanatdır, mənim yarım çürüməz,
Yar eşqindən mən gəzirəm ay məzarından.

39. KOR NƏZİR

Əmirov Nəzir 1880-ci ildə Zaqatalanın Suvagil kən-din-də dünyaya gəlib. O, el arasında Boyaqçı, Kor Nəzir təxəl-lüsləri ilə yadda qalıb. Deyilənlərə görə, o, aşıq hava-larını və klassik dastanlarımızı dərinləndən bilən ustad sənət-karları-mız-dan olub. Konkret ustada qulluq etməyib. 1970-ci ildə vəfat edib.

Suvagilli Aşıq Boyaqçı Kor Nəzir ilə Ramazanın deyişməsi

Nəzir:

Düşünmə mahalda aşıq təkçə özünsən,
Sənnən qeyri yazan da var, ay Ramazan.
Bir adətdir ağsaqqala ehtiram,
Qoy bilsinlər cavanlar, ay Ramazan.

Ramazan:

Böyüyə həmişə hörmətim olub,
Biləsən indi də var, aşıq Nəzir.
Qocaya yaraşmır hədyan danışıb,
Adını eyləmək xar, aşıq Nəzir.

Nəzir:

Özünə güvənib həddini aşma,
Tələsən büdrəyər, yolunu çaşma.
Şair olmaz yazan bir neçə qoşma,
Tutmasın gözünü tor, ay Ramazan

Ramazan:

Fikir ver sözümün sən mənasına,
Düşmədim şairlik iddiasına.
SİNƏM köklənifdir eşq havasına,
Ellərə olmuşam car, aşiq Nəzir.

Nəzir:

Oxudum yazdığın kiçik naməni,
Dolaşiq salıfsan kimnənsə məni.
Cavansan, qanmırsan yaxşı-yamanı,
Qəflətdə yatmısan, dur, ay Ramazan.

Ramazan:

Mən başa düşürəm yaxşı-yamanı,
Məktubum tapıfdir düzgün ünvanı.
Soyuq dəyər, üstünə çək yorğanı,
Yatanda çəkirsən xor, aşiq Nəzir.

Nəzir:

Saxla öyüd-nəsihətin, ay bala,
Hələ tutmamışam sorğu-suala.
Sazını alıban salaram yola,
Onda olar sənə ar, ay Ramazan.

Ramazan:

Mən aşığam, gördüyümü yazıram,
Tutduğum yol düzdür, sanma azıram.
Sual eylə, cavabına hazıram,
Başına yağdırram qar, aşiq Nəzir.

Nəzir:

Qocalıq yetişdi, piranə oldum,
Bağ idim, söküldüm viranə oldum,
Nəzirəm, həyatda mərdanə oldum,
İndi də olmuşam kar, ay Ramazan.

Ramazan:

Ramazan diyir ki, dildən düşüfsən,
Bəmdə oxuyursan, zildən düşüfsən,
Qocalıfsan, daha əldən düşüfsən,
İndi də olufsan kar, aşiq Nəzir.

40. YENGIYANLI AŞIQ ƏZİM ³¹

Həşimov Abduləzim Şaban oğlu 1907-ci ildə Zaqata-ıanın Yengiyarı kəndində anadan olmuşdur. Hələ uşaq yaşla-rın-dan saza-sözə maraq göstərən sənətkar dövrünün tanınmış aşığına çevrilir. 1941-1945-ci illərdə könüllü şəkildə Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısı olmuş sənətkar “Əzim” tə-xəl-lüsü ilə şeirlər yazmış, məclislər aparmış və el arasında dərin rəğbət qazanmışdır. O 1980-ci ildə vəfat etmişdir.

Getdi

Yaxşı dost, qardaşnan salam eylədim,
Sədaqət incəlif yay oldu getdi.
Qanmaz üçün ağlayıban yaş tökdüm,
Gözdən axan yaşlar qan oldu getdi.

İyidin canında olar gümanı,
Hüsni məhəbbətin yoxmuş amanı.
Nə üçün bilmədim yaxşı-yamanı,
Yaxşılıx yamana tay oldu getdi.

Mərdə yoldaş olsan, qəlbin qəfalar,
Namərd ilə sürmək olmaz səfalar.
Əzim, sən dost üçün çəkən cəfalar,
Düşdü ayaq altda zay oldu getdi.

EL ŞAİRLƏRİ

³¹ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

41. RAMAZAN MUXAXLI³²

El-obanın böyük rəğbətini qazanan Mixaxlı Ramazan 1930-cu ildə Zaqatala rayonunun Muxax kəndində dünyaya göz açmışdır. Atasının ustad aşığı olması, saz-söz mühitində boya-başa çatması onda bu sənətə böyük həvəs və rəğbət hissi oyadır. El şairinin yazdığı şeirlər müxtəlif mövzuları əhatə edir. İstər vətən, istər sevgi, məhəbbət, istərsə də bu günümüz üçün aktual olan Qarabağ mövzusu onun yaradı-cılığında əsaslı yer tutur. “Necə oldu”, “Dünya”, “Olmuşam”, “Var”, “Üstə” və bir çox şeirlərinin məzmunundan görünür ki, el şairi Ramazan yaşadığı el-obaya, bütöv-lükdə Azərbaycanın bircə qarış torpağına belə laqeyd qalmır. O, 2011-ci ildə vəfat etmişdir.

Muxaxın

Tarixi çox qədimdir, bilinmir yaşı Muxaxın,
Çox sənətlər yola salmış, torpağı, daşı Muxaxın,
Yaman günlər acısını çəkibdir başı Muxaxın,
Sözümə irad tutmasın, oxuyan naşı Muxaxın,
İyirminci ildən gərək sayıla yaşı Muxaxın.

Çörək qədrini bilənlik, nöqsan yoxdur elimizə,
Yalan vədə, şərlə böhtan gəlməmişdir dilimizə,
Alın təri, qabarlı əl ucalıqdır sərimizə,
Şux yaraşır şeyda bülbul, nəğmə qoşa gülümüzə,
Bu nişanlar harda varsa olsun yoldaşı Muxaxın.

Söylənir dil əvəzi üzümlə fındıq bağımız,
Ağ üzümün bəhməziylə, nəhrədən təzə yağımız,
Sinəb alma, nar, armudu, soğan, payız gavalımız,
Qonağa canımız qurban, daim açıqdır qapımız,
Xəstəyə dərman kimidir çörəyi, aşı Muxaxın.

Ünsiyyət bağlayaraq aralıqda dost olmuşuq,
Ol səbəbdən bu rayonda əməksevər ad almışıq,
Səsimiz uzaqdan gəlir, gündən-günə ucalmışıq,
Şən gecələr keçirməyi indi yeni dəb salmışıq,
Azərbaycan ölkəsində çoxdu sirdaşı Muxaxın.

Qoy bilsinbilmeyənlər hünər, rəşadət burdadır,
Can deyibən can eşidən dostluq, dəyənət burdadır,
Səxavətdə Hatəm kimi, xeyir-bərəkət burdadır,
Qızlarında abır-həya, oğlunda qeyrət burdadır,

³² Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Belə tərifə layiqdir hər vətəndaşı Muxaxın.

Hər tərəfdə ad-sanı var, yaraşır Azərbaycana,
Adı gəzib Qarabağı, yayılıb Milə-Muğana,
Gəncəbasarı dolanıb salam deyir Naxçıvana,
Öz doğma balası kimi qayğıkeşdir Ramazana,
Ona olub bir səcdəgah torpağı, daşı Muxaxın.

Üstə

Ay alim qardaşım, vaxtını aldım,
Şeir istəyirsən, gözlərim üstə.

Vaxtın azlığından tələsik oluf,
Şeyrimi yazmışam dizlərim üstə.

Arif adamlardır mənim sağ-solum,
Mən o ariflərdən birisi olum.
Özümə görədir həyatda yolum,
Heş kəs iz salmasın izlərim üstə.

Yaxşıya yaxşıyam, yamana yadam,
Qədir bilənlərin ağzına dadam.
Qışda da sönməyən alovam, odam,
Çoxdu qızınanlar közlərim üstə.

Ömrüm keçif şeyir yaza, saz çala,
İlham pərisiynən tutuf qol-qola.
Qələmlə yapmışam alınmaz qala,
Bunu da qoymuşam yüzlərim üstə.

Niyətdə təmizəm, qeyrətdə mətin,
Durub yedəyində səmimiyyətin,
Mənimçün həmişə olufdur çətin,
Əyri ayax bassa düzlərin üstə.

Ramazana cənnət sayılır vətən,

Üstünə çəkməsin duman ilə çən.
Bir vaxt torpağına qarışanda mən,
Qınamayın yazan sözlərim üstə.

Necə oldu?

Köçkün dostum, bu naməni yazıram,
Kimdən oldu belə yazı, necoldu?
İgidlər oylağı Göycə mahalı,
Olufsa da buna razı, necoldu?

Qan ağlayır Dərəçiçək dərəsi,
Kimə qaldı əmlək əti, fərəsi,
Beçə balı, süd-qaymağı, kərəsi,
İsti südü, ilk ağızı necoldu?

Nə üçün bacalar tüstüsüz qalır,
Al-əlvan otaqlar istisiz qalır,
Var-döylət tökülüb kimsəsiz qalır,
Aşıqların xoş avazı necoldu?

Həsərət çəkir indi toy-mağar yeri,
Yollara baxmaqdan tükənib səbri.
Sınıbdırmı cavanların şahpəri,
Oğulu, gəlini, qızı necoldu?

Eliniz qalıbdır yolları bağlı,
Ürəyi pəjmürdə, sinəsi dağlı.
Aynəbəd otaxlar qapısı bağlı,
Gözəllərin ərki, nazı necoldu?

Sahibsiz qalıbdır lələli dağlar,
Yaşıl çəmən, meşə, meyvəli bağlar,
Ağkilsədə donuf sərin bulaxlar,
Ələsgər babanın sazı necoldu?

Babacan, Ağbulaq, Zod, Sarıyaqub,
Daşkənd, Çil, Şiştaya qəm sazın çalır,
Qızılvoğ bu işə mat-məəttəl qalır,
Şıx Alının ayax izi necoldu?

Süllü, Basarkeçər elsiz qalıfdir,
Ağlayır bülbülü, gülsüz qalıfdir,
Şirmayılı sazlar telsiz qalıfdir,
Onların sux saçan üzü necoldu?

Muxaxlı Ramazan dağlar oğludu,
Şeirə, sənətə,sözə bağlıdı,
Ürəyi genişdir, bahar çağlıdı,
Bilən bilir ilk mürəzi necoldu?

42. HƏSƏN MUXAXLI³³

1948-ci ildə Zaqatalanın Muxax kəndində dünyaya gə-lib. Saz-söz ocağında dünyaya gələn Həsən Muxaxlı orta təh-silini bu kəndə başa vurmuşdur. Böyük qardaşı el şairi Rama-zan Muxaxlı və el şairi Mustafa Muxaxlıdır.

Dünyada

Ömür yolu yaranandan verilmiş,
Ələ düşməz bir sərvətdi dünyada.

³³ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Bu ömürü namus ilə yaşamax,
İnsan üçün bir şöhrətdi dünyada.

Təmiz adnan şöhrət tapıf ucalmax,
El gözündə təmiz olmax, düz olmax,
Oğullar üçün yağılardan öc almax,
Vətən borcu, bir qeyrətdi dünyada.

Yay günündə zirvələrdə yoxsa qar,
Olmaz dərələrdə sellər, sular car.
Əl çirkidi dünya malı, dövlət, var,
Babalardan nəsihətdi dünyada.

Yaxşı igid gözlər işin dalını,
Çalış böyüklərin saxla yolunu.
Hərdən xəvər alsan ərzü-halını,
Buda sizdən bir hörmətdi dünyada.

Cavanları gah sınıyan, yoxluyan,
Çətin gündə mətin dayan, mərd dayan.
Yüz yaşında canı cavan saxlıyan
Bir eşqdir, məhəbbətdir dünyada.
Oğul gərək bilsin ata qədrini,
Hörmət etsin, əziz tutsun xətrini.
Yadda saxla şerimin hər sətrini,
Bu Həsəndən vəsiyyətdi dünyada.

Oğul

Yenə təzələndi ömür kitabım,
Həyata açılan varaxdı oğul!
Namusdu, qeyrətdi, addı, şöhrətdi,
Allahın verdiyi nemətdi oğul!

Həyatın yolları eniş, yoxuşdu,
Kiminə bahardı, kiminə qışdı.
Qız yad ocağına uçası quşdu,
Atanın evinə çıxırdı oğul!

Bizə dağlanmasın sinə oğulsuz,
Qanadsız quş genə oğulsuz,
İyid ki, əyilər yenə oğulsuz,
Qolda bazubənddi, yaraxdı oğul!

Mən çox bəslənmədim ellər içində,
Əridim, qocaldım illər içində,
Uca tut adımızı ellər içində,
Atalar gidəsi qonaxdı, oğul!

Oğul

Qapını açıq qoy, süfrəndə boş ye,
Saxla qəfil gələn qonağa, oğul!
Qonağın ruzisini Allah gətirər,
Bərəkət gətirər xanənə, oğul.
Əlin gətirəndə gen-bol çağında,
Dost-tanış çox olar solu-sağında.
Həddini bilginən kef-damağında,
Bu bir işarədir qanana, oğul!

Vicdanın cilovun saxla əlində,
Şəkər axtaranlar tapsın dilində.
Allahı yada sal hər əməlində,
Haram qatmagnən mayana, oğul!

Zəhmətkeş olginən, əlləri qavar,
İnsan zəhmətiylə səadət tapar.
Boş xəyalla gedif, boş qayıdar,
İşdəmiyif gedən xırmana, oğul!

Dediyim misalı övladına çək,
Atalar sözüdü, görüf-götürmək.

.....
Çalışki, böyüsün mərdanə oğul.

İnsana lazımdı şərəf, ləyaqət,
Namusdu, qeyrətdi ən böyük sərvət.
Özün övladından görərsən hörmət,
Hörmət et sən ata, anana, oğul!

43. MUSTAFA CAMAL³⁴

Ramazanov Mustafa Camal oğlu 1946-cı ildə Zaqata-la-nın Muxax kəndində anadan olmuşdur. Saz-söz ocağında bö-yü-yüb boya-başa çatan Mustafa Camal hələ uşaq ikən şeirlər yazmış, 12 kitabı nəşr olunmuşdur. Uzun müddət rus dili və ədəbiyyatı müəllimi vəzifəsində çalışmışdır.

Azərbaycan

Azərbaycan, mənim yurdum
mənim elim,
Azərbaycan, baldan şirin,
mənim dilim.
Heç olmasın səndən ayrı,
səndən kənar bircə anım.
Sənə qurban, sənə fəda
bu dünyada
mənim canım.
Səninlə bir yaşayırıq,
səninlə bir ucalırıq.
Varlığından, ad-sanından
güc alırıq.
Sənin adın, şərəf-şanın
bu dünyaya car olubdur.
Uğurların, zəfərlərin
sərhədləri adlayaraq,
Uzun-uzun məsafələr qət edərək,
Bu dünyanın hər yerinə
Bil, dolubdur.
Necə sənə fəxr etməyək,
Necə sənə biz getməyək,
Tutduğun yol doğru yoldur.
Bu yol ilə sabahlara,
ışıqlı bir gələcəyə
Axı necə bir getməyək?
Azərbaycanlı olmağımla
sevinirəm, fəxr edirəm.
Doğma torpax üzərində

³⁴ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Mən üzü ağ, düz gedirəm.
Balaların nəsihəti yadımdadı
Ata adı daşıyıram,
bu ad mənim
adımdadır.
Allahımdan çox razıyam,
belə böyük bir millətə
Məni bu gün övlad edib.
Bu övladda öz yurdunda,
öz elində kama yetib.
Azərbaycan mənim üçün,
dünya qədər bil, böyükdür.
Azərbaycan yükü ilə
yüklənmişəm.
Mən qanıram daşdığım,
çox müqəddəs, ağır
yükdür.
Bu yük altda yaşayıram,
həm firavan, həm də rahat.
Bu yük mənə bəxş eyləyib
gözəl həyat.
Bu dünyanın çox yerində
müharibə, dava, qırğın,
baş alıbdır.
Allahıma çox şükür ki,
bu arada
Azərbaycan doğma yurdum,
Məmləkətim belə azad,
Belə rahat, belə sakit
o qalıbdır.
Bütün dünya qəbul edir,
Azərbaycan rəhbərini,
Dövlətimin memarını,
dilimizin əzbərini.
Şərqlə Qərbin sərhəddində
bu gün parlaq
ışığı yanır.
Bu işığı, bu dövləti, bütün dünya
yaxşı görür, yaxşı tanıyır.
Bu işığı parlaqlığı yaradana
əhsən deyir bütün dünya,
bütün cahan.
İlhamından güc alaraq,

daha böyük rəhbərlərə,
uğurlara baş alıfdı.
Azərbaycan!
Sən mənimsən, vətənimən,
doğma yurdum.
Azərbaycan!

44. ZALXA QIMIRLI

Muradova Zalxa Məhəmməd qızı 1924-cü ildə Zaqa-ta--lanın Qımır kəndində anadan olmuşdur. Uşaq yaşlarında yazıb-yaratmağa həvəsli olmuşdur. Zaman keçdikcə o, elinin-obasının sevimli şairəsinə çevrilmişdir. 1997-ci ildə Qımır kəndində vəfat etmişdir.

Qarabağ

*(1992-1993-cü illərdə Qarabağ uğrunda gedən
döyüş zamanı yazılıb)*

Tanklar gəldi dağlar tək,
Gözü yaşlı, qarnı açıq,
Düşmən gəlif qapımızı alıfdı,
Azərbaycan tək qalıfdı,
Xəvər verin Koroğluya,
Yəhərləsin Qıratını.
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşmüşən dilə-dişə?

Şimalda bizimdi, Şərqdə bizimdi,
Qələbədə bizimdi, haqda bizimdi,
Getsin, bitsin buamaclar,
Yaraşarmı ölkəmizə?
Halal torpaq bizim olsun

Başımıza gələn işə,
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?

Dağlar qoynundakı Şuşa
Qarabağla ilham alırdı,
Onun təmiz havasında
Neçə xəstə sağalırdı.
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?

Azərbaycan millətinə
Heç bir millət taymı olar?
Sən bizimsən, bizdə sənin,
Qarabağdan paymı olar?
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?

Bərəkətli torpaxlarda
Yorulmayan əllərimiz
Zəhmətimizi bəhsə verək
Qoy bizimlə Füzulilər,
Nizamilər xəbərsiz.
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?

Canımızı qurban verərik,
Qarabağ, sənin yolunda.
Azərbaycan oğulları
Dağ kimi duruf dalında.
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?
Yağış gələr yağa-yağa,
Qoyun, quzu çıxar dağa.
Millətimin sözü budur,
Son qoyulsun Qarabağa.
Qarabağım, Qarabağım,
Nə düşüfsən dilə-dişə?

Mina xalaya

Bir dəfə getdim Suvagil kəndinə,
Sevindim onların mədəniyyətinə.
Artezyan suları nur kimi dolu,
Baxdıqca uzanan asfaltlı yolu,
Ay ellər, sevinin belə şən günə,
Kişidən qoçaqdır qəhrəman Minə.

Bir yanı Acınohur, bir yanı Əzgilli,
Arada qalmışdır onların eli.
Çaylara tökülür dağların seli,
Çayların qavağına basarlar bəndi,
Şəhərə oxşayır Suvagil kəndi.
Ay ellər, sevinin belə şən günə,
Kişidən qoçaqdır qəhrəman Minə.

Dapdapa

Baxanda oxşuyursan qara pişiyə,
Sən hardan gəlib düşdün bizim eşiyə*?
Adamı görəndə girirsən deşiyə,
Yıxılsın sənin öyün, dapdapa.

Çətməyə* düşüf gördün çətini,
Mənmi sənə tökmüşəm balın mətini?
Doxtur müsafirdi çolpa ətini,
Yıxılsın sənin öyün, dapdapa.

Tüfəng də atıram gülləsi batmaz,
Quyu qazmaqda sana ekskavator çatmaz.
Bu oyunu açınca sən başıma,
Batırdın SSRİ-ni, dapdapa.

45. GÜLNİGAR MƏMMƏDOVA

Gülnigar Qurban qızı Məmmədova 1956-cı ildə Za-qa--ta-lanın Qandax kəndinə anadan olmuşdur.Orta təhsilini Qan-dax kənd orta məktəbində başa vurmuşdur. Bakı Dövlət Uni-versitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini bitir-miş-dir. Hazırda Zaqatala rayon üzrə Mərkəzləşmiş Kitab-xana Siste-mi--nin direktorudur. Onun çox saylı məqalələri-respublika mət---buatında ardıcıl şəkildə dərc olunur. Gülnigar Məmmə-do-vanın “Mənim yurdum, məkanım” adlı kitabı nəşr olunmuş-dur.

Atama³⁵

Sənin yoxluğundur bu qəfil ölüm,
Ocaq birdən-birə sönməzmiş demə.
Dərdimi kiminlə, kiminlə bölüm,
Anam da susarmış, dinməzmiş demə.

Deyirdin xəstəyəm, bir səni görüm,
Sinəmə sıxaraq saçımı hörüm.
Bilməzdim bu qədər namərdmiş ölüm,
Çıxdımı taxtından, enməzmiş demə.

Həsət qalasından çıxma bilmirəm,
Hasarı hündürdür, yıxa bilmirəm.
Qızına, oğluna baxma bilmirəm,
Bir kimsə ölümü yenməzmiş demə.

Anama

Gözlərin xatirə evinə dönür,
Yaşının üstünə yaş gəlir hər gün.
Yerişin, baxışın, həvəsin sönür,
Yorulmuş xəyalın dincəlir hər gün.

Ötən günlərin də bənzər kələfə,
İllərin bəzəkli, rəngli iplərə.
Baxışın solğundur, yerişin çaşqın,
Xatirə, xəyallar düşüb izlərə.

Həyat bir nağıldır, bir əfsanədir,
Ha danış, ha söylə qurtaran deyil.
Ömrün tapmacadır, bir də bilməcə,
Nağıla çevrilir günlər keçdikcə.

³⁵ Şeir Gülnigar Bayram qızının "Mənim yurdum, məkanım" adlı kitabında verilmişdir (Bakı: Adiloğlu, 2009, səh. 55-59)

46. MƏMMƏD CAHAN-GİR OĞLU³⁶

Məmmədov Məmməd Cahangir oğlu 1948-ci ildə Za-qa-tala-nın Qımır kəndində anadan olmuşdur. Anası Zalxa Məm--mədova şeirə, saza-sözə bağlı biri olduğundan bu həvəs gənc yaşlarından onun oğlu Məmməd Cahangir oğluna keç-miş-dir.

Zaqatala

Baxdıqca görünən uca dağlara,
Ömrü uzun, qoca dağlara.
Göz gördükcə uzanan meyvə bağlara,
Mehriban məkansan, bağlıyam sənə,
Nə gözəl şəhərsən, sən, Zaqatala.

Qonşudur sənə Car, Kəbəlaba, Tala,
Zirvəndə ucalıb hasarlı qala.
Qədimi qalasan, ey qoca qala,
Mehriban məkansan, bağlıyam sənə,
Nə gözəl şəhərsən, sən, Zaqatala.

Sıra-sıra uzanan fındıq bağları,
İnsana şəfa verən sərin suları.
Cəsarətli, gözəl oğul-qızları,
Mehriban məkansan, bağlıyam sənə,
Nə gözəl şəhərsən, sən, Zaqatala.

³⁶ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

İlham Əliyevə

Yollar düzəltmədiyiniz, bənd çəkəndiriniz,
İdman kompleksini siz ucaldınız.
Minnətdarlıq sizə bizim hamımız,
Azəri oğludur İlhamımız.

Hava limanı, diaqnostika, məktəblərimiz,
Körpüləri, klubları siz tikdirdiniz.
Minnətdarlıq sizə bizim hamımız,
Azəri oğludur İlhamımız.

Azəri oğludur, yaşasın İlhamımız,
Xalqımızı ağ günə siz çıxartdınız.
Minnətdarlıq sizə bizim hamımız,
Yaşasın Yeni Azərbaycan Partiyamız.

Ana

Məzarına baxıram, dolur gözlərim,
Deyə bilmədin sən ürək sözlərin.
Şairlər şairiydin, ey gözəl ana,
Hayıf ki, vaxtsız yumdun gözlərin.

Nazimi həsrətlə gözləyirdin sən,
Qızların çəkirdi kədəri, qəmi.
Ortancıl oğlan götürdü qələm,
Yazdıqca mən də kədərlənirəm.

Gözəldir, qəşəngdir bizim meşə,
Özümə tapmışdım yeni bir peşə.
Hey baxdıqca görürəm mən yalanqozu,
Yoxdu qızılağacın izi-tozu.

47. ŞAKİR İBRAHİMLİ³⁷

El şairi Çobankollu Şakir İbrahimli 1948-ci ildə Zaqa-ta-lanın Çobankol kəndində dünyaya gəlmişdir. Gənc yaşla-rın-dan şeirə, poeziyaya böyük həvəs göstərmişdir. El şairi Şakir İbrahimlinin poeziyası əvvəldən sonadək saf, səmimi hisslərin üzərində qurulmuşdur.

İnsan

Ömrün də yaxşısı, həm pisi varmış.
Halal yaşamağa çalışar insan.
Hər şeyi yetirən pərvərdigardır,
Gərək qismətilə barışa insan.

Düşünür hər şeyi cavan nəsillər,
Bezəndə yolunu azır cahillər.
Keşdikcə ömürdən qanadlı illər,
Yaxşıyla yamana alışa insan.

Gərəkdir hər kəsə ev də, ocax da,
Pulu qazanmağa normal marax da,
Çəkilib durmasın küncdə-bucaxda,
Gərək cəmiyyətə qarışa insan.

Çalışa özünü ucaltmaq üçün,
Ömrünü bir ömrə oxşatmaq üçün,
Həyatda yaşayıf-yaratmaq üçün,
Ağıllı şəxslərlə yarışa insan.

Olsa da dünyada hədsiz gül-çiçək,
Bəşər aləminə insandır bəzək.
Allah verir ona elə bir ürək,
Sevinir həm yazı, həm qışı insan.
Malikdir hər adam elmə-savada,
Düşünsün, daşınsın anı olsa da.
Elə ömür sürsün qoca dünyada,
Düşməsin hər zaman qarğısa insan.

Zaqatamız

İlahimi bəzək vurufdur ona,
Gözəldir nə qədər Zaqatamız.

³⁷ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Yaz gəlsə bürünər al-əlvan dona,
Olur bir şah əsər Zaqatalamız.

Yayılf şöhrəti bəşəriyyətdə,
Malikdir çox yüksək mədəniyyətdə.
Qoynunda yaşayan hər bir millətə,
Olufdur bal-şəkər Zaqatalamız.

Bu qədim bölgənin bilinmir yaşı,
Bağdır-bağcadır hər addım başı.
Burda məskən salan hər vətəndaşı,
Eyləyif bəxtəvər Zaqatalamız.

Vardır sinəsində qədim qalası,
Çoxdur mənzərələr könül alası.
Xoşbəxdir buranın hər bir balası,
Verir xalqa bəhər Zaqatalamız.

Bir cənnət-məkandır, düşüfdür dilə,
Əl edir, gəl deyir Muğana-Milə.
Azəri xalqının qayğısı ilə,
Daim gözəlləşir Zaqatalamız.

Təbiəti xoşdur hüsnü mübarək,
Adı da gözəldir, özü də göyçək.
Allahın sevimli ərazisi tək,
Ölkəmizi bəzər Zaqatalamız.

Çobankolum

Sənin qucağında dolmuşam yaşa,
İndi hər şeyi düşmüşəm başa.
Hüsnünə etdikcə hərdən tamaşa,
Sanki qüvvətlənir ayağım-qolum,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.

Çox azdır dünyada sən tək gülüstan,
Görənlər hüsnünə olurlar heyran.
Tanrı yaratmışdır səni al-əlvan,
Ülvi gözəllikdir həm sağım-solum,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.

Mənə verməmişən üzüntü, kədər,

Ömrümün bir günü getməyif hədə.
Məni eyləmişən xoşbəxt, bəxtəvər,
İstədim belə 100 yaşa dolun,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.

Ey kəndim, qurvandır sənə canım da,
Vətənə məhəbbət vardır qanımda.
Sənə arxalandım hər bir anımda,
Olmusan həmişə mənim simvolum,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.

İnsanam, yazıram düşəndə yeri,
Odur ki, yazıram nəğməni, şeiri.
Yəqin ki, inşallah, qalmaram geri,
Şərəfli bir yoldur bu mənim yolum,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.
Mən Şakir olmazdım sən olmasaydın,
Yazıf-yaratmazdım sən olmasaydın,
Eldə ucalmazdım sən olmasaydın,
Səninlə yüksəlir həyatda rolum,
Səni çox sevirəm, ay Çobankolum.

48. MƏHƏRRƏM DAĞLI³⁸

El şairi Məhərrəm Qurban oğlu Dağlı 1954-cü il iyu-nun 27-də Zaqatalanın Muxax kəndində dünyaya göz açmış--dır. Erkən yaşlarında atasını itirən Məhərrəm dağlardan təsəlli tapmışdır. Doğma elinə, dağlarına bağlı olan Məhər-rəm Dağlı sonralar özünə “Dağlı” təxəllüsü götürmüşdür. 2015-ci ildə vəfat etmişdir.

Ay dağlar

Dağ olarmı duman-çənsiz?
Yaraşıxdır tel ağ dənsiz.
Durammadı Nigar mənsiz,
Sən halıma yan, ay dağlar.

Məğrur baxır düzlər mənə,
Ötən ömür dönməz yenə.
Sən qarşımda açdın sinə,
Söyləmişən can, ay dağlar.

Mən qoca, sən daim cavan,
Çoxlarına tutdun divan.
Sinən üstə bir gülüstan,
Ağlamaynan qan, ay dağlar.

Məhərrəmi tutma daşa,
Qoymaram mərd yolun çaşa.
Zülümkarsan dost-qardaşa,
Bilirsənmi sən, ay dağlar.

Ata

Sən ayaq basdığıın qara torpağı,

³⁸ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Mən də qarış-qarış gəzeydim, ata.
Sənsiz üstümüzə hökm etdi yağı,
Bəs necə bu qəmə dözəydim, ata.

Düşündüm qərivəm, sahibsiz canam,
İndi özüm üçün soltanam, sanam.
Səndən bir yadigar qalmışdır anam,
Onu gözüm üstə saxladım, ata.

Ellər arasında namus, arım var,
Sinəmə sığmayan söz bazarım var.
Mənə kömək edən uşaqlarım var,
Sizə kömək edə bilmədim, ata.

Əksiniz qalmadı yadigar bizə,
Oduңün gedirik qar vursa dizə.
Tapşıranda bizi sən əmimizə,
Sən necə tapşırıdın, sən necə, ata?

Məhərrəmi qoydun gözləri yaşda,
Anamıza oldu qəm də, təlaşda.
21 fevral 1960-da,
Məzara özünü yetirdin, ata.

Azərbaycan

Torpağın, daşın qızıldı,
Çeşmələrdən su sızıldı.
Adın qəlblərə yazıldı,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Dərband səndən ayrı düşdü,
Qarabağda dağ sürüşdü.
Orda açan gül bürüşdü,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Çiçəklənsin Naxçıvan da,
Biz sadıq doğru anda.

Bir dövlət var düz ünanda,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Sevinəcək Bakı, Gəncə,
Rayonları çoxdur məncə.
Zaqatala gedir öndə,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Şəki tez salır harayı,
Abidəsi Xan sarayı.
Baləkəndə içdim çayı,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Mingəçevir, Yevlax və Qax,
Gəzib dolan, hörmətə bax.
Biz birlikdə sənə dayaq,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Zaqatala mənə şirin,
Muxaxlı düşünüb dərin.
Dayağındır igidlərin,
Azərbaycan, Azərbaycan.

Zaqatala

Şən harayı
Ağ sarayda içdim çayı.
Şeirdən şairin payı,
Dilimdəsən, Zaqatala.

Park yanında qala düzü,
Sevinc dolu daim üzü.
Gül-çiçəkdir dağı-düzü,
Nə gözəlsən, Zaqatala.

Bir yanında çay savxozu,
Ətirlidir çayın tozu.
Dağlarında qoyun-quzu,
Olmusan şən, Zaqatala.

Çardaxlarda Pəri qalam,
Sənətkar yazarmı yalan.
Muxax zəhmətlə ucalan
Sağ qolumdur, Zaqatala.

Məhərrəm Dağlı övladın,

Hər yanda çəkilir adın.
Diliylə neçə Ustadın
Yazıldın sən, Zaqatala.

Dəyməsin

Bağban oluf, bağ becərif, əzabını çəkmişəm,
Lalə-nərgiz, qızılgülü özəlimlə əkmişəm.
Bəna oluf əzəl gündən daş düzmək oluf peşəm,
O daşların qığılıcı yazıx cana dəyməsin.

Qızılı axtarırsan, şikayət et əllərə,
Dəyişmə qeyrətini nə gövhərə, nə zərə.
Qoşulma qumarbaza, nə işsiz gəzənlərə,
Bu sözüm nə düşmana dəyməsin.

Möcüzədir, baş açmadım bu dağların yazından,
Bülbüllərin xoş avazı qəmlidir gül nazından.
Ustad, sən də bir yazsana ürəyində arzundan,
Elə yaz ki, misraların, sözün yara dəyməsin.

Sərin sular şırıldayıf dərələrdən enəndə,
Koroğluya necə gəldi keçəl atı minəndə.
Mən nadanlıx bircə görmüşəm səndə,
Söz gülləsin mən atıram, o ceyrana dəyməsin.

Əzəl mənə əhd eyləyif özgəsinə uyan gözəl,
Varına aldanıban onu sevdin məndən əzəl.
İndi evli uşağıyam, sən tək-tənha bir bizə gəl,
Yazıx mərvın yazdıxları sən cavana dəyməsin.

Taleyin hökmü budur, sevən-sevənə yetməyir,
O sönməz məhəbbətin mənim qəlbimdən itməyir.
Əzəldən adət oluf, varlı kasıva getməyir,
Sözlərin qılınc oluf gözəl cana yetməsin.

Dağlara, dağlara

Boylanıban baxan mənəm,
Süzülübən axan mənəm,
Dağ döşünə çıxan mənəm,
Dönüm dağlara, dağlara.

Qar da yağır, vermir ara,
Bağrım başı oluf yara.
Tez yetişim mən Niyara,
Dönüm dağlara, dağlara.

Dağlar mənsiz nalə çəkər,
Gecə-gündüz qan-yaş tökər.
Düşmən qoynunda turp əkər,
Dönüm dağlara, dağlara.

O Nigardı dağ ceyranı,
Dağlı kimi şair hanı?
Bizik dağın bəyi, xanı,
Dönüm dağlara, dağlara.

49. ƏHMƏD İSMAYİL OĞLU MURADOV (XƏSTƏ ƏHMƏD QIMIRLI)

1937-ci il iyun ayının 13-də Zaqatalanın Ələsgər kən-din-də zəhmətkeş ailəsində anadan olmuşdur. Uşaq yaş-ların-dan yel xəstəliyinə tutulan Əhməd sağlamlığını itirir. Buna bax-mayaraq onun saza, şeirə-sənətə böyük həvəsi olur. Son-ralar, sel-daşqınla əlaqədar olaraq Əhməd ailəsi ilə birgə Za-qa-talanın Qımır kəndinə gəlir, orada məskunlaşırlar. Əhməd şeir-lərini “Xəstə” təxəllüsü ilə yazır. Onun aşıq şeiri üslu-bun-da yazdığı bir sıra şeirləri Zaqatalada nəşr olunan “Qırmızı

bayraq” qəzetində çap olunub... Onun “Salamat qalın”, “Gülə-gülə”, “Kimlər ağlasın” şeirləri vardır. O, 1974-cü ildə Qımır kəndində dünyasını dəyişib.

Edər

Bir qız ki ürəkdən şaqrax gülməsə,
Ona eşq deməyə kim cürət edər.
Məhəbbət çeşməsi sərin olanda,
Gözdən gilə gəlif şikayət edər.

Bağban cırı əgər calamax üçün,
Hörmət ocağını qalamax üçün,
Ağacın barını yoxlamax üçün,
Bir dənə meyvəsi kifayət edər.

Dostdan dost olmaz, dostu qızıl sanmasa,
Onun hər dərini üzdən sanmasa,
Əhməd el yolunda şam tək yanmasa,
Bu xəstə insana kim hörmət edər.

Boylanır

Cavan bəxtim mən də bilmirəm nədən,
Günü-gündən saralmağa boylanır.
Mən onu gülşənə dəvət edirəm,
O isə dumanlı dağa boylanır.

Könlüm unudarmı bu cür kədəri,
Görmədin gəncliyin əlvan səhəri.
Bu qəmli qoşmanın neçə sətiri,
El dilində yüksəlməyə boylanır.

Xəstə Əhməd düşüfdü dildən-dilə,
Od tək yanır, axır dönəcək külə.
Yatdığım iyirmi altı il ilə,
Çarpayımda can almağa boylanır.

Gəlginən

Məhəbbətdə Məcnun kimi varamsa,

Leyli kimi vuruşmağa gəlginən.
Büsütun dağında yol çəkirsən,
Şirin kimi bir baxmağa gəlginən.

Mən nə edim orda sənə darışsam,
Heç ayırma o boynuna sarışsam,
Kərəm kimi nagh eşqdən alışsam,
Əsli kimi sarılmağa gəlginən.

İlk sevgini o qəlbinə salıban,
Düz ilqarın qayğısına qalıban,
Səhvimsə ələ qılinc alıban,
Həcər kimi can almağa gəlginən.

Bülbül kimi gülüstana yetişsən,
Yarpax oluf bir budağa bitişsən,
Nagh Əhməd ölüf deyə eşitsən,
Bacım kimi ağlamağa gəlginən.

Təzə il

Şairin qəlbinə yeni söz kimi,
Xoş gəlirsən yurdumuza, təzə il.
Gecə yarı nazla gələn gəlin tək,
Xoş gəlirsən yurdumuza, təzə il.

Neçə min arzunu üzdən öpməyə,
Sevinən torpağa güllər səpməyə,
Hər qədəmdən səadəti tökməyə,
Xoş gəlirsən yurdumuza, təzə il.

Əhmədin eşqini bu an dindirif,
O xoşbəxt hüsnünü ələ göstərif,
Yetmiş üçüncü müjdəni gətirif,
Xoş gəlirsən, yurdumuza, təzə il.

Ömür kitabımı ələ yazım ki,
Hər misra el üçün bir dastan olsun.
Bu günün gözündə ələ yanıam ki,
Sabahın odunda axtaran olsun.

Ağlasın

Sevgi koldan naghah qopsa bir çiçək,
Gözə dönmüş şux könüllər ağlasın.
Bir cüt dodax öpüş üçün qovrulsa,
Bülbül kimi ötən dillər ağlasın.

Bir quzu ceyranı kədər alıfsa,
Həkimsiz, dərmanlız o da qalıfsa,
Ürəyə intizar naxışlanıfsa,
Gözlər dərəsindən sellər ağlasın.

Nişan üzüyünü o gül taxmasa,
Arzu güzgüsünə daim baxmasa,
Tovuz kimi səhər seyrə çıxmasa,
Ətəyi yellənən çöllər ağlasın.

Eşqi ayırmayın parlax aynadan,
Kövrək ürəyindir onu qaynadan.
Xəstə Əhməd kamsız köçsə dünyadan,
Matəmə yığılıf ellər ağlasın.

Kimlər ağlasın

Yar gözən yollara çıxma bilmirəm,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?
Onun camalına baxa bilmirəm,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Arzumun gülünü dərə bilmirəm,
O yarın tellərin dərə bilmirəm,
On beş il olufdur, görə bilmirəm,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Onunla murada çatmaq olmadı,
Sevinc dəryasına batmaq olmadı.
Bir yastıx üstünə yatmaq olmadı,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Qara bulud kimi qəmnən dolmuşam,
Həsərətindən solan gül tək solmuşam.
Zöhrənin dərindən Məcnun olmuşam,
Əhməd, ağlamayım, bəs kim ağlasın?

Kimlər ağlasın

Atamı dünyada heş cür görmədim,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?
Körpə oluf qəhqəhəylə gülmədim,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Əynimə köynəyi geyə bilmirəm,
Əlimlə çörəyi yeyə bilmirəm.
Dərdimi heç kimə deyə bilmirəm,
Bəs mən ağlamayım, dost, kim ağlasın?

Cavan oluf cavanlığı etmədim,
Məclislərdə bülbül kimi ötmədim,
Bir ürəkdə çiçək kimi bitmədim,
Bəs mən ağlamayım, dost, kim ağlasın?

Ayaxlar yığılıf, gözə bilmirəm,
Ağrılar sonsuzdu, dözə bilmirəm,
Tavandan gözümü üzə bilmirəm,
Bəs mən ağlamayım, dost, kim ağlasın?

Doqquz yaşdan bu çarpaya yoldaşam,
Sanki göydən düşmüş qara bir daşam.
Elə bil ki, xəstəlihnən qardaşam,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Bəxtimə düşüfdü hicrandan payım,
Eşqin göylərində doğmadı ayım.
Qara torpağa dönərsə ah-vayım,
Bəs mən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Hər arzuya həsrət qalan, ay Əhməd,
Soğan tək qəlbini soyan, ay Əhməd,
Bu dünyada candan doyan, ay Əhməd,
Bəs sən ağlamayım, kimlər ağlasın?

Kəndimin

Çiçək kimi torpağında bitmişəm,
Çinar oluf səmalara yetmişəm.
Hər gün arzulara doğru getmişəm,
Könül açan qucağında kəndimin.

Hər qarış torpağım təravətlidir,
Qəlbimin sevinci, şərəfətlidir,
Bu yerdə yaşamax səadətimdir,
Gəl gəzsənə bir bağında kəndimin.

Gecələri al günəşə bürünür,
Hər həyətdə minik maşın görünür,
Hər mənzildə bir tozsoran sürünür,
Nə əksikdi otağında kəndimin.

Bu Əhməd vurğundu sərin çölünə,
Asfalt kəmər dolanıfdı belinə.
Pöhrə gənclər düşür eşqin gölünə,
Səhər-axşam bulağında kəndimin.

Könlüm

Bir ah çəkif qələm aldım əlimə,
Sənə qoşma yazım, saralan könlüm.
Bir varlıq nə vaxtsa yazıf qəlbimə,
Sevincdən əbədi aralan, könlüm.

Anadan doğuldun çal-çarpaz dağlı,
Bir gülü dərmədim yaşıl yarpaxlı.
Bir xəstə bülbülsən, qanadı bağlı,
Al qanlar içində qovrulmuş könlüm.

Xəstə Əhməd, yazır zay çağında da,
Bir canlı meyitə tay çağında da,
Ömür yaylağımın yay çağında da,
Qafqaz dağlarıtək qar olan könlüm.

Gülə-gülə

Didim, ey can, cilvələnmə,
Səhər erkən gülə-gülə.
Didi qönçə səadətdir,
Səni görən gülə-gülə.

Ətrin ətrimə qarışır,
Qanın qanıma yovuşur.
Eşqin-eşqimlə qovuşur,
Təzə ikən gülə-gülə.

Qəlbim qəlbinə əmindir,
Axı sevən sevəndir.
Didim, ay qız, yarın kimdir,
Didi, o sən, gülə-gülə.

Bu yatan Əhməd xəstədir,
Sanki solan gül dəstədir.
Gözüm bir ceyran üstədir,
Odur gələn gülə-gülə.

Gözəllik

İki qəlbın sevişməsi,
Dildən-dillərə düşməsi,
Axır bir gün görüşməsi,
Gözəllikdi, gözəllik.

Bənövşənin gözündəki,
Göy yarpağın özündəki,
Şairlərin sözündəki,
Gözəllikdi, gözəllik.

Xəstə Əhməd diyir hər an,
Təzələnir, gülür hər yan.
Yaşadığım Azərbaycan,
Gözəllikdi, gözəllik.

Dedi: uğur olsun sənə

Quru qaladan düşdüm yola,
Bir də baxdım sağa-sola.
Səhər nurlana-nurlana,
Didi: uğur olsun sənə.

Göy dodaxlı gen dərələr,
Sevgi qəlbli al lalələr,
Qız hörüklü şələlələr

Didi: uğur olsun sənə.
Yolun üstə Axtu durur,
Qəlbim ona heyran olur.
Odlu-odlu axan Samur,
Didi: uğur olsun sənə.

Qarşımdan keçdi bir tərən,
Əl eylədi çox mehriban.
Anam kimi xoş Dağıstan
Didi: uğur olsun sənə.

Dönsəm

Gülüşünlə ürəyimə vur yara,
Bir gecə qapında qonağa dönsəm.
Əlindən əlimi üzmə, amandır,
Eşqinlə od tutuf ocağa dönsəm.

Məhəbbət çiləndi qəlbinə yarın,
Ucu düyün tutuf döşdəki narın.
Sevgi məktubunu ilk yazanların
Nola qarşısında varağa dönsəm.

Xəstə Əhməd gülməz ellər gülməsə,
Ürəklərdən qəm-kədəri silməsə,
Əgər mən deyənə yarım gəlməsə,
Demək, yaxşı olar torpağa dönsəm.

50. VARXIYANLI İSMAYIL ÖMƏROV³⁹

El şairi İsmayıl Ömərov 1944-cü ildə Zaqatala rayonu-nun Varxiyan (indiki Bəhmədli) kəndində anadan olmuşdur. Uşaq yaşlarında sazda ifa etmiş, sonra bu sənəti yarımçıq qoy--muşdur. Aşıq Mədət Ömərovun qardaşdır. Aşıq şeiri üslu-bun-da bir çox şeirlər yazır.

³⁹ Bu məlumatı sənətkarın öz dilindən qələmə almışıq.

Biz

Eşidin səsimi, azğın düşmənim,
Bir qətra damlasız dünyamızda siz.
Arxalama dəstək havadarlara,
İtmiş torpaxları alasıyıq biz.

Qarabağ torpağın namərd taladız,
Zamangələr qisas payın alasız,
Qatır kimi səslə dırnax salasız,
Ana yurdumuzdan qovasıyıx biz.

Kor olsun gözlərim, gözün açsana,
Yüz tülkü neyləyər qoş tək aslana.
Gözünü tiksəndə Azərbaycanca,
Mərdlik salnaməsi ustadıyıx biz.

Tarixlər söyləyir hər bir qalamız,
Nəsihət etmişdir Qorqud babamız.
Mın iyid əsgərik elə hərəməz,
Cavanşir, Babəkin övladıyıx biz.

İsmayıl, fəxr eylə iyid kişiylə,
Dastanlar söyləyir şirin diliylə.
Milyon dəstə tutar vətən gülüylə,
Ona sadıx qalíf güləsiyik biz.

AVTOBİOQRAFİK DASTANLAR

51. Aleybadlı Aşiq Hüseyn

(dastan-rəvayət)

Aleybad kəndində qaçax Aşiq Hüseyn adlı bir aşiq vardı. Ho illər öyündən dağlara çəkilməşdi. Axtarışdaydı. Həmin Hüseynin böyük oğlu təsadüfən xəstələnir. Həkim-lər ho vaxtı az olufdu. Arvadı diyif ki, get həkimi gətir. Həkim isə diyif ki, heş nə olmaz, ölməz.

Atası gəlif uşağa baxıy, uşax isə günü-gündən dala gediy.

Arvadı yenə diyif get başqa kəndə, həkimin dalınca. Gediy hora həkimin yanına, ho da eyni cavabı veriy: heş nə olmaz, dərman da vermiyi. Yenə öyə geri qayıdıy, uşax günü-gündən dala gediy və nəhayət, bir günü vəfat ediy. Vəfat eliyəndən sora Hüseyn huşsuz halda yerə yıxılıy.

Böyük qardaşı Sulxay sahiblix ediy, meyiti yola salsınlar. Meyiti yuyuf, cənazəyə qoyuf dəfn etmağa aparıylar. Cəna-zəni məhlənin or-ta-sında qoyurlar ki, mərhumla vidalaş-sınlar.

Camahat diyir ki, Hüseyni oyadın. Hüseyni oyadıylar, honu cənazənin yanına gətiriylər.

Ho diyir:

– Sazımı gətirin.

Sazını gətirif veriylər.

Sulxay hirsələnif diyir:

– Ay qardaş, oğlun ki, ölüf, saz çalmax vaxtı döyül.

Hüseyn diyir:

– Mən saz çalmasam partdaram.

Nəhayət, qardaşı razı oluy, ho sazını dingildədiy.

Əzəldən xalq oluf gəldi dünyaya,

Hondan bəri laldı dillər, ey Vətən.

Bağban idim, meyvəsindən dərmədim,

Qızılğüllər soldu bağdan, ey Vətən.

İkinci həkimin sözü yadına düşüy. Hüseyn sazı götü-rüf didi:

Qolu sınımış həkim vermədi dərman,

Sözünə uyuf mən də qaldım nagüman.

Gülün rəngi soldu, qaldı yasəmən,

Dar günümdü mənim halım, ey Vətən.

Hüseynin Qax rayonunun Marsan kəndindən əmi qız-ları eşidiflər ki, əmioğulları xəstələnif, xəstəni görmağa gəliy-lər. Ho arada çatıylar ki, gəlif görüylər ki, uşax ölüfdü. Holar gələndə aşix Hüseyn görax nə diyir:

Əmiqızları məhləmizə girdilər,

Nəzir ölüf, meyitini gördülər.

Biri başa, biri dizə vurdular,

Tutdu dünya vay-şüvan, ey Vətən.

Bu kupleti diyəndən sora Hüseynin qaynatası əl açıf başdıyır ağlamağa. Aşix Hüseyn sazı köklüyüf diyir:

Qaynanam səs verif ağlatdı daşı,

Axıtdı gözündən qan ilə yaşı.

Titrədi vücudu, ürəyin başı,

Töküldü gözümə güllər, ey Vətən.

İkinci dəfə Hüseynin ürəyi gedy. Meyiti isə aparıf dəfn ediyilər. Dəfn eliyif qayıdandan sora camaat məhləyə giriy, ehsan yimağa oturuylar. Camahat diyir:

– Hüseyni oyadı!

Honun əl-üzünü yuduruylar. Ho, məhəllənin bir ho yanına, bir bu yanına baxıy, camahat baxıy və götürüf sazını diyir:

– Qulax asın, axırıncı bəndini diyirəm:

Əliabadlı Hüseynəm, dərd məni əziy,
Dadıma yetişsin İlyası Xızır.
Camahat qayırf gəldi, gəlmədi Nəzir,
Nə üçün bağladın yolları, ey Vətən.

Aşıq Hüseyn:

Döndüm

On beş yaşa çatdı canım,
Bir cavan oğlana döndüm.
Hər yandan qalxdı işlərim,
Cəvahir, mərcana döndüm.

İyirmi yaşa yetişdim,
Qızıl qalxana sarışdım.
Bəzirganlarla savaşdım,
Fərmanı-Sultana döndüm.

Otuz yaşa vara-vara,
Xəvər çatdı hər diyara.
Nəçiləri çəkdim dara,
Bərbəbir aslana döndüm.

Xilaf olmadım sözümə,
Qorxu düşdü gözümə.
Ağ tük göründü üzümə,
Pozulub peşmana döndüm.

Əliabad Hüseynəm necə,
Cavan ömrüm keşdi beçə.
Görənlər diyirlər qoca,
Nə vaxtsız piranə döndüm?

52.

Belə nəql ediyələr ki, bir toy məclisində bir cinayət-karAşix Hüseynin pulunu oğurlayır. Honda görax aşiq nə diyir:

Bir məclisdə varid oldum,
Şivanlar sipardı pasan.
Hər girəndə keşdi başa,
Gör nələr apardı pasan.

Tərlandı, qapından qapa,
Adətdir, axtaran tapar.
Bir qalmaqal qatı gopa,
Fürsətdi tapardı pasan.

Mən Hüseyinəm, Əliabatdı,
Məclisdə çəkdim zəhməti.
Şabaşın əlli manatı,
Oğurlayıf apardı pasan.

Cığalı müxəmməs

Mən sənə dastan yazmışam,
Mətləbnən sözlə, maral.
Gör necə tərif demişəm,
Eşidibən nazlanmaram.

Bircə gecə oturaydım,
Qabax qarşı sizdə, maral.
Şöləsini ayırtmaram,
Səhərtək ulduzdan, maral.
Şöləsən, üzün var,
Şəkər təki sözün var.
Şirin işva-nazın var,
Gözəl, xoş avazın var.
Xuda sənə ömür versin,
Ayırmasın bizdən, maral.

53. Bəhrinazla Aşıq Mədət

Dastanın baş qəhrəmanı Bəhrinazdır. Bəhrinaz Aşıq Mədətin ikinci ömür və həyat yoldaşı, həmdəmi olmuşdu. Sora da Aşıq Mədətin öz əksini, nəcivliyin, özü-nə göstərən, həyatının şəffaf, ləkəsiz, nadir tapılan incisi və güzgüsü olmuşdu. Aşıq Mədətin son həyatı Bəhrinaz ilə başa çatıf tamamlanmışdı. Bu dəstan Aşıq Mədətin özünü-sözünü sevənlərə son yadigarı və incisidir.

Bulaq gərək öz-özündən qaynıya,
Su tökməklə çuxura, bulaq olmaz.
Bir adam çirkinsə, qəlbi qarasa,
Üzünü yumaqla üzü ağ olmaz.

Xuryat atlas geyib özün bəzəsə,
Qanmaz çox danışib sözün uzatsa.
Kimsə torpaq yığıb qaya düzəltmə,
Haqdan yaranmasa ondan dağ olmaz.

Daxilindən gözəl olan kələlməz,
Səbri olanın gözü bərəlməz.
Yüz il ağlasan da ölən dirilməz,
O geri qayıdıb bir də sağ olmaz.

Atalar hər sözü yerində deyib,
Yağı başı yeyib, gəmini əyib.
Sözümə gülməyin, etməyin ayıb,
“Sana” yağlarından kərə yağ olmaz.

Ağlar Aşıq Mədət gülləri solsa,

Üzü gülməz bağlar viranə qalsa.
Ağacların qurdu içindən olsa,
O bağdan ellərə bir də bağ olmaz.

Sizə xəvəri hardan verax, mənim əzizlərim. Zaqatala rayonunun Varxiyan kəndinin sakini Aşiq Mədətdən. Aşix Mədət dünya görmüş, çox toy-məclislər keçirmiş, enişli-yoxuşlu yollar getmiş sənətkar idi, çox balaca yaşlarında saza-sözə meyl etmişdi. Hələ məhtəf şagirdi olan illərdə, məhtəf dərgilərində, el bayram şənliklərində həmişə fəal işi-rak etmiş, çalılıf-oxumaxla elin bəzi ustad sənətkarlarının hörmətini qazanmışdı. Aşix Mədət ömrünün otuz illix döv-rü-nü texnikaya bağışlamışdı. 1954-cü ildən ağır yana-caxla işlə-yən “DT” markalı dizel traktorlarında gecə-gündüz smen-lə işləmişdi. Yuxusuzlux ucbatından beyin yorğun-luğu-nun hesa-bına 1985-ci ildə öz ərizəsi ilə işdən azad olun-muşdu. Ağır işdə işləməsinə baxmıyaraq, öz saz-söz sənətini də yaşat-mışdı. Aşix Mədət texnikadan ayrıldıqdan sora, ən gözəl, xeyirxah, quruf-yaratmax sənətinə yiyələn-mişdi. Tikif-qur-duğu binalarda oba-elləri yaşayır. Fitri istedadına görə, Aşiq Mədət taleyindən həmişə razı olutdı. Aşix Mədətin şeirləri çoxşaxəlidir. Aşix Mədətin qoşmaları, gəraylıları, divaniləri, müxəmməsləri, təcnis və bayatıları, qəzəlləri xalq arasında özü-nəməxsus yer tapıtdı.

Günnərin bir günü Aşix Mədət dağlara səyahətə çıx-dıx-da tut ağacının altında yuxu tutuy honu. Öz yuxu-sunda, bahar-yaz aylarında özünü Dağıstan ellərində görüy. Dağlar ilə söhbət ediy. Onların dərini, sir-sözünü öyrəniy və soru-şuy: Ey dünya görmüş ulu dağlar, mən sizin dər-dinizi, sir-sözünüzü bilmax üçün galmışam. Dağlar cavaf verif didi: Ey sənətkar, adəm, insan, bizim dərdimiz biz ağırlıxdadı. Biz insanlara xəzinəyix, tufandan-çovğundan dalğayix. Mədət dağlarnan söhbətini tam qutarmamış, diksinif yuxu-sundan oyanıy və öz-özünə düşünüy diyi, yəqin dağlar məni özünə çəkiy. Sora Allaha yalvarıy, ya Rəbbi, səndən diləyim budur. Sən maa möhlət ver, sağ-salamat ho dağlara səfər edim, baş çəkif holarla görüşüm.

Bahar fəsli yetişmişdi. Aprel ayının on beşində gəlin sayağı bəzənən çağında Aşix Mədət yuxusunda gör-duğu ho dağlar üçün yola düşdü. Yolda sənəkar ağır çətin-lıxlarla qar-şılaşıy. Dağ çayları Aşix Mədətə maneçilix edirdi, yol ver-max istəmirdi.

Mədət çarəsiz çaylara yalvarmağa başdadı. Görax gəraylıda nə didi:

Aşiq Mədət:

Səfərim var, yol üstəyəm,
Çaylar, məni incitməyin!
Qoyun, yetim mətləvimə,
Çaylar, məni incitməyin!

Çaylar:

Arif olan, dinlə bizi,
Bizim öz axınımız var.
Yoldan yana çıxmamışix,
Bizim öz axınımız var.

Aşiq Mədət:

Bürünmüşəm dərdə-qəmə,

Qorxuram eşq odum sönə.
Siz Allah, yol verin mənə,
Çaylar, məni incitməyin!

Çaylar:

Aşix, bil, dərdimiz çoxdu,
Kimi acdı, kimi toxdu.
Başqa cür çaramız yoxdu,
Bizim öz axınımız var.

Aşix Mədət:

Bu yerdə məni qınıyın,
Yeri gələndə sınıyın.
Aşix Mədəti tanıyın,
Çaylar, məni incitməyin!

Çaylar:

Yol gedən dayanmalıdı,
Çay görən soyunmalıdı.
Ara-bir yuyunmalıdı,
Bizim öz axınımız var.

Aşix Mədət sular soyux olduğu üçün geri dönüf səfəri təxirə saldı. Bunu görən qohum-əqrəbəsi didi, a kişi, səni iv-lis-mi yoldan çıxarıf, yarı yaşında sən nə səfərdi, nə çəpər, adam yuxuda çox şey görər, boşda bu səfərin başını.

Aşix Mədət may ayında bu səfərini başa vermağı qəra-ra aldı. Kimi-kimsələrinə ərzü-halını sazını kökləyif aşağı-dakı qoşma ilə belə izah eliyıtdı:

Bu hicran məni

Xəyala dalıram, yamandır halım,
Saralíf-soldurur bu hicran məni.
Ağlaram, soruşan yox bu dərdimi,
Saralíf-soldurur bu hicran məni.

Gecələr yatmıram yatağımda mən,
Susuf lal oluram otağımda mən.
Gör nələr çəkirəm bu çağımda mən,
Saraldıf-soldurur bu hicran məni.

Sevinif olmadım şad, aman Allah,
Quluna rəhm elə sən, aman Allah.

Çara et dərdimə sən, aman Allah,
Saraldıf-soldurur bu hicran məni.

Yolu çətinləşif qoca vaxtımın,
Sökülür hər yeri daha taxtımın.
Günah mənimdimi, yoxsa baxtımın,
Saralıf-soldurur bu hicran məni.

Mədətin hər yerdən üzüluf əli,
Kədər-qəm yüküylə əzilif beli.
Nəgməli bülbülün lal oluf dili,
Saralıf-soldurur bu hicran məni.

Qoşmanı dərindən başa düşüfdərk edən qohum- əqra-vası hona bu yolda uğurlar arzuladı. AŞIX Mədət sazı-sözü ilə yaxınlarından bu səfərə getmax üçün divani üstündə icazə istədi. Kimi-kimsələri nəhayət, razı oldular. Görax AŞIX Mə-dət mənim əzizlərim diyif, divanidə sözünü necə başdadı. Bizdən dimax, sizdən eşitmax, eşidənlər sağ olsun.

Divani

Halallıx istərəm sizdən, ey mənim əzizlərim,
Meylimə eşq səmənd oluf, Dağıstana gedirəm.
Möcüzəli öz yuxumu çıxarmağa sınaxdan,
İş-peşəmi əldən atıf Dağıstana gedirəm.

Çətin də olsa, bu yoldan geri dönən deyiləm,
O yerlərin dağlarına, lələsinə mayiləm.
Bəlkə çaşif mənim ağlım, bəlkə də mən sayiləm,
Vaxtı çatıf səfərimin, Dağıstana gedirəm.

AŞIX Mədət divaniylə, gör şeytanı daşdıyır,
Bismillah kəlməsiylə səfərinə başdıyır.

Meyli iradına bağlı, saat kimi işdiyir,
Tutuf haqqın ətəyindən Dağıstana gedirəm.

AŞIX Mədət axırcı ərzi-halını belə izah etdi. Gəray-lıda üç qatar söz də öydən ayrılında didi.

Gedirəm

Səfərim var, yol üstəyəm,
Dağıstan deyif gedirəm.
Halallaşax, əzizlərim,
Dağıstan deyif gedirəm.

Onsuz da bi gün faniyəm,
İstərəm mərdi tanıyam.
Ho yolların qurvanıyam,
Dağıstan deyif gedirəm.

Aşix Mədət gəlif coşa,
Sözü vardır dağa-daşa.
Valehəm bir qələm qaşa,
Dağıstan deyif gedirəm.

Mədət sözünü burdaca tamamlayıf, ara kəsə yol ilə eş-qin səməndinin başını boş buraxıf öz yorğası ilə Cımcı-max-dan dağlara sarı baş qoydu, gedif Dağıstana çatdı. Kəndin bir ağsaqqalı Aşix Mədəti sazlı görəndə sağ əlini qaldırıf sağ gözü-nün üstünə qoyuf dərindən baxdı. Mədət bu qocaya ədəf-ərkanla salam verdi. Qoca Aşix Mədətin sala-mını alıf kövrəh səslə didi:

– Oğul, aşixsanmı?

Mədət cavabında didi:

– Bəli, baba, aşix olmayan yerdə aşığam.

Qoca didi:

– Bala, keşmişdə bura çox aşixlar gələrdi, həyatın, öm-rün dadı-duzunu, ləzzətini, ibrət dərşini biz o aşixlardan alar-dıx. Ho gözəl günnəri itirmişih. Ho gözəl insanlara həsrətih. Əgər bu kənddə qonağın yoxsa, gedax bizə, gözüm üstə yerin var.

Həmin gecə Aşix Mədət bu qocanın öyündə qonax oldu. Yiyif-içdixdan sora qoca xahiş edif didi:

– Oğul, bildiğindən-görduğundan mənim üçün çal oxu.

Aşix Mədət öz qərifliyi barəsində qocaya məlumat ver-di. Görax, mənim əzizlərim, gəraylıda sənətkar necə başdadı:

Cövrü-cəfa aşiqiyəm,
Sözüm qara geyinifdi.
Qan ağlamaxdan ürəyim,
Üzüm qara geyinifdi.

Şaha qüdrətdən yanarax,
Beçələnif tez örənək.
Anasından ağ törənən,
Quzum qara geyinifdi.

Töküluf günlərim, solan,
Açılmadı dala qalan.
Dərtlərimə şərih olan
Sazım qara geyinibdir.

Qolları bağlı dustağam,
İrəngi solmuş yarpağam.
Ölməmişəm, hələ sağam,
Qızım qara geyinifdir.

Tale kədər-qəm gətirif,
Mədəti zara yetirif.
Tər qərənfillər itirif,
Yazım qara geyinifdi.

Söz tamama yetəndə qoca kövrəlif uşax təki ağladı. Qoca ağlayanda aşix özü də ağladı. Qısa vaxtda qocanın öyü-nə ağsaqqallar gəlif əyləşdilər. Qoca didi:

– Aşix, mən kövrəlif ağladım, bəs sən niyə ağladın, hələ sən cavansan.

Aşiq Mədət qocaya cavaf verdi:

– Sən qocalıf kövrəlmisən, mən də eşq oduna yana-yana axırımı düşünüb kövrəl-mişəm, yeri gələndə mənim də öz-özümə ağlayan vaxtım olutdı, – diyif Aşix Mədət “Sarıtel” üstündə görax ağsaqqallara nə didi:

Ağlaram

Qınamasın məni ellər,
Qəmli sözümə ağlaram.
Bülbül gedif, gülü solan,
Bahar-yazıma ağlaram.

Ağlımı min fikir alıf,
Sazım qəmli, yaslı qalıf.
Yaman günü yada salıf,
Özüm-özümlə ağlaram.

Mənəm bilin əldən gedən,
Donuf, daşa dönüb bədən.
Məclisi-eli tərək edən,
Telli sazıma, ağlaram!

Bülbüləm budağa qonan,
Könlü daşa dəyif sınan.
Qara-qarsax, oluf yanan,
Çəmən-düzünə, ağlaram.

Mədətdi ürəyi yanan,
İrəngi saralıf-solan.
Anasından yetim qalan,
İki qızıma ağlaram!

Aşix Mədət, bir sutka ərzində dayanmadan kəndin ca-van---larına, ağsaqqallarına ibrətə-miz, hikmətli sözlər çalıf-oxu-du, məclisə gələnlər alqışlarla bərabər əl çalıf öz razı oldux-larını didilər. Həmin qoca, Aşix Mədətin Varxiyanlı olduğunu biləndə xəvər alıtdı.

– Oğul, bəs varxiyanlı aşiq Məhəmməddən xəvərin varmı?

Aşix Mədət didi:

– Bəli.

Aşix Mədət qocayla Məhəmmədin iki sözünü də çalır-oxudu. “Könül” və “Canım” rədifli qoşmasını. Qoca razı qal-dı. Sonra isə Aşix Mədət rayonu olan Zaqatalada Aşix Məhəmməd--mədi xatırladı. Görax nə didi.

Güllər diyarısan, gülüstanısan,
Sənə məhəbətım var, Zaqatala.
İki əsr, ağdı torpağı yatan,
Aşix Məhəmmədin var, Zaqatala.

Onun barı qalır xalqa yeməli,
Barından bəllidi vicdan-əməli.
Varxiyan kəndinin büllur təməli,
Aşix Məhəmmədin var, Zaqatala.

Sözünən bəzəyən çəmən-i-çölü,
Darayır boyatsın sarı bülbülü.
Qafqazın dilavər şeyda bülbülü,
Aşix Məhəmmədin var, Zaqatala.

Mədətəm, gedirəm haqqın yoluynan,
Xəbər daram ustadımın halıynan.
Torpağa qovuşan inci-Xalıynan,
Aşix Məhəmmədin var, Zaqatala.

Hindi mənim əzizlərim, tanış olduğum qocanın ismi Zahidxan idi, nurani-pirani bu qoca, Aşix Mədət çox həra-rətlə qarşıladı. Ahıllar Aşix Mədət dinləyif getdixdən sora bir dəstə, qız, gəlin, qarı gəldi, holar da saza-sözə qulax as-dix-dan sora aşığa minnətdar olduğunu bildirdilər. Hoların ara-sında saz çalmasa da, aşix oluf söz diyən iki bacı vardı. Böyüh bacı-nın adı Bəhrinaz, kiçiyinin adı isə Şəhrinaz idi. Bəhrinaz göz-lənilməz sual verdi aşiqə:

– Aşix, bu dağlara səfərə gəlmisən, eləmi? Aşix Mədət didi, bəli, dağlarla eşitdiyimə görə söhbət eləmisən, sora dağ-lara bir şey, sözdən-bezdən diyən söz oldumu? Aşix Mədət didi, – bəli, özü də az yox, lap çox oldu. Buyurun qulax asın, diyim.

Dağlarım

Sizi yada salır qonax gəlmişəm,
Məni başa düşün, aman, dağlarım.
Dərdimi söyləsəm tükənən deyil,
Halım pərişandı, yaman, dağlarım.

Sizdəki yaraşır, gözəllik nədir,
Gələn-gedən sizinlə söhbət edir.
Aləm bu dünyadan qocalır gedir,

Siz qalmısınız yenə cavan, dağlarım.

Mədətın keşmişin karvanı sızsiz,
Könlümün qaragöz ceyranı sızsiz,
Dərdimin loğmanı, dərmanı sızsiz,
Üstünü almasıın duman dağların.

Bu sözü eşidən Bəhrinaz gülümsiyif didi:

– Çox sağ ol. Qüdrətinə maşallah.

Sora Bəhrinaz Aşix Mədətdən izin istiyif inciməmax şərtilə görax özü sözüne necə başdadı.
Eşidənlər sağ olsun!

Ay aşix

Uzax yerin qonçasısan, bilirəm,
Gəl başlayax bir dastana, ay aşix.
Gözümüzün üstə yerin var sənin,
Xoş gəlmisən Dağıstana, ay aşix.

Həqiqətən hər sözündə doğrusan,
Sən bizim ellərin ciyər-bağrısın.
Elə billəm bu dağların oğlusan,
Xoş gəlmisən Dağıstana, ay aşix.
Enişdə-yoxuşda atımı çapdım,
Könül sarayımı əlimlə yapdım.
Bəhrinazam, istədiyimi tapdım,
Xoş gəlifsən Dağıstana, ay aşix.

Bəhrinaz sözünü tamamladı, görax cavabında Aşiq Mə-dət Bəhrinaza nə diyitdi. Biz diyax,
eşidənlər sağ olsun.

Misli görünməmiş mələyzadasan,
Düşmiyəsən zülümkara, Bəhrinaz.
Şama dönüf qavağında yanaram,
Gəlsən əgər düz ilqara, Bəhrinaz.

Bu dağlarda ilk açılan lələsən,
İstəmərəm xəzan vuruf solasan.
Yaradannan səni qismət olasan,
Bu gördüyün sənətkara, Bəhrinaz.

Görüşə bilmişix şükür, üz-üzə,
Necə də yaraşır şirin söz-sözə.
Qələm qaş altınnan baxax göz-gözə,
Mədət haqq payıdır yara, Bəhrinaz.

Aşix Mədətin bu qoşmasını duyuf-eşidən Bəhrinaz aşi-qə mayildi. Elə bil aylar-illər həsrətlə aşıqının yolunu göz-ləyirmiş. Belələxla, Aşix Mədətlə Bəhrinazın aşıqanə meyli bir-birinə bağlandı. Bəhrinaz hər kərə verəcəyi sual-lara Aşix Mədətdən cavablar istədi.

Bəhrinaz:

Sualıma cavaf vər, Aşix Mədət,
Di görüm nəyədir düz ehtiqadın.
Göhər xəzinəni hardan almısan,
Kim verif dərşini, kimdi ustadın?

Aşiq Mədət:

Verdiyın suala budur cavabım,
Yaradanımladır düz-ehtiqadım.
Eşq ilə dərşimi haqdan almışam,
Haqq özüdür mənim kamil ustadım.

Bəhrinaz:

Aşix, fikir ver sözün ahənginə,
Fürsət düşüf ələ, tez ol, ləngimə.
Məqsədim var, soruşuram, incimə,
Kim qoyufdu sənin bu gözəl adın?

Aşiq Mədət:

Dünyaya gələndə heş nə bilmədim,
Axan göz yaşımı özüm silmədim.
Ana qucağında diyif-gülmədim,
Hardan qismət oluf, bu gözəl adım.

Bəhrinaz:

Kamil aşix, aşikar elə sözünü,
Yaxına gəl, qoy üzmə üzünü.
Bəhrinazam, bilməmişəm düzünü,
Bu səfər də gəlir mətləf-muradın.

Aşiq Mədət:

Aran bülbülüydüm, Gülşanım soldu,
Qəm-qüssə başımdan aqlımı aldı.
Mədətəm, səfərim Dağıstan oldu,
Bu səfər də sənən mətləf-muradım.

Aşix Mədət sözünü diyəndən sora Bəhrinazdan xahiş edif didi, mən səninlə qoşa bu dağları gəzmax istiyirəm. Bəh-rinaz didi, bu haqda bir söz di, gedax, sözünə hazıram. Aşix Mədət görax honda nə didi:

Aşiq Mədət:

Taleyin işidi bu yazı-qismət,
Qoşa gəzax bu dağları, Bəhrinaz.
Bu yerləri gəzən imana gələr,
Qoşa gəzax bu dağları, Bəhrinaz.

Hər aşiq öz məşuquna tuş olsun,
Namərd olanın diləyi boş olsun.
Şeyda bülbüllər də bizə qoşulsun,
Qoşa gəzax bu dağları, Bəhrinaz.

Mədət diyər, gülüstanın solmasın,
Yara-bəndə boynu burux qalmasın.
Fələy səni məndən ayrı salmasın,
Qoşa gəzax bu dağları, Bəhrinaz.

Bəhrinaz gəzintiyə çıxanda Aşix Mədətə didi:

– Aşix, biz iki bacıyıx. Atam-anam yoxdu. Biz iki bacı bir-birimizə sıxılıf yaşayırıx. Mən sənən gələsi olsam, kiçih bacı tək qalır. Bəs onu neynim? Mən hona bu fikri açıxla-ma-lıyam, onsuz da ho da səni başa düşüf, sən də bu haqda honu başa sal.

Aşiq Mədət açıx-aşkar söhbətini onunla etdi. O, bu işdən narazı olduğunu bildirdi. Və görax nə didi:

Şəhrinaz:

Dağıstana gələn elin aşığı,
Şəhrinazı Bəhrinazdan ayırma.
Aparsan bacımı, bizi cüt apar,
Şəhrinazı Bəhrinazdan ayırma.

Aparsan bacımı, qoy mən də gəlim,
Sizin o yerlərin dadını bilim.
Öləndə də sizin o yerdə ölüm,
Şəhrinazı Bəhrinazdan ayırma.
Dağıstanda Şəhrinazdı bil adım,
Tək qalsam yandırar məni eşq odum.
Aşix, nə istəsən sənə yaradım,
Şəhrinazı Bəhrinazdan ayırma.

Aşiq Mədət bu minnəti eşidif bikef oldu. Görax burda nə didi.

Aşiq Mədət:

Can sənə qurvandı, gölün sonası,
Səni Bəhrinazdan ayırmaram mən.
İmanım-insafım ürəyimdədir,
Səni Bəhrinazdan ayırmaram mən.

Dağıstana gələn qərif sayıləm,
Bil ki, bacın Bəhrinaza mayıləm.
Qulam, əmrinizdən qaçan deyiləm,
Səni Bəhrinazdan ayırmaram mən.

Mədət sözünü diyif iki bacıya da sadıq qalacağına söz verdi. Birdən özü hara gəlif çıxdığına fikir verif qərivlix yadına düşüf ağladı. Sora özünü ələ alıf səbrli olmağını vacif bildi. Onda görək nə dedi.

Aşiq Mədət:**Vaxtın döyül**

Şeyda bülbül, qan ağlama,
Ağlayası vaxtın döyül.
Bəhrinaz təkı gülün var,
Ağlayası vaxtın döyül.

Gözünən axıtma yaşı,
Gəl ağlatma yar-yoldaşı.
Nəzərə al qələm qaşı,
Ağlayası vaxtın döyül.
Cəh-cəh vur, oxu gəl dilə,
Sən aşiqsən oba-elə.
Aşiq Mədət, səbir elə,
Ağlayası vaxtın döyül.

Aşiq Mədətin axıtdığı göz yaşını görəndə hər iki bacı soruşdu:

– Ey aşix, görəsən, xəyalından nələr gəlif keşdi, sən belə birdən-birə ağladın?

Aşix Mədət cavaf olarax belə dedi:

– Bilin ki, dünyada mənim kimi dərtli, mənim kimi qərif heş yerdə ola bilməz.

Aşiq Mədət söz ilə görək onda nə dedi:

Şad oluf gülmədim gəlif cahana,
Ömür-günüm keşdi qara, Bəhrinaz.
Canımdan bezikdim, baş alıb gəldim,
Əhdü-peyman, düz-ilqara, Bəhrinaz.

Şikarı görəndə səyyadı çaşar,

Çaylar məcrasından çıxanda daşar.
Qəmli aşix saz götürüf söz qoşar,
Sənin kimi gözəl yara, Bəhrinaz.

Mədət gəlif Dağıstanda dayandı,
Yatan baxtım yuxusundan oyandı.
Ahu-naləm Yaradana əyandı,
Haxdan diləyirəm çara, Bəhrinaz.

Beləlxla, mənim əzizlərim. Aşiq Mədətin ərzü-halı alə--mə yayıldı. O öy olmadı ki, Aşix Mədəti çalíf oxumağa dəvət etməsin. Beləliklə, Aşiq Mədət el-obanın hörmətini qazandı.

O gün Zahidxan kişi Aşix Mədətə didi:

– Oğul, mən təkəm, heş kimim yoxdur. Gəl sən mənə oğul ol, bu yurd-yuva ola bilsin sənin qismətidir ki, gəlib bura çıxmısan.

Aşiq Mədət didi:

– Baba, hələ tezdür. Ho haxda fikirləşərəm.

Ertəsi gün Zahidxan baba birdən-birə elə bil cavan-laşdı. Aşix Mədətə didi:

– Oğul, sənin ho şirin suyun, gülər üzlü baxışların mən-nə cavanlıx gətirdi. Qoluma güc, ayaxlarıma taqət verdi. Bu gün mən səninlə gəzintiyə çıxmaq istiyirəm. Sazını da götür, ab-havalı o yamacları, dağ döşünü gəzax, həz alax.

Aşix Mədət Zahidxan baba ilə gəzintiyə çıxdı. Quşların cəh-cəhi adamı heyrətə salırdı. Quşlar oxuduxca Aşix Mədət eşqə gəlif pərvanə kimi şirin-şirin süzürdü. Gözləri hər yeri ax-tarırdı. Honda Zahidxan baba didi:

– Oğul, bax gör, bir cüt qız xəylağı bu tərəfə doğru gəliy, bilmirəm o kimlərdir.

Honlar yaxınlaşanda Aşix Mədət hoları tez tanıyıp Zahid-xan babaya didi:

– Qulax as, saz-söz ilə hoların kim olduğunu sənə diyim.

Aldı Mədət görax nə didi:

Gəlir

Ay həzərat, yol verin,
Bir cüt gözəlim gəlir.
Könül sevif axtaran
Bir cüt gözəlim gəlir.

Əsil könül sonası,
Biri dağın lalası.
Biri ceyran balası,
Bir cüt gözəlim gəlir.

Aşiqi yada salan,
Sözündə yoxdur yalan.
Baxanda canlar alan
Bir cüt gözəlim gəlir.

Başında var kəmalı,
Nə xoşdu ay camalı.
Qoynu tər şamamalı,
Bir cüt gözəlim gəlir.

Alıf səhər yuxusun,
İnci-xalı toxusun.
Mədət çalır-oxusun,
Bir cüt gözəlim gəlir.

Mədətə zildə bu mahnını oxuması Şəhrinazla Bəh-rinazı yüyürməyə məcbur etdi. Gəlif çatdılar və didilər bu sö-zü birdə təkrar et. Aşix Mədət bu sözü ikinci dəfə oxudu. Axşama yaxın Zahidxan baba, mən iki bacı birləşməyə öyə gəldim. Ho gündən sora Zahidxan baba bizim dayəmiz oldu və Aşix Mədətə dedi:

– Oğlum, səksənə haxlamışam, honu bil ki, mən aşix döyüləm. Amma ki, səni çox istədiyim üçün sənə bu sözü nəsi-hət edirəm!

Görax Zahidxan baba nə dedi:

İstə

Ey sənətkar, bu dünyada,
Haqq-ədalət, divan istə.
Qocalıf ələ baxınca,
Öz canını cavan istə.

Yola düzəlincə köçün,
Dolan bir tərhlə keçin.
Özün axirətin üçün,
Yaradannan iman istə.

Qaç, Zahidxan, qəm əlindən,
Yayın şeytan əməlindən.
Yalvar bircə taleyindən,
İnsaf ilə aman istə.

Zahidxan sözünü qutardı və dedi:

– Oğul, mənimki bura qədərdir. Yüküm boşdu.

Sora Aşix Mədət Zahidxan babanın bu beytlərinə cavaf verməli oldu. Görax nə dedi, Eşidənlər sağ olsun.

Aşix Mədət:

İstərəm

Dolanım başına, Zahidxan babam,
Mən də haqq-ədalət, divan istərəm.
Qocalıf yollara – ələ baxınca,

Öluncə canımı cavan istərəm.

Yola düzəlincə karvanım, köçüm,
Eşqin badəsindən doyunca içim.
Öləndə quş kimi qanadla uçum,
Rəbbidən mərhəmət, iman istərəm.

Mən Aşix Mədətəm, haqqın quluyam,
Al ilə qumaşla yükü doluyam.
Bu fani dünyadan özüm halıyam,
Yaradannan möhlət, aman istərəm.

Aşix Mədət sözünü tamamladı. Sora üzünü Bəhrinaza tutuf didi:

– Qızım, zənnimcə, bu haqq-hesabımız dəstanla bitə-caxdı, mən bunu yəqin bilirəm. Bu ədalət, haqq-hesaf bil ki, sənin ucbatındandır. Bu sevdə, bu iş özbaşına döyül, şair görü-rəm ki, nələr danışılır-deyilir, bu həxdə yazılı, rəsmi hesa-bat aparıy. Əgər sözün varsa aşiqə de, utanıf-çəkinmə.

Honda Bəhrinaz aşıqdən xahiş edif didi:

– Sənətkar, sənin yazıf-yaratdıxlarına bayatılarını daxil etmax olarmı?

Aşix Mədət didi, – bəli, olar.

Bəhrinaz bayatılar dimağa başdadı, biz də dinlədix.

Bəhrinaz:

Əzizim, yaza gedax,
Nöybahar yaza gedax.
Sazda dilqəm çalınır,
O qəmli saza gedax.

Əzizim, dağa gedax,
Yaylağa, dağa gedax.
Payız ayların gəlir,
Bostana, bağa gedax.

Əzizim, hara gəldin,
Şişə könlün, para gəldin.
Göz açıf bu dünyaya,
Niyə bəxti qara gəldin.

Əzizim, sarıya bax,
Ağa bax, sarıya bax.
Çox gözəl idi o qız,
O gələn qarıya bax.

Əzizim, Bəhrinazam,
Bisavadam, mən nə yazam.
Səni görüf ağlım itir,
Qorxuram yolum azam.

Aşix Mədət bu bayatıları da qəbul etdi. Bəhrinaza olan eşq-məhəbbəti daha da artdı. Və Bəhrinaza didi:

– Bəhrinaz, bayatıların çox xoşuma gəldi, ama az didin.

Bəhrinaz cavaf verdi:

– Aşix Mədət, mənim iki gözüm üstə. Atalar diyif ki, az danışmaq gözəllıxdı.

Mədət bu sözlə razılaşif didi:

– Bəs sənin bayatına əlavə bayatı dimax olarmı?

Bəhrinaz didi:

– Əlbəttə, olar. Buyur di görax.

Aşiq Mədət:

Əzizim, sizə gedax,
Çəmənə-düzə gedax.
Xeyli vaxt sizdə qaldım,
Hindi gəl, bizə gedax.

Əzizim, rəngin aldı,
Hüsnün bir ay, çalmaq.
Səni görməzdən əvvəl,
Gözüm safı saraldı.

Əzizim, bu dağdadır,
Gah aranda, dağdadır.
Oxuyan qəmli bülbül,
Axtar tap, budağdadır.

Əzizim, yar biləydi,
Etdiyim bu diləydi.
Nola dağdan-arana,
Bəhrinazım gələydi.

Əzizinəm gözüsen,
Gözəllərin gözüsen.
Mən dünyadan gedincə,
Sən Mədətin sözüsen.

Aşıq Mədətin bayatıları da Bəhrinazın xoşuna gəldi və özü əli ilə toxuduğu aşıqə məxsus, Dağıstan adı yazılmış xəmsəli yaylığı aşıqinə bağışladı və didi:

– Şair, görək bu yaylığa nə diyacaxsan. Fikrim sən-dədir.
Aldı Mədət, görax nə didi, yaylığı görax necə təsvir etdi.

Bəhrinaz, sənin adın var,
Bu yaylıxda, bu yaylıxda.
Dağıstan sözü hək oluf,
Bu yaylıxda, bu yaylıxda.

Bu yaylıxdır əhdü-ilqar,
Bütün aləmə oluf car.
Bahar-yaz tərəvəti var,
Bu yaylıxda, bu yaylıxda.

Gələr bahar, çaylar daşar,
Şeyda bülbül nəğmə qoşar.
Bəhrinazla Mədət yaşar,
Bu yaylıxda, bu yaylıxda.

Zahidxan baba didi:

– Afərin, oğlum. Sən bu gündən mənim övladımsan. Mən tək adamam Bəhrinazla. Səni mənim himayəmə götür-düm. Özüm kəbininizi kəsdirif yurd-yuvanı, nəyim varsa sizin adınıza yazdırıram, bu şərtlə, adınıza layıx, mənə öz oğlum, öz qızım kimi baxarsınız. Nəyim varsa halalınız olar. Mən artıx sizinlə xoş yaşayıf ölsəm də dərdim yoxdur. Dünyada hərənin öz tale yazısı, qisməti var, kiminin əvvəli, kiminin axırı.

Hər şeyə şükür, bu söz-söhbətdən sora, Aşix Mədətin xəyalında iki vətən canlandı. Kövrəh halda Bəh-rinazın üzünə baxıf, aldı görax nə didi:

Bizim ellər, mənim kölgəm,
Bəhrinazdı, Bəhrinazdı.
Bu dəstanın qəhrəmanı,
Bəhrinazdı, Bəhrinazdı.
Qavağımı çəkif gedən,
Yanağı gül, incə bədən.
Yazdığımı təhlil edən,
Bəhrinazdı-Bəhrinazdı.

Hələ çoxdu, biləcəyim,
Bəxtimindir gələcəyim.
Deyəcəyim-güləcəyim,
Bəhrinazdı, Bəhrinazdı.

Məni özünə cəzb etdi,

Başımdan ağılım itdi.
Bu əsərin süjet xətti
Bəhrinazdı, Bəhrinazdı.

Mədətin var namus-arı,
Əhdü-peyman, düz-ilqarı.
Bu dəstanın səbəbkarı
Bəhrinazdı, Bəhrinazdı.

Zahidxan baba dediyinə əməl etdi və öz əhdinə çatdı. O gündən sora Aşix Mədətlə Bəhrinaz xanım da təzə, açıl-mamış yaz-bahar fəslə kimi məhəbbət aləminə qayıtdılar. Tale elə gətirdi ki, Bəhrinazın kiçik bacısı Şəhrinazın da həyatı öz qaydasına düşüf tənzimləndi. Bunu görə Bəh-ri-naz xanımla Aşix Mədət özlərinin daha gözəl xoşbəxt oldu-ğunu xəyalına gətirdilər. Aşix Mədətin bu vaxtı yadına ataların bir məsəli düşdü. Öz-özünə dedi:

– Bəli, atalar hona görə diyif, “Kor qızın yuvasını tanrı özü tikər”. Aşix Mədətin həyat tərzi ho gündə, iki vətən, iki yol arasında inkişaf mərhələsinə başladı.

Günlərin bir günü Aşix Mədət dağların seyrinə çıxdı, yağlı tutan yerləri gəzdirdi. Aşix Mədətin gecikməsini görə Bəhrinaz, onun dalınca gəzə-gəzə ov şikarlarının işlədiyi sıldırımlı və mənzərəli bərəyə çatdı və Mədəti horda tapdı. Aşix Mədət Bəhrinazı görüf təcüflə görax sazla hona nə diyitdi. Eşidənlər sağ olsun.

Bəhrinazım, bu bərədə
Duranda görməzlər səni.
Ovçusan, şikarın mənəm,
Vuranda görməzlər səni.

Xəyalın getmişdi hara,
Necə oluf gəldin bura.
Şanə ilə zülfün dara,
Daranda görməzlər səni.

Maralsan, çıxmırsan çölə,
Baxmağa şeyda bülbülə.
Gələr olsan bizim elə,
Aranda görməzlər səni.

At kənara kədər, qəmi,
Qoynuna sal, gizlə məni.
Tərlansayax duman, çəni,
Yaranda görməzlər səni.

Düşün tale oyununu,
Bəlkə yaş etdi eynini.
Mədətsiz qalsan, boynunu,
Buranda görməzlər səni.

Sözü diyif Mədət bir anlığa susdu. Diyilmiş bu sözün beşinci bəndi Bəhrinazı bikef etdi, özünü ələ alıf didi:

– El aşığı, qoşmanı əvvəldən gözəl başladın, nə üçün beşinci bəndini yaralı-qəmli şəklə – qəmli hala saldıx.

Aşix Mədət Bəhrinaza cavaf verdi:

– Mənim öz ixtiyarım məndə döyül, taleyin əlindədir. Taleyin min bir cür oyunu var, min bir cür kələyi var. Hər şey--dən agaham. Bu dünya fənadır, bunu unutmaq olmaz. Gə-lən dünyaya bir dəfə gəlir, ikinci yox.

Aşix Mədət sözlə ətraflı Bəhrinazı başa salmağa baş-dadı:

Dünya əfsanə, xəyaldır,
Gələn gedər, bir də gəlməz.
Hərənin az-çox ömrü var,
Gələn gedər, bir də gəlməz.
Hər gələnin yaz, qışı,
Öz bəxtimin naxışı var.

Mədət əkdiyini biçər,
Əzəl piyalədən içər.
Bu yurtdan o yurda köçər,
Gələr gedər, bir də gəlməz.

Bu beytləri eşidən Bəhrinaz kövrəlif ağladı. Aşix Mə-dət göz yaşlarını görüf, Bəhrinaza təsəlli verif didi:

– Ey vəfalı dilbər. Səni belə görüf mən də kövrəldim. Həyat özü mübarizədir. Kimin qalif gəlməyini tale, zaman özü bilər. Qəm çəkməyə dəyməz.

Aldı o haxda Aşiq Mədət nə didi:

Kövrəlif ağlama, yarım,
Ağlamaxdan heş nə gəlməz.
Elimin başı səbrdir,
Ağlamaxdan heş nə gəlməz.

Yerin var gözümün üstə,
Yanağı gül, boyu bəstə.
Yaradannan sağlıx istə,
Ağlamaxdan heş nə gəlməz.

Mədətdir, qaynayan bulax,
Söhbətinə nəzər salax.
Polad iradəli olax,
Ağlamaxdan heş nə gəlməz.

Sözünü diyif qutaran Aşix Mədət Bəhrinazla mənzerəli şeirləri tərk edif öyə qayıt-dılar. Bəhrinaz eşitdixlərini Zahid-xan babaya söylədi. Zahidxan baba didi:

– Qızım, sən də, o da mənimsən. Narahat olma, qəm yemə. Aşıxların ürəyi şüşə kimi kövrək oluy, mülayim, həm də səxavətli oluy. Xəyalından keçənləri yazıy və diyi.

Zahidxan babanın dedıxlarına fikir verən Bəhrinaz də-rin-dən ah çəkif, sora Aşix Mədətə baxıf güldü və didi:

– Bu sənətkarın ayağı o qədər səyalıdır ki, bura gələn-dən az keşmədi ki, kiçix bacım Şəhrinaz da arzusuna çatdı. Daha mən arxayınam.

Şəhrinazın ömür-gün yoldaşı zarafatyana, gülə-gülə didi:

– Aşix, eşitdiyın sözlər yalanmı, yoxsa gerçax?

Aşix Mədət didi:

– Əlbəttə, zarafatdı.

Zahidxan baba olan yerdə nə siz, nə mən başqa xəyal-lara getmax lazım döyül. Kaş pis günlərimiz qoy belə keşsin, tale yazana min şükür!

Aşix Mədət Bəhrinazı dağlar gözəli və dağlar gəlini adlandırdı. Bəhrinazın dərya kamalı, taleyin qismətinə görə, Mədət kimi sənətkara nəsif olutdı. Get-gedə Bəhrinazla Aşix Mədətin ömür həyatı öz işinə və öz yolu ilə məcrasına dü-şutdu. Aşix Mədət o qədər yumşax, mülayim, sözü şirin, suyu şirin, yaralı, qəmli həyat sürmüşdü ki, pərvanə kimi eşq oduna yanmaxdan bəlkə də, dəridən-qabıxdan çıxmışdı. Aşix Mədət oba-elləri pul qazanmağa yox, ağırlı-acılı dərdlərini gəzdiyi yerlərin insanları ilə tən bölüşməyə gəzərdi. El sə-nət-karı, Aşix Mədətin Dağıstanda tanımadığı-görmədiyi yerlər yoxuydu. Aşix Mədət bir gün, Hirək kəndində səfərdə oldu. Ağır məclislər keçirdi. Düz bir ay horanın xalqı Aşix Mədəti göz bəbəyi kimi sevif, qoruyuf saxladı. Bir aydan sora Mədət kəndin adamları ilə görüşüf, halallaşif, Meşleşə yola düşdü. Görənlər yaxınlaşif ədəf-ərkanla Aşix Mədətlə görüşüf hal-əhvalı ilə maraqlanıf tanış oldular. Həmin günün axşamı Abdal adlı yarı yaşlı bir adam Aşix Mədəti öyünə qonax etdi. Eşidif, görən-bilən gecə Abdalın öyünə yığıl-dılar. Yiyif-içif başdadıx əsas məqsədə – çalıf-oxumağa. Ab-dal kişinin baxış-la-rından özünə məxsus söz tələf etdiyini o sat anladım. Zili-zil, bəmi-bəm eyliyif aldı Aşix Mədət sazı-nı görax, Abdalı necə qarşıladi. Biz diyax, eşidənlər sağ olsun.

Öyün abad olsun, ay Abdal əmi,
Tanrı qonağıyam bu gecə sənə.
Tale məni havra özü göndərif,
Tanrı qonağıyam bu gecə sənə.

Abı-kövsər çeşmim, şirin qəzəldir,
Bağım viran, Gülüstanım xəzəldir.
Bircə mənim bu səfərim gözəldir,
Tanrı qonağıyam bu gecə sənə.

Mədət hak yolunu gəzif, bilifdir,
Fərhad kimi sərt qayalar dəlifdir.
Arzu ilə Dağıstana gəlifdir,
Tanrı qonağıyam bu gecə sənə.

Söz tamam oldu. Abdal kişi didi:

– Çox sağ ol, sənətkar. Çox aşix sözlərini eşidif qulax asmışam. Ama gəraylının nə olduğunu bil-mirəm, nə olar usta, imkanın varsa gəraylıdan da di bilax, eşidax.

Aşix Mədət sazını gəraylı üçün köklədi. Görax necə başdadı:

Kədər-qəmə nifrət elə,
Dolan asimani, könül.
Yazın gedif, zimistandı,
Neysən xanımanı, könül.
Əldən qoyma mərhəməti,
Gözlə din-imanı, könül.
Yox baharın tərəvəti,
Dolanma Gülşanı, könül.
Uyma bu fani dünyaya,
Fitnə-fəldən aralı gəz.
Qara yaxma saf adına,
Halalı ye, haramı əz.

Yoxla haqqın dərgahını,
Yazdığını halalca yaz.
Yaradanın əlindədir,
Ömrün hər anı, könül.

Gecə-gündüz nalə çəkir,
Fikirə-xəyala dalıf.
Gəl bu qədər çalxalama,
Dərin bu ümmanı, könül.

Mədət ağlar el içində,
Günlərini yada salıf.
Bəxti yatıf, çərxi dönüf,
Ümidi Allaha qalıf.

Abdal əmi didi:

– Aşix qardaş, gəraylının nə olduğunu bilməsəm də, sözlərin dərin və mənalı olduğunu hindi anladım. Çox sağ ol diyirix sənə. Aşix qardaş, gəraylı nə şeydi bildix, bunun çox şirin dadı-ləzzəti varmış. İncimə, zəhmət olsa da, dərin yerdən yenə beləsini di.

Aşix Mədət baş üstə diyif sözə başdadı. Görax gəray-lısı ilə haralara toxundu və haralara çatdı.

Axar çaylar kimi axdı,
Ömür getdi, bilmədim.
Dəyişdi fəsil-fəsil,
Devir getdi, bilmədim.
Ocağ yandırır isindim,

Sinəmi verdim közə.
Söndü közüm, döndü külə,
Kömür getdi, bilmədim.

Dünyadan yoxmuş xəvərim,
İllər keşdi yel kimi.
Pas bağlayan, zar ağlayan,
Dəmir getdi bilmədim.

Ehtibarsız bu dünyanın,
Xarava yerlərində,
Fələyin hökmü ilə
Təmir getdi, bilmədim.

Mədət, qismətsiz azuqə,
Əldə qalar yarımçıx.
Kündələri özüm tutdum,
Xəmir getdi, bilmədim.

Söz tamam oldu. Kimi güldü, kimi isə xəyala dalıf qaş-qavağını salladı. Aşix Mədət cəld hoların qəlvini açif meyl-lə-rini özünə cəzb etmax üçün, müxəmməs dimağa başdadı. Aldı görax nə didi:

Həzərat, mərd olanın,
Namus, qeyrət arı gərax.
Mərəzi Xəstə üçün.
Quzeylərin qarı gərax.
Ucalmax istəyənin
Mal-dövləti, varı gərax.
Bağa bağban olanın,
Alma, heyva, narı gərax.
Toyux-cücə bəsləməğa,
Buğda ilə darı gərax.³

Bu dünyanın yox vəfası,
İnsan ömrü bada gedir.
Atı olanlar atının,
Olmayan piyada gedir.
Məcnunla-Leyli söhbəti,
Dağlarda, çaya da gedir,
Sözümün qəmli yeri,
Həddindən ziyada gedir,
Cavanlara cavan olar.
Qocalana qarı gərax.

Aşix Mədət, hak sözüne
Xına alıf yaxan döyül.
Qotur basan keçi kimi
Dağa-daşa çıxan döyül.
Həcv diyif, el-aləmin
Ürəyini sıxan döyül.
Qocalan ana-ataya
Gəlin-oğul baxan döyül.
Əl-ayaxdan düşən günü
Hər kəsin öz yarı gərax.

Müxəmməsi eşidənlər Aşix Mədətə sual verif didilər:

– Halal olsun sənə. Sənin didixlərin, istər qoşma, istər müxəm-məs, istər divani, istərsə gəraylıların insanlar üçün həyat mək-təbidir.

Beləlixlə, gecə keşdi, səhər açıldı. Cavanlardan Adı-gözəl adlı bir ovçu, Aşiq üçün dava çıxıf ovdan gətirim gə-lim. Bəxtinə ya maral, ya da ceyran, nə varsa bərəkət.

Aşix Mədət bunu eşidəndə razılıx vermədi. Adıgözəl isə tufəngini alıf getdi ov dalınca. Axşama yaxın cavan bir cey-ran vuruf gətirdi. Soyuf kabab etmağa başdadılar. Aşix Mədət ceyran etini yimaxdan imtina edif, sora da məyus oluf incıx-lıgını holara bildirdi. Mədət isə pendirlə şirin çayla çörağını yidi. Holar kövrəy qəlbli olmağımı sora başa düşdülər. Ov haqda Aşix Mədət görax nə didi.

Sinəmdədir

Ovçu, insaf eylə, vurma ceyranı,
Dağlar ağırlıxda söz sinəmdədir.
O ağrı çəkdihcə qovruluram mən,
Elə bil yarası öz sinəmdədir.

Ağrıya-əzaba sinə gərmişəm,
Ovçu əməlinə fikir vermişəm.
Güllənin aşdığı yolu görmüşəm,
Unuda bilmirəm, iz sinəmdədir.

Dünyada nahaxdan qan töküf çoxu,
Tarixə nə gərax qanlı bir qohu.
Qədimdə işlənən yay-kaman, oxu,
Hələ də çıxmayıf, düz sinəmdədir.

Boş olsa sənin də arzu diləyin,
Gələrmə xoşuna işi fələyin.
Bəs sənin yanımı ona ürəyin,

Su töksən qaralmaz, köz sinəmdədir.

Olmazmı ovçunun insaf-imanı,
Silahla canlıya, tutur divanı.
Dözə bilmir Mədət görən zamanı,
Neçə bir ağlayan, köz sinəmdədir.

Bu qoşmaya fikir verənlər, hamı bikef oldu. Sənətkar horda olduğu müddətdə Dağıstan əhli şairdən çox şey eşidif öyranıtdı. Varxiyanlı Aşix Məhəmmədin Aşix Mədətlə bir küçənin adamı olduğunu da bilitdilər, Məhəmməd haqqında Mədət holara geniş məlumat verdi. Varxiyanlı Aşiq Məhəmməd həmin bu kəntdə göz açıf dünyaya gəlmiş, Azərbaycanın, Gürcüstanın bütün mahal və kəndlərini gəzmişdi, sora İrana, Türkiyəyə səfər etmişdi. Ho hər sənətkar, aşığa aşix, sənətkar diməzdi, ölkələri dolanıf ancax honun xoşdadığı, bəyəndığı Aşix, Şəmkirli Aşiq Hüseyn olmuşdur. Hüseyn ho zaman on beş yaşında olarkən Məhəmməd əlli-əlli beş yaşında olutdı. Hüseyndəki istedadı, aşixlik elmindəki qüdrətə, bacarığına görə Hüseyni bağrına basıf öpmüşdü. Aşix Məhəmməd Varxiyanlı Aşiq Mədətdən 250 il qabağa yaşa-mışdır. Hər iki sənətkar, Kafqazın yetirməsi olutdular. Bizim söz xəzinəmiz dilsiz, sirli-sözlü zirvəli Atlas dağları olmuş-du. Aşix Mədət çox cavan yaşlarında Məhəmmədi xatırlayıf Varxiyan kəndinə öz ürək sözünü dimişdi.

Varxiyanım

Yaradannan budur arzu-diləyim,
Bərəkətli, abad ol, Varxiyanım.
Dəstan bağlamışam gözəlliyinə,
Xəvərdar ol, sən də bil, Varxiyanım.

Tifildim çalíf, çağıríf dinəndə,
Çox alqış elədim, sən tək kəndə.
Aşix Məhəmmədin yatır sinəndə,
Unutmuyuf honu el, Varxiyanım.

Elin gücü ilə oldun lələzar,
Görünməz şairlər oylağında sar.
Aşix Mədət adlı sənətkarın var,
Elinlə fəxr elə, gül, Varxiyanım.

Dağıstan xalqı Aşix Mədətə uğurlar arzulayıf Dindiyə yola saldılar. Üş aylıx səfərdən qayıdıf gələndən sora Bəh-rinaz öz aşiqini heş yana buraxmadı. Aşix Mədətlə Bəhrinaz eşq pərvanəsi kimi bir-birinin başına dolandılar. Bir-birinin yaxasına qondular. Səmimi mehribanlıx şəraitində, bir-birinə can diyif, can eşitdilər. Aşix Mədət vətəninə olduğu kimi, öz xeyirxahlığını oranın insanlarına göstərdi. Aşix Mədət yalnız aşix deyildi. Həm də mahir sənətkar idi, tikinti, quru-culux, abadlıx işlərinə möhkəm bağlı olutdu. Aşix Mədət 70-ci illər-də Kür çayı sahili boyu Mingəçevir şəhərinin tikinti-quraş-dırma işlərində fəal çalışan sənətkarlardan biri olutdu. Ho zaman Aşix Mədət Az-qresə, öz sazi-sözü ilə müxəmməsdə söz də diyitdi.

Mingəçevir

Alqış səni quranlara,
Gəldin başa, Mingəçevir.
Zərbi güclü texnikanı
Saldın işə, Mingəçevir.
Aşdın Kürün sirlərini
Hər yoldaşa, Mingəçevir.
Elektrikləşmədə sən,
Gəldin xoşa, Mingəçevir.
Azərbaycan qulax asır,
Min-min alqışa, Mingəçevir.

Gör nə qədər əzizsən ki,
Ellər sənə könül veriy.
Yorulmayan əllər bu gün,
Yeni-yeni şəhər quruy.
Neçə-neçə şəhərlərin
Nəvzi-nəvzinlə bir vuruy.
Kes tək, vardır ürəyim
İnsan işini o görüy,
Əsrimizin yadigarı
Var ol, yaşa, Mingəçevir.
Sənətkarın Aşix Mədət,
Təzə dəstan yazır sənə.
Çırağısan Az-qresin,
Nursan əziz bu vətənə.
Xoş diləylər arzularam
Hər il sənə dönə-dönə.
Gənc nəslin hünərilə
Bürünmüşən yaşıl dona.
Aləm dolanır hüsnünü
Başdan-baş, Mingəçevir.

Aşix Mədət bacarıqlı sənətkar olmaqla bərabər, həm də fitri istedadına görə, xalqının ən nəciv, xeyirxah insanı, el şairi olutdu. Yarı yaşlarında isə Dağıstan səfərinə bağlıydı. El sənətkarının ömür, həyat yolu enişli, yoxuşlu, keşmə-keşli cəngəlli olutdu. Aşix Mədətin sorakı həyatı, sərin və müla-yim, həm də istədiyin kimi, Bəhrinazla xoş keşmişdi. Bəh-rinazla Aşix Mədətin dəstanı da belə yaranmışdı. Aşix Mədət ömür boyu çəkdiyi qəmü-möhkəm yükünü Bəhrinazla bölüşdürüdü. Bəhrinaz aşıqın ikinci və son çırağı olutdu. Bir günü səhər tezdən, Bəhrinaz qavağıma yimağı gətirif qoydu didi, bismillah elə başlayax nahara. Yiyif-içax qutar-dıx. Sazı alif Bəhrinaz üçün səhər havasını çaldım. Həm də honun könlünü aldım. Bir neçə qatar söz didim.

Bəhrinazım

Tale səni bəxş eləmiş,
Mən yazığa, Bəhrinazım.
Görəsi çox günlər varmış,
Mən yazığa, Bəhrinazım.

Hər gülün bir dənəsisən,
Xəzinəm dürdanəsisən.
İlk bahar pərvanəsisən,
Mən yazığa, Bəhrinazım.

Mədətə xoş, mülayimsən,
Axan nəğməli çayımsan.
Taleyim yazan payımsan,
Mən yazığa, Bəhrinazım.

Söz tamam olanda Bəhrinaz aşiqanə sual verdi:

– Nə üçün sən həmişə dili zarıncı, qəlbi qəmli olufsan, diyə bilərsənmi bunun səvəbi nədi?

Honda Aşix Mədət halı pərişan, qəmli-qəmli aldı sazını görax nə didi, Bəhrinazı başa salmax üçün.

Zalım a tarix

Çalın-çarpaz dağ çəkiliş sənəmə,
Zəmanə ləc oldu, zalım a tarix.
Keçif getdi bada, ömrüm, həyatım,
Pərişandı yaman halım, a tarix.

Könlüm qutarmadı yasdən-qaradan,
Güllələndim keçən vaxtı Bərədən.
Ömür verdi, gün vermədi Yaradan,
Zamana bic oldu, zalım a tarix.

Yetən didi ağıllıya ağılsız,
Nağıllı şairdim, qaldım nağılsız.
Oğulluydum, axır oldum oğulsuz,
Zəmanə kəc oldu, zalım a tarix.

Yaranmışlar yaradana uymadı,
Haqq yoluna nəzir-niyaz qıymadı.
Millət çox işdədi, qarnı doymadı,
Zamana ac oldu, zalım a tarix.

Mədət şad olmadı açix dünyada,

Daxili gözəllik verdi xoryada.
Çoxunun yerinə mən yandım oda,
Yanana gec oldu, zalım a tarix.

Bunu eşidif başa düşən Bəhrinaz ah çəkif dərindən kök-sünü ötürüf Mədətdən aralanıf halı pərişan yan-bucağı do-lanıf, özünü ələ aldı və didi:

– Aşix, xahiş edirəm səndən. Sən bəlkə belə sözləri qəriv--lıx ucbatından, vətən yadına düşdüyü üçün diyirsən, dü-şün--məyim doğrudusa, sənə icazə verirəm, get bir az vaxt-lıx vətənə baş çək, oraları gəz dolan. Vətənin əziz və şirin olma-ğın kim bilməyi. Özünü sıxıf narahat eləmə.

Bəhrinaz özü, aşiqə get disə də, Mədət Bəhrinazı öydə qoyuf hordan ayrılmax istəmədi. Bir neçə gündən sora Bəh-rinaz xanım yenə aşiqindən xahiş etdi:

– Sənə xahişlə diyirəm, görürəm sən sıxıntı vəziyyətdə mənimlə necə yaşayacaxsan, bu axır ömür sevdasıdı, bizə hə-yat lazımdır. Mən taleyimi, ümidimi sənə bağlamışam, mə-nim varım-yoxum sənsən. Sənə yazığım gəliy. Didix-larım əməl elə. Sən məndən arxayın ol. Səndən başqa heş ki--min deyiləm, Zahidxan babanın nəzarətində olacağam. Allah qoy-sa inşaallah qayıdıf gələrsən tez, yenə bir-birimizin həm-dəmi-yik, ümüdüm arxam sənsən, meylim sənə bağlıdı.

Aşix Mədət sazını əlinə alıf ertəsi gün öydən çıxdı. Enişli-yoxuşlu yollar yenə aşiqi dindirməli, incitməli oldu.

Yollar

Ana vətən yada düşdü,
Gəldiyim, getdiyim yollar.
Yenə siznən qavaqlaşdım,
Gəldiyim-getdiyim yollar.

Axtarırdım düz ilqarı,
Qəlbi təmiz sevən yarı.
Bağışlayın sənətkarı,
Gəldiyim-getdiyim yollar.

Yarışmax bəsdir sizinlə,
Vuruşmax bəsdir sizinlə,
Görüşmax bəsdir sizinlə,
Gəldiyim-getdiyim yollar.
Etməyin mənə xəyanət,
Nə qədər olsa dəyanət.
Bəhrinaz sizə əmanət,
Gəldiyim-getdiyim yollar.

Çəkif çox qəmü-möhnəti,
Gördüm əzaf-əziyyəti.
Tanıyın Aşix Mədəti,
Gəldiyim-getdiyim yollar.

Aşiq Mədət enişli-yoxuşlu yollara ərzü-halını diyif Və-tənə sarı gəldi. Vətənə çatanda vətən qavağında diz çök-dü. Sazını alif Vətən qarşısında yalvarışla görax nə didi. Biz di-yax, eşidənlər sağ olsun.

Vətən

Qəriv-qürbət diyardaydım,
Gəlif gördüm üzün, Vətən.
Halın soruşuram, mənə,
Bir cavaf ver, özün, Vətən.

Saf suların sərin imiş,
Məhəbbətin dərin imiş.
Minlərinə şirin imiş,
Dadın ilə duzun, Vətən.

Mədətəm, duman-çəninəm,
Sən dəyirman, mən dəninəm.
Hara getsax mən səninəm,
Üstümdədir gözün, Vətən.

Aşix Mədət vətənə gəlişi el-ələmə car oldu. Sənətkar əvvəlki kimi iş fəaliyyətinə başladı. El-ovanın xeyirxah işlə-rində iştirak etdi, öylər tikif-quruf yaratmağa başladı. Vaxtı olanda el şənlixlərində çalif-oxudu. Həmişə xalq ilə bir yer-də ünsiy-yətdə oldu. El arasında vaxtını, gününü keçirsə də, kədər-qüssə, qəm aşiqdən əl çəkmədi, həmişə sənətkarın fik-rin, xəyalını dərin cəngəllixlərə doğru apardı. Aşix Mədət pəri-şan halda ərzü-halını göydə quşlara, yerdə görüf-bilən-lərə danışdı.

Oldu

Ah-vay ilə keşdi ömrüm,
Görüf-bilən, halı oldu.
Hər əzabı verən mənə,
Bu dünyada tale oldu.

Şeytan-iblis çıxdı koldan,
Gedənə daş atdı daldan.
İnsanı azdıran yoldan,
Bu dünyanın malı oldu.

Mədətdir qanlı yaş tökən,
Qocalıf belini bükən.
Bəhrinaza məni çəkən,

Dağıstanın yolu oldu.

Aşix beləlxla, dərdi-qəmini xətrini istəyənlərlə bölü-şər-di. Sənətkarlıx peşəsi Aşix Mədəti quruf-yaratmağa, həm də yaşamağa məcbur eliyirdi. Aşix Mədət cavan çağlarında öz dizel maşını ilə şumladığı çöllərini bir-bir gəzif dolanıp yad elədi. Böyux kölgəli qocaman ağacların altında, düşər-gələrində istirahət edən, yiyif-içən günlərini, ho ilk kövrax xatirələrini gözlərinin önünə gətirif, bir anlıx dərini fikrə-xəyala dalıp susdu. Sora özünə gəldi. Boy atıp böyüdüğü çöllərlə son dəfə olaraq vidalaşıp geri qayıtdı. Qış fəslini başa vurup, el-obası ilə görüşüp Aşix Mədət Allahı çağırıp, Bəh-rinaz diyif, Dağıstana üz qoydu. Gecə artıx keşmişdi. Bəh-rinaz şirin yuxuda idi, Zahidxan baba isə oyax. Zahid xan baba Aşix Mədətin boynuna sarılıp kövrax səslə didi:

– Şükür Yaradana, gəlif çıxdın, oğlum. Sənin üçün mən çox darıxırdım. Sən bizdən ayrılıp getdiyən bir il bitdi. Şirin söhbətdən sora Aşix Mədət sazı ilə Bəhrinazın yatax otağına daxil olup astaca söz ilə Bəhrinazı yuxudan oyatdı. Aldı görax nə didi:

Oyan, Bəhrinazım, oyan

Aşix Mədət gəlif çatdı,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.
Kədən-qəmi yolda atdı,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.

Soltanam, bəyəm, xanam,
Eşqidən od tutuf yanan.
Aç gözünü, mənəm gələn,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.

Şükürlər olsun bu günə,
Təzədən görüşax yenə.
Ərzü-halın danış mənə,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.

Qəmi möhnət məni sıxır,
Yandırıp odlara yaxır.
Zahidxan, babamız baxır,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.

Mədətə çox cəfa vermə,
Nəfəsini ağır dərmə.
Kor yuxuyla bəhsə girmə,
Oyan, Bəhrinazım, oyan.

Söz tamam olanda Bəhrinaz cəld yuxusundan ayılıp qalx-dı, Aşix Mədətlə Zahidxan babanı başının üstündə gör-dü. Bəhrinaz xanım cəld, Zahidxan baba ilə sevdiği, yolunu gözlədiyi Aşix Mədəti qucaqlıyıp didi:

– Şükür sənə, İlahi, sən bizə sağlıx-salamatlıx ver. Ürə-yim yerinə hindi galdı.

Bir neçə həftə, Şəhrinazla Bəhrinazın sevinc, şadlıx bay-ramı oldu. Bu təntənəli şadlıx bayramı Zahidxan babanı qocalıx aləmindən cavanlıx aləminə gətirif çıxardı.

Aşix Mədət həmin gün gözəl bir məclis apardı. Bəh-rinaz aşıqinə bir neçə sual verdi. Suallara görə Mədət mü-xəm-məs üstündə görax, nə didi:

Müxəmməs

Dağıstan səfəri məni,
Gətirif hara, Bəhrinaz.
Gəlməmişəm qul olmağa,
Döylətə-vara, Bəhrinaz.
Qul olmax səvab işdir,
Əhdü-ilqara, Bəhrinaz,
Dəyişməyəm ay camalın,
Bağı-Gülzara, Bəhrinaz.
Kamil bağban, verməz inan,
Bağını sara^{40*}, Bəhrinaz.
Bəhrinazım məcnun olub,
Düşmüşəm şöldən-çöllərə.
Leyli diyif, sorağ saldım,
Bütün obaya-ellərə.
Zaman gələr, bu dəstanım.
Yayılar dildən-dillərə.
Qəvvas olan atılacax.
Üzməyə, axan sellərə.
Qurbandı sevdiyim aşix,
Sən tək yara Bəhrinaz.
Şair Mədət, səninkidir,
Başqa yana gedən döyül.
Səni sevən, öz könlümdür.
Bu gördüyün bədən döyül.
Ağlı olan, sir-sözünü,
Açıb yanda edən deyil.
Şükür olsun, bu öz canım,
Bir yerindən, zədən döyül.
Qolunu sal qoltuğuma,
Gedax bazara, Bəhrinaz.

Aşix Mədət sözünü bitirif istirahət etməyə başladı. Mə-də-tin sağ tərəfində Bəhrinaz, sol tərəfində isə Şəhrinaz əylə-şif, əfsanəvi xəyal dəryasına baxıf düşünüydülər.

⁴⁰ * Sar – bayqudur

Günlərin bir günü Aşix Mədət Dipdinin bir yerində oldu. Ağıldan kəmin biri sərxoş halda, aşiqin qavağını aldı və didi:

– A çovan, əlindəki çomaxla qurdu öldürə bilərsənmi?

Aşix Mədət ağıl kəmə didi:

– Bala, işmişən, özünə işmişən, başqasına yox, görür-sən sənətkaram, əlimdəki də sazdır, çomax döyül. Sənətkar da qonaxdır, çovan döyül. Gözün görmürsə, göz həkiminə get!

Ağıl kəm bir az hərbə-zorva danışdı, sora susdu. Aşix Mədət ağıl kəmə, nəsihətamiz söz didi.

Eylər

Ey ağıl-kəm, zülümkarın,
Zülmünü zaman eylər.
Məsələnin düz həllini,
Haqq-ədalət divan eylər.

Gəzirəm dərviş donunda,
Tifiləm, yaşı onun da.
Qocanı cavan yanında,
Haqq-ədalət cavan eylər.

Mədət sevməz naşiliyi,
Əzər arsız, kişiliyi.
Sənin kimi vəhşiliyi,
Məşələrdə qavan eylər.

Aşix Mədət bu üç qatar sözü ağıl kəmə diyif ondan ara-landı. Bıkef vəziyyətdə öyə gəldi. Aşix Mədəti bıkef gö-rən Bəhrinaz ilə Zahidxan baba soruşdular:

– Bu gün nə üçün bıkefsən?

Aşix Mədət başına gələn əhvalatı holara danışdı.

Zahidxan baba didi:

– Özünü sıxma, oğul, sən aşixsan, gərax sən məndən yaxşı biləsən, hər kəndin, hər yerin bir-iki ağıl kəmi, dəlisi ol-malıdı. Sən elə sarsax sərxoşların tayı döyülsən. Bu kəndin gül-məcələri-atmacalarıdı, hoları yaxşı tanıyısan.

Bir günü Bəhrinazla Şəhrinaz Zahidxan babaya xahiş edif didilər:

– Baba, Allah qoysa, savax aşiqimizi götürüf Dümbən dağınyı seyrə çıxax. Aşiqimizə o dağın mənzərəli yerindəki Ley-li bulağını həm göstərax, həm də birlıxda canlar dərmanı ho sudan içax. Səvab olar. Həm də sənətkar Leyla bulağına gözəl bir söz diyər, biz də qulax asarıx. Əgər söz ürək açan olsa, yaddaşlara ilmə-naxış oluf ürəylərdə yaşayar.

Zahidxan baba didi:

– Mənim gözüüm üstə, əzizlərim.

Ertəsi gün fəslin gözəl çağı, sazlı-sözlü Dümbəh dağın qonağı oldux. Aşix Mədət Leyla bulağını gözləri ilə görüf inana bilmədi, düşünüf öz-özünə didi: “Ya Rəbb,mən gör-düyüm yuxumu, yoxsa xəyal”. Bəhrinaz Aşix Mədətə didi:

– Aşix, mənim əhdim var. Sən ki mənim halal ərimdən, Leyla bulağının suyundan öz əlimlə oğlumla sənə içirmə-li-yəm.

Belə də oldu. Mədət Bəhrinazın ovcundan suyu içdi. Zahidxan baba baxıf güldü, didi:

– Oğul, nuş olsun, Bəhrinazın ovucundan içdiyən su həmişə səni cavan saxlasın.

Aşix Mədət Zahidxan babadan üzr istiyif utana-utana Bəhrinazın sarı-sığallı tellərini öpdü, sora əyləşif nahar et-dix. Leyla bulağının suyuna şərbət diyif içdix, gənclix alə-minə qayıtdix.

Zahidxan baba ilə Bəhrinaz-Şəhrinaz bacıları qulax as-max-da olsun, Aşix Mədət çalif-dimaxda. Qulax asın, mənim əzizlərim, eşidənlər sağ olsun.

Leyla bulağı

Suyun içdix, halallix ver,
Amandı, Leyla bulağı.
Nədən ötrü başın üstü,
Dumandı, Leyla bulağı.

Dolandım bu dağı-daşı,
Sənə düşdü gözüm yaşı.
Xublarının qələm qaşı,
Kamandı, Leyla bulağı.

Sənsən inci-dürrü seçən,
Qərinələr ötüf keçən.
Suyundan hər gəlif içən,
Cavandır, Leyla bulağı.

Suyunda yox ağrı-sancı,
Məst eləyir içən gənci.
Hər gözündən çıxan damcı,
İmandır, Leyla bulağı.

Heş nədir dünyanın malı,
Gəzirəm ağlar bu yolu.
Mədətin bu müşkül halı,
İmandı, Leyla bulağı.

Söz tamam oldu, Zahidxan baba kövrax halda, – sağ ol, balam, – diyif Aşix Mədətin alnından və üz-gözündən öpdü, sora da ağladı. Bəhrinazla Şəhrinaz da babanın boy-nuna qol-la-rını salıf:

– Baba, nə üçün ağladın, sağ olsun, aşıqımız çox gözəl, ürəkaçan söz didi.

Zahidxan babanın kövrəh olduğunu bilən Aşix Mədət aldı görax nə didi. Eşidənlər sağ olsun, mənim əzizlərim.

Zahidxan baba

Aşix söz deyəndə yumşalif belə,
Ağlama, ağlama, Zahidxan baba.

Hər söz, bahar küləyidir, əsəndə,
Ağlama, ağlama, Zahidxan baba.

Billur kimi parlax gözün var sənin,
İbrətəməz, şirin sözün var sənin.
Bəhrinazla Şəhrinazın var sənin,
Ağlama, ağlama, Zahidxan baba.

Bahar fəslə gələr, açar qönçə gül,
Toplaşar başına, söhbətə el.
Şair Mədəd sənə oğuldu bil,
Ağlama, ağlama, Zahidxan baba.

Aşix Mədəd sözünü qutaranda axşam oldu. Zahidxan baba didi:

– Balalarım, tamaşanın azı da birdi, çoxu da. Durun hindi Leyla bulağından ayrılıf gedax öyə.

Aşix Mədəd beş dəqiqəlik icazə alıf babadan, tələsiy halda Leyla bulağına xahişlə görax nə didi və necə havıradan ayrıldı.

Leyla bulağı

İcazə ver, axşam oluy,
Biz gedax, Leyla bulağı.
Sən Allaha amanat ol,
Biz gedax, Leyla bulağı.
Mən gəlmişəm qürbət elə,
Aşiq oluf qönçə gülə.
Sən bizə səadət dilə,
Biz gedax, Leyla bulağı.

Mədətdə var şirin sözlər,
Eşidənlər yanar sızlar.
Dümbəh dağın səni gözlər,
Biz gedax, Leyla bulağı.

Aşix Mədəd, Zahidxan baba, Bəhrinaz ilə Şəhrinaz bay--ram əhvali-ruhiyyəsi ilə gəlif yetmişdilər. Bəli, mənim əziz-lərim, Zakatala rayonunun Varxiyan kəndində 1934-cü ildə dünyaya göz açmış el aşığı Mədəd sənət aləmində 73 yaşına baxmayarax, böyük ömür yolu keçmişdir. Mədəti gümrəh və cavan saxlayan sazı-sözü və ilham aldığı, Atlas donlu gəlinə bənzəyən sehirli, sirli-sözlü dağları olutdu. Aşix Mədəd, sıra ilə bir-birlərinə qovuşuf, bir-birlərinin ar-xa-sınca şahmat say-a-ğı düzülüşünü görüf o sirlərin mənasını anla-yıtdı. Və vaxtaşırı dağlarla söhbət edıtdı. Heş kimlə danış-mıyan dilsiz, lal ho dağlar Mədəd ilə həm dil açıf danıştıdı, həm də sir-sözlərini də açıf diyıtdı. Mədəd dağ-lar ilə həm yoldaş, həm də sirdaşdır. Dağlar Aşix Mədətin halını soru-şanda Mədəd holara giley-ləndi. Cavabında görax nə didi:

Dağlar

Taleyimin yollarında,
Nələr gördüm aman, dağlar.
Başımın üstünü alıf,
Silinməyən duman, dağlar.

Ağladım gülşan solanda,
Gül üstünü xar alanda.
Yar ölüf, yəssiz qalanda,
Halım oldu, yaman dağlar.
İblis ev yıxıf qurandı,
Güzgüyə baxıf tarandı.
Odlu silah ki yarandı,
Yox oldu, yay-kaman, dağlar.

Çıxıf dərindən sıyrandım,
Bezif canımdan iyrəndim.
Bilif hər şeyi öyrəndim,
Çatıf axır zaman, dağlar.

Mədət qocaldı bir anda,
Arzuları qaldı yanda.
Qalmadı heş bir insan da,
İnsaf ilə iman, dağlar.

Dağlar Mədətə cavaf verif didi:

– Haxı dünya yarananda, özüyənən birgə xain də yara-dıf, biz ho xainlərdən qorunmax üçün, alaylar qaydasında dü-zül-müşdü. Hona görə ki, bizi yıxan, vuruf dağıdan olma-sın, biz hamımız həmrəyik. Aşix Mədət dağların gileyli ol-ma--ğını görəndə özü də, gileyləndi. Yeri gəlmişkən bu qəzəli didi:

Əfsanə imiş

Bu fani dünya xəyaldır,
Varlığı əfsanə imiş.
Bu cahanda seyrə çıxan,
Həyatda pərvanə imiş.

Könül dağı-daşı gəzif,
İbrəti-dərsi anladı.
Leyli sorağına düşən,
Məcnunda divanə imiş.

Ağla dəm-dəm, aşix Mədət,
Harayına yox gələnin.

Vallah, səni ağlar qoyan,
Bu çirkin zəmanə imiş.

Aşix Mədətin iki Vətənlə iki yol arasında qaldığını dağ-lar bildi, zəmanə-tarix də bildi. Aşix Mədəti öz könlü sakit qoymurdu, çox incidirdi. Aşix Mədət hicran ağrısına sinə gərif “Könül” adlı, “Könül” rədifli şeyrini gözü yaşlı halda diyirdi.

Kədər-qəmə nifrət elə,
Dolan asimanı, könül.
Yazın gedif, zimistandır,
Neysən xanimanı, könül.
Əldən qoyma mərhəməti,
Gözlə din-imanı, könül.
Yox baharın təravəti,
Dolanma gülşanı, könül.

Uyma bu fanı dünyaya,
Fitnə-feldən aralı gəz.
Qara düşmənin adını,
Halalı al, haramı əz.
Yoxla haqqın dərgahını,
Haramı yox, halalı yaz.
Yaradanın əlindədir,
Ömrünün hər anı, könül.

Mədət ağlar el içində,
Günlərini yada salıf.
Bəxti yatıf, çərxi dönüf,
Ümidi Allaha qalıf.
Gecə gündüz nalə çəkiy,
Fikri də xəyala dalıf.
Gəl bu qədər çalxalama,
Dərin bir ümmanı, könül.

Aşix Mədətin fitri istedadı nəhəng palıd ağacı kimi çox dərinliyə kök salmışdı. Ana təbiət Aşix Mədəti Qafqazın qoy-nunda özünəməxsus yetişdirmişdi. Aşix Mədədi Bəhri-naza olan eşq-məhəbbəti daha da dərinlərə çəkif apar-mışdı. Bəh-rinaz xanım, başını aşiqinin sinəsinə qoyuf didi:

– Sən yarı şadsan, yarı peşiman. Biləydim bu dünya sənin üçün bu vəziyyətlə əlaqədar sa nə bağışlayacağıx. Aşix Mədət Bəhrinazın telinə sığal çəkif didi:

– Tale də, dünya da mənə həm əziz, həm də ən böyük sərvət, var ilə döylət bağışlıyıf ki, o da sənənsən, səndən başqa var-döyləti, sərvəti neylərəm. Bizi yaradana bircə arzum var. Səni məndən, məni səndən ayırmayadı. Öləndə də qoşa öləydix. Bəhrinaz istədiyini kimi, xoş yaşasa da Aşix Mədətlə, yenə bu eşq-məhəbbətə inana bilmirdi. Bədbin Aşix Mədətin son bəxt açarı Bəhrinaz

oldu. Aşix Mədət üçün son dəfə aşiqin əlinə düşən bu açar qızıl açar idi. Bəhrinaz bir gün, aşiqindən xahiş edif didi:

– Savah gəlsənə yenə Leyla bulağına gəzməyə gedax.

Mədət didi:

– Baş üstə.

Ertəsi gün Bəhrinaz, Şəhrinazla Zahidxan baba didi:

– Gəlin gedirix yenə Leyla bulağına.

Gedif hora çatdıx. Yiyif-içdix, istirahət etdix. Bəhrinaz aşiqinə Leyla bulağının başında, gözlənilməz bir sual verdi. Nə disə yaxşıdır, mənim əzizlərim.

– Aşix Mədət, düzdür, sən mənimlə mehribansan, am-ma nədənsə bu eşqə, bu məhəbbətə gözlərimlə yenə inana bil-mirəm, elə zənn edirəm ki, sən məni nə vaxtsa qoyuf ge-də--cax-san. Öz vətəninə gəlməyəcəhsən, honda mən necə ola-ram.

Aşix Mədət bu sözü eşidif bir anlıx susuf bihuş oldu. Sora özünə gəlif Leyla bulağının üstündə əhdinə sadix qala-cağına söz verif and-aman elədi. Görax horda nə didi. Eşidənlər sağ olsun!

Sağ ürəyimsən

And içirəm, öz eşqimə sadıqəm,
Bəhrinaz, sən mənim, sağ ürəyimsən.
Taleyimiz bizi qovuşdurufdu,
Bəhrinaz, sən mənim yağ ürəyimsən.

Sən aşiqin növbaharı, yazısan,
Dəstanısan, tükənməyən sözüsən.
Sən özün bax, bu dağların qızısan,
Bəhrinaz, sən mənim dağ ürəyimsən.

Aşix Mədət bülbülündü, sən gülü,
Aşiqinlə seyrə gəzdin bu çölü.
Bəhrinazım, hələ deyiləm ölü,
Bəhrinaz, sən mənim sağ ürəyimsən.

Aşix Mədət sözünü diyəndən sora Aşix Mədətə Bəhrinazın inam-ehtiqadı yarandı və tale yazan qismətə min şü-kür diyif yaşadıx. Az müddətdə Aşix Mədət Dağıstan xal-qının hörmətini qazandı, soralar Zahidxan baba Aşix Mədəti toy-düyün olan yerlərə tək buraxmadı. Didi:

– Oğlum, mən səninlə qoşa gəzməliyəm, hona görə ki, qurdsuz-çaqqalsız meşə olmaz. Mənim sənənən gəzməyimin məqsədi səni izləmax və gözləmaxdı. Bir iş baş versə, sənə Bəhrinazın qavağında mənə ölüm lazımdı. Mən Bəhrinazla səni qovuşduruf öz himayəmə götürmüşəm. Mən sizə ümi-dəm, mənim arxam-daldam sizsiniz. Mən sizə qısılmışam. Mənim varım-yoxum elə sizsiniz. Yurd-yuvamı, özü-mü sizə əmanət tapşırırmışam. Siz də Allaha əmanət olun, xoşbəxt yaşa-yın, qismət Allahındı. Şükür Yaradana, mini də bir eli-yən, biri də min eliyən ho bizi yaradandı.

Zahidxan baba Bəhrinazla AşIX Mədətə sağ ikən lazımı məsləhətlərini, öyüd-nəsyətlərini istədiği kimi verdi. Sonra didi:

– Oğlum, çal-oxu qulax asım. Sənin hər sözün mənim öz canımdır.
Aldı Mədət görax nə didi, nəyi xatırlatdı.

Var

Dünyanın xoşbəxti mənəm,
İnci saçan əllərim var.
Yaşılbaş sonalar üzən,
Durna gözlü göllərim var.

Bu dağları mənəm aşan,
Kavaf oluf, bağıri bişən.
Aşiqindən ayrı düşən,
Allı-güllü çöllərim var.

Mədət düşüf çən-borana,
Bağları oluf virana.
Dağıstandan düz arana,
Daşif gələn sellərim var.

Zahidxan baba qulax asdıxca bəhrələniirdi ki, dərin yer-lər-dən di gəlsin oğlum, – diyirdi. AşIX Mədət həyatın, öm-rün sonluğunu, vəfasız olmağı ilə babanı tanış edərax görax daha nə didi:

Gəldi-getdi

Fani, bivəfa dünyaya,
Adəm-insan gəldi-getdi.
Hesablandı ömürlə-gün,
Səksən-doxsan gəldi-getdi.

Daşdı çaylar, yer sulandı,
Gah duruldu, gah bulandı.
Fikirlə-xəyal dolandı,
Varsan-yoxsan, gəldi-getdi.

Mədət keçirdi toyları,
Şad eylədi subayları.
Bahar fəsli, yaz ayları,
Abi-leysan, gəldi-getdi.

Zahidxan baba didi:

– Oğlum, bu dünyadan razısanmı?

Mədət didi:

– Baba, qulax as, razıyam, ya yox, honda bilərsən.

Aldı Aşix Mədət görax nə didi:

Fani dünya

Haqq-ədalət divanı yox,
Çərxi dönmüş fani dünya!
Baxan yoxdur şikayətə,
Çərxi dönmüş fani dünya!

Günahkarın bu dağlarını?
Yoxsa sönən ocaxlarımızı?
Şair bu qədər ağlarını?
Çərxi dönmüş fani dünya!

Fələymi buları etdi,
Ağıl-kamalımız itdi.
Gələn zar ağlıyıl getdi,
Çərxi dönmüş fani dünya!

Düz işin görmədim aydın,
Varımı-yoxumu söydün.
Neçə yurdu viran qoydun,
Çərxi dönmüş fani dünya!

Mədət deyər yana-yana,
Səs salıf ağlar cahana.
Diz çökdürdün Süleymana,
Çərxi dönmüş fani dünya!

Zahidxan baba didi:

– Oğul, incimə, səni sınağa çəkirəm, görüm yaran sağa-larını?

Aldı Mədət söz ilə öz həyat təcrübəsini babaya və Bəh-rinaz xanımla digər qulax asanlara belə çatdırdı:

– Sağ olun, mənim əzizlərim. Çoxlu sınağa çəkin məni, mən də mənəm! “Üstünə” rədifli qoşmanı aşix diməli oldu.

Üstünə

Atalardan bir məsələ qalıdır,
Yağışlı qar yağar quşun üstünə.
Ölən vaxtı mərd iyidin öz adı,
Həkk oluf yazılar daşın üstünə.

Aşiqəm, gəzirəm obada-eldə,
Yaşılbaş sonalar çırpınar göldə.
Yiyəsiz bir öküz ölərsə çöldə,
Qurd ilə quş cumar leşin üstünə.

Cəfa çəkif verdim ömrümü bada,
Keçən günlərimi gətirdim yada.
Şair Mədət, fikirləşmə dünyada,
Beş gəlsən on eylər beşin üstünə.

Bəli, insan ömrü həyat yollarından keçif-gedən bir kar-vanı xatırladıy. Dünyada insana qalan öz istəh-arzusuna nail olmaq, istədiyini kimi gözəl yaşamaq qalandır. Dünyanın iki qapısı var, biri rəhmət, o birisi nəhlət. Sənətkara hörmət edən hər insan əyri yoldan çəkinsin. Haqq-ədələt naminə dünya-dan gedənə kimi halal doğru, düz yolun yolçusu olsunlar.

Bəli, mənim əzizlərim, həyatda yaxşı-pisi seçmə bilənlər həyat yolu doğru-dürüst açıxdır, hər kəs öz nəfsini özünə tabe edif cilovlamalıdır. Özü də pak olmalıdır.

Aşix Mədətin meyli həmişə düz yola sadix qalmış, halal-pak el sənətkarı olmuş, sənətkarın haqqında, xalqı, mil-ləti üçün “Bəhrinazla Aşix Mədət” dəstanı yaranmışdır.

Dağıstan səfərində yaranmış “Bəhrinazla Aşix Mədət dəstanı” xalqın, elin, bu dəstanı sevənlərin qəlbində yadigar olaraq, əbədi inam kimi qalacaqdı.

Elim-obam, xalqım üçün,
Yadigardı bu dəstanım.
Bəhrinazla aramdakı,
Düz ilqardı bu dəstanım.

Yazılıf ismim sazımda,
Dərin mənə var sözümdə.
Təravətli kavkazımda
Gülüzardı bu dəstanım.

Fələy, sən məni dağlama,
Ömür yolumu bağlama.
Şair Mədət, sən ağılama,
Xalqa cardı bu dəstanım.

54. Tale ilə Aşıq Mədət

(avtobioqrafik dastan-rəvayət)

Bulaq gərək öz-özündən qaynıya,
Su tökməklə çuxura, bulaq olmaz.
Bir adam çirkinsə, qəlbi qarasa,
Üzünü yumaqla üzü ağ olmaz.

Xuryat atlas geyib özün bəzəsə,
Qanmaz çox danışib sözün uzatsa.
Kimsə torpaq yığıb qaya düzəltmə,
Haqdan yaranmasa ondan dağ olmaz.

Daxilindən gözəl olan kələlməz,
Səbri olanın gözü bərəlməz.
Yüz il ağlasan da ölən dirilməz,
O geri qayıdıb bir də sağ olmaz.

Atalar hər sözü yerində deyib,
Yağı başı yeyib, gəmini əyib.
Sözümə gülməyin, etməyin ayıb,
“Sana” yağlarından kərə yağ olmaz.

Ağlar aşiq Mədət gülləri solsa,
Üzü gülməz bağlar viranə qalsa.
Ağacların qurdu içindən olsa,
O bağdan ellərə bir də bağ olmaz.

Aşiq Mədət Ramazan oğlu Ömərrov Azərbaycanın ən səfalı, hər tərəfi Qafqaz dağları ilə əhatə olan, elə bir gözəl güllər diyarı adlanan Zaqatala rayonunun Varxiyan kəndində (hindiki Bəhmədlı) kolxozçu ailəsində 1934-cü ildə dünyaya gəlirdi. Ho, həmişə ana tərəfdən gözəl istedadlı sənətkarlara bənzəməyə can at-ırdı. Aşiq Mədətin babası ho dövrün kamil-bacarıxlı zur-naçı, həm də tikinti quraşdırma sənətkarı olutdu. Hona usta Şaban diyərdilər. Oğullarından biri babamın adını daşıyır. Şaban babamın bir oğlu, üç qızı olutdu. Oğlunun adı Araz olmuşdu. Ho dövrün qüdrətli aşıxlarından biri idi. La-yıs-kılı Molla Cümə ilə məclislər aparırdı. Honları mənə öz anam danışırtdı. Babamı, dayımı görəndə mənim beş yaşım olutdu. 1941-in İkinci Vətən müharibəsi başlanan kimi da-yım yola düşəndə öz sazını anama verif diyirdi:

– Bacım, bu uşağa baxanda anlamışam, honun gələcəyi işıxlıdı. Havı uşaxa atamın və mənim sənətim qismət ola-cax-dı. Buna irsən keşmə də diyirlər. Sazımı uşax özü çalacax. Ho-nu öyrədən kimsə olmayacax.

Doğrudan da, zaman gəldi yetdi, yaşım tamam olanda anam sazı mağa verdi. Dayımın didıxları hamısı doğru oldu. Babam ilə dayımın sənətlərini özümə tabe etdim. Dayımın əlyazmasını və ya söz kitabımı ma qismət olmadı. Ancax mənə qalan hədiyyəsi honun bir sazı oldu. Dayım bir daha geri qayıtmadı. Mən I sinfə qədəm qoyduğum zaman sazı yaxşı çalsam da yazıf-yarada bilmirdim. Birinci sinfi əla bitirif II sinfə daxil olanda artıx 36 hərfi (əlifbanı) biləndən sora, yazıf-yaratmağa başladım. Amma VII sinfə qədər oxu-duğum məktəbin müəllimləri və ya tələbələri, mənim gizli fitri istedadımdan xəvəri yox idi. Necə oldusa bu sirr açıldı. Ho gündən mənə məktəbin dərnəyinə yazdılar. Hondan sora mən şənlix bayramlarında, istərsə döylət bayram-larında fəal iştirak etməyə başladım. Ho vaxdan mənə kənd-lər, obalar, el-lər tanıdı. Böyuxdan kiçiyə qədər daha mənə hər yerdə Aşix Mədət diyərax adımı çağırıydılar.

1952-də öz doğma kəndimdə orta təhsilimi bitirdıxdan sora ali məktəflərə oxumağa getməyə şərəyitim olmadı. Tale elə gətirdi ki, məndə texnikaya həvəs oyandı. Ordudan qayıt-dıxdan sora, öz xahişimlə Mingəçevir 1 №-li mexa-nizasiya mək-təbinə daxil oldum. Horanı əla qiymətlə bitirif, diplo-mumu alıf qayıtdım. Zakatala MTS-nın nəzdində trak-torçu iş-lədim. 1960-cı illərdə MTS-ları ixtisar olundu. Texni-kalar keşdi kolxoz və sovxozların nəzdinə. Mən ho gün-lərdən öz yerimizdə Kalinin adına kolxozun baş trak-torist vəzifəsində gecəmi gündüzümə qatıf fəal işdədim. Neçə dəfələrlə idarə heyəti mənə mükafatlandırır-f-lar. İşləmə-yimlə bərabər, tarla düşərgələrində, məhsul bay-ram-larında xalqım-la birlıxda şənlix məclisləri keçirmişəm. 30 il fasiləsiz işlə-dıx-dan sora, gecələr yuxusuzluğa davam gə-tirə bilmıyif öz ərizəmlə texnikadan aralanmışam. Hon-dan sora tikinti-quraşdırma işlə-rində işləmişəm. Hal-hazır-da da işdiyirəm. Ho vaxtdan, Tale mənə yolda-şım, və sirdaşım olutdı. Honun qavağında naşükür deyiləm. Tale və Aşix Mədətin dəsatanı, dostluğuna, sirdaşlığına, insanlar arasında sadə və yumşax, səbrli olma-ğına görə yaranmışdı. Bir gün taleylə deyişdim.

Tale:

Aşix, Taleyin dostusan,
Tale yazandan incimə.
Allahından qismət-qədər,
Yazıf-pozandan incim.

Mədət:

Yaradana sən bağılsan,
Tale, səndən incimərəm.
Mən ki, qavağında qulam,
Tale, səndən incimərəm.

Tale:

Quş balalar yuvalarda,
İnan ağlar sobalarda.
Tərılan kimi havalarda,
Qalxıf süzəndən incimə.

Mədət:

Tale, sən qarğasan məni,
 Qılıncla doğrasan məni,
 Vətəndən oğrasan məni,
 Tale, səndən incimərəm.

Tale:

Tale bilir tədbirini,
 Bacar saxla səbirini.
 Öz əlinlə qəvirini,
 Özü qazandan incimə.

Mədət:

Mədətdir halalı yetən,
 Zıyan çəkər mənə dəyən.
 Kafirdi səndən inciyən,
 Tale, səndən incimərəm.

Aşix Mədət taleyin hökmü ilə çox enişli-yoxuşlu yol-larla qabaxşamış, dəryadakı balıx kimi ho yolları gəzif, üzüf keçə bilmişdi. Taleyim elə gətirdi ki, 1974-cü ildə bir na-dan-la üz-üzə, əlbəyaxa oluf savaşımağa məcbur oldum. Nə-ha--yət, mən yox, günahkar özü şikayətçi olmağına görə hər ikimizi məhkəmə çağırdı. Mən bu qara ləkədən təmiz-lənmax üçün barışıx ərizəsini orqana təqdim etdim, ərizəm qəbul olundu. Həmin ərizədən birini də günahkardan tələb etdilər. Ho didi:

Ölümə hazırım, bağışlamağa yox.

Belə olan halda ikimizi də kepeze deyilən kameraya sal-dılar. Barışıq baş tutmadı. 3 aydan sonra işimizə baxıldı. İl yarım məcburi əmək kəsdilər. Ho döyüş pərəstişkarına isə 3 il məcburi əmək verdilər.

Mənim iş yerim mexanizasiya məktəbində təhsil aldı-ğım Mingəçevir şəhəri oldu. Horda da sazım-sözüm mənim-lə oldu. Az-qresin fəal dərnəy klubunun üzvü oldum. İl yarımın daxilində şəhər əhlinin hörmətini qazandım. Beşinci dərəcəli plotnik vəzifəsində işlədim. Kürdən ho yana salınan yeni şə-hə-rin bütün binalarında mənim böyük əl işlərim və ya zəhmətim var. Horda olarkən Mingəçevirdə yaşayan Tovuz-lu şair Böyükağa ilə tanış oldum. Ho mənim səsim-sədəmi eşi-dif özü axtarıf məni tapdı, birbaşa öyünə apardı. Yoldaşı Sona xalaya və qızına didi:

– Mən bu gənci şəhər-şəhər gəzif zor güc ilə tapmı-şam. Hindi də əziz qonağımdı.

Süfrə açılmazdan əvvəl qızına didi:

– Qızım, Zöhrə, şair qızısan, gətirdiyim gənc də şairdi. İsmi Mədətdir. Qresdə işdəyir. Məcburi əməklidir. Qalx ayağa sazınla-sözünlə bu gənc şairə qıyımından nə çıxır, nə dimax istəyirsən?

Zöhrə sazı sinəsinə alıf mənə bu qoşmanı didi.

Ey dili zarıncı, kəlamı inci,
 Yolunda baş qoyuf ölərəm, qardaş.
 Nə qədər möhnətin, qəmin var isə,
 Doğma bacı kimi bölərəm, qardaş.

Mən dili Natəvan, yanmışam yaman,
Həqiqət əhliyəm sənin tək, inan.
Sənsiz bircə günüm olsa Varxiyan,
Xəzan dəymiş kimi solaram, qardaş.

Dağların başına daim nur yağa,
Övlad üçün ata bənzəyir dağa.
Sənin də arzun var sadıq qalmağa,
Övladı Zöhrəyəm, qalaram, qardaş.

3 qatar sözü tamamlayıf Zöhrə sazını xahişlə mənə ver-di. Və məndən cavaf gözlədi. Xətrinə dəymədən, könlünü almaq üçün 75 yaşlı şairin qavağında (gəraylı) sözə belə baş-dadım.

Zöhrə

Bacım yoxdu, bəsisəzəm,
Bacı-qardaş olax, Zöhrə.
Taleyimdən razı qaldım,
Haqqa nəzər salax, Zöhrə.

Çox görmüşəm şeyir qoşan,
Hamı olmur dağlar aşan.
Öz-özündən coşuf-daşan,
Səni bildim bulax, Zöhrə.

Hər aşiqin öz avazı,
Çağırır bülbülü yazı.
Sənəməzə alıb sazı,
Diyif-gülüf, çalax, Zöhrə.

Aləmə bəllidir adım,
Yanar, sönməz mənim odum.
Böyük-ağadır ustadım,
Dərsi ondan alax, Zöhrə.

Mədət diyən olasıdı,
Ellərin mərd balasıdı.
Atan köhər qalasıdı,
Hona sadıx qalax, Zöhrə.

Bəli, çox insanlarla sirdaş, yoldaş olmağımın əsas sə-vəbi ömür yolumda talenin mənə bəxş etdiyi qismət və hədiy-yəsidi. Tale ilə mənim aramda olan qırılmaz əhdi-ilqar bizi bir-birimizlə dost və qardaş etdi. Çünki mənim taleyə böyüh ehtiqadım olutdu. Tale də məni saysız-hesafsız çətin bəlalar-dan xilas etmişdi. Tale yazan payımı, yaxşı-pisi-ni şükr edif qəbul eləmişəm. Hona baş əymişəm. Beləlixlə tale mənimlə dost olutdu. Tale ilə Aşix Mədətin dəstanını yarat-mağı mənə

həvalə etdi. Ho gündən mən bu dəstanın aşiqi oldum. Məhz Mingə-çevir şəhərinə olan məhəbbətimin sayə-sində “Mingəçevir” müxəmməsi özümdə yarandı.

Mingəçevir

Alqış səni quranlara,
Gəldin başa, Mingəçevir.
Zərbi güclü texnikanı
Saldın işə, Mingəçevir.
Açdın Kürün sirlərini
Hər yoldaşa, Mingəçevir.
Səni sevən körpə aşiq,
Gələr coşa, Mingəçevir.
Elektrikləşmədə sən,
Gəldin xoşa, Mingəçevir.

Gör nə qədər əzizsən ki,
Ellər sənə könül veriy.
Yorulmayan əllər bu gün,
Yeni-yeni şəhər quruy.
Neçə-neçə şəhərlərin
Nəbzi nəbzini bir vuruy.
Heş kimi vardır ürəyin.
İnsan işini o görüy,
Əsrimizin yadigarı
Var ol, yaşa, Mingəçevir.

Təbi coşğun Aşix Mədət,
Təzə dəstan yazıf sənə.
Çırağısan az-qresin
Nursan bu əziz vətənə.
Xoş diləhlər arzularam
Hər il sənə dönə-dönə
Nəsillərin əli ilə
Bürünmüşən yaşıl dona.
Aləm dolanır hüsnünü
Başdan-başa, Mingəçevir.

Taleyin mənə böyüh xidmətləri olutdu. Ömür yol-ları-nın axtarışlarında tale mənə misli bərabəri olmayan kö-max-lığıni elıtdı. 2000-ci ildə kəndimin qüdrətli sənətkarı olan varxiyanlı Aşiq Məhəmmədin yubileyində iştirak et-məyi də mənə Tale nəşif editdı. Kəpənəkçi Şabanov Qurban müəl-limin və Göyəm kəndinin alimi Haşım müəllimin ho işdə böyüh xidmətləri olutdu.

Tapıldı

Qavrın nurla dolsun, Aşix Məhəmməd,
Bu diyarı axtaranlar tapıldı.
Gözəl sənətkardan ellərə qalan,
Yadigarı axtaranlar tapıldı.

Səndən qidalanan oba-elimmiş,
Qədrin-qiymətin indi bilinmiş.
Yaddaşlardan, ürəklərdən silinmiş,
Nəğməkarı axtaranlar tapıldı.

Mədətdir zarıyf yaşını tökən,
Qəmli gecələrdi bağrını sökən.
Kasıvın-kusuvun öyünü tikən,
Sənətkarı axtaranlar tapıldı.

Daha sora, iyunun 3-də Bakı İslam cəmiyyətinin filialı və Aşix Məhəmmədin yubileyi, Zaqatala şəhərində, birgə keçirildi. Hoların mənə göndərdiği dəvətnaməyə əsa-sən, mən də horda iştirak etdim. Uzun illər bir-birimizin həs-rətini çək-diyimiz soy kökümüz olan türk qardaşlarımızla görüş-dux, bir-birimizi öpüf qucaqladıx. Kövrəldıx. Mən sevin-cimdən yaş axıdıf özümü zorla ələ ala bildim. Əziz və gözəl olan bu xatirələr, qəlbimdə həmişə yaşayacaxdı. Türk qardaşlarına sazınnan-sözünnən ərzü-halımı belə didim:

Gördüm

Bu nə xoşbəxt, gözəl gündü həzirət,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.
Sevincimin yoxdu həddi-hüdudu,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.

Türk, Azərbaycan birgə dil aşdı,
Yurdumuzun bağça-bağı gül aşdı.
İki qardaş bir-birinə yol aşdı,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.

Anadan olandan nəğməkaram mən,
Xalq üçün yetişən sənətkaram mən.
Heydəre, Dəmrələ minnətdaram mən,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.

Ayıldım fəsilin xoş səhərində,
Öz yeri var ləlü-gövhərimin də.
Azərbaycanımın hər şəhərində,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.

Xalq üçün çalışır Qurban, Haşım da,

Xəzinə var torpağında-daşında.
Mədətəm, çox şadam mən bu yaşında,
Soy-kökümüz türk qardaşları gördüm.

Əziz oxucularım, “Gördüm” rədifli qoşmamda öz ar-zu-larıma çatdım, diyə bilərəm. Tale ki, nə qədər mənimlə dostdu-qardaşdı. Bu dəstan ikimizin sinəsindən zümrü-məylə axan, Böyük Kafkazin sıra dağlarının çaylarıdır. Bu çayların hər damlası Aşix Mədədin inci xəzinəsidir. Xəzi-nəm və inci-lərim də əbədi xalqım üçündü. Atalar diyif, elsiz-obasız sə-nət--kar yaşamaz və sənətkarsız el sənətkarla el bir-birinə bağ-lıdır. Sənətkarı el yetişdiriy, honu el ucaldır. Budur ho haqda sözüüm.

Eldir

Könül, uyma sara, ayrılma eldən,
Sənətkarın ana-atası eldir.
Yıxılsan büdriyif qocalığında,
Qaldırif qolundan tutası eldir.

Düşsən xəstə halda çənə-borana,
Bil təbibsiz çara olmaz yarana.
Axıf göz yaşların dönsə ümmana,
Yaşına yaşını qatası eldir.

Mədət, nəzər salsan, ərşə-əsməna,
Səyyah tək ayağın çatar hər yana.
Dağda oluf, haray etsən arana,
Səsinə səs verif çatası eldir.

Sənətkar bu qoşma ilə elləri-obaları bir-birinə bağlı ol-ma-ğa, vaxtında yuxudan oyanmağa çağırır. Aşix Mədət tək-cə cahanın ellərin yox, təbiətin də aşiqidir. Təbiətin istər yaşıl ağacları, istərsə, təbiətə gözəllix verən heyvanlar aləmi həmişə Aşix Mədətin diqqət mərkəzindədir.

Aşix Mədətin qəlbində, çarası olmayan saysız-hesabsız özünün də, dərdləri vardır. 1989-1990-cı illər Ana vətənin iyir-mi faiz torpaxlarını itirməklə bərabər, torpağı-xalqı uğ-run-da duşmanla üz-üzə vuruşmalarda oğullar və torpax itir-mişdi. Ho günlərin ağrı-acısı yaddaşlara ürəhlərə talenin hökmü ilə öz əlimlə, qələmimlə yazılıf.

Geyinifdi

Cövrü-cəfa aşığıyam,
Sözüm qara geyinifdi.
Qan ağlamaxdan ürəyim,
Üzüm qara giyinifdi.

Sahib-qüdrətdən yaranan,
Beçələnif tez öyrənən.
Anasından ağ törənən

Quzum qara giyiniydi.

Qolları bağıly dustağam,
İrəngi solan yarpağam.
Ölməmişəm hələ sağam,
Qızım qara giyiniydi.
Tökülüş güllərim solan,
Açılmadı dala qalan.
Dərdlərimə şəriki olan
Sazım qara geyiniydi.

Tale kədər-qəm gətirif,
Mədədi zara yetirif,
Tər qərənfıllər itirif,
Yazım qara geyiniydi.

Qəlbimdəki iztirabları görüş-bilən Tale mənə təsəlli verif didi, inşallah, gələcək yaxşı olacaq, hər işin vaxtı-vədəsi var. Səbirli ol. Kimin ki səbri var, ədalət və həqiqət onun-ladır. Yaranmışlar bilsinlər ki, Tale Allahın elçisidi. Allahın əmri ilə işini aparıy. Allahın və Talenin nəzəri-gözü, gecəsi-gündüzü hər an bütün yaranmışların üstündədir. Mən hər şeyə inam-ehtiqat etdiyim kimi, bütün yaranmışlar da Allaha-taleyə, hər şeyə ehtiqat eylesinlər, inansınlar. Xalqı-mızın qəlbi-sözü bir oluf yumruş kimi birləşsə, Allah da holara Kərimdi. Bu qısa dəstan içərisində Tale ilə mənim dost-luğumun arasında olan etibarlı söhbət bununla başa çatıy.

55. YER-YURD ADLARI HAQQINDA

Qımır elə bir qədim kənddi ki, obaları çoxdu, nəsil-ləri çoxdu. Obalardan birisi də Dulusmandı. Dulusman sözü də adından göründüyü kimi, dulusçuluxnan bağlıdı. Bu oba kəndin yuxarı hissəsində yerləşir. Vaxtilə ticarət yolunun üstündə olufdu. Horda doğulan adamlar dulusçu-lux-nan, ta-xıl-çılıxnan, heyvandarlıxnan məş-ğul oluflar. Hora kənardan neft gətiriflər satmağa, burdan fındıxdı, qozdu, xırda heyvan-ların dəriləridi, hoları alıf aparırdılar. Ərəblər bura neft gətirif. Rəvayətlərin birində də Dulus-manın adı çəkiliy. Di-yi-lənlərə görə, ərəblərin biri bura neft gətirəndə, yaz vaxtına düşüf, tut ağacına çıxanda honu vuruf salıflar. Hə-min ərəb də Dulusmana qarğış eliyifdi: “Çaylardan Kürmük, kənd-lərdən Güllük, obalardan Dulus-man viranə qalsın. Elə bil ki, Güllük kəndinə gedirsən bü-tün məhlələrdə qavır-sandıxlar, qavırlar var. Kürmük çayına da il ərzində 1-2 saat su gəl-miyi.

Havırda həm suynan, həm də küləknən işdiyən də-yirman da oluf. Həmin ərazi hindi viranə qalıf, heş kim ya-şamıyı, xaravalıxları görünüy. Ərəbin qarğıışı tuş gəlifhora, qarğışdan sora o obada heş kim qalmıyif. Ho obadan bir nəfər Xanım adında arvad qutarıf. Bu gün də ho nəsil-dən olan adamlar var, yaşırırlar. Nəslin adı Atayevlər nəslidi. Kənddə Həsənkoxalar, Daveylər, Ziyəddinlər nəslı var.

Qımırda vaxtıyla içməli su kimi kəhrizdərdən istifadə olunuf. Hindi ho kəhrizdərdən Mazanlar obasında durur. Ho vaxtı kənddə oba-oba yaşırıflar, Sovetlər dönəmində, 100 il əvvəl başdıyıflar kəndi yığcam şəkılə gətirmağa. Hindi əhali kompakt şəkılə bir yerdə yaşırıf. Dulusman oba, Abid qo-ruğunda oba oluf. Mazannar oluf, Saliyalar olub, tayfa-tayfa yaşırıblar.

Belə götürəndə yeddi dərin kəhriz oluf, yeddi böyük nəsil oluf Qımırda. Qımır sözü “qəməriyyə” sözünnəndi. “Qəməriyyə” el arasında ayın 7-ci günü görünən formasına deyilir. Yeddilik mənasına da gedib çıxır. Bəzi mənbələrdə deyilir ki, Kimmerlərdən gəliy. 7 ziyarətqah var: Hacı Mikeyil Əfəndi, Hacı Yəhya Əfəndi, Hacı Murad Əfəndi, Qudbi baba, Nuru baba, Hacı Haşım Əfəndi baba, Hacı İbrahim Əfəndi baba, Qımırda sınıxçı Oruc kişi yaşırıfdı. Honun yanına bir gəin gətiriflər bəylər, xan-nar dövründə. Omadan sümüyü çıxıf, diyif ki, əl dəymax olmaz. Diyif ki, üç gün-nən sora gələrsiz. Gələnnən sora atın belinə mindirif gəlinin ayaxlarını altdan bağ-latdıf. Ata da quru ot verifdi. At quru ot yiyəndə suyu çox içiy. Buraxıf suya at su içdixca qarnı şişif ayax dartılıf. Yəni ho vaxı özünün tapdığı üsulnan omadan çıxan sümüyü salıf.

56.

Ho kəndə incəvara*, yaxşı imkanlı adamlar olufdu. Holardan biridə yüzbaşı Məhəmməd olufdu. Çox yaxşı, xeyirxah kişi idi. Məhləsində sürüynən atı, malı-qarası, öyün-də nə qədər xalçaları varıydı. Gecəynən gəlif honu aparıylar sürgün eləmağa. Məhləsində nə varsa hamısını döylətə keçı-riylər. Mən balaca uşax idim honda.

57. BÖLGƏDƏKİ SPESİFİK ADLAR HAQQINDA

Şəxs adları

Hacı Mikayıl Əfəndi baba– Zaqatalanın Qımır kənd-ində XVIII əsrin sonu, XIX əsrin ortalarında yaşamış ağır övli-ya olmuşdur. Onun adına kənddə ziyarət var.

Hacı Murad Əfəndi baba – Qımır kəndində XVIII əsrdə yaşamış ağır övliya olmuşdur. Kənddə onun adına ziya-rət var.

Saripir baba – Ağır övliyalardan olmuşdur. Bazar kən--dində adına ziyarət var. Yaşadığı tarix tam bəlli deyildir.

Hacı Yahya Əfəndi baba – Qımır kəndində XX əsrdə yaşamış ağır övliya olmuşdur. Onun adına ziyarət var.

Yemək adları

Sülhüllü – quru ətlə hazırlanan xəmir xörəyi

Citdər – xəmir xörəyi

Cad— qarğıdalı unundan hazırlanan xəmir xörəyi

Cincar girsı – gicitkanla hazırlanan xəmir xörəyi

Şor girsı – şorla hazırlanan xəmir xörəyi

Şor xətəvi – şorla hazırlanmış xəmir xörəyi

Tosal çörəyi – şirin xəmirə hazırlanan çörək

Maxara – sacda hazırlanan bişmə

Balba (əməköməci) şorbası – yabanı bitki ilə hazır-lanan yemək növü

Toyux şorvası – yemək növü

Xalyarlı aş – yabanı sarımsaqla hazırlanmış yemək növü

Qabaqlı aş – balqabaqla hazırlanan plov növü

Xırdalobyalı aş – xırda lobyə və üyüdülmüş qozla hazırlanan plov növü

Buğa qoyan xəngal – xəmir xörəyi

Yarpax xəngalı – xəmir xörəyi

Şorbalı xəngal – xəmir xörəyi

Ağartılı xəngal – xəmir xörəyi

Quru ətin şorbası – qaxac ət ilə hazırlanan yemək növü

Ləpə dolması – üyüdülmüş qoz ləpəsi ilə hazırlanan yemək növü
 Tər halvası – qovrulmuş unla hazırlanır
 Düyü halvası – üyüdülmüş düyü və şərbətlə hazırlanır
 Qoz halvası – qoz və bəhməzlə hazırlanır
 Şirinçörək – kətə
 Oyma – təzə təndirdə bişən şirin çörək
 Qiyqac – şirinyat növü

**Nəsil və tayfa
 (Qımır kəndi**

Sofollar
 Salyalar
 Dəlləklər
 Ziyadınlar
 Koxalar
 Hapıslar
 Balatlar

**adları
 üzrə)**

DİALEKTOLOJİ SÖZLÜK

Addamac – doqqaz
 Arxara – bölünmüş tütün sahəsi
 Ağıl – mal-qara saxlanan yer
 Ağaməd – nişan taxtı
 Alafa, gülvəngi – kələğay
 Adna – cümə günü
 Balı – giləs
 Balatı – xəmiri acıtmaq üçün maya
 Bet – qüvvətləndirici ədat
 Beşiyə salma – uşağın qırxı çıxanda qurulan məclis

Bəhməz – doşab
Bəy – gözəgörünməz qüvvə
Bəlbi – otun preslənmiş forması
Bici – yengə
Boy bişdi – paltar bişdi
Bəz-dəri altındakı şiş
Cadar – xiyarın yetişmiş və saralmış forması
Calğa – calaq olunmuş tut ağacı
Cincar – gicitkan
Çalğı – ot biçmək üçün alət
Çalatı – qatıq mayası (qatıq çalmaq üçün istifadə olunur)
Çatax – fındığın yaşıl qabıqlı forması
Çaylax tabun – Qımrıda məhəllə adı
Çətmə – tələ
Çətənə – çətin sınıan qoz
Çivin – milçək
Dapdapa – Siçovul
Duzdax – şoraba
Eşik – çöl
Fırıx – ağacın budağından hazırlanmış uzun çubuğa deyilir
Gedək – camışın balası
Gər – barama qurdu üçün istifadə olunan ağac
Havra, habura – bura
Haydı – indi
Havı cürə – bu cür
Həş – zibil
Həvlə – belə
Xara – parça növü
Xas – həftənin çərşənbə axşamı günü
İncəvara – yaxşı ki
Kərki – toxa
Kökür – kəfkir
Könbəqələt-pryanik
Qaxac – qurudulmuş ət
Qarzac – fındığı, qozu təmizliyərəkən çıxan qabıq
Qələt – konfet
Qırxmıx – odunu yaranda çıxan qırıntılar, talaşalar
Qulfi çıxarmaq – mövlud mərasimi (dini ayin)
Ləngəri –ləyən
Ləyən –tas
Mağara – sap
Mağa – mənə
Mamaley – uşaq üçün düzəldilmiş yataq yeri

Mülkənə – qoruq yeri
Məzər – önlük
Midaxil – ay
Ovara – camış balası
Parçalaçan – tütün yeri
Sağa – sənə
Suxta – molla
Şəhrə – yol
Şingəm qoparmax – toydan üç gün qabaq ev ziyəsinin təşkil etdiyi qonaqlıq
Tay – qurudulmuş tütünün xüsusi formada bağlan-ması
Tom – tütünün iplərə düzülüb, qurudulub topa halında bağlanması
Uçuncax – yelləncək
Ulu axşamı– ərəfə axşamı
Ura – fındıq bağlarında iş başa çatandan sonra ellikcə camaahatın ağacların altına tökülmüş məhsulu yığmaları
Ütməc – uşağı yatızdırmaq üçün ağacın budağında kəndirlə asılıb, düzəldilmiş yataq yeri
Üzduvağı – gəlinin üzəçixdi günü
Vic – tütünü düzmək üçün istifadə olunan sap
Yana getmək – evdən çıxıb bir yerə getmək
Yançı – bəy və gəlinin yanında olan, onları oğur-luqdan qoruyan adamlar

MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ

İnanclar

Daşdəmirova Umuküs İbrahim qızı, Qımır kəndi
Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi
Yusifova Samirə Qurban qızı, Qımır kəndi
Məmmədova Hürü Qurbanəli qızı, Çobankol kəndi
Məmmədova Ulxiyyə Seyidəhməd qızı, Çobankol kəndi

Alqışlar

Mahmudova Xatun Ramazan qızı, Mamurux kəndi
Mahmudova Xatun Ramazan qızı, Mamurux kəndi
Ramazanova Pəri Şaban qızı, Mamurux kəndi
İbrahimova Rəna Mamed qızı, Qımır kəndi

Qarğışlar

Süleymanova Zərifə Camal qızı, Şki rayonu, Baş Göyünük kəndi, (gənc yaşlarından ailəliklə Qımır kəndinə köçüf gəlmişlər)
Nəbiyev Məmmədrəsul Şaban oğlu, Qımır kəndi
Ramazanova Həvvə Abdulla qızı, Qımır kəndi
Mustafayeva Zöhrə Xalid qızı, Çobankol kəndi
Məmmədov Qurbanəli Məhəmməd oğlu Çobankol kəndi

Mövsüm və mərasim nəğmələri

Murtuzəliyev Rəşid Hacıömər oğlu, Qımır kəndi
Məmmədova Oruc Mustafa oğlu, Qımır kəndi
Şabanov Baley (Məhəmməd) Rəşid oğlu, Qımır kəndi
Həşimova Adilə İsaq qızı, Qımır kəndi

Qurban bayramı

İsmayılova TAMILƏ İsmayıl qızı, Qımır kəndi,
Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi
Səmədov İbrahim Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi
Səmədova Nuranə Əhməd qızı, Muxax kəndi,
Musayeva Nigar Abdulla qızı, Muxax kəndi.

Mövlud mərasimi

Muradov Camaləddin Rəsul oğlu, Qımır kəndi

Novruz bayramı

Əsgərov İsa İbrahim oğlu, Qımır kəndi
Həşimov Ramazan İsmayıl oğlu, Qımır kəndi

Əminova Məryəm İsa qızı, Muxax kəndi

Toy adət-ənənələri

Həşimova Pəri Abdurahman qızı, Qımır kəndi
Murtuzəliyeva Bağdagül Məhəmməd qızı, Qımır kəndi
Qurbanova Səlminaz Məhəmməd qızı, Qımır kəndi
İsmayılova Təmilə İsmayıl qızı, Qımır kəndi
Fədimət Camaləddin qızı Muradova, Qımır kəndi
Ramazanova Həvva, Abdulla qızı, Qımır kəndi
Ramazanova Alagöz Xəlil qızı, Əliabad kəndi

Nişantaxtı

Gözəlova Məryəm İsa qızı, Qımır kəndi
İbrahimova Aytən Sabir qızı, Muğanlı kəndi
Əsgərova Səmənnaz Qara qızı (Baş Göyünük), Zaqatalanın Qımır kəndi
Muradova Raziyyə Rüstəm qızı, Qımır kəndi,
Mazanova Sona Süleyman qızı, Qımır kəndi

Parça bişdi

Hacıyeva Maral Qarakişi qızı, Bazar kəndi,
Məmmədov Həzrətsoltan Hacı oğlu, Çoban-kol kəndi,
Məmmədova Qaragöz Qurban qızı, Çobankol kəndi
İbrahimova Rəna Mamed qızı, Qımır kəndi
Rəcəbova Kifayət İslam qızı, Muxax kəndi
Murtuzəliyeva Bağdagül Məhəmməd qızı, Qımır kəndi
Qurbanova Səlminaz Məhəmməd qızı, Qımır kəndi
Hacıyava Yetər Məmmədrəsul qızı, Qımır kəndi

Xımayadı

Həşimova Pəri Abdurahman qızı, Qımır kəndi
Murtuzəliyeva Bağdagül Məhəmməd qızı, Qımır kəndi
Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi
Muradova Raziyyə Rüstəm qızı, Qımır kəndi

Gəlingətirmə

Səmədov Qurban Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi
İbrahimova Rəna Mamed qızı, Qımır kəndi
Xəlilov Xəlil İbrahim oğlu, Qımır kəndi
Əsgərova Səmənnaz Qara qızı (Baş Göyünük), Zaqatalanın Qımır kəndi,
Məmmədova Şahsənəm Çoban qızı, Suvagil kəndi.

Turacov Musa Qazımməd oğlu, Suvagil kəndi
Turacov Turac Musa oğlu, Suvagil kəndi
Turacova Sənubər Hacı qızı, Suvagil kəndi
Məmmədova Məhbubə Zakir qızı, Qalalı kəndi,
Məhərəmmov Mustafa Məhəmməd oğlu, Muğanlı kəndi
Ərəbova Nərgiz Zahid qızı, Car kəndi
Murtuzəliyeva Aşurey Tallay qızı, Gözbarax kəndi
İsayeva Pəri Abdulla qızı, Gözbarax kəndi
İsmayılova Pəri Yusif qızı, Gözbarax kəndi
RamazanovŞakirHallacoğlu, Əliabadkəndi
SəmədovaFadimətŞakirqızı, Əliabadkəndi
İbrahimovSübhanSabir oğlu,Muğanlıkəndi
Mahmudova Bayramxatın Danyalqızı, Ço-ban-kolkəndi

**Bəy boyuna parça salma,
bəy durquzma mərasimi**

Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi
Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi
Seyidova Əminət Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Həsənov Məhəmməd Həsən oğlu, Yuxarı Çar-daxlar kəndi
Mustafayeva Məryəmana İsa qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Məmmədova Xanım Şaban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Ramazanova Həcər Seyidəhməd qızı, Yuxarı Çardax-lar kəndi
Qurbanov Qurban Molla Muhuma, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Əliyev Ruqiyyət Məhəmməd qızı, Gözbarax kəndi,
Qurbanova Leysanat Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi,
Ərəbova Nərgiz Zahid qızı, Car kəndi
Turacov Turac Musa oğlu, Suvagil kəndi
Məmmədov Seyid Bilal oğlu Suvagil kəndi
Əfəndiyeva Fatma Şaban qızı, Mamurux kəndi

Beşiyə salma mərasimi

Hacıyava Yetər Məmmədrəsul qızı Zaqatala rayon Qımır kəndi

Yas mərasimi

Səmədov Qurban Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi
Məmmədov Qurbanəli Məhəmməd oğlu, Çobankol kəndi
Abdullayeva Pridas Məhəmməd qızı, Muxax kəndi
Camalov Oqtay Nəsrulla oğlu, Suvagil kəndi, (bayatılar)
Həsənova Suğra Rəhim qızı, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, (1969-cu ildən ailəlikcə
Zaqatalada yaşa-yır)(*ağı deyib*)
Həsənov Həsən Rəhim oğlu, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, (*ağı deyib*)

Hacıyeva Maral Qarakişi qızı, Bazar kəndi, *(ağı deyib)*
Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi *(ağı deyib)*
Həşimova Pəri Abdurahman qızı, Qımır kəndi *(ağı deyib)*

Bayatılar və xoryatlar

Daşdəmirova Umuküs İbrahim qızı, Qımır kəndi
Ramazanova Həvvə Abdulla qızı, Qımır kəndi
Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi
Muradova Raziyyət Rüstəm qızı, Qımır kəndi
Mazanova Sona Süleyman qızı, Qımır kəndi
Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi
Hacıyeva Maral Qarakişi qızı, Bazar kəndi
Həşimova Pəri Abdurahman qızı, Qımır kəndi
İsayeva Pəri Abdulla qızı, Gözbarax kəndi
İsmayılova Pəri Yusif qızı, Gözbarax kəndi
Mahmudova Bayramxatm Danyal qızı, Ço-ban-kol kəndi
Qaragöz Qurban qızı Məmmədova, Çobankol kəndi,
Seyidova Əminət Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Həsənova Suğra Rəhim qızı, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, (1969-cu ildən ailəlikcə
Zaqatalada yaşa-yır)
Mahmudova Xatun Ramazan qızı, Mamurux kəndi
Ramazanova Pəri Şaban qızı, Mamurux kəndi
İsmayılova Gülnarə Balı qızı, Qımır kəndi

Mahnılar

Mahmudova Bayramxatın Danyal qızı, Ço-ban-kol kəndi
Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi

Tənburda ifa olunan haylalar

Məmmədov Şaban Cuma oğlu, Muxax kəndi
Abdullayev Şaban Məhərrəm oğlu, Muxax kəndi
Turacov Musa Qazımməd oğlu, Suvagil kəndi
Turacov Turac Musa oğlu, Suvagil kəndi

Uşaq folkloru

Nazlamalar

Həşimova Adilə İsaq qızı, Qımır kəndi
Məmmədova Hürü Qurbanəli qızı, Çobankol kəndi
Rəcəbova Kifayət İslam qızı, Muxax kəndi
Gözəlova Məryəm İsa qızı, Qımır kəndi

Uşaq oyunları

Muradov Camaləddin Rəsul oğlu, Qımır kəndi (*“Ana minmə”, “Top qalax”, “Quyuya salma”* oyunları)

Hacıyeva Yetər Məmmədrəsul qızı, Qımır kəndi (*“Yorğan-döşək”* oyunu)

Muradova Raziyyət Rüstəm qızı, Qımır kəndi (*“Davanbasma”* oyunu)

Səmədova Nuranə Əhməd qızı, Muxax kəndi (*“Yaylıq salma”* oyunu)

Tapmacalar

Məmmədov Həzrətsoltan Hacı oğlu, Qımır kəndi

Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Qımır kəndi

Həsənova Nazilə Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi

Əfsanə və rəvayətlər

Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Qımır kəndi (*Gözəgörünməz adam*)

Şabanov Qurban Murtuzəli oğlu, Kəpənəkçi kəndi (*Sonrakı peşmançılıq fayda verməz*)

Səmədova Züleyxa Xəlil qızı, Qımır kəndi (*Üş gəlin. Bir qocanın ahı*)

Mifoloji rəvayətlər

Xəlilov Xəlil İbrahim oğlu, Qımır kəndi (*Xortlayan gəlin. Gülgəz və zalım molla*)

Daşdəmirova Umuküs İbrahim qızı, Qımır kəndi

Şəxsiyyətlər haqqında rəvayətlər

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında rəvayətlər

Xəlilov Xəlil İbrahim oğlu, Qımır kəndi (*İsgəndər haqqında, Şeyx Şamil haqqında*)

Qurbanov Qurban Molla Muhuma oğlu, Yuxarı Çardaxlar kəndi

Dini rəvayətlər

Sehrli hasa rəvayəti. Hacı Mikayıl Əfəndi baba haqqında. Nəfsin bəlası.

Mahmudov Yusif Həzrətəli oğlu, Qımır kəndi

Həşimov Ramazan İsmayıl oğlu, Qımır kəndi

Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Qımır kəndi

Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi (*Şalburuz Babanın sehri*)

Muradova Raziyyət Rüstəm qızı, Qımır kəndi (*Oğrunun tövbə etməsi. Hacı Murad Əfəndi babanın Xoruz əhvalatı*)

Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Qımır kəndi

Daşdəmirova Umuküs İbrahim qızı, Qımır kəndi (*İbrahim babanın ovsunu. Möcüzəli əllər*)

Səmədov İbrahim Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi

Hacı-yeva Maral Qarakişi qızı, Bazar kəndi (*Hacı Mürşüd babanın sehri. Sarı Pir baba*)

Hacıyeva Yetər Məmmədrəsul qızı Qımır kəndi

İbrahimov İsmət Abbasəli oğlu, Qımır kəndi (*Hacı Yusif Baba haqqında, Xəlil baba haqqında rəvayətlər*)

İbrahimova Rəna Mamed qızı, Qımır kəndi

Aşıqlar haqqında rəvayətlər

Ömərov Mədət Ramazan oğlu, Bəhmədli kəndi (*Aşıq Məhəmməd haqqında rəvayətlər*)
Ramazanov Səaddədin Əziz oğlu, Bəhmədli kəndi

Toponomik rəvayətlər

Qurbanova Leysanat Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi (*Pəri qalası haqqında-1, Pəri qalası-2*)

Həsənov Məhəmməd Həsən oğlu, Yuxarı Çar-daxlar kəndi
Murtuzəliyev Rəşid Hacıömər oğlu, Qımır kəndi (*Səlminaz bulağı*)

İbrətəməz rəvayətlər

Həşimov Ramazan İsmayıl oğlu, Qımır kəndi (*Əməllərin bağışlanması. Qismətindən qaçan adam. Haqq verdi, divan yoxdu. Mətləbsiz söz. Yalançının haqq yoluna gəlməsi. Ağacın şahidliyi*)

Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Qımır kəndi

Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Qımır kəndi

Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Qımır kəndi

Səmədov Qurban Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi

Yusifova Samirə Qurban qızı, Qımır kəndi

Səmədov Elnur İbrahim oğlu, Qımır kəndi,

Balayev Camal Uluxan oğlu, Əliabad kəndi

Nağıllar

Həsənov Valeh Rəhim oğlu, Göyçə mahalının Şiş-qaya kəndi (1969-cu ildən ailəlikcə Zaqatalada yaşayır) (*Ağ balığın nağılı. Əhməd pəhlivanın nağılı. Gündən qorxan Əhmədin nağılı. Balıxçı oğlunun nağılı. Xərpuş kişinin nağılı. Tacir oğlu Əhməd. Hatəmin nağılı. Şahi-Cəmşidin nağılı. Qaytaranın nağılı*)

Turacov Musa Qazımməd oğlu, Suvagil kəndi (*Keçəl və padşah*)

Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Qımır kəndi (*Bəxt oyananda*)

Mahmudov Yusif Həzrətəli oğlu, Qımır kəndi (*Bir bacı, bir qardaşın nağılı. Şah Abbas nağılı. Üç qardaş nağılı. İsgəndər Zülqədər in nağılı. Keçəlin Uffaya qələbəsi nağılı. Şahirli başmax nağılı. İlan ağacı nağılı*)

Murtuzəliyev Rəşid Hacıömər oğlu, Qımır kəndi, Şabanov Baley (Məhəmməd) Rəşid oğlu, Qımır kəndi (*Yeddi qardaşın nağılı. Nəsin nağılı. Ədalətli şahın nağılı. Məhəmmədin nağılı. Fərsiz oğul. Yeddi yarımın nağılı*)

Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Qımır kəndi
İsmayılova Pəri Yusif qızı, Gözbarax kəndi
Ramazanov Şakir Hallacoğlu, Əliabad kəndi

Atalar sözü və deyimlər

Mütəlimov Aydın Cahangir oğlu, Bəhmədli kəndi
Ömərov İsmayıl Ramazan oğlu, Bəhmədli kəndi
Ramazanov Səaddədin Əziz oğlu, Bəhmədli kəndi
Rövşən Camal oğlu Əhmədov, Cımcımax kəndi,
Səmədova Nuranə Əhməd qızı, Muxax kəndi

Lətifələr və müxtəlif məzəli əhvalatlar

Hudul kişi haqqında lətifələr. Həsənov Bəxtiyar Məhəmmədnəbi oğlu, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Seyidova Əminət Qurban qızı, Yuxarı Çardaxlar kəndi
Həsənova Nazilə Qurban qızı Yuxarı Çardaxlar kəndi
Konturu qurtardı. Yaxşı at olsaydı, alardılar. Digər lətifələr. Əsgərov İsa İbrahim oğlu, 1958, Zaqatalanın Qımır kəndi (mühəndis)
Əsgərova Səmənnaz Qara qızı (Baş Göyünük), Zaqatalanın Qımır kəndi,
Gözəlova Məryəm İsa qızı, Qımır kəndi
Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Qımır kəndi

Aşıqlar və el şairləri

Ömərov Mədət Ramazan oğlu, Bəhmədli kəndi (*Varxiyanlı (indiki Bəhmədli) Aşıq Məhəmməd*)
Ramazanov Səaddədin Əziz oğlu, Bəhmədli kəndi
Şabanov Qurban Murtuzəli oğlu, Kəpənəkçi kəndi
Aşıq Dibro. Aşıq Hüseyin. Aşıq Murtuzəli. Çobon-kollu Aşıq Kazım. Aşıq Mədət. Aşıq Valeh Həsənov. Aşıq Səadəddin (Bəhmədli). Aşıq Sabir
İbrahimov Sabir Əbdülməcrid oğlu, Muğanlı kəndi
İbrahimova Aytən Sabir qızı, Muğanlı kəndi,
İbrahimov Sübhan Sabir oğlu, Muğanlı kəndi
Balayev Camal Uluxan oğlu. Gəncəliyev Əli Abdul-la oğlu. Molla Məhəmməd. Kor nəzir. El şairi Ramazan Muxaxlı. El şairi Həsən Muxaxlı. El şairəsi Zalxa Qımırlı. El şairəsi Fatma İsmayılova. El şairi Məmməd Cahan-gir oğlu. El şairi Şakir. El şairi Məhərrəm Dağlı. El şairi Muradov Əhməd İsmayıl oğlu (Xəstə Əhməd Qımırlı). El şairi Varxiyanlı İsmayıl Ömərov

Avtobioqrafik dastanlar

Balayev Camal Ulu-xan oğlu, Əliabad kəndi (*Aleybadlı Aşıq Hüseyinin dəstanı*)

Ömərov Mədət Ramazan oğlu, Bəhmədli kəndi (“*Bəhrinazla Aşıq Mədət*” dastanı. *Tale ilə Aşıq Mədətin dastanı*)

Yer-yurd adları haqqında

Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Qımır kəndi (*Qımır kəndi*)

Bölgədəki spesifik adlar haqqında

Yemək adları. Nəsil və tayfa adları (Qımır kəndi üzrə)

Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Qımır kəndi

Səmədov İbrahim Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi

Səmədov Qurban Həzrətsoltan oğlu, Qımır kəndi

Səmədov Elnur İbrahim oğlu, Qımır kəndi

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

1. Abdullayeva Pridas Məhəmməd qızı, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1937-ci il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 1-10

2. Abdullayev Şaban Məhərrəm oğlu, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1937-ci il. Söylədiyi mətnlər: Tənburda ifa olunan haylalar: 1-6

3. Balayev Camal Uluxan oğlu, Zaqatala rayonu Əliabad kəndi, 1933-cü il. Söylədiyi mətnlər: Aşıqlar və el şairləri: 28. Avtobioqrafik dastan: 51,52

4. Camalov Oqtay Nəsrulla oğlu, Zaqatala rayonu Suvagil kəndi, 1958-ci il, müəllim. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 27-34

5. Daşdəmirova Umuküs İbrahim qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1916-199-6. Söylədiyi mətnlər: İnanclar: 7-10. Bayatılar: 11-20. Əfsanə və rəvayətlər: 6, 17

6. Dağlı Məhərrəm Qurban oğlu, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1954-cü il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 35-45. Xoryatlar: 1-10

7. Əminova Məryəm İsa qızı, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1936-cı il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 3. Bayatılar: 56-60

8. Əsgərov İsa İbrahim oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1958-ci il, mühəndis. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 6. Lətifələr və əhvalatlar: 15-19

9. Əsgərova Səmənnaz Qara qızı (Baş Göyünük), Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1929-2004, Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 8, 21

10. Ərəbova Nərgiz Zahid qızı, Zaqatala rayonu Car kəndi, 1980-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 27, 33, 35

11. Əliyev Ruqiyyət Məhəmməd qızı, Zaqatala rayonu Gözbarax kəndi, 1960-cı il. Söylədiyi mətn: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 31

12. Əfəndiyeva Fatma Şaban qızı, Zaqatala rayonu Mamurux kəndi 1954-cü il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 66-76
13. Əhmədov Rövşən Camal oğlu, Zaqatala rayonu-nun Cımcımax kəndi, 1976-cı il. Söylədiyi mətnlər: Atalar sözü və deyimlər: 24-28
14. Gəncəliyev Əli Abdulla oğlu, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1950-ci il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 77-97
15. Gözəlova Məryəm İsa qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1929-2011. Söylədiyi mətnlər: Uşaq folkloru: Nazla-ma-lar: 6-15. Lətifələr və əhvalatlar: 21, 22
16. Həşimova Adilə İsaq qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1938-2006. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 1-2. Uşaq folkloru: Nazlamalar: 1-2
17. Həşimov Ramazan İsmayıl oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1934-2007, müəllim. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 6. Əfsanə və rəvayətlər: 12, 34.
18. Hacıyeva Yetər Məmmədrəsul qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 12, 38. Uşaq folkloru: Oyunlar: 4, Əfsanə və rəvayətlər: 20
19. Həşimova Pəri Abdurahman qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1940-cı il, təqaüdçü. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 7, 16, 39. Bayatılar: 98-111. Xor-yatlar: 11-20
20. Hacıyeva Maral Qarakişi qızı, Zaqatala rayonu Bazar kəndi, 1938-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 32, 39. Bayatılar: 126-139. Əfsanə və rəvayətlər: 19.
21. Həsənov Məhəmməd Həsən oğlu, Zaqatala rayonu Yuxarı Çar-daxlar kəndi, 1931-2007. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 30. Əfsanə və rəvayətlər: 32
22. Həsənova Suğra Rəhim qızı, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, 1928-2014 (1969-cu ildən ailəlikcə Zaqatalada yaşa-yır) (ağı deyib). Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 46-55, Xoryat-lar: 21-24
23. Həsənov Həsən Rəhim oğlu, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, 1939,(ağı deyib). Söylədiyi mətn: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 39 (ağılar)
24. Həsənov Valeh Rəhim oğlu, Göyçə mahalının Şişqaya kəndi, 1940-cı il (1969-cu ildən ailəlikcə Zaqatalada yaşayır). Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 61
25. Həsənova Nazilə Qurban qızı, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1953-cü il. Söylədiyi mətnlər: Tapmacalar: 3, 5. Lətifələr və əhvalatlar: 6-7
26. Həsənov Bəxtiyar Məhəmmədnəbi oğlu, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1974-cü il. Söylədiyi mətn-lər: Lətifələr və əhvalatlar: 1-5
27. Xəlilov Xəlil İbrahim oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1923-2001, müharibə veteranı. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 6, 7
28. Xəlilov İmran İsmayıl oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1938-2012. Söylədiyi mətnlər: Tapmacalar: Əfsanə və rəvayətlər: 1, 37. Nağıllar: 49, 56, 58, 60.
29. İbrahimova Rəna Mamed qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1934-cü il. Söylədiyi mətnlər: Alqışlar: 9-10. Mövsüm və mərasim nəğmələri: 12, 17. Əfsanə və rəvayətlər: 22-24
30. İbrahimov Sübhan Sabir oğlu, Zaqatala rayonu Muğanlı kəndi, 1979-cu il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 153-160
31. İbrahimova Aytən Sabir qızı, Zaqatala rayonu Muğanlı kəndi, 1976-cı il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 22
32. İbrahimov İsmət Abbasəli oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1968-ci il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəva-yətlər: 21, 25, 26

33. İsmayılova Tamiyə İsmayıl qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1950-ci il. Söylədiyi mətnlər: Qarğışlar: 1-10. Mövsüm və mərasim nəğmələri: 3, 9. Bayatılar: 161-167
34. İsayeva Pəri Abdulla qızı, Zaqatala rayonu Göz-barax kəndi, 1928-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mə-rasim nəğmələri: 39
35. İsmayılova Pəri Yusif qızı, Zaqatala rayonu Gözbarax kəndi, 1955-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 18.26. Nağıllar: 62
36. İsmayılova Gülnarə Balı qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1975-ci il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 168-176
37. Kərimov Məhəmməd Məhərrəm oğlu, Zaqatala rayonu Əliabad kəndi, 1930-2004. Söylədiyi mətnlər: Bayatı-lar: 176-186
38. Qurbanov Qurban Molla Muhuma oğlu, Zaqata-la-nın Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1920-ci il. Söylədiyi mətnlər: Əf-sa-nə və rəva-yətlər: 31
39. Qurbanova Səlminaz Məhəmməd qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1934-cü il, təqaüdcü. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 1, 2, 10
40. Qurbanova Leysanat Qurban qızı, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1963-cü il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 35, 36
41. Mikayılova Minaxanım İlyas qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1923-2016. Söylədiyi mətnlər: İnanclar: 1-7, Mövsüm və mərasim nəğmələri: 14, 15
42. Məmmədova Hürü Qurbanəli qızı, Zaqatala rayonu Çobankol kəndi, 1958-ci il. Söylədiyi mətnlər: İnanclar: 11-19
43. Məmmədova Ulxiyyə Seyidəhməd qızı, Za-qa-tala rayonu Çobankol kəndi, 1890-2006. Söylədiyi mətnlər: İnanclar: 11-20
44. Məmmədova Şahsənəm Çoban qızı, Zaqatala rayonu Suvagil kəndi, 1925-2011. Söylədiyi mətnlər: İnanclar: 32-36. Mövsüm və mərasim nəğmələri: 18
45. Mahmudova Xatun Ramazan qızı, Zaqatala rayonu Mamrux kəndi, 1927-2015. Söylədiyi mətnlər: Alqışlar: 1-8, Bayatılar: 187-193
46. Mustafayeva Zöhrə Xalid qızı, Zaqatala rayonu Çobankol kəndi, 1928-ci il. Söylədiyi mətnlər: Qarğışlar: 20-22
47. Məmmədov Qurbanəli Məhəmməd oğlu, Zaqatala rayonu Çobankol kəndi, 1925-1996. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 21
48. Murtuzəliyev Rəşid Hacıömər oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1938-2006. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 14. Əfsanə və rəvayətlər: 37. Nağıllar: 56
49. Məmmədov Oruc Mustafa oğlu, Zaqata-la rayonu Qımır kəndi, 1936-2006, təqaüdcü. Söylədiyi mətnlər: Atalar sözləri və deyimlər: 1-10. Ləti-fə-lər: 20, 25
50. Məmmədova Səmayə Həzrətsoltan qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1938-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 4, 8. Bayatılar: 152, 194-200
51. Musayeva Nigar Abdulla qızı, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1960-cı il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və məra-sim nəğmələri: 13, Nazlamalar: 16-20
52. Muradov Camaləddin Rəsul oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1937-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və məra-sim nəğmələri: 24, 25. Uşaq folkloru: Uşaq oyunları: 1, 2, 3
53. Murtuzəliyeva Bağdagül Məhəmməd qızı, Zaqa-tala rayonu Qımır kəndi, 1946-cı il, təqaüdcü. Söylədiyi mətn-lər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 26, 28

54. Muradova Fadimət Camaləddin qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1970-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 34
55. Muradova Raziyyət Rüstəm qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1939-cu il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 29. Bayatılar: 201-203, Uşaq folkloru: Uşaq oyunları: 5. Əfsanə və rəvayətlər: 16
56. Mazanova Sona Süleyman qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1923-2007. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 21-26
57. Məmmədov Həzrətsoltan Hacı oğlu, Zaqatala rayonu Çoban-kol kəndi, 1950-ci il. Söylədiyi mətnlər: Tapma-calar: 1-7. Əfsanə və rəvayətlər: 39
58. Məmmədova Qaragöz Qurban qızı, Zaqatala ra-yonu Çobankol kəndi, 1931-2007. Söylədiyi mətnlər: Tapmacalar: 8-18
59. Məmmədova Məhbubə Zakir qızı, Zaqatala rayonu Qalal kəndi, 1968-ci il. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 18-20
60. Məhərrəmmov Mustafa Məhəmməd oğlu, Zaqatala rayonu Muğanlı kəndi, 1926-cı il. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 11
61. Murtuzəliyeva Aşurey Tallay qızı, Zaqatala rayonu Gözbarax kəndi, 1949-cu il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 2. Atalar sözü və deyimlər: 11-25
62. Mahmudova Bayramxatın Danyalqızı, Za--qa-ta-la rayonu Ço-ban-kol kəndi, 1931-2016, təqaüdçü. Söylədiyi mətnlər: Möv-süm və mərasim nəğmələri: 39. Bayatı-lar, 140-151,-Mahnılar:1-2,
63. Mustafayeva Məryəmana İsa qızı, Zaqatala rayonu Yu-xa-rı Çardaxlar kəndi, 1936-2012. Söylədiyi mətnlər: Əfsa-nə və rəvayətlər: 9
64. Məmmədova Xanım Şaban qızı, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1910-2006. Söylədiyi mətnlər: Əfsa-nə və rəvayətlər: 10. Lətifələr: 12-13
65. Məmmədov Seyid Bilal oğlu, Zaqatala rayonu Suvagil kəndi, 1927-2010. Söylədiyi mətnlər: Atalar sözü və deyimlər: 25-30.
66. Mahmudov Yusif Həzrətəli oğlu, Za-qata--la rayonu Qımır kəndi, 1933-2011, təqaüdçü. Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: 48, 54, 55, 59
67. Məmmədov Məmməd Cahangir oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1948-ci il. Söylədiyi mətnlər: Aşıqlar və el şairləri: 46
68. Məmmədov Şaban Cuma oğlu, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1939-2012. Söylədiyi mətnlər: Tənburda ifa olunan haylalar: 1-6
69. Məmmədov Qəhrəman Oruc oğlu, Zaqatala ra-yonu Qımır kən-di, 1966-cı il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 13-16, 36. Yer-yurd adları haqqında. Bölgədəki spesifik adlar haqqında: 55, 56
70. Mütəllibov Aydın Cahangir oğlu, Zaqata-la rayonu Bəhmədli kəndi, 1968-ci il. Söylədiyi mətnlər: Aşıqlar və el şairləri: 34
71. Nəbiyeva Minəxanım Nəzir qızı, Zaqata-la rayonu Qımır kəndi, 1929-1996. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 8. Atalar sözü və deyimlər: 26-33
72. Nəbiyev Məmmədrəsul Şaban oğlu, Zaqata-la rayonu Qımır kəndi, 1928-1996. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 33

73. Ömərov Mədət Ramazan oğlu, Zaqatala rayonu Bəh-mədli kəndi, 1940-2010. Söylədiyi mətnlər: 39. Əfsanə və rəvayətlər: 27, 28, 30. Aşıqlar və el şairləri: 26. Avtobioqrafik dastanlar: 53, 54
74. Ömərov İsmayıl Ramazan oğlu, Zaqatala rayonu Bəhmədli kəndi, 1944-cü il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 29
75. Ramzanova Pəri Şaban qızı, Zaqatala rayonu Mamurux kəndi, 1941-ci il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 60-67. Nağıllar: 50
76. Ramzanova Həvva Abdulla qızı, Zaqatala- rayonu Qımır kəndi, 1938-ci il. Söylədiyi mətnlər: Lətifələr və əhvalatlar: 19. Atalar sözü və deyimlər: 33-36
77. Ramzanova Alagöz Xəlil qızı, Zaqatala rayonu Əliabad kəndi, 1934-2015. Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: 53
78. Rəcəbova Kifayət İslam qızı, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1950-ci il. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 112-125
79. Ramzanov Şakir Hallacoğlu, Zaqatala rayonu Əliabad kəndi, 1936-2010. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 38
80. Ramzanova Həcər Seyidəhməd qızı, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1937-ci il. Söylədiyi mətnlər: Lətifələr: 14
81. Süleymanova Zərifə Camal qızı, Şəki rayonu Baş Göyünük kəndi (gənc yaşlarından ailəlikcə Zaqatala rayo-nunun Qımır kəndinə köçüb gəlmişlər), 1939-cu il. Söylədiyi mətnlər: Lətifələr və əhvalatlar: 24
82. Səmədov İbrahim Həzrətsoltan oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1946-2005. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 18
83. Səmədova Nuranə Əhməd qızı, Zaqatala rayonu Muxax kəndi, 1977-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 3. Uşaq folkloru: Oyunlar: 6
84. Səmədova Züleyxa Xəlil qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1953-cü il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 4, 5
85. Səmədov Qurban Həzrətsoltan oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1947-ci il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 1,11
86. Səmədova Fədimət Şakir qızı, Zaqatala rayonu Əliabad kəndi, 1975-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 34
87. Seyidova Əminət Qurban qızı, Zaqatala rayonu Yuxarı Çardaxlar kəndi, 1957-ci il. Söylədiyi mətnlər: Lətifələr və əhvalatlar: 8-10
88. Səmədov Elnur İbrahim oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1977-ci il. Söylədiyi mətnlər: Əfsanə və rəvayətlər: 3
89. Şabanov Baley (Məhəmməd) Rəşid oğlu, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1932-2015. Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: 52
90. Şabanov Qurban Murtuzəli oğlu, Zaqatala- rayo-nu Kəpənəkçi kəndi, 1924-2014. Söylədiyi mətnlər: Aşıqlar və el şairləri: 29
91. Turacov Musa Qazımməd oğlu, Zaqatala rayonu Suvagil kəndi, 1932-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: 18. Tənburda ifa olunan haylalar: 7-11. Nağıllar: 51
92. Turacov Turac Musa oğlu, Zaqatala rayonu Suva-gil kəndi, 1961-ci il. Söylədiyi mətnlər: Mövsüm və mərasim nəğmələri: Tənburda ifa olunan haylalar: 12-15

93. Turacova Sənubər Hacı qızı, Zaqatala rayonu Suvagil kəndi, 1937-ci il. Söylədiyi mətnlər:
Mövsüm və mərasim nəğmələri: 36

94. Yusifova Samirə Qurban qızı, Zaqatala rayonu Qımır kəndi, 1980-ci il. Söylədiyi mətnlər:
İnanclar. Əfsanə və rəvayətlər: 17. Aşıqlar və el şairləri: 49